

ทบทวนและต่อยอดทฤษฎี
และนโยบายต่างประเทศของไทยต่อ
ยุทธศาสตร์อินโด-
-แปซิฟิก
จากมุมมองส่วนภูมิภาค

นฤตม์ เจริญศรี
บรรณาธิการ

ทบทวนและต่อยอดทฤษฎีและนโยบายต่างประเทศของไทยต่อ
ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกจากมุมมองส่วนภูมิภาค
Revisiting and Advancing Thailand's Foreign Policy
Toward the Indo-Pacific Strategy: A Regional Perspective

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Date

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

นฤตม์ เจริญศรี. (บรรณาธิการ)

ทบทวนและต่อยอดทฤษฎีและนโยบายต่างประเทศของไทยต่อยุทธศาสตร์

อินโด-แปซิฟิกจากมุมมองส่วนภูมิภาค. — เชียงใหม่: บริษัท ทูเดย์ จำกัด. 251 หน้า

ISBN 978-616-630-727-6

บรรณาธิการ

นฤตม์ เจริญศรี

ผู้เขียน

นฤตม์ เจริญศรี

ยาสมิน ชัตตาร

ธวัชชัย วรกิตติมาลี

ธนเชษฐ วิสัยจร

อนุสรณ์ ชัยอักษรเวช

จัดพิมพ์โดย

นฤตม์ เจริญศรี

พิมพ์ครั้งที่ 1

มกราคม พ.ศ. 2569

จำนวนพิมพ์

150 เล่ม

พิมพ์ที่

บริษัท ทูเดย์ จำกัด

224/31 หมู่ที่ 3 ตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมืองเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่ 50000

088-253-6930

ทบทวนและต่อยอดทฤษฎีและนโยบายต่างประเทศของไทยต่อ
ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกจากมุมมองส่วนภูมิภาค
Revisiting and Advancing Thailand's Foreign Policy
Toward the Indo-Pacific Strategy: A Regional Perspective

คณะนักวิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นรุตม์ เจริญศรี Assistant Professor Dr.Narut CHAROENSRI
(มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) (Chiang Mai University)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยาสมิน ชัตตาร์ Assistant Professor Dr.Yasmin SATTAR
(มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์) (Prince of Songkla University,
วิทยาเขตปัตตานี) (Pattani Campus)

ดร.ธวัชชัย วรกิตติมาลี Dr.Thawatchai WORRAKITTIMALEE
(มหาวิทยาลัยขอนแก่น) (Khon Kaen University)

ดร.ธนเชษฐ วิสัยจร Dr.Thanachate WISAIJORN
(มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี) (Ubon Ratchathani University)

ดร.อนุสรณ์ ชัยอักษรเวช Dr.Anusorn CHAIKSORNWET
(มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์) (Walailak University)

15 ธันวาคม 2568

การวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์ ประเทศไทย

15 December 2025

This research was supported by the Konrad Adenauer Foundation, Thailand

สารบัญ

บทที่	หัวข้อ	หน้า
	สารบัญ	2
	กิตติกรรมประกาศ	4
	Acknowledgement	5
	Executive Summary	5
	เกริ่นนำ	
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นรุตม์ เจริญศรี (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)	30
1	เสริมพลังมุมมองท้องถิ่นต่อประเด็นกิจการระหว่างประเทศ: การแข่งขันระหว่างมหาอำนาจท้าทายความเข้าใจของเราเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศอย่างไร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นรุตม์ เจริญศรี (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)	39
2	ระหว่างความรู้สึกลบกับอัตลักษณ์ท้องถิ่น: แนวทางการบูรณาการในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของมหาวิทยาลัยภูมิภาคไทย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยาสมิน ชัดตาร์ (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์)	79
3	การเสริมสร้างศักยภาพท้องถิ่นในภาคอีสาน: บทบาทของความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ในการส่งเสริมการกระจายอำนาจและพัฒนาท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ดร. ชัชชัย วรกิตติมาลี (มหาวิทยาลัยขอนแก่น)	113
4	อุปสรรชธานีในการเมืองระหว่างประเทศ: การท้องถิ่นระหว่างประเทศในฐานะแนวทางการวิเคราะห์ ดร. ธนเชษฐ วิสัยจร (มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี)	159
5	การสอนวิชาการระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคของไทย: สถานะวิชา การบูรณาการทฤษฎี และบริบทท้องถิ่น ดร. อนุสรณ์ ชัยอักษรเวช (มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์)	199
	บทส่งท้าย	
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นรุตม์ เจริญศรี (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)	235
	เกี่ยวกับนักวิจัย	243
	Project Report	249
	รูปภาพการจัดกิจกรรมนำเสนอผลการวิจัยเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ. 2025	251

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากปราศจากการสนับสนุนจากมูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์ ประเทศไทย (สัญญาเลขที่ 250235723) คณะผู้วิจัยขอขอบคุณมูลนิธิคอนราดฯ สำหรับการผลักดันประเด็นทางวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับอินโด-แปซิฟิก นโยบายต่างประเทศไทย การพัฒนาการศึกษา การทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น และการดำเนินการเชิงข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ทำให้งานวิจัยนี้ได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณะหลายรูปแบบ คณะผู้วิจัยขอขอบคุณยิ่ง

คณะผู้วิจัยได้รับความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิสามท่านจากสามหน่วยงาน คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และจากผู้เข้าร่วมรับฟังการนำเสนอผลการวิจัยเบื้องต้นเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ. 2025 ณ โรงแรมสุโกศล กรุงเทพฯ ทำให้คณะผู้วิจัยได้รับความเห็นที่แตกต่าง ครอบคลุม และหลากหลาย ซึ่งได้นำมาปรับแก้ไขต้นฉบับงานเขียนให้เหมาะสม คณะผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ให้ความเห็นทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

Acknowledgement

This study could not have been realised without the support of the Konrad Adenauer Foundation, Thailand (Contract No. 250235723). The authors wish to express their gratitude to the Konrad Adenauer Foundation for promoting academic discourse on international relations concerning the Indo-Pacific, Thailand's foreign policy, the advancement of education, research on strengthening local communities, and the provision of policy recommendations. These contributions have facilitated the dissemination of this study to the public in various forms. The authors sincerely thank the Foundation.

The authors received feedback from three distinguished experts from three institutions, including Thammasat University, Chulalongkorn University, and Srinakharinwirot University, as well as from participants who attended the preliminary results presentation on 24 October 2025 at the Sukosol Hotel, Bangkok. This enabled the authors to gain a wide array of perspectives—diverse, comprehensive, and constructive—which have informed the subsequent revision and refinement of the manuscript. The authors would like to take this opportunity to express their sincere gratitude to all those who provided their valuable comments.

Executive Summary

Chapter	Content
Introduction	Contemporary international relations are subject to a multitude of complex challenges, among which transformations in the international order feature most prominently. For scholars of international relations, the international order constitutes a fundamental framework shaping global change. This order is actively constructed by major powers to regulate the behaviours and relationships of diverse actors, effectively weaving together norms, principles, beliefs, and practices through the collaboration of states and international organisations. Such processes ensure conformity with the prevailing expectations set by those who establish the order. The issue of international order prompts both academic and practical questions. Academically, scholars interrogate the multilevel transformation of the international order—notably, how the previously U.S.-centred order is evolving, whether competing or parallel orders are emerging, and how small and medium states reconsider their perspectives and policies in response. Historically, U.S.-led institutions such as the IMF, WTO, and World Bank have been central to the establishment and maintenance of the global order. These institutions, together with security alliances like NATO and multilateral forums such as the Shangri-La Dialogue, have collectively constituted the underlying architecture of international security and economic regulation.

Chapter	Content
	Regionally, similar dynamics unfold. Organisations such as the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) and the ASEAN Regional Forum (ARF) provide essential mechanisms for both economic and security cooperation within Southeast Asia, establishing region-wide norms and cooperative practices. Newer architectures, such as the Free and Open Indo-Pacific (FOIP) strategy and initiatives advanced by BRICS (Brazil, Russia, India, China, and South Africa), offer alternative or competing visions of order. These attempts to engage, especially with the global South, have precipitated fresh interrogation of the implications for national-level foreign policies. Practically, emergent international orders influence a range of interactions—from large-scale aid for infrastructure and environmental preservation to heritage protection, border management, cross-border trade, and human resource development—impacting both central governments and local communities. Notably, the effect of such orders is neither monolithic nor confined to the national core. While academic analysis often focuses on foreign policy as the key interface between states and the international system, engagement in reality occurs at multiple levels. Some transnational projects are targeted directly at local communities, making “the local” itself a diplomatic actor. This complexity is accentuated in the Thai context. Here, “local” refers to areas outside Bangkok rather than specific administrative entities, highlighting the disproportionate focus on central policies and the relative neglect of peripheral and border regions. Thailand’s extensive land and maritime boundaries with Myanmar, Laos, Cambodia, and Malaysia ensure that regional interactions and transborder issues—ranging from disease and environmental spill-overs to trafficking and smuggling—exert significant impacts on border and coastal communities.

Chapter	Content
	Academic studies in Thailand relating to regional impacts of international order can be categorised into: (1) analyses of local governance affected by centralised, externally-influenced policy; (2) studies focused on border areas' direct engagement with neighbouring states and third-country investment, frequently from a sociological or anthropological lens; and (3) research on economic zones and transnational economic integration. In conclusion, shifts in the international order demand a re-conceptualisation of how impacts are assessed and managed, extending beyond the purview of national policy to recognise the multiscale and multi-actor nature of international engagement. For Thailand—and by extension, other similarly positioned states—navigating these challenges entails integrating peripheral, local, and border perspectives into both academic inquiry and policy making, thereby enabling more comprehensive and effective responses to the evolving global landscape.
1	Background and Context This paper explores the how has the transforming international order and the competition between the United States, China, and Japan shaped interactions between each country with Thailand and the Mekong Subregion, a geographical area includes Myanmar, Thailand, Laos, Cambodia, and Vietnam. It argues that the competition triggered multilevel and multi-dimension interactions between the United States, China, and Japan with actors in diverse levels in the subregion. The interactions come in different forms through different channels.

Chapter	Content
	Questions: 1. How does the FOIP initiative affect local communities in Thailand? 2. To what extent can existing theoretical frameworks in international relations account for these phenomena, and how might these frameworks require adaptation to maximise educational benefit? 3. What preparations should be made, both academically and in terms of policy, to effectively respond to such interactions? Arguments: 1. The FOIP initiative has fostered interactions between international regimes and local communities across multiple dimensions and levels through various development projects. The resulting competition amongst the United States, China, and Japan in providing development assistance has generated diverse forms of interaction between international frameworks and localities. 2. Contemporary international relations theories have largely emerged from academic developments rooted in Western historical contexts. As a consequence, insufficient attention has been paid to localities, which function as sub-state units, despite the fact that they often experience direct, tangible impacts from international engagement at the structural, community, and individual levels. 3. In order to prepare Thailand for these changes, educational institutions should develop curricula that enhance students' awareness of the interactions between international systems and localities. Such efforts would cultivate individuals capable of advancing, critically reflecting upon, or devising policies that appropriately respond to the complex and diverse forms and dynamics of international relations, thereby strengthening communities.

Chapter	Content
	Main Findings: 1. Local communities are the frontline that interacts with a wide range of immediate interactions and consequences. 2. The curriculums and theory in International Relations filed in Thailand, however, have not developed concepts, theories, methodologies, and every awarenesses that could help ignite students' and public interests. Policy Recommendations: 1. The theory and the method that we need to develop is to integrate the elements and the understanding of interactions between local and international relations; in other words, multi-levelled and multi-dimensional approaches must be developed. 2. Universities, research institutes, and other actors that advocate for academic and research development can work together to empower curriculum development and relevant activities.
2	Background and Context Over the past two decades, regional universities in Thailand have developed diverse approaches to teaching International Relations (IR), moving beyond traditional models centred on capital-based institutions. With their proximity to specific contexts and missions to serve local communities, these universities have increasingly emphasised integrating global knowledge with local issues to produce tangible results. This transformation aligns with the discourse on Global IR and the concept of localisation, which call for reducing knowledge centralisation and accepting diverse perspectives in academic knowledge production. This study examines how regional universities integrate local contexts into IR curricula against the backdrop of changing Asia-Pacific geopolitics. The research focuses on five regional universities across three major regions: Chiang Mai University (North), Mahasarakham University and

Chapter	Content
	Ubon Ratchathani University (Northeast), and Prince of Songkla University and Walailak University (South). Through qualitative research methods including curriculum analysis and in-depth interviews with faculty members, the study explores how these institutions balance global theories with local phenomena, respond to geopolitical changes, and create value-added contributions to IR scholarship. Key Findings The research reveals that regional universities are transitioning from knowledge recipients to knowledge co-creators through three main dimensions: 1. RELATIONAL KNOWLEDGE PRODUCTION Each university has developed specialised expertise according to its geographical and cultural context. Prince of Songkla University focuses on the Muslim world and Thailand’s Deep South conflict, developing expertise in Turkish studies and Middle Eastern politics. Walailak University concentrates on maritime ASEAN studies, particularly Indonesia, Malaysia, and the Philippines. Universities in the Northeast (Mahasarakham and Ubon Ratchathani) emphasise Mekong Sub-regional studies and cross-border dynamics with Laos. Chiang Mai University maintains broad coverage while developing particular strength in Myanmar studies and Lanna history. This specialisation represents a gradual evolution. Initially, curricula were mainstream-focused with local content comprising only 10-20% of course materials. Over time, as faculty gained research experience, local content became increasingly integrated into regular teaching. For example, in diplomatic history courses, Islamic diplomatic history was incorporated alongside mainstream content because it resonated with the context of southern Thailand.

Chapter	Content
	2. NETWORK BUILDING AND CROSS-LEVEL CONNECTIONS Regional universities have established connections at multiple levels, though not yet at full potential. Local connections occur through field trips to border areas, consulates, and neighbouring country universities. Faculty take students to observe local-international interactions directly, such as district-level meetings between Thai and Malaysian officials in the South, or cross-border trade dynamics in the North and Northeast. Connections with local governments manifest through research collaborations and policy consultations. International connections develop through partnerships with universities and funding agencies abroad, particularly from China, the United States, and the European Union. However, cooperation among Thai regional universities themselves remains limited, representing a significant missed opportunity for synergy. 3. NEGOTIATION BETWEEN GLOBAL AND LOCAL KNOWLEDGE Integration involves continuous negotiation between universal and specific knowledge, academic standards and local relevance, and Western versus local knowledge systems. The key methodological shift identified is changing the starting point from theory to phenomena, then applying theory to understand local contexts rather than forcing local phenomena into predetermined theoretical frameworks. Faculty members hold diverse views on this balance. Some worry that over-emphasis on local issues may weaken IR as a discipline, while others argue that mainstream theories need not dominate curricula. The practical approach that emerged involves starting from local or regional phenomena that students are familiar with, then gradually connecting to theories and concepts at the global level. This approach helps students see the value of theory as an analytical tool rather than something to memorise without understanding its connection to reality

Chapter	Content
	IMPACT OF ASIA-PACIFIC GEOPOLITICS The changing geopolitical landscape directly impacts IR education in regional universities through several channels: CHINA’S INFLUENCE: The Belt and Road Initiative has created new opportunities for research funding, scholarships, and institutional cooperation, particularly in northern and northeastern universities. However, concerns exist about imbalanced research directions, with funded research tending to emphasise positive impacts while critical studies receive less support. US INFLUENCE: Previously significant through USAID programs focusing on Mekong issues (in the North and Northeast) and conflict reduction (in the South), American support has decreased substantially in recent years, especially under the Trump 2.0 administration. This reduction has caused universities to lose important research funding sources but also opened opportunities to rethink research directions without dependence on single funding sources. DIVERSE ACTORS: Beyond the two major powers, various actors influence different regions differently. In Mekong issues, Japan, South Korea, Australia, and the European Union play important roles. In the South, Muslim countries and European nations focusing on human rights dimensions have influence. This diversity is reflected in curricula, with southern universities emphasising the Muslim world and Middle East more than China, recognising that 21st-century geopolitical competition extends beyond US-China rivalry. MAIN CHALLENGES The study identifies several critical challenges:

Chapter	Content
	STRUCTURAL AND RESOURCE CONSTRAINTS: Faculty members face heavy teaching loads, diverse administrative responsibilities, and large student numbers, leaving limited time for research. Funding agencies tend to favour applied research and innovation over basic theoretical research in IR. Some universities lack external funding, making them dependent on foreign support for collaborative projects. LEGITIMACY OF KNOWLEDGE: Regional universities face deeply embedded beliefs that valuable knowledge must come from centres—both Western academic centres and Bangkok. This creates pressure to maintain “universality” in the narrow sense of equivalence with Western approaches. Limited language skills and resources make accessing diverse literature challenging. LACK OF INTER-UNIVERSITY COOPERATION: Despite having complementary areas of expertise, regional universities work largely in isolation, losing opportunities for faculty exchange, joint degree programs, collaborative research, and creating a collective voice that could challenge knowledge centralisation. CURRICULUM AND EMPLOYMENT CONCERNS: Whilst integration of contemporary cross-border issues (climate change, cyber security, artificial intelligence, transnational migration, terrorism) remains underdeveloped, the study found that career pathways are more diverse than traditionally assumed. Graduates work not only in the Ministry of Foreign Affairs but also in border camps, business sectors, international relations departments of various organisations, and local government positions dealing with cross-border issues. Despite challenges, the integration creates three significant added values: MULTI-LEVEL ANALYTICAL FRAMEWORKS: Regional universities help make abstract international order concrete by studying how global

Chapter	Content
	phenomena manifest in specific localities. The fact that district chiefs in southern border areas regularly meet with Malaysian counterparts, or that local governments in the Northeast maintain relationships with Lao agencies, represents part of building international order at the local level that may align with or contradict the order that central governments attempt to create. MAKING INTERNATIONAL ORDER CONCRETE: Students learn that international order is not merely an abstract structure determining state behaviour but is constructed and reconstructed through practices at multiple levels. This understanding is crucial for developing Thailand’s foreign policy, which should not view geopolitical competition as a zero-sum game between two superpowers but as complex dynamics with actors at multiple levels having different impacts across regions. DECENTRALISING KNOWLEDGE PRODUCTION: The development of multiple centres of expertise challenges the centralisation of knowledge production. Regional universities possess unique characteristics that are strengths: proximity to issues, data access, contextual understanding, long-term perspectives, and accountability to communities. These characteristics give knowledge from regional universities the potential to challenge and expand existing IR theories. RECOMMENDATIONS The study proposes development approaches at three levels: POLICY LEVEL: (1) Develop diverse quality assessment frameworks that recognise different institutional missions and contexts (2) Create funding mechanisms supporting IR research focused on local and cross-border sub-regional issues (3) Establish new positions such as “Foreign Relations Analyst” or “Cross-border Affairs Coordinator” in local governments along border areas (4) Support diverse academic cooperation with multiple countries beyond traditional partners

Chapter	Content
	INSTITUTIONAL LEVEL: (1) Establish a “Regional University Network for International Relations Studies” to share expertise, resources, and experiences (2) Develop specialised research centres aligned with each institution’s focus areas (3) Create systematic alumni tracking systems and connections with labour markets (4) Invest in faculty development through international conference participation, diverse journal database access, and teaching methodology training (5) Reduce workload to allow more time for research and teaching development CLASSROOM LEVEL: (1) Develop teaching formats that start from local phenomena rather than abstract theories (2) Integrate experiential learning through field studies, expert interviews, and community-based projects (3) Promote critical thinking toward both global theories and local knowledge (4) Use diverse literature representing voices from different regions, not limited to Western sources IMPLICATIONS AND FUTURE DIRECTIONS This study contributes to the Global IR debate by presenting perspectives from “overlapping peripheries,” where Thai scholars at regional universities occupy complex positions—peripheral compared to Western academic centres and Bangkok, but central compared to the local communities they study. The research reveals a gap between awareness of Global IR discourse and actual practice, caused by structural factors including quality assessment pressures, resource constraints, language limitations, and expertise constraints. However, it also demonstrates that regional universities possess unique strengths in producing knowledge with depth and concreteness that distance-based studies cannot match. The transition from periphery to multiple centres of expertise requires structural changes in power relations in knowledge production and validation. This transformation is not about creating isolated local

Chapter	Content
	theories but building diversity that is interconnected. Each university developing specialised expertise creates opportunities for cooperation and exchange based on complementary expertise, ultimately contributing to developing a truly global IR discipline that values multiple pathways to knowledge. The study concludes that while challenges remain significant, regional universities in Thailand are successfully navigating the tension between global knowledge and local identity, creating innovative approaches that serve both local communities and contribute to international scholarly discourse. Their experiences offer valuable lessons for similar institutions worldwide facing comparable challenges in an era of rapid geopolitical transformation and increasing recognition of the need for diverse voices in IR scholarship.
3	Background and Context The global power structure of the 21st century has definitively shifted toward the Indo-Pacific and transformed the region into a strategic competitive area between major powers, led by the United States and its allies, and the rising power of China. This rivalry extends beyond traditional military security into a “competition through development,” where foreign aid serves as a critical strategic tool. While the United States and Japan advocate for a “Free and Open Indo-Pacific” (FOIP) emphasising governance and quality infrastructure, China promotes its “Belt and Road Initiative” (BRI) focused on rapid, large-scale physical connectivity and non-interference. Within this geopolitical landscape, Northeastern Thailand, or Isan, has evolved from a peripheral region into a critical strategic frontier connecting Thailand to the Greater Mekong Subregion. However, traditional Thai international relations analysis has largely been dominated by a “Bangkok-centric” perspective, which overlooks the complex dynamics at the sub-national level where foreign policies are actually practiced and contested. This research argues that understanding Thailand’s foreign policy in the modern era

Chapter	Content
	requires examining local dynamics, viewing Isan not merely as a passive recipient of aid but as an active agent navigating global power shifts. The study investigates two main research questions regarding the interaction between global powers and local governance. First, how international assistance from major Indo-Pacific powers—specifically the United States, Japan, and China—affects the dynamics of local development and the processes of decentralisation in Northeastern Thailand? Second, do these local-level phenomena reflect a perspective on international relations that differs significantly from the central government’s view? And if so, in what ways do these differences manifest? Comparative analysis reveals that each major power employs a distinct aid model that influences local governance in unique ways. Japan, through the Japan International Cooperation Agency (JICA), has transitioned from a focus on hard infrastructure to “soft infrastructure” and human-centred development. By working directly with local administrative organisations to transfer knowledge and administrative technologies, Japan acts as a mentor that promotes administrative decentralisation. This approach empowers local officials with the skills and confidence to manage public services independently which effectively creates a foundation for self-governance that reduces reliance on the central government. In contrast, the United States has shifted its role from a Cold War security provider to a champion of democratic values and civil society. Through USAID, American assistance now focuses on cross-border human security issues such as health, environment, and human trafficking. This model promotes “social decentralisation” by empowering non-governmental organisations and civil society groups to monitor state power and transnational capital, thereby creating a robust system of checks and balances from the bottom up.

Chapter	Content
	China, conversely, presents a model characterised by “connectivity” and “material wealth” through mega-projects like the high-speed railway under the BRI. While offering significant economic opportunities, the Chinese approach relies heavily on government-to-government dealings and top-down decision-making. This model risks reinforcing centralised state power or “re-centralisation” as large-scale projects often bypass local participation and require absolute decision-making authority from the central government, reducing local actors to passive observers. Crucially, the study finds that local actors in Isan perceive these relationships through a lens of economic survival and livelihood rather than the national security and balance-of-power framework used by the central government. Local entities engage in “paradiplomacy” by strategically adopting and adapting resources from different donors—using Japanese know-how for management, American support for advocacy, and Chinese infrastructure for wealth creation—to achieve decentralisation despite the constraints of a centralised state structure. To make these dynamics for sustainable development, the research proposes a multi-level strategic approach. The central government must shift its paradigm from a controller to a facilitator by unlocking legal and bureaucratic barriers that hinder local governments from engaging directly with international partners. The state should integrate Isan’s potential as a regional gateway into the national strategy, allowing local actors to lead connectivity initiatives with neighbouring countries. Simultaneously, local governments and civil society in Isan should adopt a strategy of diversification to balance relationships with great powers. Local actors must avoid over-reliance on any single donor by blending the strengths of each nation—utilising Chinese logistics for market access, Japanese systems for transparent administration, and American mechanisms for governance and environmental oversight.

Chapter	Content
	Furthermore, forming regional networks among local governments can enhance bargaining power in cross-border project negotiations. Finally, the academic and educational sectors in Isan must reform international relations curricula to reflect this new reality. Education should shift from a Bangkok-centric view to “area-based strategic studies” that recognise Isan as a strategic linkage in the Indo-Pacific. Programs should integrate multidisciplinary knowledge to address non-traditional security threats and focus on producing “local diplomats” equipped with practical skills to navigate the complex geopolitical landscape, ensuring that local communities can effectively define their own development path.
4	Background and Context This study critically re-examines the place of Ubon Ratchathani in Thailand’s international relations by proposing Inter-Local Relations as an alternative analytical framework. Departing from state-centric paradigms that dominate traditional International Relations (IR), the research demonstrates how borderland provinces such as Ubon Ratchathani—historically shaped by colonial encounters, Cold War interventions, and contemporary Indo-Pacific geopolitics—actively participate in and co-produce cross-border political, economic, and socio-cultural relations. Rather than viewing the province as a passive periphery shaped solely by central-state directives, this study argues that Ubon Ratchathani is an essential site where global, regional, and local forces intersect, generating new knowledge about diplomacy, security, development, and everyday international interactions. The Indo-Pacific has emerged as the dominant geopolitical framework of the 21st century, characterised by strategic competition among major powers, particularly between the United States and China. Southeast Asia—and especially the Mekong subregion—has become a key arena where regional infrastructures, development strategies, and security partnerships converge. Thailand, positioned as a middle power

Chapter	Content
	and a member of ASEAN, must navigate these geopolitical pressures while maintaining strategic autonomy and hedging against external risks. Ubon Ratchathani, located at the tri-border zone linking Thailand, Laos, Cambodia, and indirectly Vietnam, lies at the heart of these shifts. Its historical evolution, from the era of French colonial expansion to Cold War militarisation and contemporary Mekong development corridors, reveals how major-power competition has repeatedly transformed its territorial identity, demographic flows, and economic networks. Inter-Local Relations builds on border studies, everyday IR, and critical geopolitics. It highlights four analytical dimensions: (1) The negotiated relationship between local actors and national policies, including how central-state decision-making is shaped by the presence of major powers in Ubon Ratchathani; (2) Local agency in diplomacy, trade, and people-to-people exchanges, such as cooperation between provincial officials and Lao or Cambodian counterparts; (3) Everyday cross-border practices, including informal labour mobility, kinship connections, ritual exchanges, and small-scale trade that persist regardless of national tensions; (4) Non-traditional security issues, such as migration, environmental transformations linked to Mekong hydropower, and informal border economies The research shows that traditional IR theories—classical realism, neorealism, and liberal institutionalism—fail to capture the full spectrum of cross-border interactions in Ubon Ratchathani. While these theories treat the state as the primary unit of analysis, this study demonstrates that international relations in border regions are enacted by a diverse range of actors: provincial governors, local businesses, hospitals treating Lao and Cambodian patients, informal traders, undocumented residents, religious organisations, and networks of kinship linking communities

Chapter	Content
	across the Mekong. These actors continuously negotiate, adapt, and distribute forms of power and authority that influence national-level policies in indirect yet significant ways. Historically, Ubon Ratchathani has been deeply influenced by external forces. The 1893 Siam–France conflict reshaped the region’s territorial configuration, turning the province into a new frontier confronting French Indochina. During World War II, Japan intervened to alter territorial arrangements, while the Cold War transformed Ubon into a strategic base for the United States. After the Cold War, as regional economies liberalised and new development agendas such as the East–West Economic Corridor emerged, Ubon Ratchathani became increasingly integrated into Mekong economic networks. Today, China’s Belt and Road Initiative and the United States’ Mekong–U.S. Partnership once again place the province within the orbit of competing major-power visions for regional order. The study also highlights how Laos, Cambodia, and Vietnam shape Ubon Ratchathani’s international interactions. Lao migration into the province—especially during the post-1975 economic crisis—reveals how domestic policy shifts in neighbouring countries directly affect local populations along the Thai border. Cambodian–Thai tensions, including historical conflict along the Dangrek Mountains, contrast with contemporary patterns of cross-border trade and cooperation. Vietnam’s historical military presence along the Cambodian border further contributed to Ubon’s role as a frontline security zone. These multilayered interactions show that Ubon Ratchathani is not merely influenced by Thailand’s foreign policy but is actively shaped by the domestic and foreign policies of its neighbours. Methodologically, this study employs extensive documentary research combined with insights from over a decade of field engagement

Chapter	Content
	(2015–2025), synthesising academic literature, state documents, international agreements, provincial records, and research reports. The findings illuminate a critical paradox: although Thailand’s political system remains highly centralised—with provincial governors appointed from Bangkok—actual international relations in Ubon Ratchathani frequently emerge from local initiatives and everyday practices outside central-state control. This disconnect underscores the need for theoretical innovation and policy recalibration. The study makes three major contributions. First, it challenges the epistemological dominance of Western IR theories by showing that borderland dynamics in mainland Southeast Asia cannot be adequately explained by state-centric perspectives. Instead, the intertwined histories of colonialism, socialism, migration, and kinship in Ubon demand a more pluralistic and locally grounded framework. Second, it redefines Thailand’s international relations not as interactions conducted solely by diplomats and elites, but as processes shaped by provincial officials, local communities, and transnational social networks. Third, it positions Ubon Ratchathani as a strategic actor within the Indo-Pacific, capable of enhancing regional connectivity, subnational diplomacy, and cross-border cooperation. Policy recommendations arising from the analysis include: 1. Strengthening decentralised diplomatic capacities by allowing provincial authorities greater autonomy in managing cross-border cooperation with Lao and Cambodian provinces; 2. Enhancing subnational economic partnerships through shared border markets, integrated tourism routes, and joint development mechanisms;

Chapter	Content
	3. Supporting people-to-people diplomacy that acknowledges kinship, cultural ties, and informal exchanges as stabilising forces in cross-border relations; 4. Creating provincial platforms for dialogue on non-traditional security issues, particularly Mekong water governance and environmental impacts; 5. Embedding Ubon Ratchathani in Thailand's Indo-Pacific strategy by positioning it as a hub for Mekong cooperation, academic exchange, and regional connectivity projects. Ultimately, this study argues that Ubon Ratchathani should be understood not as a distant frontier but as a vibrant diplomatic and geopolitical space. Inter-Local Relations reveals the province as a dynamic site where local actors, neighbouring states, and major powers co-produce multiple layers of international relations. Recognising this complexity will enrich theoretical debates in IR and inform more responsive, inclusive, and regionally attuned policies for Thailand in the Indo-Pacific era.
5	Background and Context • Thailand's regional universities play a key role in "translating the global into the local" through the teaching of International Organisations (IOs) against the backdrop of an evolving Indo-Pacific order, shaped by competing frameworks such as FOIP and BRICS. • Nevertheless, Thai IR scholarship has paid limited attention to how IOs are taught in regional universities, particularly how instructors adapt theories and cases to make global governance meaningful for local realities. Existing studies focused mainly on central universities or disciplinary trends rather than pedagogical practice across regions. • This study fills that gap by examining the course status, theoretical integration, and local case-based teaching of IOs in eight regional

Chapter	Content
	universities, showing that the teaching of IOs becomes area-based and locally grounded through cases, many of which are shaped by broader Indo-Pacific dynamics, reflecting a more active process of contextualisation than simply receiving knowledge from the centre. Research Questions 1. How do differences between regional and central universities reflect the development of IO-related knowledge in Thailand, particularly in responding to the evolving Indo-Pacific order? 2. How is the International Organisations course positioned and structured within regional universities, and what does this indicate about their pedagogical and curricular priorities? 3. How do regional universities integrate IR theories and local case studies into IO teaching to connect global institutional dynamics with local realities? Arguments 1. Regional and central universities develop IO-related knowledge differently, as regional institutions draw more directly on their geographic and socio-political contexts. These variations reflect how different parts of Thailand experience the effects of the Indo-Pacific order, from Mekong cooperation to border and subregional issues. 2. Regional universities tend to introduce IOs earlier and situate them within students' regional contexts, while central universities emphasise a more theory-structured disciplinary sequence. 3. Regional universities localise IO teaching by combining IR theories with region-specific case studies (e.g., Mekong governance, Thai-Cambodian border issues, Deep South contexts, and ADB-linked corridors). This approach helps students connect global institutional frameworks with local realities shaped by Indo-Pacific dynamics.

Chapter	Content
	Main Research Findings Status and Placement of IO Courses: All eight regional universities teach IOs, though with different statuses, ranging from an IR program core to a major requirement or an elective in political science. Regional universities typically teach IOs earlier (Year 2), whereas central universities—and some regional ones—place the course in Year 3. This difference reflects distinct pedagogical sequencing and whether IOs are treated as foundational or more advanced components of IR training. Integration of IR Theories: Liberalism, neoliberal institutionalism, integration theories, and realism dominate IO teaching across regional universities. Constructivism, although widely emphasised in mainstream IO literature and essential for understanding norm interpretation and localisation, remains insufficiently taught. Use of Local Case Studies: Regional universities employ region-specific case studies to ground IO teaching in local experience. For example, Mekong subregional governance and Thai-Cambodian border dynamics in the Northeast and East; peace and conflict issues and UN agency activities (UNDP, UN Women, WHO) in the South; and ADB-supported economic and logistics corridors in the North. Some instructors continue to rely mainly on global cases due to limited local materials or perceived low local awareness. Distinct Teaching Patterns Compared with Central Universities: Central universities emphasise macro-level IO structures—such as the UN, global organisations, and international regimes—and follow a more theory-driven, top-down approach. Regional universities, by contrast, foreground contextual and geographically grounded examples and adopt a bottom-up orientation linking IOs to regional development, identity, and security issues. Overall Implications: IO teaching in regional universities becomes a key area where global and Indo-Pacific dynamics are interpreted through local experiences, contributing to the formation of area-based

Chapter	Content
	IR knowledge. These universities emerge as important decentralised sites of IR knowledge production rather than passive recipients of centrally generated content. Policy Recommendation(s) • Establish a National Network of IO Instructors: Link regional and central universities to enhance IO curriculum design, share teaching practices, and compile local–global case studies—building a shared knowledge base that supports local actors, as reflected in SDG partnerships involving Thammasat University, regional universities, and UN agencies. • Develop a “Local-to-Global Policy Evidence Base”: Create a repository of local case studies (e.g., Mekong, Deep South, special economic zones) to inform Thailand’s engagement with IOs, illustrated by provincial collaborations with IOs such as the ECOT–ILO workshop in Chonburi. • Strengthen Regional Universities as Knowledge Intermediaries: Use IO teaching and research to build local capacity to work with international organisations, enabling regional universities to translate global norms—especially in sustainability and environmental governance—helping provincial and local agencies respond effectively to policy demands shaped by Indo-Pacific dynamics.

เกริ่นนำ

นรุตม์ เจริญศรี
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปัจจุบันถูกท้าทายจากปัจจัยหลายประการ ระเบียบระหว่างประเทศ (international order) เป็นหนึ่งในปัจจัยนั้น และยังในสายตาของนักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้ว ระเบียบระหว่างประเทศเป็นเหมือนหนึ่งในปัจจัยและเงื่อนไขหลักที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก (Ikenberry, 2025) เพราะระเบียบระหว่างประเทศถูกสร้างจากมหาอำนาจเพื่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ให้อยู่ใน “ระเบียบ” (order) ตามที่ได้กำหนดไว้ ระเบียบนั้นถูกถักทอขึ้นจากการทำงานของรัฐและองค์การระหว่างประเทศจนกลายมาเป็นบรรทัดฐาน หลักการ ความเชื่อ และแนวปฏิบัติระหว่างประเทศให้ตัวแสดงต่าง ๆ ได้ทำตามความคาดหวังของระเบียบเหล่านั้น

ประเด็นเรื่องระเบียบระหว่างประเทศทำให้เกิดคำถามทั้งเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ ในเชิงวิชาการคำถามต่อการเปลี่ยนแปลงของระเบียบระหว่างประเทศทั้งระดับโลกและระดับภูมิภาคนั้นมีหลายมิติ เช่น ระเบียบระหว่างประเทศที่เคยถูกสร้างโดยสหรัฐฯ กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร กำลังมีการสร้างระเบียบระหว่างประเทศขึ้นมาใหม่หรือไม่ หรือรัฐขนาดเล็กลงและขนาดกลางมีการเปลี่ยนแปลงมุมมอง ทำให้ จุดยืนหรือดำเนินนโยบายอย่างไรต่อระเบียบระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป (เช่น ปิติ ศรีแสงนาม, 2568; สุรัชพงศ์ สิกขาบัณฑิต, ม.ป.ป.) ซึ่งคำถามลักษณะนี้เป็นการถามถึงระเบียบระหว่างประเทศที่ถูกสร้างขึ้นโดยการกระทำของรัฐแสดงต่าง ๆ ที่สหรัฐฯ สร้างขึ้น เช่น กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) องค์การการค้าโลก (World Trade Organisation: WTO) ธนาคารโลก (World Bank) เป็นต้น ตัวแสดงเหล่านี้ดำเนินการร่วมกันจนเกิดระบบระหว่างประเทศขึ้นมาโดยมีสหรัฐฯ เป็นศูนย์กลาง หรือแม้แต่ระเบียบความมั่นคงระหว่างประเทศที่การสร้างพันธมิตรระหว่างประเทศ การมีเครือข่ายด้านความมั่นคง องค์การระหว่างประเทศ เช่น องค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organisation: NATO) หรือกลไกเวทีการพูดคุยระหว่างประเทศอย่างการประชุมความมั่นคงเอเชีย-แปซิฟิก หรือ Shangri-La Dialogue ต่างสถาปนาสถาปัตยกรรมด้านความมั่นคงระหว่างประเทศ (international security architecture) เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน ระเบียบระหว่างประเทศก็มีอยู่ในระดับภูมิภาคเช่นเดียวกัน ระเบียบว่าด้วยเศรษฐกิจและความมั่นคงที่เกิดขึ้นจากกลไกและความริเริ่ม (initiatives) ต่าง ๆ ที่รัฐในภูมิภาคสร้างร่วมกันจนกลายเป็นบรรทัดฐาน มาตรฐาน แนวปฏิบัติภายในภูมิภาค รวมไปถึงการเป็นช่องทางของการช่วยเหลือ สร้างความร่วมมือก็มีอยู่ เช่น สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South-East Asian Nations: ASEAN) หรืออาเซียน หรือการประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (ASEAN Regional Forum: ARF) ซึ่งทั้งสองก็ดูแลกลไกด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงของภูมิภาคตามลำดับ

ระเบียบระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นใหม่ภายใต้ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง (Free and Open Indo-Pacific: FOIP) หรือระเบียบใหม่ที่กำลังมาท้าทายผ่านการผลักดันของกลุ่มบริกส์ (Brazil, Russia, India, China and South Africa: BRICS) ที่พยายามเสนอทางเลือกใหม่ ๆ ให้กับ “โลกใต้” (global South) ทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อระเบียบระหว่างประเทศว่าจะส่งผลกระทบต่อรัฐต่าง ๆ โดยเฉพาะที่มีผลต่อนโยบายต่างประเทศที่เป็นนโยบายส่วนกลางของประเทศ นอกเหนือไปจากนั้น ระเบียบระหว่างประเทศใหม่ ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นมานี้ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ผ่านโครงการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ ทั้งการให้การช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โบราณสถาน การจัดการพื้นที่ชายแดน การค้าชายแดน (border trade) การค้าข้ามแดน (cross-border trade) หรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โครงการให้ความช่วยเหลือที่ให้กับประเทศผู้รับนั้น มีทั้งที่เข้าสู่ส่วนกลางที่เน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหรือการพัฒนาท้องถิ่นโดยตรง

ปรากฏการณ์นี้ทำให้เราตั้งคำถามต่อชุดทฤษฎีและองค์ความรู้ในการเข้าใจปฏิสัมพันธ์ได้หลายแบบ โดยปกติแล้ว นักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจะสนใจระเบียบระหว่างประเทศนี้ทำให้เกิดการปรับตัวของรัฐหรือองค์การระหว่างประเทศต่าง ๆ อย่างไร กล่าวคือ ในกรณีของ FOIP หรือ BRICS ที่กำลังมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐไทยนั้น งานวิชาการมักจะถือเอานโยบายต่างประเทศส่วนกลางเป็นหน่วยของการวิเคราะห์ (unit of analysis) ในฐานที่เป็นจุดเชื่อมโยง (focal point) ระหว่างไทยกับตัวแสดงภายนอกประเทศหรือระเบียบระหว่างประเทศ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นมีหลายระดับและหลายมิติ โครงการบางโครงการมีเป้าหมายลงสู่ชุมชนท้องถิ่น หรือบางโครงการก็ถูก “เล่นประเด็น” ความเป็นท้องถิ่นมากกว่าการเป็นนโยบายต่างประเทศ การปรากฏกายของปฏิสัมพันธ์ที่มหอำนาจและระเบียบระหว่างประเทศมีจึงซับซ้อนไปมากกว่าการพูดถึงแค่กรอบนโยบายต่างประเทศและมองรัฐเป็นองค์การเพียงอย่างเดียวโดยไม่ได้พิจารณาความหลากหลายของมิติการมองหรือประเด็นที่ทับซ้อนกันหลายชั้น ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ กับเพื่อนบ้านนั้นมีหลายแบบ และท้องถิ่นเองก็เล่นบทบาทในฐานของการเป็นพื้นที่ที่มีตัวแสดงทางการทูตได้เช่นเดียวกัน (เสาวภา พรศิริพงษ์, 2557, หน้า 65)

ควรกล่าวให้ชัดเจนว่า ในงานวิจัยนี้ คำว่า “ท้องถิ่น” หมายถึงพื้นที่ต่างจังหวัด ไม่ได้หมายถึงหน่วยการปกครอง หรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแต่คือพื้นที่ที่อยู่นอกกรุงเทพฯ และไม่ได้วัดจากระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่แตกต่างระหว่างพื้นที่

ส่วนคำถามที่มีต่อแนวปฏิบัตินั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการคิดต่อยอดจากคำถามเชิงทฤษฎีที่ได้กล่าวไปในข้างต้น เช่น รัฐควรมีจุดยืน ท่าที หรือดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างไรในระเบียบโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงนี้เพื่อรักษาผลประโยชน์แห่งชาติและรักษาไว้ซึ่งเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ และยิ่งเมื่อคิดคำถามให้ลงรายละเอียดไปอีก เราอาจเห็นคำถามเช่น รัฐควรดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ใกล้ชิดกับประเทศใดเพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุด หรือรัฐควรดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบใดที่จะรักษาสมดุลความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง ๆ หรืออาจใช้คำว่า “คานอำนาจ” เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงของระเบียบระหว่างประเทศ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง มีผลต่อประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผลกระทบนี้อาจมองได้ว่าเป็นทั้งความท้าทายหรือโอกาสที่ไทยจะต้องเผชิญ ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวรับมือให้สอดคล้องกับโอกาสที่เข้ามา หรือการรับมือกับความท้าทายที่ทำให้ไทย

ต้องใคร่ครวญถึงวิธีการรับมือในรูปแบบต่าง ๆ ดังเช่นที่ ขจิต จิตตเสวี (2557, หน้า 362) ได้เคยลอง ยกตัวอย่างการตั้งคำถามถึงการปรับตัวของท้องถิ่นต่อพลวัตอาเซียนในช่วงปี ค.ศ. 2015 หรือที่ขจิตเรียกว่า “ถิ่นฐานนาวิทัศน์” (Localisation) ว่าเมื่อท้องถิ่นต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระดับโลกเช่น กรณีนี้คืออาเซียน ท้องถิ่นจะมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องการพลวัตดังกล่าวได้อย่างไร คำถามลักษณะนี้ ของขจิตชี้ให้เห็นการพยายามหาความเชื่อมโยงระหว่างพลวัตระหว่างประเทศกับการเปลี่ยนแปลงในประเทศ แม้ว่าขจิตเองจะไม่ได้ตั้งคำถามต่อชุดทฤษฎีในการศึกษาของสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่ก็เริ่มจุดเริ่มต้นที่ดีในการพยายามหาความเชื่อมโยงระหว่างสองระดับ อย่างไรก็ตามการกล่าวเช่นนี้เป็น การลดทอนความสำคัญของพื้นที่อื่น ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง เพราะคำถามหรือประเด็น ได้ถูกเน้นไปที่ส่วนกลางที่กระทรวงต่าง ๆ ที่กรุงเทพฯ ดำเนินการตอบสนองต่อพลวัต โดยลดความสำคัญ ของปัญหาในพื้นที่และประเด็นอื่น ๆ ที่อยู่ไกลจาก “ส่วนกลาง” เราจะเห็นว่า คำถามที่ว่าด้วยระเบียบ ระหว่างประเทศ นโยบายต่างประเทศ หรือผลประโยชน์แห่งชาติก็ตามถูกเน้นว่าเป็นผลประโยชน์ของ ประเทศหรือคนส่วนใหญ่ และลดความสำคัญต่อการมองเชิงพื้นที่ลงไป ทั้งที่ในความเป็นจริง ประเทศไทยมีเส้น เขตแดนที่เชื่อมติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านถึงสี่ประเทศ คือ เมียนมา ลาว กัมพูชา และมาเลเซีย และมี พื้นที่ทางทะเลที่ต้องบริหารจัดการรักษาความมั่นคงและดูแลผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเดินเรือ การมีปฏิสัมพันธ์เชิงพื้นที่กับประเทศเพื่อนบ้านหรือการได้รับผลกระทบข้ามพรมแดนจากโรคระบาดระหว่าง ประเทศ ปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ การค้ายาเสพติด การค้ามนุษย์ การรุกรานเส้นเขตแดนทางบก และทางทะเล ต่างยังล้วนเป็นความท้าทายและปัญหาในพื้นที่ชายแดนต้องมีปฏิสัมพันธ์ด้วยอย่างใกล้ชิด

ชีวิตประจำวันในพื้นที่ “ชายแดน” และ “ต่างจังหวัด” ถูกลดความสำคัญไปในการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพราะนโยบายต่างประเทศถูกทำให้กลายเป็นเรื่องของ “เมืองหลวง” มากกว่าการจะมองว่าพื้นที่อื่น ๆ ก็มีปฏิสัมพันธ์และได้รับผลจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเช่นเดียวกัน แต่การศึกษาในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับพลวัตที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศส่งผลต่อพื้นที่ภูมิภาคหรือ ชายแดนนั้นมีจำนวนน้อยกว่าการศึกษาด้านนโยบายต่างประเทศส่วนกลาง เมื่อยี่สิบห้าปีที่ผ่านมา วิทยานิพนธ์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษเกี่ยวกับงานเขียนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีผลต่อภูมิภาคของไทย แล้วพบว่า มีจำกัด ซึ่งอาจแบ่งได้ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. การศึกษาท้องถิ่น แต่มีการพูดถึงความสามารถในการทำงานของท้องถิ่นที่เป็นผลจากส่วนกลาง หรือเมืองหลวงที่มีปฏิสัมพันธ์กับมหาอำนาจ เช่น ธเนศวร์ เจริญเมือง (2547, หน้า 82-90) ที่วิเคราะห์ว่าปัญหาท้องถิ่นที่รวมศูนย์มากเกินไป (centralisation) และหนึ่งในปัจจัยของการรวมศูนย์มากเกินไปนั้นเกิดจากการที่ส่วนกลางหรือเมืองหลวงมีปฏิสัมพันธ์กับมหาอำนาจ หรือที่ธเนศวร์ใช้คำว่า “ได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยต่างประเทศ (a long period of over-centralisation and role of external factors)” (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2547, หน้า 84) ธเนศวร์อธิบายว่า การที่ไทยมีปฏิสัมพันธ์กับมหาอำนาจมากในช่วงสงครามเย็นอันเป็นผลจาก ภูมิศาสตร์ของไทยและความใกล้ชิดกับมหาอำนาจ ทำให้รัฐบาลได้รับการสนับสนุนการพัฒนา บุคลากรส่วนกลาง ทั้งงบประมาณและวัสดุ ทำให้ส่วนกลางพัฒนาจนเข้มแข็งมาก งานของธเนศวร์ชี้ให้เห็นประเด็นที่สำคัญในการมองการกระชับแน่นและการสถาปนา อำนาจหลักที่ศูนย์กลางของประเทศจากมุมมองเชิงประวัติศาสตร์ (historical approach)

และเชิงท้องถิ่นแต่ยังไม่ได้อธิบายไปว่า แล้วบทบาทของประเทศนอกภูมิภาค (หรือมหาอำนาจ ที่ให้เงินส่วนกลางนั้น) เข้ามามีส่วนกับการจัดการท้องถิ่นอย่างไร และก่อให้เกิดผลต่อ ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่นอย่างไร

2. การศึกษาพื้นที่ “ชายแดน” ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับประเทศเพื่อนบ้าน (เช่น ศูนย์ศึกษา การต่างประเทศ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545; Wisaijorn, 2022, 2024) หรืออาจจะ ศึกษาจากมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (เช่น ยศ สันตสมบัติ, 2557; บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล, 2567; ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2561) ที่ศึกษาพลวัตของโครงสร้างพื้นฐาน ในพื้นที่ชายแดน การจัดการความมั่นคงชายแดน เป็นต้น การศึกษาในกลุ่มนี้ให้ความสนใจ กับพื้นที่ชายแดนจากมิติและระดับต่าง ๆ ทั้งปัญหาอันเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ กับประเทศชายแดนหรือผลกระทบอันเกิดจากการเข้ามาลงทุนในพื้นที่ชายแดน โดยอาจ เป็นการลงทุนของประเทศที่สาม เช่น การลงทุนของจีนในลาว การทำเหมืองแร่หายากของ จีนในเมียนมา การศึกษาในกลุ่มนี้ชี้ให้เห็นปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่าง “พื้นที่ชายแดน” กับประเทศที่อยู่ข้าง ๆ และผลกระทบที่เข้ามาสู่ไทย แต่การศึกษาในกลุ่มนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญ กับระเบียบระหว่างประเทศที่เป็นยุทธศาสตร์ใหญ่ที่มีความเกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศ นโยบายเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ
3. การศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่มีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เช่น เขตเศรษฐกิจพิเศษ (special economic zone: SEZ) หรือระเบียบเศรษฐกิจในภูมิภาค ต่าง ๆ ซึ่งจะไปเชื่อมโยงกับมิติเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุน หรือมิติของการจัดการ การปกครองท้องถิ่น (เช่น ชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2563; วสันต์ เหลือประภัสสร, 2559; เบญจมาศ ดันเวทยานนท์ และคณะ, 2564; นรุตม์ เจริญศรี, 2559, 2560, 2561) การศึกษาในกลุ่มนี้ให้ ความสนใจไปกับการเติบโตของพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษในฐานะ “พื้นที่” ที่ได้รับการยกเว้น ผ่อนปรน และการเพิ่มแรงกระตุ้นให้นักลงทุนจากต่างชาติเข้ามาในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ทำให้เห็นพลวัตทางเศรษฐกิจ การประสานความร่วมมือทางการเมืองระหว่างประเทศ และอาจมีการศึกษาผลกระทบต่อนโยบายที่จากการเข้าไปทำเขตเศรษฐกิจพิเศษ แต่การศึกษาใน กลุ่มนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับยุทธศาสตร์ภาพใหญ่เฉกเช่นเดียวกับกลุ่มที่แล้ว

การศึกษาและวิจัยที่มีอยู่เกี่ยวกับพื้นที่อื่น ๆ กับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นเน้นให้ ความสำคัญกับพื้นที่ชายแดน ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการค้าและการลงทุน และความมั่นคง การมอง ปฏิสัมพันธ์เหล่านี้มีความสำคัญในการช่วยให้สังคมเห็นสองประเด็น คือ (1) การเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่าง มหาอำนาจ ซึ่งโดยส่วนมากแล้วถูกศึกษาในฐานะผู้เข้ามาลงทุนหรือกระทำการในพื้นที่ชายแดน (2) ทำให้คิดต่อยอดเชิงนโยบายว่าพื้นที่ชายแดนควรมีการรับรู้ จัดการเชิงนโยบายต่อปัญหาหรือ ความท้าทายอย่างไร อย่างไรก็ดี เมื่อมองจากมุมมองความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้วจะเห็นว่า การศึกษาเหล่านี้ยังไม่ได้เน้นย้ำกับการมองมหายุทธศาสตร์หรือภาพใหญ่ของนโยบายต่างประเทศของ มหาอำนาจ เช่น การเติบโตขึ้นของเศรษฐกิจจีนส่งผลกระทบต่อบทบาทและท่าทีของสหรัฐฯ ในพื้นที่อย่างไร และเมื่อเราลดทอนความสำคัญของการมองภาพใหญ่ก็จะทำให้เราไม่สามารถเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ

ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันจนไม่เห็นภาพกว้าง อีกทั้ง ปัญหาในเชิงทฤษฎีที่ยังขาดการพัฒนาอยู่มากก็คือ เมื่อเราให้ความสำคัญกับพื้นที่ชายแดน แต่ยังไม่ได้ศึกษาพื้นที่ที่ไม่ใช่ชายแดน และยังไม่ได้ดูภาพใหญ่แล้ว เราอาจกลับมาตั้งคำถามกับตนเองว่าทฤษฎีที่เรามีอยู่เพื่อที่จะเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างภาพใหญ่ หรือระเบียบระหว่างประเทศช่วยให้เราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในระดับท้องถิ่นอย่างไร กระนั้นก็ตาม คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการก้าวเข้ามามีบทบาทของจีนในลาว กัมพูชา และเมียนมา ได้กลายเป็นปรากฏการณ์ ที่นักวิชาการจากหลายสาขาวิชาให้ความสนใจและเริ่มศึกษาผลกระทบจากโครงการต่าง ๆ ที่จีนเข้าไปพัฒนา ลงทุน หรือกระทำในประเทศเพื่อนบ้านของไทย แต่การศึกษาเหล่านั้นยังไม่ได้พัฒนาต่อยอดมา ในเชิงทฤษฎี

หรือหากจะกล่าวให้ชัดลงไปอีกก็คือ การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศถูกลดทอนหรือถูกดึงออกจากการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทำให้การเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นเกิดขึ้นจากพลวัตทางเศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคงภายใน และละเลย การดูปฏิสัมพันธ์ที่มีกับระเบียบระหว่างประเทศ และการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็ละเลย การมองท้องถิ่น ดังที่จะเห็นได้จากหลักสูตรด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (International Relations) หรือการระหว่างประเทศ (International Affairs) ในประเทศไทยไม่มีวิชาใดในหลักสูตรใด ในมหาวิทยาลัยใดเลยที่มีวิชาว่าด้วยท้องถิ่นกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และในส่วนงานราชการตาม ภูมิภาคก็มองความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในฐานะการรับแขกจากต่างประเทศ การลงนามใน MOU ต่าง ๆ แต่ละเลยการมองว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นส่งผลต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างไร การมองข้ามปฏิสัมพันธ์ ระหว่างปรากฏการณ์สองระดับนี้ทำให้เราขาดการพัฒนาองค์ความรู้ ทฤษฎี หรือกรอบในการมอง ทำให้หลักสูตรที่จัดการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยังไม่ได้ช่วยสร้างกรอบ ไม่ได้กระตุ้น การตระหนักของผู้เรียน หรือยังไม่ได้ผลักดันให้ท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการมองปฏิสัมพันธ์นี้

งานวิจัยนี้รวบรวมบทวิเคราะห์ของนักวิชาการจากห้ามหาวิทยาลัยที่อยู่ในภูมิภาค เพื่อมาสะท้อน ความเห็นจากการศึกษาว่า พื้นที่หรือจังหวัดของผู้วิจัยนั้นได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศอย่างไร ซึ่งมีทั้งการศึกษาเชิงทฤษฎีและข้อมูลจากพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นว่า พลวัตระหว่าง ประเทศไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง หรือความมั่นคง ไม่เพียงแต่จะมีผลต่อนโยบายต่างประเทศ ที่ส่วนกลางเพียงอย่างเดียว แต่พลวัตเหล่านั้นยังมีผลต่อพื้นที่อื่น ๆ ทั้งที่เป็นชายแดนหรือพื้นที่ต่างจังหวัด ที่ไม่ใช่ชายแดน ผู้วิจัยมีความหลากหลายทั้งในมิติส่วนตัว (personal) และในแง่การทำงาน (professional) ที่มีประวัติการศึกษาที่มาจากหลายประเทศ ศาสนา ถิ่นกำเนิดและจังหวัดที่ทำงาน รวมไปถึงความแตกต่าง ทางความเชี่ยวชาญทางวิชาการ ประสบการณ์การทำวิจัย ทำให้มุมมองและการวิเคราะห์มีความหลากหลาย และสะท้อนมุมมองของนักวิชาการที่อยู่ในท้องถิ่น งานวิจัยนี้ตั้งอยู่บนคำถามร่วมกันว่า การเปลี่ยนแปลง ของระเบียบระหว่างประเทศโดยเฉพาะแนวคิดเรื่องอินโด-แปซิฟิกส่งผลอย่างไรต่อพื้นที่ภูมิภาคของไทย อย่างไร คำถามนี้จะเป็นการต่อยอดทางทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและนำไปสู่การขบคิดเชิง นโยบาย เนื่องจากดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้นว่า ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกระแสหลักจะให้ความสำคัญกับนโยบายต่างประเทศในฐานะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจากส่วนกลางโดยมีสมมติฐานว่า นโยบายต่างประเทศนั้นสะท้อนผลประโยชน์แห่งชาติไว้แล้ว แต่ก็ต้องกล่าวให้ชัดว่า การนิยามผลประโยชน์แห่งชาติ ในฐานะหนึ่งเดียวลักษณะนั้นไม่ผิด เนื่องจากรัฐเองต้องนิยามและพัฒนาการคิดเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติ

ในฐานะที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ประเด็นที่งานวิจัยนี้ต้องการเน้นย้ำก็คือ เราไม่ควรลดทอนการมองพื้นที่อื่น ๆ ที่อาจจะมีการมองผลประโยชน์แห่งชาติที่มีความเฉพาะตัวแตกต่างออกไป และในท้ายที่สุดเราจะส่งเสริมการตระหนักรู้ การพัฒนาหลักสูตรการเรียนสอน เพื่อให้ผู้เรียนเห็นและตระหนักถึงเหตุการณ์เหล่านั้น เพื่อจะได้ออกไปผลักดันการศึกษา หรือการคิดเชิงนโยบายที่จะส่งเสริม ปกป้อง ดูแล ควบคุม หรือผลักดันนโยบายให้เหมาะสมได้อย่างไร ซึ่งจะเป็นการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชนต่อไป ดังนั้น คุณูปการจากงานวิจัยนี้จะช่วยต่อยอดการถกเถียงทางวิชาการและการคิดของผู้กำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศให้เกิดความครอบคลุมกับพื้นที่ภูมิภาคด้วยเช่นเดียวกัน

งานวิจัยนี้มองว่า ปรากฏการณ์ที่โลกเริ่มมีระเบียบโลกใหม่และต้องแข่งขันกับระเบียบระหว่างประเทศที่มีอยู่แล้วซึ่งถูกสร้างโดยสหรัฐฯ ระเบียบโลกใหม่ที่มีเครื่องมืออย่าง FOIP หรือระเบียบที่จีนและรัสเซีย และกลุ่มประเทศ BRICS พยายามสร้างร่วมกันทำให้การคิดเรื่องนโยบายต่างประเทศไทยเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของระเบียบโลกนี้ และในขณะเดียวกัน ในช่วงเวลาที่ระเบียบโลกกำลังเปลี่ยนแปลงด้วยการแข่งขันกันนี้ พื้นที่ที่อยู่ส่วนท้องถิ่นมีปฏิสัมพันธ์กับระเบียบโลกนี้แตกต่างกันออกไป เช่น FOIP ที่มาจากสหรัฐฯ ญี่ปุ่น อินเดีย หรือความช่วยเหลือจากจีนที่แข่งขันเข้ามายังอนุภูมิภาคแม่โขงหรือพื้นที่ต่าง ๆ ก็ปรากฏการณ์ผ่านการให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ (Official Development Assistance: ODA) ทั้งที่เป็นการให้ความช่วยเหลือแบบทวิภาคีหรือแบบพหุภาคี การที่ท้องถิ่นมีปฏิสัมพันธ์ที่แตกต่างกันนี้เป็นเหมือนรากฐานที่สำคัญของการพัฒนางานวิจัยชุดนี้ขึ้นมาว่า เมื่อเรามีนักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจำนวนมากที่อยู่นอกส่วนกลาง ประเทศไทยมีปฏิสัมพันธ์กับระเบียบโลกหลายแบบ หลายระดับ และหลายพื้นที่ ดังนั้นการใช้ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มาจากโลกตะวันตกที่เน้นการคิดนโยบายต่างประเทศอาจจะไม่เพียงพอต่อปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ งานวิจัยชุดนี้จึงต้องการเปิดพื้นที่ในการพูดคุยให้มากขึ้น และเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการตั้งคำถามต่อประเด็นการศึกษาว่า

1. มีประเด็นความท้าทายด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศใดบ้างที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับภูมิภาค (ทั้งชุมชน ท้องถิ่น) ที่ผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศและนโยบายระดับท้องถิ่นควรให้ความสำคัญและเตรียมการรับมือกับความท้าทายเหล่านั้น
2. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยยังไม่ได้ให้ความสำคัญมากนักกับการศึกษาพื้นที่ภูมิภาคซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่งกับผู้คนในภูมิภาค เราจะมีวิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการ การพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวให้ได้ประโยชน์กับภูมิภาคอย่างไร

ผลผลิต (outputs) ผลลัพธ์ (outcomes) ของงานวิจัยนี้มีหลายประเด็น ผลผลิตที่ชัดเจนก็คือเอกสารทางวิชาการที่เป็นการศึกษาและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อทั้งหน่วยงานราชการไทยและหน่วยงานวิชาการหรือวิจัยที่ช่วยสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศไทย ส่วนผลลัพธ์ที่สำคัญคืองานวิชาการนี้คาดหวังว่าจะช่วยสร้างผลกระทบของการต่อยอดเรื่องการพัฒนาหลักสูตรด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับภูมิภาคไทย สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นฐานราก ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญในการตื่นตัวและความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถคิดข้อเสนอแนะเชิงนโยบายว่า ชุมชนได้รับผลกระทบหรือ

กำลังเผชิญความท้าทายจากต่างประเทศอย่างไร และเป็นการต่อยอดองค์ความรู้และการถกเถียงเกี่ยวกับ “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากล” (Global IR) ในแวดวงวิชาการ กรณีศึกษาที่ปรากฏอยู่ในงานศึกษานี้อาจจะทั้งลักษณะเฉพาะตัวและไม่เฉพาะตัว ซึ่งทำให้ผู้อ่านนำไปต่อยอด ขบคิดถกเถียงทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เพื่อให้เกิดการต่อยอดทางวิชาการและการคิดต่อทางนโยบายได้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- ขจิต จิตตเสวี. (2557). *สู่การสลายพรมแดน: ความร่วมมือระหว่างรัฐ เหนือรัฐ และตะเข็บชายแดน*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. (2563). *เขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยในบริบทของการบูรณาการทางพื้นที่ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในประชาคมอาเซียน: การสร้างความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างรัฐ ตลาด และชุมชน*. เชียงราย สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- นรุทธิ์ เจริญศรี. (2559). ยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นกับการเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียน. *จุลสารความมั่นคงศึกษา*, เล่มที่ 175.
- นรุทธิ์ เจริญศรี. (2560). การขนส่งระหว่างประเทศกับความมั่นคงใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. *จุลสารความมั่นคงศึกษา*, เล่มที่ 184.
- นรุทธิ์ เจริญศรี. (2561). *ภูมิภาคสาธารณูปโภคพัฒนาวิเทศคดี: บทบาทญี่ปุ่นกับการพัฒนาระบบ การขนส่งระหว่างประเทศ และผลต่อภูมิภาคนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล. (2567). *ด้าน ถนน คนบนพรมแดน: โครงสร้างพื้นฐานชายแดนจังหวัด แม่ฮ่องสอน*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- เบญจมาศ ดันเวทยานนท์ และคณะ. (2564). *ถนนทุกสายมุ่งสู่จีนตะวันตก : กับระเบียบการค้าระหว่าง ประเทศเชื่อมทางบกกับทางทะเลสายใหม่*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ข้อมูลเพื่อธุรกิจไทยในจีน.
- ปิติ ศรีแสงนาม. (2568). *รับการเปลี่ยนแปลงระเบียบโลกใหม่ รัฐบาลไทยควรเดินอย่างไร*. เข้าถึงเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2568, จาก <https://thestandard.co/new-world-order-thailand-strategy/>
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2561). *หลังเขตเศรษฐกิจพิเศษ*. เชียงใหม่: กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พีระ เจริญวัฒนกุล และเกริกพล เหมย. (2567). *ไร่กระบวนท่า?: สำนวนวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท เอกสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทย. วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 15(Suppl 2): 1-24.
- ยศ สันตสมบัติ. (2557). *มังกรหลากหลายสี: การขยายอิทธิพลเหนือดินแดนและพันธกิจเผยแพร่อารยธรรม ในอุษาคเนย์*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2547). *รัฐศาสตร์ที่ยังมีลมหายใจ: แนวคิดประชาธิปไตย การเมืองไทย และแผ่นดินแม่*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: พินิจการพิมพ์.
- วสันต์ เหลือประภัสสร. (2559). *เขตเศรษฐกิจพิเศษกับยุทธศาสตร์การพัฒนาเชิงพื้นที่: ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย*. กรุงเทพฯ: ชุดโครงการจับตาอาเซียน (ASEAN Watch) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เสาวภา พรศิริพงษ์, ยงยุทธ บุราสิทธิ์, นรเศรษฐ์ พิสิฐพันธ์ และวาทีตต์ ดุริยอังกูร. (2557). *คู่มือการเสริมสร้างศักยภาพผู้นำท้องถิ่นเพื่อสานสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน*. กรุงเทพฯ: โครงการผู้นำท้องถิ่นในบทบาทสานความสัมพันธ์ระหว่างไทย-กัมพูชา ภายใต้ชุดโครงการภาษาและวัฒนธรรม หลักประกันของสังคมสุขภาวะ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2545). *ปัญหาชายแดนไทย-มาเลเซีย: รายงานการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรัชพงศ์ ลิกขาบัณฑิต. (ม.ป.ป.). *นโยบายประเทศไทย 4.0: โอกาส อุปสรรค และผลประโยชน์ของไทยในภูมิภาคอาเซียน*. เข้าถึงเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2568, จาก https://web.parliament.go.th/assets/portals/16/filenewspar/16_4262_file.pdf

ภาษาอังกฤษ

- Acharya, A., & Buzan, B. (2010a). Why Is There No Non-Western International Relations Theory?: An Introduction. In Acharya, A., & Buzan, B. (eds.), *Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and Beyond Asia* (pp. 1-25). Oxon: Routledge.
- Acharya, A., & Buzan, B. (2010b). Conclusion: On the Possibility of Non-Western International Relations Theory. In Acharya, A., & Buzan, B. (eds.), *Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and Beyond Asia* (pp. 221-238). Oxon: Routledge.
- Acharya, A., & Buzan, B. (2019). *The Making of Global International Relations: Origins and Evolution of IR at Its Centenary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eun, Y. S. (2023). Knowledge Production beyond West-Centrism in IR: Toward Global IR 2.0. *International Studies Review*, 25(2), Article viad015. <https://doi.org/10.1093/isr/viad015>
- Hoffmann, S. (1977). An American Social Science: International Relations. *Daedalus*, 106(3): 41-60.
- Ikenberry, G. J. (2025). Liberalism, Institutional Statecraft, and International Order. In T. V. Paul, A. Wivel, & K. He (Eds.), *International Organisations and Peaceful Change in World Politics* (pp. 55-77). Cambridge: Cambridge University Press.

- Kochanski, A., Scott, E. K. M., & Welsh, J. (2025). Localisation in World Politics: Bridging Theory and Practice. *Global Studies Quarterly*, 5(1), ksaf023.
- na Thalang, C., & Eun, Y. S. (Eds.). (2024). *Global International Relations in Southeast Asia*. Oxon: Routledge.
- na Thalang, C., Jayanama, S., & Poonkham, J. (Eds.). (2019). *International Relations as a Discipline in Thailand: Theory and Sub-Fields*. Oxon: Routledge.
- Prasirtsuk, K. (2009). Teaching International Relations in Thailand: Status and Prospects. *International Relations of the Asia-Pacific*, 9(1), 83-105.
- Wisaijorn, T. (2022). *Riverine Border Practices: People's Everyday Lives on the Thai-Laos Mekong Border*. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Wisaijorn, T. (2024). *Space and Time in Thai-Lao Relations: Borderlands in International Relations*. Oxon: Routledge.

**เสริมพลังมุมมองท้องถิ่นต่อประเด็นกิจการระหว่างประเทศ:
การแข่งขันระหว่างมหาอำนาจท้าทายความเข้าใจของเราเกี่ยวกับ
นโยบายต่างประเทศอย่างไร**

นฤตม์ เจริญศรี
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

บทนี้ศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในบริเวณภาคเหนือซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนา เช่น การสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงของจีน ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการของญี่ปุ่น สหรัฐฯ และจีน รวมไปถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับมหาอำนาจระดับกลาง เช่น สหภาพยุโรป ออสเตรเลีย และเกาหลีใต้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าพลวัตเหล่านี้มีผลต่อชุมชนท้องถิ่นในบริเวณชายแดนอย่างไร โดยเน้นไปที่อิทธิพลของมหาอำนาจและมหาอำนาจระดับกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นการวิเคราะห์ผลกระทบอันเกิดจากยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก ในการศึกษาของสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (IR) นั้นมีทฤษฎีที่ช่วยให้กรอบการมองที่เป็นประโยชน์ อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีเหล่านั้นอาจไม่สามารถปรับให้การวิเคราะห์นโยบายสอดคล้องไปกับผู้คิดนโยบายและชีวิตจริงของชาวบ้าน บทนี้วิเคราะห์เชิงวิพากษ์บทบาทของมหาอำนาจที่มีผลต่อท้องถิ่น ความท้าทายในข้อจำกัดของทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ผู้วิจัยมีเป้าหมายการสำรวจแนวทางการศึกษาทางเลือกที่จะศึกษาพลวัตระหว่างโลกกับท้องถิ่นเพื่อสร้างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่จะตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของระเบียบโลก และมีเป้าหมายที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่นในขณะที่ยังคงปกป้องผลประโยชน์แห่งชาติและความสำคัญของนโยบายเอาไว้

คำสำคัญ: ท้องถิ่น, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากล, อินโด-แปซิฟิก

Empowering the Local Dimension in International Affairs: How Does Geopolitical Competition Challenge Our Understanding of Thailand's Foreign Policy?

Narut Charoensri
Chiang Mai University

Abstract

This paper investigates the diverse impacts occurring at the local level, particularly in the northern regions, stemming from developments such as China's dam construction on the Mekong River, Official Development Assistance (ODA) from Japan, the United States, and China, as well as the involvement of various middle powers including the European Union, Australia, and South Korea. It examines how these dynamics affect borderland communities, highlighting the significant influence of both superpowers and middle powers—especially within the context of intensified power competition in the Indo-Pacific. While International Relations (IR) theories offer valuable conceptual frameworks, they may fall short in informing policy-relevant analysis that is attuned to both decision-makers and the lived realities of local communities. This paper critically analyses superpower rivalry and its local repercussions, challenging the limitations of prevailing IR theories. It seeks to explore alternative approaches for studying global and local dynamics in order to formulate policy recommendations that are more responsive to a rapidly shifting global order. In doing so, it aims to contribute to the empowerment of local communities while simultaneously aligning with broader national interests and policy imperatives.

Keywords: Local, International Relations, Global IR, Indo-Pacific

1. เกริ่นนำ

จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีความเฉพาะหลายประการ ภาพลักษณ์ของเชียงใหม่ถูกมองว่าด้วยการเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจเป็นอันดับที่สองของประเทศไทยทำให้เชียงใหม่กลายเป็นจุดศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวที่สำคัญของไทย แต่เมื่อดูจากข้อมูลของสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) แล้วจะพบว่า ผลการดำเนินการตามยุทธศาสตร์ ประจำปี พ.ศ. 2567 ซึ่งเป็นปีที่ 2 ของการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศตามยุทธศาสตร์ชาติในช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2566 – 2570) แสดงให้เห็นว่าจังหวัดที่มีรายได้ต่อหัวประชากร หรือผลิตภัณฑ์ภาคต่อหัว (GDP Per Capita) สูงที่สุดสิบอันดับแรกนั้นไม่ได้มีจังหวัดเชียงใหม่อยู่ด้วย เพราะสิบอันดับแรกคือ ระยอง กรุงเทพฯ ชลบุรี ฉะเชิงเทรา อุดรธานี ปราจีนบุรี สมุทรสาคร สระบุรี สมุทรปราการ นครปฐม (ฐานเศรษฐกิจ, 2568) แม้ว่าเศรษฐกิจของเชียงใหม่อาจจะไม่ได้อยู่ในสิบอันดับแรกของประเทศไทย แต่เมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ามาในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนแล้วจะพบว่า ร้อยละ 64 จะมาจังหวัดเชียงใหม่ โดยเป็นชาวจีน เกาหลีใต้ ไต้หวัน คิดเป็นร้อยละ 30 ร้อยละ 25 และร้อยละ 15 ตามลำดับ และตามด้วยนักท่องเที่ยวจากประเทศอื่น ๆ (พิมพ์ชนก แยมสงค์ และณัฏฐภัทร์ ศุภเศรษฐกิจ, 2567) จังหวัดเชียงใหม่ยังมีพื้นที่ชายแดนติดกับประเทศเมียนมาอยู่ส่วนหนึ่ง คือบริเวณอำเภอแม่เมาะ อำเภอฝาง อำเภอเชียงดาว อำเภอไชยปราการ และอำเภอเวียงแหง รวมความยาวพื้นที่ชายแดนประมาณ 227 กิโลเมตร

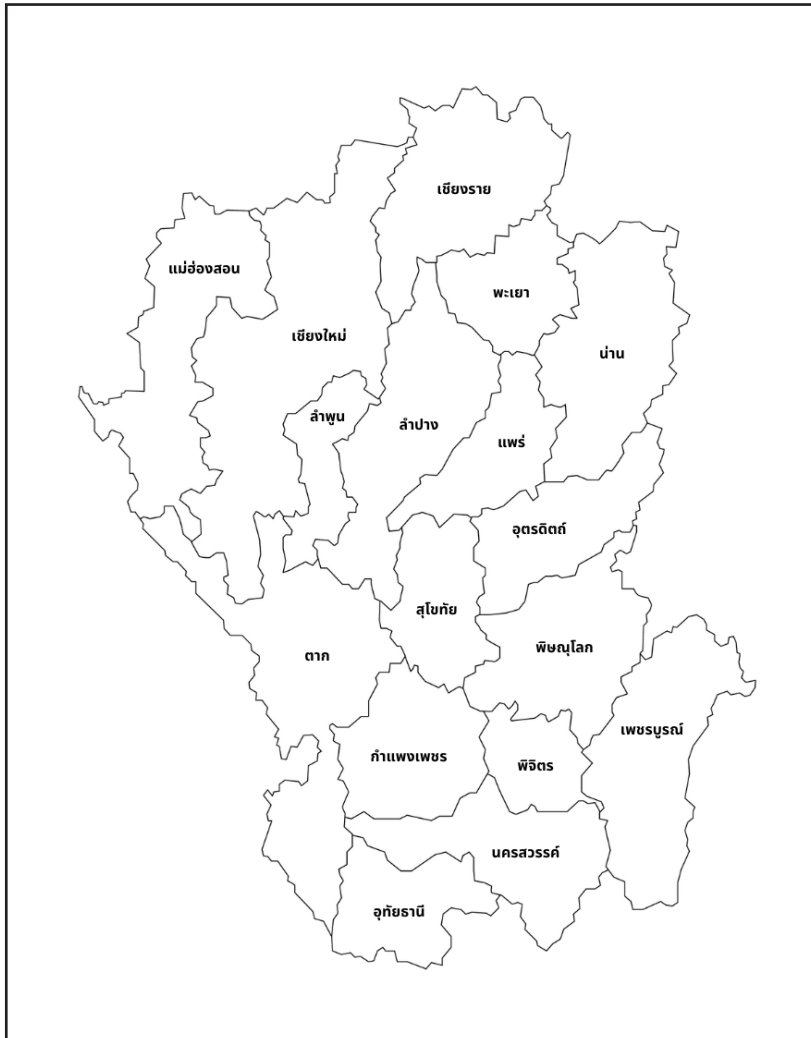
จังหวัดเชียงใหม่ยังมีความสำคัญในการทูตระหว่างประเทศอีก เชียงใหม่สถาปนาบ้านพี่เมืองน้อง (sister city)⁷ กับเมืองและจังหวัดของประเทศต่าง ๆ รวมกว่า 15 เมือง ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างเชียงใหม่กับประเทศอื่น ๆ เห็นได้จากการที่เชียงใหม่ยังเป็นสถานที่ตั้งของสถานกงสุลใหญ่ของสหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น และอินเดีย รวมถึงการมีกงสุลกิตติมศักดิ์ประจำเชียงใหม่อีกจำนวนมาก เชียงใหม่ยังเป็นสถานที่ตั้งของความร่วมมือและความช่วยเหลือระดับทวิภาคีและพหุภาคีอีกจำนวนมาก ทั้งการเป็นที่ตั้งของศูนย์ข้อมูลและวัฒนธรรมอเมริกัน⁸ (American Corner) สถาบันขงจื๊อ⁹ (Confucius Institute) ที่ทั้งสองอยู่ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่ยังเป็นจังหวัดที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมได้รับความช่วยเหลือแบบทวิภาคี และได้รับผลจากโครงการการพัฒนาต่าง ๆ จากประเทศมหาอำนาจ ทั้งสหรัฐฯ จีน และญี่ปุ่น และยังหากมองภาพที่กว้างมากขึ้น พื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยก็ไม่แตกต่างกันจากการแบ่งตามกรมการปกครอง ภาคเหนือตอนบนของไทยประกอบไปด้วยจังหวัด 9 จังหวัด คือ เชียงราย เชียงใหม่ น่าน พะเยาแพร่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน และอุดรดิตถ์ จังหวัดเหล่านี้มีทั้งที่มีพื้นที่ติดกับประเทศเพื่อนบ้านและไม่ติด อีกทั้งยังมีแม่น้ำระหว่างประเทศไหลผ่านแบ่งพรมแดนระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ แม่น้ำโขง

⁷ ข้อมูลปี ค.ศ. 2025 เชียงใหม่มีคู่ความสัมพันธ์บ้านพี่เมืองน้องกับ 15 เมือง คือ นครเชียงใหม่ นครชิงเต่า นครฉงชิ่ง เขตปกครองตนเองชนชาติไตสิบสองปันนา นครเจียงตู เมืองเหมาซาน มณฑลไห่หนาน เมืองเซี่ยงไฮ้ นครกว่างโจว (สาธารณรัฐประชาชนจีน) เขตปกครองพิเศษฮ่องกง ยาการ์ตา (อินโดนีเซีย) จังหวัดบูร์ซา (ตุรกี) จังหวัดฮอกไกโด (ญี่ปุ่น) เมืองเซี่ยงตง (เมียนมา) เมืองฮอสติน (สหรัฐฯ) จังหวัดซุงช็องบุก (เกาหลีใต้)

⁸ ตั้งอยู่ที่คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

⁹ ตั้งอยู่ที่สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

แผนภูมิภาพที่ 1: แผนที่ภาคเหนือของประเทศไทย

ที่มา: <https://xn--o3caafld1cf0cwe8b4hf6czc.com/north-thailand-map/>

จังหวัดอื่น ๆ ในบริเวณภาคเหนือตอนบนก็มีความสำคัญในแง่เศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศ เชียงรายเป็นจังหวัดที่มีพรมแดนติดกับแม่น้ำโขงซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างไทยกับลาว จังหวัดน่านมีพรมแดนติดต่อกับแขวงไชยะบุรี ประเทศลาว จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีพรมแดนติดกับประเทศเมียนมา พะเยามีพรมแดนติดต่อกับประเทศลาว ในแง่ภูมิศาสตร์แล้ว ภาคเหนือจึงมีความสำคัญกับการเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งการมีค่ายุติธรรมตามชายแดน การข้ามพรมแดนเพื่อเข้ามาทำงาน การข้ามพรมแดนเพื่อการท่องเที่ยว การจัดการแม่น้ำระหว่างประเทศ การจัดการภัยคุกคามข้ามพรมแดน ทั้งที่เป็นการค้ามนุษย์ การค้ายาเสพติด หรือภัยทางธรรมชาติข้ามพรมแดน เช่น ปัญหาหมอกควันจากการเผาไหม้ทางการเกษตร เป็นต้น

จังหวัดที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้านคือเชียงรายและเชียงใหม่ เพราะการเชื่อมโยงของระเบียงเศรษฐกิจ (economic corridors) ที่เชื่อมระหว่างจีนตอนใต้ลงมายังไทย ด้วยเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ (North-South Economic Corridors: NSEC) ยิ่งทำให้การเดินทางของผู้คนและการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศมีผลต่อนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ พื้นที่ที่มีถนนเชื่อมผ่านหรือการที่มีนักท่องเที่ยวข้ามพรมแดนเข้ามา ปรากฏการณ์นี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิศาสตร์เมือง การขยายตัวของเมือง ปัญหาบนท้องถนน การจัดการด้านพรมแดน การขยายตัวของเมืองในพื้นที่ต่าง ๆ และการเปลี่ยนแปลงของราคาที่ดิน รวมไปถึงการที่ประเทศจีนสร้างเขื่อนในประเทศและส่งผลกระทบต่อนิเวศในแม่น้ำโขง ทั้งการเปลี่ยนแปลงของปริมาณและความเร็วและความแรงของแม่น้ำโขง ผลต่อระบบนิเวศทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์ปลา รวมไปถึงผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน (นรุทธิ์ เจริญศรี, 2560; Charoensri, 2023) นอกจากนี้เชียงรายยังได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลจีน ในการสนับสนุนการเรียนการสอนด้านภาษา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และจีนศึกษาในมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง มีการจัดตั้งสำนักจีนศึกษา (School of Sinology) และมีศูนย์ภาษาและวัฒนธรรมจีนสิรินธร (Sirindhorn Chinese Language and Culture Centre) และยังมีสถาบันขงจื่อแห่งมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างจีนกับจังหวัดเชียงราย

ในขณะเดียวกัน เราได้เห็นว่าประเทศมหาอำนาจ เช่น จีน สหรัฐฯ ญี่ปุ่น และอินเดีย ต่างเข้ามาให้ความช่วยเหลือพื้นที่ท้องถิ่นผ่านโครงการความช่วยเหลือภายใต้กรอบความร่วมมือพหุภาคีระดับอนุภูมิภาค เช่น กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) กรอบความร่วมมือแม่น้ำโขง-ญี่ปุ่น (Mekong-Japan Cooperation: MJC) กรอบความร่วมมือหุ้นส่วนลุ่มน้ำโขง-สหรัฐฯ (Mekong-U.S. Partnership: MUSP) ความร่วมมือลุ่มแม่น้ำโขง-คงคา (Mekong-Ganga Cooperation: MGC) เป็นต้น ภายใต้กรอบความร่วมมือเหล่านี้ประเทศมหาอำนาจต่างเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ด้วยการให้งบประมาณโครงการความช่วยเหลือทั้งที่เน้นไปที่ภูมิภาคหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะ หรือให้เป็นโครงการที่อาจจะอยู่กับภูมิภาคอื่น ๆ ที่ไม่ได้ยึดติดกับ “แม่น้ำโขง” โดยตรง โครงการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ ที่มหาอำนาจให้กับบริเวณภาคเหนือนี้มีหลากหลายรูปแบบ เช่น การพัฒนาการลงทุน การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว กิจกรรมออนไลน์ การให้ความช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การแพทย์ เป็นต้น ในแง่นี้ เราอาจกล่าวได้อีกแบบว่า บริบทเชิงพื้นที่ในบริเวณภาคเหนือทำให้ภาคเหนือไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะต่อเศรษฐกิจของไทย แต่ยังมีสำคัญต่อการเมืองระหว่างประเทศในฐานะพื้นที่ที่มีปฏิสัมพันธ์กับการเมืองระหว่างประเทศโดยตรง ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์นี้อาจจะมี “รูปแบบ” ที่แตกต่างกันออกไป เช่น การได้รับความช่วยเหลือผ่านโครงการความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นโดยตรง หรือการไปมีปฏิสัมพันธ์กับผลกระทบที่ข้ามพรมแดนเข้ามา การมีปฏิสัมพันธ์ที่หลากหลายรูปแบบ (multifaceted) หลายมิติ (multi-dimensional) และหลายระดับ (multi-layered) นี้ทำให้เราปฏิเสธไม่ได้ว่าท้องถิ่นมีปฏิสัมพันธ์กับการเมืองระหว่างประเทศ การมองว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” เป็นเรื่องของส่วนกลางหรือนโยบายต่างประเทศ ที่ออกจากกระทรวงการต่างประเทศเท่านั้นจึงเป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ไม่สะท้อนภาพความเป็นจริง เพราะการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นไม่ได้เกิดขึ้นโดยนโยบายต่างประเทศเพียงอย่างเดียว หากแต่ปฏิสัมพันธ์นี้เกิดขึ้นหลายระดับ หลายมิติ และหลายพื้นที่ไปพร้อม ๆ กัน

จากประสบการณ์ของผู้วิจัยที่สอนหนังสือในวิชาด้านอนุภูมิภาคแม่โขงศึกษา¹⁰ และได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุม รับฟังความเห็น ในหลายคราวกับผู้ที่มีหน้าที่คิดนโยบายของรัฐ คำถามที่ผู้วิจัยมักถูกถามโดยผู้ปฏิบัติก็คือ รัฐไทยควรมีจุดยืนหรือดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างไรเพื่อคานอำนาจระหว่างจีนกับสหรัฐฯ แต่เมื่อผู้วิจัยอยู่ในชั้นเรียน คำถามที่มาจากนักศึกษาในชั้นเรียนจากการสัมมนาหรือการทำวิจัยในชั้นเรียนมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับผลกระทบของท้องถิ่นที่มาจากการแข่งขันกันของมหาอำนาจ เช่น ชีวิตของผู้คนริมแม่น้ำโขงได้รับผลกระทบอย่างไรจากการสร้างเขื่อนของจีน ผู้หญิงได้รับผลกระทบอย่างไรจากการสร้างเขื่อนของจีน การที่สหรัฐฯ ให้ความช่วยเหลือพัฒนาอนุภูมิภาคแม่โขงส่งผลอย่างไรต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทย หรืออะไรคือสาเหตุที่ทำให้จีน สหรัฐฯ และญี่ปุ่นเข้ามาแข่งขันกันในอนุภูมิภาคแม่โขง และยิ่งกับสถานการณ์ปัจจุบันที่จีนเข้าไปทำเหมืองแร่หายาก (rare earth) ในเมียนมา ยิ่งทำให้เกิดปัญหากับชนกลุ่มน้อยกับรัฐบาลส่วนกลางของเมียนมา ปัญหาเกี่ยวกับแม่น้ำโขงและผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระหว่างไทย-เมียนมา-จีน หรือการสร้างรถไฟความเร็วสูงของจีนในลาว การสร้างกาสีโนของจีนในลาว หรือการพัฒนาเมืองและสร้างกาสีโนของจีนในกัมพูชา ส่งผลต่อชีวิตของผู้คนอย่างไร คำถามเหล่านี้สะท้อนภาพการมองออกเป็นสองระดับ คือ (1) ปัญหาการเมืองระหว่างประเทศส่งผลต่อนโยบายต่างประเทศโดยภาพรวมอย่างไร และ (2) การเมืองระหว่างประเทศส่งผลต่อท้องถิ่นอย่างไร

คำถามข้างต้นแสดงให้เห็นระดับในการวิเคราะห์สองระดับคือ คำถามที่มุ่งศึกษานโยบายต่างประเทศของรัฐ และคำถามที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ระดับพื้นที่ ผู้สอนในฐานะที่สอนทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและวิชาด้านอาณาบริเวณศึกษา ต้องแนะนำให้นักศึกษาเลือกใช้ทฤษฎีหรือกรอบความคิดที่ช่วยวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามต่าง ๆ จะเผชิญกับ “ทางเลือกในการเข้าใจ” ในเชิงทฤษฎีดังที่ Cox (1981, pp. 128-129) ถกเถียงเอาไว้ว่า ทฤษฎีด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สอนนักศึกษา ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต้องศึกษากันนั้นอาจแบ่งเป็นสองกลุ่มหลัก คือ (1) กลุ่มที่เน้นแก้ปัญห (problem-solving theory) และ (2) กลุ่มที่เน้นวิพากษ์ (critical theory) Cox มีความเห็นว่าเป็นทฤษฎีที่ทักท้วงเอาไว้โลกนั้นเป็นแบบนั้นอยู่แล้ว ดังนั้นการจะแก้ปัญหอะไรก็สามารถทำได้ด้วยการแก้ปัญห ความสัมพันธ์และสถาบันต่าง ๆ ในสังคมก็จะแก้ปัญหได้ ในขณะที่กลุ่มที่เน้นการวิพากษ์คือ กลุ่มที่ตั้งคำถามต่อระเบียบ (order) ที่สังคมมีอยู่ แล้วถามว่าระเบียบนั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร กลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับการสืบค้นไปหาจุดเริ่มต้นของอำนาจและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างไรก็ตามการแก้ปัญห ทฤษฎีออกเป็นสองกลุ่มใหญ่นี้เป็น การแบ่งตามเป้าหมายของทฤษฎีว่าทฤษฎีทำหน้าที่อะไรในกระบวนการการอธิบายสิ่งต่าง ๆ ทำให้การจัดกลุ่มทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศถูกจัดออกเป็นสองกลุ่มหลักด้วยกันคือ (1) กลุ่มที่เน้นแก้ปัญห ซึ่งประกอบไปด้วยทฤษฎีสายสังคมนิยม (Realism) และทฤษฎีสายเสรีนิยม (Liberalism) และ (2) กลุ่มที่เน้นวิพากษ์ มักจะประกอบไปด้วยมาร์กซิสม์ (Marxism)

¹⁰ ผู้วิจัยเลือกใช้คำเรียกอนุภูมิภาค (subregion) นี้ว่า “อนุภูมิภาคแม่โขง” (Mekong Subregion) โดยไม่ได้ใช้คำจากภาษาอังกฤษว่า Greater Mekong Subregion ที่เป็นชื่อของกรอบความร่วมมือของธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) เพื่อเน้นไปที่อนุภูมิภาค (Mekong Subregion) และไม่ได้เน้นไปที่การมองภาพการขยายยืดยาวออกไปยังพื้นที่อื่น ๆ ที่เน้นโดย ADB จากคำว่า “Greater” อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยตระหนักว่าคำว่า “Greater” ในบริบทนี้อาจหมายถึงการดีขึ้น การกว้างขึ้น ซึ่งเป็นคำคุณศัพท์ (adjective) ที่ถูกใส่เข้ามาในชื่อเพื่อเล่นคำ และสะท้อนนัยทางการเมืองที่ดีความได้หลายแบบ แต่ในบริบทนี้ผู้วิจัยเห็นว่าชื่อโครงการในคำว่า Greater นั้นหมายถึงพื้นที่ที่ยืดขยายออกไปได้มากขึ้น ซึ่งเป็นนัยเชิงภูมิศาสตร์มากกว่าคำคุณศัพท์ที่แสดงนัยของความดีงาม

ประดิษฐ์กรรมทางสังคม¹¹ (Social Constructivism) สำนักอังกฤษ (English School) สายสตรีนิยม (Feminism) สายสิ่งแวดล้อม (Green Theory หรือ Environmental Theory) สายหลังอาณานิคม (Post-Colonialism) เป็นต้น แต่คำถามคือ เรามีชุดความรู้ทางทฤษฎีในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในภาคเหนือหรือไม่ หรือถ้ากล่าวให้กว้างขึ้นคือ ทฤษฎีทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสามารถใช้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคได้หรือไม่ เพราะการศึกษาทฤษฎีในวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมักเน้นนโยบายต่างประเทศที่เป็นศูนย์กลาง ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วพื้นที่ต่าง ๆ ต่างก็มีส่วนในการมีปฏิสัมพันธ์กับต่างประเทศในมิติใดมิติหนึ่ง การมีปฏิสัมพันธ์หลากหลายมิติและหลายระดับนี้ทำให้เราจำเป็นต้องพิจารณาถึงความสามารถของทฤษฎีว่าเราจะอย่างไรให้ทฤษฎีช่วยตอบสนองต่อคำถามหลักของพื้นที่ที่อยู่นอกเมืองหลวงหรือเรียกอีกอย่างว่าภูมิภาค

แต่โดยปกติแล้วการเข้าใจพื้นที่ภูมินาคนั้นมักจะใช่วิธีการมองที่เน้นท้องถิ่น ทั้งทฤษฎีของการเมือง การปกครอง รัฐประศาสนศาสตร์ มานุษยวิทยาหรือสังคมวิทยา และละเลยความสำคัญของการดูปฏิสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคกับระบบระหว่างประเทศ แม้ว่าจะมีการศึกษาที่ใช้แนวทางประวัติศาสตร์อยู่บ้าง เช่น กลุ่มที่วิจัยเกี่ยวกับการเข้ามาของกลุ่มหมอสอนศาสนากับการพัฒนาการศึกษา การสาธารณสุข หรือ การเติบโตของกลุ่มศาสนิกชนในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ก็ไม่ได้เน้นไปที่กรณีศึกษาปัจจุบันแล้ว ใช้แนวทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทำให้การศึกษาพลวัตทางสังคมถูกแยกออกจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แม้จะมีการศึกษาพื้นที่ชายแดนในฐานะพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการเติบโตและพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศเพื่อนบ้านอยู่บ้าง แต่ก็เป็นการศึกษาเชิงพื้นที่ที่ยังไม่ได้มองภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งหมด เช่น ปัญหาหมอกควันข้ามพรมแดน (นพชัย ฟองอิสสระ และวัชรพล พุทธิรักษา, 2565) การศึกษาของการปลูกยางพาราในพื้นที่ชายแดนไทย (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554) การเติบโตขึ้นของกาสิโน (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2559) การเปลี่ยนแปลงของเขตเศรษฐกิจพิเศษ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2561) เป็นต้น

ผู้วิจัยเป็นคนกรุงเทพฯ แต่ย้ายมาเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในปี ค.ศ. 2010 ผู้วิจัยรับผิดชอบสอนหนังสือในวิชาที่เกี่ยวกับอนุภูมิภาคแม่โขงศึกษา ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภูมินาคนิยมเปรียบเทียบ เศรษฐศาสตร์การเมืองของเอเชีย-แปซิฟิก และเมืองในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แม้ว่าวิชาจะดูมีความหลากหลาย แต่สองวิชาที่ผู้วิจัยรับผิดชอบสอนมาสิบห้าปีคืออนุภูมิภาคแม่โขงศึกษาและทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในขณะที่วิชาอื่น ๆ อาจจะมีเปิดสอนสลับกันไปมาตามแต่บริบทเฉพาะช่วง ในระหว่างช่วงการสอนเกี่ยวกับอนุภูมิภาคแม่โขงศึกษาผู้วิจัยพบว่า การจะแสวงหาทฤษฎีด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอนุภูมินาคนั้นเป็นเรื่องที่ยาก เพราะการเข้าใจพื้นที่ที่เป็น "อาณาบริเวณ" ต้องอาศัยการมองแบบบูรณาการข้ามศาสตร์จนไม่สามารถใช้ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งมาอธิบายได้ และยิ่งเมื่อพิจารณาต่อไปว่าประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยสอนในวิชาอนุภูมิภาคแม่โขงศึกษานั้นมีหลากหลายมิติและต้องอาศัยทฤษฎีที่แตกต่างกันยิ่งทำให้เห็นว่า ท้ายที่สุดแล้วเราไม่ได้มีทฤษฎีด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่จะมาอธิบายพื้นที่ได้นัก

¹¹ ในหนังสือนี้ แปลชื่อทฤษฎี Social Constructivism เป็นไทย คือ "ประดิษฐ์กรรมทางสังคม" ซึ่งเป็นการแปลโดยโครินทร์ เพ็ญเกษม แต่ผู้อ่านจะพบว่าในแวดวงการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยนั้นยังไม่ได้มีการกำหนดแนวทางการใช้ที่ได้รับยอมรับร่วมกันอย่างกว้างขวาง เพราะมีการแปลที่แตกต่างกันออกไป เช่น ชจิต จิตติเสวีแปลว่า "การสร้างทางสังคม" ในขณะที่ชินนัททิรา ณ ถลาง และธรรมชาติ กรีอักษร และศิวพล ชมภูพันธ์แปลว่า "สรรสร้างนิยม"

สักเท่าไร เพราะทฤษฎีที่นักศึกษาในสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต้องใช้นั้นจะเป็นทฤษฎีใหญ่ (grand theory) ที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มากกว่าการอธิบายรูปแบบหรือปรากฏการณ์เฉพาะหนึ่ง ๆ ซึ่งใช้ทฤษฎีระดับกลาง (middle-range theory) ในการอธิบายได้ และยิ่งพิจารณาถึงบริบทที่ว่าทฤษฎีด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นเป็นทฤษฎีที่ถูกพัฒนามาจากประสบการณ์ของโลกตะวันตก ยิ่งทำให้การพยายามเลือกเอามาใช้อธิบายปรากฏการณ์ในโลกที่ไม่ใช่ตะวันตกมีปัญหามากขึ้น แต่ต้องกล่าวให้ชัดเจนว่า ผู้วิจัยแยกกระตักการวิเคราะห์ระหว่างอาณาบริเวณศึกษากับท้องถิ่นออกจากกัน ข้อถกเถียงเรื่องอาณาบริเวณศึกษากับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีประเด็นหลักอยู่คือการเข้าใจที่เป็นสากลกับความเข้าใจเชิงพื้นที่ และข้อถกเถียงเรื่องวิธีวิทยาที่นำไปสู่ข้อสรุปทางทฤษฎี (Chansa-Ngavej & Lee, 2017, pp. 85-86) แต่ประเด็นหลักของงานวิจัยนี้คือข้อถกเถียงเรื่องท้องถิ่นกับการระหว่างประเทศ โดยแก่นแกนหลักของงานคือประเด็นเรื่องการที่ท้องถิ่นถูกลดทอนความสำคัญในฐานะที่เป็นหน่วยของการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

2. เป้าหมาย คำถาม ข้อถกเถียง และวิธีการศึกษา

2.1 เป้าหมายของงานวิจัย: คือ การศึกษาผลกระทบของท้องถิ่นจากการมีปฏิสัมพันธ์กับนโยบายหรือโครงการต่าง ๆ ที่เกิดจากระเบียบระหว่างประเทศ ซึ่งในกรณีนี้คือ FOIP และให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่น

2.2 คำถามหลักสำคัญของงานวิจัย: มีสามคำถามคือ (1) FOIP ส่งผลต่อท้องถิ่นของไทยอย่างไร (2) องค์ความรู้ทางทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีอยู่นั้นยังสามารถตอบสนองต่อปรากฏการณ์นี้หรือไม่ และหรือควรมีการปรับเปลี่ยนอย่างไรเพื่อให้เกิดประโยชน์ด้านการศึกษามากที่สุด และ (3) ควรมีการเตรียมการเพื่อรับมือกับปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างไร ทั้งในแง่วิชาการและเชิงนโยบาย

2.3 ข้อเสนอหลักของงานวิจัย (main arguments): มีสามประการ คือ

(1) FOIP ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างระเบียบระหว่างประเทศผ่านโครงการพัฒนาต่าง ๆ กับท้องถิ่นหลายมิติและหลายระดับ ระเบียบระหว่างประเทศทำให้เกิดการแข่งขันในการให้ความช่วยเหลือระหว่างสหรัฐฯ จีน และญี่ปุ่น จนทำให้เกิดรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างระเบียบระหว่างประเทศกับท้องถิ่นหลายแบบ

(2) ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีอยู่ในปัจจุบันเป็นทฤษฎีที่เกิดจากพัฒนาทางวิชาการที่มีบริบททางประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตกเป็นหลัก ทำให้การให้ความสำคัญกับท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยย่อยของรัฐไม่ได้รับความสำคัญมากเท่าที่ควร ทั้งที่ท้องถิ่นอาจจะได้รับผลกระทบโดยตรงในชีวิตประจำวันกับการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งระดับโครงสร้าง ระดับชุมชนและระดับบุคคลอย่างเห็นได้ชัด

(3) เพื่อที่จะทำให้รัฐไทยเตรียมตัวกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น หน่วยงานการศึกษาควรพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อสร้างความตระหนักรู้ให้ผู้เรียนได้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบระหว่างประเทศกับท้องถิ่น เพื่อผลิตบุคลากรที่จะออกไปขับเคลื่อน ขบคิด หรือเสนอนโยบายที่ตอบสนองต่อรูปแบบความสัมพันธ์หรือพลวัตที่หลากหลายต่อไป ซึ่งจะมีประโยชน์ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

2.4 วิธีการศึกษา: เพื่อที่จะตอบคำถามดังกล่าว ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (documentary research) และวิเคราะห์ (data analysis) ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เอกสารที่ผู้วิจัยใช้วิเคราะห์นั้นมาจากข้อมูลและเอกสารชั้นต้น (primary sources) ของรัฐบาลและหน่วยงานผู้ให้ความช่วยเหลือและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับอินโด-แปซิฟิก รวมไปถึงเอกสารกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ (มคอ. 2) ในหลักสูตรที่จัดการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหรือการระหว่างประเทศ ทั้งในฐานะที่เป็นวิชาเอกหรือสาขาวิชาย่อยของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยขอนแก่น รวมไปถึงการศึกษาเอกสารชั้นรอง (secondary sources) ที่มาจากบทความวิชาการ หนังสือ บทวิเคราะห์จากเว็บไซต์ และสำนักข่าวทั้งในไทยและต่างประเทศ

3. กรอบความคิด: ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากล (Global IR)

ความพยายามของการศึกษาในงานนี้มีร่วมกันมาจากความคิดพื้นฐานที่เริ่มเป็นกระแสในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในฐานะที่เป็นสาขาวิชา กระแสการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่พยายามเสนอมุมมองทางเลือกในการเข้าใจจากมุมมองที่ไม่ได้มาจากส่วนกลาง เมื่อพิจารณาจากปริมาณของอาจารย์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้ว จะพบว่าในไทยนั้นมีจำนวนอาจารย์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่อยู่นอกกรุงเทพฯ มากกว่า นักวิชาการเหล่านี้จำนวนมากได้รับการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะจากสหรัฐฯ สหราชอาณาจักร ยุโรป จีน ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และอาจมีประเทศอื่น ๆ อีก เช่น อินเดีย ตุรกี มาเลเซีย อินโดนีเซีย เกาหลีใต้ เยอรมนี ฝรั่งเศส สหราชอาณาจักร และไต้หวัน และมีงานเขียนที่เขียนจากความสนใจทางวิชาการหรือจากข้อกำหนดในการขอตำแหน่งทางวิชาการ ทั้งที่เป็นงานเขียนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ แต่งานเขียนส่วนมากพยายามตอบโจทย์นโยบายต่างประเทศส่วนกลางว่าประเทศไทยควรมีนโยบายต่างประเทศอย่างไร หรือเป็นการศึกษาอาณาบริเวณศึกษาของประเทศหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะ หรือการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของประเทศอื่น ๆ โดยใช้ทฤษฎีกระแสโลกาภิวัตน์ อาจารย์เหล่านี้สอนและทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อวิเคราะห์นโยบายมากกว่าการมองปฏิสัมพันธ์ระหว่างการเมืองระหว่างประเทศกับท้องถิ่นซึ่งอาจจะมีปฏิสัมพันธ์หรือได้รับผลกระทบหรือความท้าทายจากการเมืองระหว่างประเทศไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง และระดับใดระดับหนึ่ง

ต้องกล่าวให้ชัดว่า งานวิจัยนี้ไม่ได้ต้องการปฏิเสธความสำคัญของทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกระแสหลัก หรือไม่ได้ต้องการลดทอนความสำคัญของการศึกษาที่เน้นการศึกษานโยบายต่างประเทศ หรือไปท้าทายบทบาทและความสำคัญของนักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจาก “ศูนย์กลาง” ดังเช่นที่ na Thalang (2024) ได้เคยเสนอให้เห็นประเด็นว่าการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากลนั้นไม่ได้เป็นการพยายามปฏิเสธหรือละทิ้งทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มาจากโลกตะวันตก หรือไม่ได้ต้องการสร้างคู่ตรงข้าม (dichotomise) ว่ามีทฤษฎีระหว่างโลกตะวันตกกับโลกที่ไม่ใช่ตะวันตกแบบแบ่งแยกกันโดยสิ้นเชิง เพราะใน “โลกตะวันตก” เองก็ยังมี การแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ อีก เช่น สำนักฝรั่งเศส (French School) สำนักอิตาลี (Italian School) เป็นต้น แต่งานวิจัยนี้พยายามเปิดพื้นที่ในการมองให้กับวิธีการมองที่ไม่ใช่โลกตะวันตกว่า นอกเหนือไปจากการมองโลกที่ไม่ใช่ตะวันตกแบบเน้นนโยบายต่างประเทศแล้ว ยังมีประเด็นที่ภูมิภาคต้องเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอีก หรืออาจกล่าวได้อีกแง่ คือ งานวิจัยนี้พยายามเปิดพื้นที่สนทนาและจัดวางชุดความคิดและชุดความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในการสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อให้การเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่ใช่สาขาที่ถูกครอบงำโดยสหรัฐฯ แบบที่ Stanley Hoffmann (1977) ได้เคยกล่าวเอาไว้ในบทความเรื่อง *An American Social Science: International Relations* ว่าการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นถูกครอบงำโดยสหรัฐฯ ในทางตรงกันข้าม เป้าหมายที่งานวิจัยนี้ต้องการนำเสนออีกคือการเปิดพื้นที่ประเด็น และมุมมองของนักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่อยู่นอกกรุงเทพฯ ซึ่งอาจมีประวัติส่วนตัว ความสนใจ การได้เห็นประเด็น ความท้าทาย ปัญหา ทั้งปรากฏการณ์ นโยบาย หรือแนวทางการเข้าใจ (ซึ่งรวมไปถึงการจัดการเรียนการสอนและทำวิจัย) งานวิจัยที่ปรากฏอยู่นี้ จึงตั้งอยู่บนบริบทส่วนตัวของผู้วิจัยที่มีความแตกต่างของถิ่นที่กำเนิด ประเทศที่ได้รับการศึกษา จังหวัดที่ทำงานการเรียนการสอนอยู่ ซึ่งทำให้เห็นปรากฏการณ์ ประเด็น ความท้าทาย และทฤษฎีที่แตกต่างกันออกไป

องค์ความรู้เกี่ยวกับสถานะของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยแม้จะมีอยู่ไม่มาก แต่งานเขียนที่สำคัญที่เป็นรากฐานเกี่ยวกับการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเห็นได้อย่างในงานของ Prasirtsuk (2009, p. 9) ที่ศึกษาสถานะองค์ความรู้ การจัดการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยเอาไว้ การศึกษานั้นได้เคยตั้งข้อสังเกตหนึ่งเอาไว้ว่ากระแสการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การใช้มุมมองท้องถิ่น (local lens) มากขึ้นเพราะนักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มใช้มุมมองศึกษาจากท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ซึ่งทำให้เกิดการเปิดมุมมองและการศึกษาของนักวิชาการไทย หรือหนังสือสำคัญที่มีบรรณาธิการจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คือ *International Relations as a Discipline in Thailand: Theory and Sub-Fields* (na Thalang et al., 2019) ที่ทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากมุมมองและประเด็นต่าง ๆ แต่ก็ยังไม่ได้ศึกษาว่าประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นส่งผลต่อภูมิภาคอย่างไร และงานวิจัยของ พิระ เจริญวัฒนกุล และเกริกพล เหมย (2567, หน้า 7) ที่ศึกษาวิทยานิพนธ์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทย โดยพิระได้ตั้งประเภท

รูปแบบกรณีศึกษาของวิทยานิพนธ์ไว้ 8 รูปแบบ⁷ งานวิจัยของพีระชัชชวนให้ผู้อ่านถอดรื้อความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีที่มีมักถูกใช้วิเคราะห์ในวิทยานิพนธ์สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย แต่พีระเองยังไม่ได้ศึกษาว่าทฤษฎีเหล่านั้นช่วยให้เราเห็นประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศส่งผลต่อภูมิภาคอย่างไร ซึ่งอาจเป็นเพราะประเด็นดังกล่าวไม่ได้มีการศึกษาอยู่จริง หรือเพราะไม่ได้เป็นคำถามของการศึกษา ซึ่งเปิดโอกาสให้เราได้ศึกษาต่อยอดต่อไป

ผู้วิจัยเห็นว่า เพื่อที่เราจะเข้าใจบริบทเฉพาะของพื้นที่ที่มีปฏิสัมพันธ์กับบริเวณภาคเหนือตอนบน เราจำเป็นต้องแยกวิธีการคิดให้ชัดเจนก่อนว่า พื้นที่ของอนุภูมิภาคแม่โขงที่มีภาคเหนือตอนบนเป็นส่วนหนึ่งนั้น ถูกอธิบายด้วยมโนทัศน์การมองหรืออธิบายแตกต่างกันอยู่ 5 ระดับ การมองที่แตกต่างกันนี้เกิดขึ้นจากความไม่ตั้งใจที่จะแยกแยะระดับของพื้นที่ออกจากกัน และเหมารวมว่าเวลาพูดถึงอนุภูมิภาคแม่โขงหรือภาคเหนือก็จะผูกมัดคำสองคำนี้เข้าไว้ด้วยกันแบบไม่ตั้งใจ การไม่แยกแยะระดับออกไปสร้างปัญหาให้ผู้ศึกษาไม่เห็นความชัดของพื้นที่และการวิเคราะห์ อีกทั้งโดยปกติแล้วงานศึกษาจำนวนมากก็จะได้แยกมิติในการวิเคราะห์ออกมาให้ชัดเจนว่ากำลังวิเคราะห์จากมิติไหนอยู่ เช่น มิติสังคมและสิ่งแวดล้อม มิติเศรษฐกิจ มิติการเมืองและความมั่นคง และปัญหาหลักของการดูแลผลกระทบของบทบาทของมหาอำนาจในภาคเหนือตอนบนมักจะถูกผูกโยงเอาไว้กับการดูแลรักษาแม่น้ำโขงเป็นหลัก

- 1) **ระดับแม่น้ำและริมตลิ่ง:** การศึกษาหรืออธิบายในกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับผลกระทบที่มาจากการสร้างเขื่อน เป็นการศึกษา “แม่น้ำ” ในฐานะที่เป็น “แม่น้ำ” ทั้งการศึกษาผลกระทบเชิงนิเวศที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ปลา การเปลี่ยนแปลงของสาหร่ายไก่อในแม่น้ำ ผลกระทบของการพังทลายของตลิ่ง การเปลี่ยนแปลงของการทับถมของตะกอนริมฝั่งแม่น้ำหรือที่ปากแม่น้ำ และผลกระทบต่อการเกษตรริมฝั่งแม่น้ำ การศึกษาในกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับการมองมิติสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก
- 2) **ระดับพื้นที่ใกล้แม่น้ำและเมืองชายแดน:** การศึกษาในกลุ่มนี้จะขยายขยายออกมาเป็นพื้นที่ริมแม่น้ำ เช่น เมืองริมแม่น้ำโขง การลงทุนของจีนในพื้นที่ชายแดนในลาว การสร้างเมืองริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งรวมไปถึงการสร้างกาสิโน และศึกษาผลกระทบที่มีต่อเมืองชายแดน ทั้งการเติบโตของเมือง ปัญหาการขนส่ง แรงงาน มลพิษ สิทธิผู้หญิง เด็ก แรงงานข้ามชาติ เป็นต้น การศึกษาในกลุ่มนี้เน้นมิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและวัฒนธรรมเป็นหลัก

⁷ โดยแบ่งเป็น (1) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ใช่ไทยต่อตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ไม่ใช่ไทยต่อประเทศอื่น (3) ศึกษาการเมืองภายในของประเทศอื่น (4) ศึกษาการเมืองภายในของไทยที่ส่งต่อการต่างประเทศ (5) ศึกษาความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยกับตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (6) ศึกษาความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยกับประเทศอื่น (7) ศึกษาความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศอื่นรวมถึงแสดงที่ไม่ใช่รัฐ และ (8) ประเด็นการศึกษาอื่น.

- 3) **ระดับภูมิภาค:** การศึกษาในกลุ่มนี้จะเน้นการมองประเด็นระดับภูมิภาค โดยอธิบายว่าปัญหาภูมิภาคนั้น ๆ ได้รับผลกระทบจากความสัมพันธ์กับมหาอำนาจอย่างไร เช่น การเติบโตของเมืองอันเป็นผลจากการพัฒนาระบบการขนส่ง การลงทุนสร้างเขตเศรษฐกิจพิเศษกับการพัฒนาเศรษฐกิจของภูมิภาคนั้น ๆ ซึ่งโดยส่วนมากแล้วจะเป็นการศึกษาที่เน้นมิติเศรษฐกิจเป็นหลัก และปัญหาที่ทับซ้อนอีกก็คือ การที่ในความเป็นจริงพื้นที่แต่ละภูมิภาคไม่ได้นิยามตัวเองเหมือนกัน เช่น บริเวณภาคใต้ของไทยก็จะได้มองว่าตนเองเป็นอนุภูมิภาคแม่โขง แต่กรอบความร่วมมือของมหาอำนาจใช้คำว่าอนุภูมิภาคแม่โขงโดยตีความรวมหมายถึงทั้งประเทศ แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่ได้เน้นไปที่ภาคอื่น ๆ ที่อยู่ไกลออกไปจากพื้นที่ที่ใกล้กับแม่น้ำโขง ทำให้การตีความพื้นที่ภูมิภาคมีความแตกต่างกัน และการสร้างความร่วมมือกระจุกตัวแบบไม่สะท้อนชื่อของโครงการ

กล่าวคือ เมื่อชื่อความร่วมมือคืออนุภูมิภาคแม่โขง ซึ่งมีประเทศไทยทั้งประเทศเป็นสมาชิก แต่ความร่วมมือที่ให้กับไทยนั้นเน้นไปที่พื้นที่ที่อยู่ใกล้กับแม่น้ำโขง และไม่ได้เน้นให้พื้นที่ที่อยู่ไกลออกไป เช่น ภาคกลาง ภาคตะวันตก หรือภาคใต้ การใช้ชื่อ “แม่โขง” จึงไม่ได้สะท้อนภาพที่แท้จริงของความช่วยเหลือกับพื้นที่ หรือหากจะตั้งข้อสังเกตให้วิพากษ์วิจารณ์มากกว่านี้ก็คือ ถ้าหากมหาอำนาจต้องการให้ความช่วยเหลือกับพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งโดยใช้ชื่อแบบที่ให้ความช่วยเหลือกับภาคเหนือหรือภาคอีสานภายใต้นาม “แม่โขง” แล้ว ถ้าเช่นนั้นทำไมมหาอำนาจไม่ตั้งชื่ออื่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ของพื้นที่อื่น ๆ ลงไปอีก เช่นหากจะให้ความช่วยเหลือกับภาคใต้ของไทยทำไมไม่ใช้ชื่ออื่นซึ่งอาจจะเป็น “ความร่วมมืออันตามัน-สหรัฐฯ” หรือ “ความร่วมมือทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เป็นต้น แต่เป็นเพราะการที่สหรัฐฯ เข้ามาที่อนุภูมิภาคแม่โขงเพราะต้องการคานอำนาจกับจีนเป็นหลัก เพราะจีนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงและมีพื้นที่เชื่อมต่อเนื่องกับภาคเหนือตอนบนของไทยมากกว่า จึงทำให้สหรัฐฯ มุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์มาที่ภาคเหนือตอนบนมากกว่า

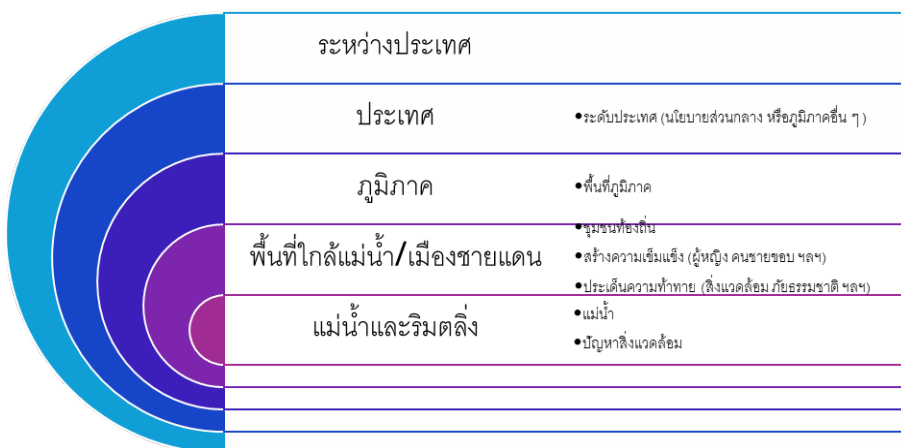
- 4) **ระดับประเทศ:** ปัญหาหลักของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจกับพื้นที่ต่าง ๆ คือการ “เหมารวม” ว่าประเทศทั้งประเทศเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เฉพาะหนึ่ง ๆ ดังที่ได้กล่าวไปในระดับภูมิภาคว่า เมื่อการมองว่าพื้นที่เฉพาะหนึ่ง ๆ ถูกใช้เป็นภาพสะท้อนการมองความร่วมมือ การสร้างความร่วมมือก็จะถูกมองว่าเป็นระดับประเทศ และวิธีการคิดเชิงนโยบายก็จะต้องสะท้อนผลประโยชน์ของประเทศนั้นทั้งหมด ปัญหาของการมองแบบนี้ คือ เมื่อเราใช้ชื่อประเทศเป็นตัวแทนของพื้นที่เฉพาะ เราก็จะลดทอนการให้ความสำคัญกับพื้นที่จริงที่เป็น “สนามรบ” หรือพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบที่แท้จริง และกลับไปมองที่นโยบายต่างประเทศของรัฐ ซึ่งทำให้ละเลยการให้ความสำคัญกับการมองปฏิสัมพันธ์ระดับบุคคลหรือสังคมท้องถิ่น แต่ไปให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับรัฐบาล

หรืออาจกล่าวอีกแง่ได้ว่า เมื่อเรามองปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ในท้องถิ่นที่เป็นหน้าด่านหรือเป็นพื้นที่จริงของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับมหาอำนาจ และไปให้ความสำคัญกับนโยบายต่างประเทศที่ส่วนกลางแทน ทำให้พื้นที่ท้องถิ่นกลายเป็นเพียงองค์ประกอบที่ไม่ได้มีความสำคัญในชุดคำอธิบายหลัก ทั้งที่พื้นที่เฉพาะนั้นเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับมหาอำนาจหลายมิติและหลายระดับ

การมองที่เน้นส่วนกลางเป็นหลักจึงเป็นการลดความสำคัญปฏิสัมพันธ์ระดับบุคคลกับสังคม ไปสู่ปฏิสัมพันธ์ของรัฐส่วนกลางเท่านั้น

- 5) **ระดับระหว่างประเทศ:** การศึกษาอนุภูมิภาคแม่โขงถูกมองแบบรวมว่าพื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศสมาชิกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ได้มีความแตกต่างระหว่างพื้นที่ท้องถิ่นกับรัฐบาลส่วนกลาง และเป็นการทึกทักเอาเองว่าประชาชนในพื้นที่ทั่วทั้งประเทศมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ได้รับผลกระทบเหมือนกัน หรือมองมหาอำนาจไปในทิศทางเดียวกัน การไม่มองความหลากหลายเชิงพื้นที่ มุมมองของกลุ่มผลประโยชน์หรือมีส่วนได้ส่วนเสีย ทำให้เรามองข้ามความหลากหลายของพื้นที่ และตีกลุ่มเอาว่าประเทศทั้งประเทศ หรือภูมิภาคทั้งภูมิภาคนั้นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสัมพันธ์กับมหาอำนาจ

แผนภูมิภาพที่ 2: ระดับความแตกต่างการมองเมื่อเราพูดถึงพื้นที่อนุภูมิภาคแม่โขง

ที่มา: ผู้วิจัย

ดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้น และแผนภูมิภาพที่ 2 ได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อเรามีระดับการวิเคราะห์ที่แตกต่างกัน ทำให้ภาพสะท้อนการคิดเกี่ยวกับผลกระทบและนโยบายแตกต่างกันออกไป การมองภาพว่าอนุภูมิภาคแม่โขง หรือประเทศไทยมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชุดความสัมพันธ์กับมหาอำนาจ จึงไม่สะท้อนภาพความเป็นจริงที่ว่า ยุทธศาสตร์ของมหาอำนาจนั้นแตกต่างกันในแต่ละประเทศ และมีความแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคของประเทศต่าง ๆ รวมไปถึงแตกต่างกันในเชิงประเด็นและสาขาของความร่วมมือ การเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นในฐานะพื้นที่ที่มีพลวัต มีผลประโยชน์ และได้รับผลกระทบจากปฏิสัมพันธ์แตกต่างกันสะท้อนการศึกษาที่อาจจะยังไม่ตอบโจทย์ในแง่ทฤษฎีหรือการคิดเชิงนโยบาย และการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่ไทยอาจจะต้องการความหลากหลายของการวิเคราะห์มากขึ้น

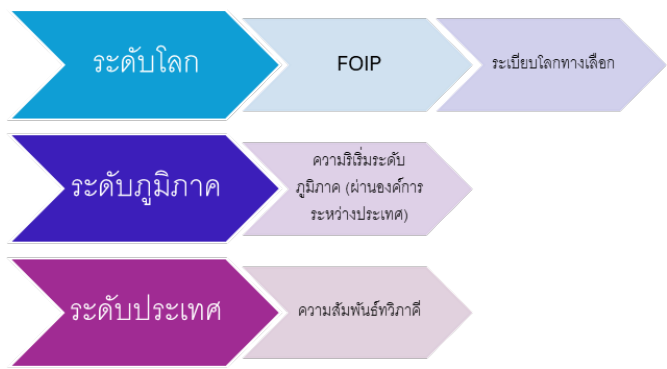
4. อินโด-แปซิฟิก: ยุทธศาสตร์ที่ไม่ได้ส่งผลต่อเฉพาะ “ส่วนกลาง”

ในหัวข้อที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้อธิบายเกี่ยวกับกรอบการมองและข้อเสนอหลักของงานวิจัยว่า วิธีการมองหรือการอธิบายเกี่ยวกับการเข้าใจระบบระหว่างประเทศที่มีผลต่อพื้นที่นั้นมักมองรวมกัน โดยไม่ได้ดูว่าแท้ที่จริงแล้วมันมีปรากฏการณ์เกิดขึ้นหลายระดับและหลายมิติ เพื่อที่จะเข้าใจประเด็นนี้เพิ่มเติม ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะใช้กรณีศึกษาของภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยเพื่อให้เห็นว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาคเหนือกับระเบียบระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ กับจีน ที่มีมหายุทธศาสตร์อย่างยุทธศาสตร์ FOIP หรือการที่จีนมีโครงการหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (One Belt, One Road: OBOR) ที่ต่อมากลายเป็นโครงการริเริ่มแถบและเส้นทาง (Belt and Road Initiative: BRI) หรือการที่มีระเบียบระหว่างประเทศทางเลือกใหม่ ๆ เช่นที่กลุ่ม BRICS พยายามเริ่มเสนอทางเลือกใหม่ ๆ ให้กับโลก ส่งผลต่อภาคเหนือตอนบนอย่างไร และเรายังขาดชุดความรู้ความเข้าใจอย่างไร

ข้อถกเถียงใหม่ ๆ ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปัจจุบันคือการพยายามเข้าใจว่า ระเบียบระหว่างประเทศกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และจะส่งผลต่อไทยอย่างไร คำถามนี้เป็นคำถามทางทฤษฎีและทางนโยบายซึ่งท้าทายการวิเคราะห์อย่างมาก เพราะเราต้องอธิบายให้ได้ก่อนว่าระเบียบระหว่างประเทศเป็นอย่างไร อะไรคือปัญหาหรือความท้าทายของระเบียบโลกปัจจุบันและไทยในฐานะที่เป็นมหาอำนาจระดับกลางควรมีจุดยืนและนโยบายต่างประเทศอย่างไร

ระเบียบระหว่างประเทศที่ถูกมองว่ามีอิทธิพลต่อนโยบายต่างประเทศของรัฐและองค์การระหว่างประเทศในปัจจุบันคือการเกิดขึ้นของ FOIP ที่เริ่มจากนายกรัฐมนตรี อาเบะ ชินโซะ (Abe Shinzo) ของญี่ปุ่นเริ่มต้นความคิดเรื่องการมองว่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ และแอฟริกาตะวันออก มีความสำคัญในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางยุทธศาสตร์การเดินทาง การผลิต จำนวนประชากรที่เป็นสัดส่วนที่มากของโลก การเติบโตของเมืองและชนชั้นกลาง และจะเป็นพื้นที่ที่เป็นอนาคตของเศรษฐกิจและความมั่นคงของโลก ทำให้อาเบะเริ่มที่จะคิดถึงการสร้างความร่วมมือเพื่อทำให้เศรษฐกิจในภูมิภาคนี้เสรี (free) และเปิดกว้าง (open) (นรุตม์ เจริญศรี, 2564) หลังการประกาศยุทธศาสตร์ของอาเบะทำให้ประเทศพันธมิตรของญี่ปุ่นตอบรับด้วยการออกนโยบาย FOIP ที่สอดคล้องไปกับมุมมองของญี่ปุ่น ซึ่งอาจจะมีการตีความเรื่องพื้นที่ที่ถูกนับรวมว่าพื้นที่ใดเป็น “อินโด-แปซิฟิก” หรือมีสาขาของความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่นั้น ๆ แตกต่างกันไป แต่สาระใหญ่ใจความสำคัญของวิสัยทัศน์เกี่ยวกับอินโด-แปซิฟิกก็คือการมองว่าภูมิภาคนี้จะเป็นพื้นที่ที่สำคัญในเศรษฐกิจและการเมืองโลก นักวิชาการจำนวนมากวิเคราะห์ถึงเป้าหมายที่แท้จริงของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกว่ามหาอำนาจอย่างญี่ปุ่นและสหรัฐฯ ต้องการอะไร ข้อถกเถียงจำนวนมากเสนอว่ายุทธศาสตร์นี้มีไว้เพื่อค้ำจุนกับอำนาจของจีนที่มีมากขึ้นในภูมิภาค เพราะจีนเริ่มมีโครงการต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการกระชับแน่นของความสัมพันธ์ระหว่างจีนในฐานะผู้ให้กับประเทศอื่น ๆ ในฐานะผู้รับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาระบบการติดต่อทางบก ทางน้ำ และทางอากาศภายใต้ OBOR ของจีนที่พยายามเชื่อมพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลกเข้าไว้ภายใต้ระบบเครือข่ายการผลิตและความเชื่อมโยงระหว่างประเทศของจีน ปรากฏการณ์ที่เกิดควบคู่ไปกับมหายุทธศาสตร์ของ FOIP และ OBOR ของจีนก็คือการที่จีนพยายามสร้างระเบียบทางเลือกของโลกผ่านการรวมกลุ่มกันของประเทศ BRICS ที่เสนอทางเลือกของระเบียบเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศให้กับโลก และการดำเนินความสัมพันธ์แบบทวิภาคีและระดับภูมิภาคของโลก

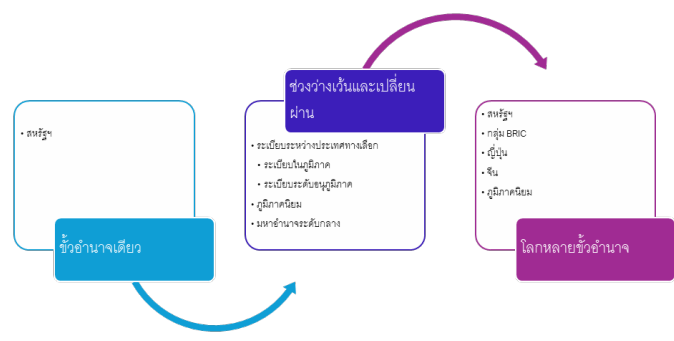
แผนภูมิภาพที่ 3: เปรียบเทียบพลวัตหลายระดับของโลก

ที่มา: ผู้วิจัย

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เอาไว้ในงาน *The Intensification of the Mekong Subregion-Japan Relations Amidst Global Interregnum: Strategic Co-operation, Regional Dynamics and Implication for Thailand* ว่าการเปลี่ยนแปลงของระเบียบระหว่างประเทศนั้นอยู่ในช่วงการเปลี่ยนผ่านจากระเบียบระหว่างประเทศแบบขั้วอำนาจเดียว (unipolar) ไปสู่ระเบียบโลกแบบหลายขั้วอำนาจ (multipolar) ในช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านนี้เองทำให้เกิดการช่วงชิงอำนาจระหว่างมหาอำนาจอื่น ๆ ที่เป็นมหาอำนาจระดับกลาง (middle powers) หรือมีการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจขนาดใหญ่กับรัฐขนาดเล็กใหม่ผ่านการสร้างความช่วยเหลือ องค์การระหว่างประเทศ หรือการจัดตั้งความร่วมมือทางเศรษฐกิจ หรือการให้ความช่วยเหลือใหม่ ๆ เพื่อจัดความสัมพันธ์ในช่วงการเปลี่ยนผ่านนี้หรือที่ผู้วิจัยเรียกช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านนี้ว่า “ช่วงว่างเว้นและเปลี่ยนผ่าน” (The Interregnum) (Charoensri, 2025)

แผนภูมิภาพที่ 4: การเปลี่ยนผ่านของระเบียบโลก

ที่มา: Charoensri (forthcoming)

แผนภูมิภาพที่ 4 แสดงให้เห็นว่าช่วงว่างเว้นและเปลี่ยนผ่านที่กำลังเปลี่ยนไปสู่ระเบียบระหว่างประเทศแบบหลายขั้วอำนาจในโลกนี้เอง เป็นช่วงที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์หลายอย่าง ทั้งการที่มหาอำนาจอื่น ๆ เช่น จีน ญี่ปุ่น หรือประเทศมหาอำนาจระดับกลางพยายามสร้างความร่วมมือและกรอบความร่วมมือใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อสร้างโอกาสในการมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่อื่น ๆ เราได้เห็นการสร้างภูมิภาคนิยม (regionalism) หรืออนุภูมิภาคนิยม (subregionalism) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการกระชับแน่นของความสัมพันธ์แบบทวิภาคีผ่านการให้ ODA กับประเทศต่าง ๆ ปรากฏการณ์ในช่วงนี้เองที่ทำให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์หลายระดับมากยิ่งขึ้น คือทั้งระดับรัฐบาลและระดับท้องถิ่น ผ่านกรอบความร่วมมือและความริเริ่มทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาค ความสัมพันธ์ระดับรัฐ และผ่านองค์การระหว่างประเทศ

FOIP เป็นระเบียบของภูมิภาคที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับระเบียบทางเลือกที่กลุ่ม BRICS พยายามเสนอขึ้นมาเป็นทางเลือกใหม่ให้กับโลก ในช่วงเวลานี้เองเราได้เห็นการพยายามให้ความช่วยเหลือของสหรัฐฯ จีน และญี่ปุ่นไปยังประเทศต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยเลือกภาคเหนือตอนบนในฐานะที่เป็นกรณีศึกษา

4.1 สหรัฐฯ

การให้ความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ สู่ภาคเหนือตอนบนนั้นตั้งอยู่บนประเด็นหลักสามประเด็นคือ (1) การค้ามนุษย์ (2) สังคมและสิ่งแวดล้อม และ (3) ยาวชน ซึ่งให้ความช่วยเหลือผ่านความสัมพันธ์แบบทวิภาคีและพหุภาคีภายใต้กรอบความร่วมมือหุ้นส่วนลุ่มน้ำโขง-สหรัฐฯ (Mekong - U.S. Partnership: MUSP) ที่มีสมาชิกประกอบไปด้วย เมียนมา ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม⁷ และมีการทำงานร่วมกับกลุ่มมิตรลุ่มน้ำโขง (Friends of the Mekong: FoM)⁸ ภายใต้ความสัมพันธ์แบบทวิภาคีและภายใต้กรอบความร่วมมือเหล่านี้ สหรัฐฯ ให้ความช่วยเหลือผ่านโครงการต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายพัฒนาประเทศสมาชิก

โดยภาพรวมแล้ว เราจะเห็นการปฏิบัติการให้ความช่วยเหลือของสหรัฐฯ สู่สองจังหวัดของภาคเหนือตอนบน คือ เชียงใหม่ และเชียงราย ในกรณีของเชียงใหม่นั้นอาจจะหลีกเลี่ยงได้ว่าไม่เด่นชัดเท่าเชียงรายเสียด้วยซ้ำ เพราะเชียงรายเองมีพื้นที่ติดกับแม่น้ำโขงที่เป็นแม่น้ำระหว่างประเทศ โดยมีต้นกำเนิดมาจากจีนก่อนที่จะไหลผ่านจีน เมียนมา ไทย ลาว กัมพูชา และไหลออกสู่ปากแม่น้ำโขงในเวียดนาม การเมืองระหว่างประเทศที่มีผลอย่างมากต่อยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ บนแม่น้ำโขงเกิดขึ้นจากการที่จีนสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงจนก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ และปัญหาการระเบิดเกาะแก่งกลางแม่น้ำโขงของจีนเพื่อเป้าประสงค์ทางการเดินเรือในแม่น้ำโขง

⁷ แต่เดิมชื่อว่า “ข้อริเริ่มลุ่มน้ำโขงตอนล่าง” (Lower Mekong Initiative: LMI) ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2011 เปลี่ยนชื่อเป็น MUSP ในปี ค.ศ. 2020.

⁸ ประเทศสมาชิกประกอบไปด้วย สหรัฐฯ เมียนมา ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม และมีประเทศสมาชิกร่วมอีก คือ ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ นิวซีแลนด์ สหภาพยุโรป ธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) และธนาคารโลก.

แผนภูมิภาพที่ 5: แผนที่การสร้างเขื่อนของจีนบนแม่น้ำโขง

ที่มา: Stimson Centre

ตัวอย่างความช่วยเหลือที่สหรัฐฯ ให้กับเชียงใหม่เห็นได้หลายมิติ เช่น ความช่วยเหลือด้านการป้องกันและปราบปรามค้ายาเสพติด เช่น เมื่อปี ค.ศ. 2011 สถานกงสุลใหญ่แห่งสหรัฐฯ ประจำจังหวัดเชียงใหม่ให้ทุนสนับสนุนโครงการที่ดำเนินการต่อต้านการค้ามนุษย์เป็นจำนวน 260,000 บาท โดยมอบให้กับโครงการหน่วยประสานงานเพื่อต่อต้านการค้ามนุษย์ ภาคเหนือตอนบน ประเทศไทย (Coordination Centre Anti-Trafficking Operations Northern Thailand: TRAFCORD)⁹ (MRG Online, 2554) หรือความช่วยเหลือที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ เช่น ในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมา จังหวัดเชียงใหม่ต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤติหมอกควันข้ามพรมแดนในช่วงอากาศแห้ง ในปี ค.ศ. 2021 สถานกงสุลสหรัฐฯ ได้มอบเครื่องฟอกอากาศและเครื่องตรวจวัดคาร์บอนไดออกไซด์ให้กับโรงเรียนในเชียงใหม่ มูลค่ารวมกว่า 15,000 เหรียญสหรัฐฯ (เชียงใหม่รัฐ, 2564a) และยังมีการมอบเครื่องกระตุ้นหัวใจ เครื่องตรวจคลื่นไฟฟ้าหัวใจ และเครื่องติดสัญญาณชีพให้โรงพยาบาลแม่ฮอนในเชียงใหม่

ในแง่นี้ แม้ว่าเชียงใหม่จะเป็นเมืองที่มีความสำคัญมากทางเศรษฐกิจของประเทศไทย อีกทั้งยังเป็นสถานที่ตั้งของสถานกงสุลใหญ่ของสหรัฐฯ เชียงใหม่ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ น้อยกว่าเชียงราย ดังที่ได้กล่าวไปในข้างบนว่า เชียงรายเป็นกรณีให้เห็นตัวอย่างที่ชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทของสหรัฐฯ อย่างมาก โดยเฉพาะในมิติสังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น เมื่อปี ค.ศ. 2025 โรเบิร์ต โกเดค (Robert F. Godec) เอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทย และลิสซา บูเจนาส (Lisa A. Buzenas) อธิบดีกงสุลใหญ่สหรัฐฯ ประจำจังหวัดเชียงใหม่ เดินทางเข้าพบนายพุดผิง ศิริมาตย์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายเพื่อพูดคุยเกี่ยวกับการสร้างความร่วมมือที่เกี่ยวข้องกับความท้าทายที่ภาคเหนือตอนบนเผชิญ เช่น ปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ การพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขง (กรมประชาสัมพันธ์, ม.ป.ป.) เนื่องจากเชียงรายเป็นพื้นที่ที่ใกล้ชิดกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีปัญหาเรื่องยาเสพติด ทำให้ปัญหาเรื่องการจัดการการค้าขายยาเสพติดข้ามพรมแดนเป็นเรื่องที่ต้องพัฒนาความร่วมมือ โดยสหรัฐฯ ได้ให้การช่วยเหลือด้านการฝึกอบรม การสนับสนุนอุปกรณ์ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน ซึ่งยังครอบคลุมไปถึงการให้ความช่วยเหลือเพื่อต่อต้านการค้ามนุษย์ ด้วยงบประมาณกว่า 20 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ที่มอบผ่านหน่วยงานเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศสหรัฐฯ (United States Agency for International Development: USAID) และการให้ความช่วยเหลือเพื่อป้องกันการลักลอบค้าสัตว์ป่าแบบผิดกฎหมาย ผ่านการร่วมมือกับองค์การบริหารปลาและสัตว์ป่าแห่งสหรัฐฯ (United States Fish and Wildlife Service: USFES) เป็นต้น (ThaiPublica, 2556a) และยังมีโครงการสร้างความร่วมมือร่วมกับบอสเตรเลียในโครงการ Mekong Safeguards ที่สหรัฐฯ ให้งบสนับสนุนกว่า 10.6 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ที่เน้นการให้ความช่วยเหลือและถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ประเทศในอนุภูมิภาคแม่โขง ทั้งเรื่องของพลังงานทางเลือก เศรษฐกิจชีวภาพ การฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังวิกฤติโควิด-19 (COVID-19) และการพัฒนาที่เสมอภาคกัน

นอกเหนือไปจากนั้น ประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมก็ยังเป็นแกนหลักที่สหรัฐฯ ให้ความช่วยเหลือกับพื้นที่ภาคเหนือของไทย เช่น การช่วยเหลือภาคประชาสังคมเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง ซึ่งเกิดจากการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงของจีน ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนนี้มีนัยสำคัญยิ่งที่สะท้อนยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ ในอนุภูมิภาคแม่โขงและมีผลต่อ

⁹ ตั้งอยู่ที่อาคารอำนวยการ ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่.

การให้ความช่วยเหลือกับพื้นที่ในเขตภาคเหนือของไทย เช่น การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำ ภายใต้โครงการ MUSP หรือการสร้างร่วมมืออย่าง “ชุมชนเข้มแข็งแห่งลุ่มน้ำโขง” ที่สหรัฐฯ ร่วมมือกับ ออสเตรเลียเพื่อร่วมมือกันพัฒนาภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก (ThaiPublica, 2556b) โดยเป็นการตั้งเป้าหมาย เพื่อที่จะรักษาและอนุรักษ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคแม่โขง และสร้างภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก ที่เสรีและเปิดกว้าง ด้วยการทำงานร่วมกับชุมชนท้องถิ่น

ภาพการทำงานระหว่างสหรัฐฯ กับหน่วยงานอื่น ๆ ในภูมิภาคเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร ให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะแม่น้ำโขง มีการทำควบคู่ไปกับการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดเชียงรายและเชียงใหม่ ดังจะเห็นได้จากคำกล่าว ของ โรเบิร์ต โกเดค เอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทยได้เคยกล่าวเอาไว้เมื่อปี ค.ศ. 2023 ว่า

“วัตถุประสงค์ของเราต่อพื้นที่ทางภาคเหนือของไทยมีความสำคัญไม่เฉพาะ ต่อประเทศไทย ยังมีความสำคัญต่อภูมิภาคนี้ ทั้งจีน ลาว กัมพูชา ดังนั้น จึงควรมาช่วยกัน ปกป้องสิ่งแวดล้อม พัฒนาการจ้างงาน การศึกษา ยกระดับ คุณภาพชีวิตผู้คนแถบนี้มากขึ้น จึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์ สหรัฐฯ กับไทย ผ่านเรื่องราวเหล่านี้ ซึ่งจะทำงานร่วมกันทั้งทางกรุงเทพฯ เชียงใหม่ เชียงรายต่อไป” (ThaiPublica, 2556a)

เราได้เห็นการทำงานและการสนับสนุนอย่างใกล้ชิดระหว่างสหรัฐฯ กับภาคประชาสังคมในจังหวัด เชียงราย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนกลุ่มอนุรักษ์เชียงของของนายนิวัฒน์ ร้อยแก้ว หรือครูตี๋ที่เป็น ประธานของกลุ่มดังกล่าว กลุ่มอนุรักษ์เชียงของมีบทบาทสำคัญยิ่งในการขับเคลื่อนการสร้างความตระหนักรู้ ให้กับสังคมในพื้นที่ชุมชน ระดับประเทศและระหว่างประเทศ รวมไปถึงการขับเคลื่อนเชิงนโยบายให้สังคม เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนของจีนจนทำให้เกิดปัญหาทางสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน (Charoensri, 2023) และในปี ค.ศ. 2022 ครูตี๋ก็ได้รับรางวัล The Goldman Environmental Prize หรือที่ป็นที่รู้จักกันว่าเป็นเหมือนโนเบลด้านสิ่งแวดล้อมของโลกจากการขับเคลื่อนและผลักดันการอนุรักษ์ แม่น้ำโขงและพื้นที่ริมแม่น้ำโขง

แผนภูมิภาพที่ 6: นิวัฒน์ ร้อยแก้วกับรางวัล The Goldman Environmental

ที่มา: <https://www.goldmanprize.org/recipient/niwat-roykaew/>

เราเห็นตัวอย่างจากการขยายความร่วมมือระหว่างประเทศมหาอำนาจกับพื้นที่ต่าง ๆ ในอนุภูมิภาคแม่โขงในการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เช่น สหรัฐฯ มีโครงการเพื่อนของแม่โขง (Friend of the Mekong) ภายใต้ความริเริ่ม MUSP ที่สหรัฐฯ มาให้ความช่วยเหลือเพื่อพัฒนาในสาขาต่าง ๆ คือ การเกษตร การรับมือกับปัญหาอาชญากรรมทางไซเบอร์ การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ การศึกษา พลังงาน การปกป้องสิ่งแวดล้อม และความมั่นคงทางสุขภาพ ซึ่งทำให้เกิดโครงการต่าง ๆ ในพื้นที่แถบอนุภูมิภาคแม่โขง สหรัฐฯ ได้เริ่มโครงการจับตาเขื่อนแม่น้ำโขง (Mekong Dam Monitor) ซึ่งเป็นโครงการภายใต้ศูนย์สติมสัน¹⁰ (Stimson Centre) เพื่อมีหน้าที่ในการใช้ดาวเทียมเพื่อวิเคราะห์การไหลของแม่น้ำโขง และเป็นการสานอานาจกับโครงการและบทบาทของจีนที่สร้างเขื่อนในประเทศจนมีผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมกับคนในปลายน้ำ สหรัฐฯ ได้เน้นย้ำว่าโครงการจับตาเขื่อนแม่น้ำโขงนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของ MUSP ที่สหรัฐฯ จะส่งเสริมบทบาทรัฐบาลและชุมชนท้องถิ่นในอนุภูมิภาคแม่โขง (เชียงใหม่วส์, 2564b)

อีกทั้งนอกเหนือไปจากการที่สหรัฐฯ จะเข้ามาให้ความช่วยเหลือผ่านโครงการต่าง ๆ โดยตรง รัฐบาลของจีนยังให้งบประมาณสนับสนุนการขับเคลื่อนของกลุ่มภาคประชาสังคมในเชียงใหม่และเชียงราย ให้ขับเคลื่อนประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม การทำวิจัยและกิจกรรมที่กระตุ้นการตื่นตัวและการรับรู้ของคนในสังคมให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแม่น้ำโขง เช่นงานวิจัยเรื่อง “งานวิจัยชาวบ้าน เรื่อง แม่โขงกับอาหารพื้นบ้านจากปลาแม่น้ำโขงของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวบ้านห้วยลึก อ.เวียงแก่น จ.เชียงราย”¹¹ ที่จัดทำโดย กลุ่มแม่โขงบ้านห้วยลึกและสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (2566)

¹⁰ ศูนย์สติมสัน (Stimson Centre) เป็นศูนย์วิจัยที่สร้างขึ้นในปี ค.ศ. 1989 โดย บาร์รี เบล็คแมน (Barry Blechman) และไมเคิล เครพอน (Michael Krepon) ทั้งสองคนเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านความมั่นคงระหว่างประเทศโดยเฉพาะประเด็นเรื่องอาวุธนิวเคลียร์ เคยทำงานในกระทรวงกลาโหมของสหรัฐฯ บทบาทที่สำคัญของศูนย์ฯ ในปัจจุบันคือการทำวิจัยเกี่ยวกับปฏิบัติการด้านสันติภาพและการปกป้องพลเรือนด้วยการศึกษาประเด็นด้านความมั่นคงจากมิติต่าง ๆ

¹¹ สืบจากตามต้นฉบับ.

หรืองานวิจัยเรื่อง “งานวิจัยชาวบ้าน เรื่อง แม่หญิงกับอาหารพื้นบ้านจากแม่น้ำโขงของกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อบ้านหาดบ้าย-หาดทรายทอง อ.เชียงของ จ.เชียงราย”¹² ซึ่งจัดทำโดยกลุ่มแม่หญิงบ้านหาดบ้าย-หาดทรายทอง และสมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (2556) โดยงานวิจัยทั้งสองได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสหรัฐฯ ให้ศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้หญิง เราได้เห็นการให้งบประมาณของสหรัฐฯ ผ่านโครงการเชื่อมโยงแม่โขง (Mekong Connection) และ MUSP ในการให้งบประมาณสนับสนุนหน่วยงาน เช่น สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (จังหวัดเชียงใหม่) สถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นโฮงเฮียนแม่น้ำโขง (จังหวัดเชียงราย) เป็นต้น ปรากฏการณ์นี้สะท้อนภาคปฏิสัมพันธ์ที่สหรัฐฯ ใช้ดำเนินการไม่เพียงแต่กับความสัมพันธ์กับส่วนราชการ แต่ยังเป็นความสัมพันธ์กับระดับชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนเพื่อขับเคลื่อนประเด็นการเปลี่ยนแปลงต่างจนถึงตอนนี้ เราอาจกล่าวได้ว่า ประเด็นสำคัญในกรณีการให้ความช่วยเหลือแก่เชียงใหม่และเชียงราย โดยเฉพาะในเรื่องการพัฒนาแม่น้ำโขงนั้นคือ แม้ว่าเราจะพูดว่า “อนุภูมิภาคแม่โขง” จะมีสมาชิกทั้งห้าประเทศ คือ เมียนมา ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม และเหมือนว่า “ความเข้าใจ” ของเราจะคิดว่าเวลาเราพูดถึงประเทศไทยในฐานะที่เป็นประเทศสมาชิกก็จะคิดว่าคือประเทศไทยทั้งประเทศ แต่เมื่อพิจารณาในความเป็นจริงแล้ว โครงการหลายโครงการก็ไม่ได้รวมประเทศไทยทั้งประเทศ แต่จะมีเป้าหมายที่เฉพาะไปที่ชุมชนที่ใกล้ชิด อยู่ติด หรือใช้ประโยชน์จาก “แม่น้ำโขง” เช่น โครงการนาซา-ยุทธศาสตร์การรับข้อมูลระยะไกลทางทางอุทกวิทยาการเกษตรเพื่อสิ่งแวดล้อม (NASA-Strategic Hydrologic Agricultural Remote-Sensing for Environments (SHARS) Program (2020-2025)) ที่เน้นการพัฒนาพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง กระนั้นก็ตาม ก็มีโครงการที่ครอบคลุมทั้งประเทศไทย เช่น โครงการพันธมิตรเมืองอัจฉริยะสหรัฐฯ-อาเซียนในการใช้น้ำ (U.S.-ASEAN Smart Cities Partnership WiSE/Water Program (2020-2024)) ที่เป็นการร่วมมือระหว่างสหรัฐฯ กับเมืองต่าง ๆ ในอาเซียน โดยเมืองที่เข้าร่วมในโครงการนั้นมาจากประเทศต่าง ๆ ของอาเซียน และมีสามเมืองที่มาจากอนุภูมิภาคแม่โขงคือ เวียงจันทน์ (ลาว) ที่จับคู่ความร่วมมือกับฮิลส์โบโร (Hillsboro) จากโอเรกอน (Oregon) ภูเก็ต (ไทย) จับคู่ความร่วมมือกับมิลวอกี (Milwaukee) วิสคอนซิน (Wisconsin) และโฮจิมินห์ (Ho Chi Minh City) (เวียดนาม) จับคู่ความร่วมมือกับซานฟรานซิสโก (San Francisco) แคลิฟอร์เนีย (California) (Mekong-U.S. Partnership, n.d.) จะเห็นได้ว่าโครงการความร่วมมือและความช่วยเหลือจึงมีลักษณะที่ถูกตีความว่าเกี่ยวข้องกับ “แม่น้ำโขง” หรือ “ใกล้ชิดกับพื้นที่ที่ใช้แม่น้ำโขง” หรือไม่ก็เป็นโครงการที่อยู่ในประเทศที่เป็นอยู่ในอนุภูมิภาค

นอกเหนือไปจากเชียงใหม่และเชียงรายที่เป็นจังหวัดใหญ่และเห็นปฏิสัมพันธ์ที่ชัดเจนของสหรัฐฯ แล้ว จังหวัดอื่น ๆ ในภาคเหนือก็มีปฏิสัมพันธ์กับสหรัฐฯ เนื่องจากปรากฏการณ์ข้ามพรมแดน เช่น ปัญหาทางการเมืองและการสู้รบระหว่างกองทัพของกลุ่มชาติพันธุ์กับรัฐบาลทหารเมียนมา ทำให้มีกลุ่มผู้หนีภัยสงครามเข้ามายังไทย แม่ฮ่องสอนเนื่องจากมีพรมแดนกับเมียนมา ทำให้มีการหนีภัยสงครามของกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามา จนทำให้เกิดปัญหาและความท้าทายด้านการจัดการ โดยเฉพาะในพื้นที่ศูนย์พักพิงชั่วคราวบ้านใหม่ในสอยและบ้านแม่สุรินที่มีกลุ่ม NGOs เข้าไปปฏิบัติการให้ความช่วยเหลือทางมนุษยธรรมอยู่

¹² สกคตามต้นฉบับ.

แต่ปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในสหรัฐอเมริกา หลังจากที่ได้รับขึ้นมารับบริหารประเทศและเปลี่ยนแปลงนโยบาย ทำให้กลุ่ม NGOs ถูกตัดงบประมาณจนกลายเป็นปัญหาเรื่องการทำงานของ NGOs ในพื้นที่ (ประชาไท, 2568) จากเหตุการณ์ลักษณะนี้สะท้อนภาพของการที่พื้นที่ชายแดนที่ต้องเผชิญกับความท้าทายที่อยู่ต่อหน้าคือการหนีภัยสงครามของผู้คน และปัญหาเชิงโครงสร้างที่เกิดการเปลี่ยนแปลงของผู้ให้ทุน ซึ่งในกรณีนี้คือสหรัฐฯ ที่ให้ทุนกับหน่วยงาน NGOs ที่มีหน้าที่บริหารพื้นที่ ซึ่งทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ อีก เช่น องค์การอนามัยโลก (World Health Organisation: WHO) องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency: JICA) และสำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees: UNHCR)

ประเด็นนี้สอดคล้องไปกับการที่ผู้วิจัยได้อธิบายไปในส่วนด้านบนว่า เมื่อเราไม่ได้แยกระดับของพื้นที่ออกจากกันก็จะทำให้การมองความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ กับอนุภูมิภาคเหมือนจะเป็นกลุ่มเดียวกัน ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วโครงการความช่วยเหลือที่สหรัฐฯ ให้กับพื้นที่ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย นั้นก็เป็นระดับหนึ่ง และโครงการที่ให้กับไทยในฐานะที่เป็นสมาชิกของ MUSP ก็เป็นอีกระดับหนึ่ง แต่โครงการที่ให้กับพื้นที่ที่อยู่ติดกับแม่น้ำโขงนั้นกลายเป็นประเด็นหลักมากกว่า และเป็นโครงการที่มีเป้าหมายทางการเมืองเพื่อคานอำนาจกับจีนในพื้นที่

4.2 จีน

จีนกับอนุภูมิภาคแม่โขงและภาคเหนือของไทยนั้นมีความใกล้ชิดและทับซ้อนกันหลายมิติ เนื่องด้วยความต่อเนื่องของพื้นที่จากจีนตอนใต้ที่สามารถเดินทางมาสู่ไทยได้ผ่านระเบียงเศรษฐกิจเหนือใต้ (NSEC) (กอบบุญ วิริยยิ่ง และคณะ, 2568) หรือการเดินทางผ่านทางเรือที่มากับแม่น้ำโขง ทำให้จีนมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับไทยหลายมิติ ซึ่งทำให้กลไกทางการทูตและเศรษฐกิจระหว่างไทยกับจีนมีความซับซ้อนมากกว่า

ระดับระหว่างประเทศ ระเบียบทางเลือกใหม่ที่กลุ่ม BRICS ที่มีจีนเป็นสมาชิกได้ทำให้ไทยเห็นทางเลือก ไทยได้แสดงความสนใจในการเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม BRICS เมื่อปี ค.ศ. 2024 และเริ่มเข้าเป็นประเทศพันธมิตรของกลุ่ม (Partner Country) ของกลุ่ม BRICS ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2025 (MFA, 2024) ความสนใจของไทยในการเข้าร่วมกลุ่ม BRICS นี้แสดงให้เห็นการเริ่มมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยกับระเบียบทางเลือกของโลกมากขึ้น และในขณะเดียวกัน กลไกระดับภูมิภาคที่จีนมีกับไทยนั้นก็มีหลายช่องทาง เช่น (1) กรอบ LMC (2) คณะกรรมการร่วมว่าด้วยการค้า การลงทุน และความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างไทย – จีน (The Meeting of the Joint Committee on Trade, Investment and Economic Cooperation between Thailand and China) และภายใต้โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่โขง (Greater Mekong Subregion: GMS) และความร่วมมือกับธนาคารเพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแห่งเอเชีย (Asian Infrastructure Investment Bank: AIIB) เป็นต้น

โครงการความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับไทยและประเทศในอนุภูมิภาคแม่โขงนั้นถูกมองว่าเป็นการสร้างเขตอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการเมืองของจีน เพราะการที่อนุภูมิภาคแม่โขงมีความใกล้ชิด

ทางกายภาพกับจีน ยังทำให้การติดต่อ การเดินทางไปมาหาสู่ของนักท่องเที่ยวหรือการเดินทางของสินค้าระหว่างจีนกับอนุภูมิภาคนี้เป็นไปได้อย่างยิ่งขึ้น ข้อมูลจาก ThaiPublica (2566) แสดงให้เห็นว่าการเดินทางของคนจีนที่เดินทางผ่านเส้นทางเชื่อมจากจีนตอนใต้มาสู่ไทยนั้นเริ่มต้นจากการออกฉายของภาพยนตร์เรื่อง Lost in Thailand ในปี ค.ศ. 2012 ทำให้จำนวนของคนจีนที่ท่องเที่ยวแบบคาราวานผ่านเส้นทางมายังไทยนั้นเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยในปี ค.ศ. 2014 มีจำนวน 4,432 คน ปี ค.ศ. 2015 มีจำนวน 9,641 คน และปี ค.ศ. 2016 มีจำนวน 8,468 คน ซึ่งแสดงให้เห็นการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีนัยสำคัญ แต่จำนวนก็ลดลงมาเหลือเพียง 526 คนในปี ค.ศ. 2017 เนื่องจากในปีก่อนหน้านี้มีอุบัติเหตุทางท้องถนนเยอะจนทำให้กรมการขนส่งทางบกมีการปรับเปลี่ยนกฎระเบียบเงื่อนไขการเข้าประเทศของรถยนต์ทางด้านชายแดน หลังจากนั้นจำนวนก็คงที่ต่อเนื่องและลดลงเนื่องจากการแพร่ระบาดของโควิด-19

แผนภูมิภาพที่ 7: แผนที่ระเบียงเศรษฐกิจเหนือใต้ (NSEC)

ที่มา: <https://www.greatermekong.org/gms-economic-corridors-north-south-economic-corridor-nsec>

การเชื่อมต่อกันทางกายภาพ และความใกล้ชิดทางการทูต วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของไทย และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่กลุ่มชาติพันธุ์ทางตอนใต้ของจีนและบริเวณภาคเหนือมีความใกล้ชิดกัน ยิ่งทำให้การสร้างเรื่องเล่าเพื่อกระชับความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสองประเทศนั้นเป็นไปได้ง่ายยิ่งขึ้น รัฐบาลจีนเน้นย้ำความร่วมมือระหว่างจีนกับภาคเหนือตอนบนในหลายโครงการ ภายใต้โครงการ GMS จีนในฐานะที่มีสองจังหวัดทางตอนใต้เป็นสมาชิก คือ มณฑลยูนนานกับมณฑลกว่างสี จีนได้มีส่วนในการผลักดันและสนับสนุนให้เกิดการเชื่อมโยงกับอนุภูมิภาคแม่โขง โดยเฉพาะเส้นทาง R3A และ R3B ที่เชื่อมมายังจังหวัดเชียงราย¹³

แผนภูมิภาพที่ 8: เส้นทาง ด้านส่งออกและนำเข้าสำคัญจากไทย-จีน

ที่มา: <https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/31/iid/330571>

¹³ เส้นทาง R3A และ R3B เป็นถนนเชื่อมบริเวณอนุภูมิภาคแม่โขงตอนบน ผ่านระเบียงเศรษฐกิจ NSEC โดย R3A มีเส้นทางคือ เชียงของ (จังหวัดเชียงราย ไทย) – หัวทราย (ลาว) – หลวงน้ำทา (ลาว) – บ่อหาน (จีน) – เมืองจี๋หลง (สิบสองปันนา มณฑลยูนนาน จีน) ส่วน R3B มีเส้นทางคือ แม่สาย (จังหวัดเชียงราย ไทย) – ท่าซี้เหล็ก (เมียนมา) – เชียงตุง (เมียนมา) – เมืองลา (จีน)

เส้นทางที่เชื่อมโยงนี้เป็นส่วนหนึ่งของการพยายามสร้างความเชื่อมโยงของจีนที่มีโครงการ OBOR เชื่อมจากจีนลงมายังอนุภูมิภาคแม่โขงในระบียงเศรษฐกิจที่เรียกว่าระเบียงเศรษฐกิจจีน-คาบสมุทรอินโดจีน (China-Indochina Peninsula Economic Corridor: CICPEC) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระเบียงเศรษฐกิจทั้งหมดของ OBOR การเชื่อมโยงมายังอนุภูมิภาคไม่ได้มีเพียงแต่การสร้างถนนเพื่อเชื่อมโยงเท่านั้น แต่ยังมีโครงการรถไฟความเร็วสูงที่เชื่อมจากคุนหมิงมายังเวียงจันทน์ และในอนาคตจะเชื่อมกับรถไฟความเร็วสูงที่กำลังก่อสร้างในไทย หากมองในแง่นี้จะเห็นว่า ภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะจังหวัดเชียงรายได้กลายเป็นทางเชื่อมที่สำคัญกับจีน เพราะการเชื่อมโยงทางกายภาพมีผลต่อการพัฒนาเมืองและเศรษฐกิจเชียงรายอย่างมาก ในขณะที่เชียงใหม่ก็ได้รับผลกระทบจากการเชื่อมโยงนี้เช่นเดียวกัน มีการวิเคราะห์ว่าจังหวัดในภาคเหนือที่ได้รับผลกระทบจากการเชื่อมถนนนี้คือ เชียงราย เชียงใหม่ น่าน และพะเยา (กรมประชาสัมพันธ์, 2568)

ในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมนั้นมีความละเอียดอ่อนมากกว่า จีนเป็นประเทศที่สร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขง และทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศมายังพื้นที่ภาคเหนือของไทย การสร้างเขื่อนของจีนก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์หลายมิติและกว้างขวาง ทั้งปัญหาของการไม่สามารถควบคุมการสร้างเขื่อนของจีนได้ สิ่งประเทศสมาชิกของคณะกรรมการการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) ซึ่งประกอบไปด้วยเมียนมา ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนามพอจะทำได้ก็คือการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างจีนกับ MRC เพื่อให้รู้เวลาในการบริหารจัดการการปล่อยน้ำในแม่น้ำโขงได้ การจัดการแม่น้ำโขงเป็นปัญหาระหว่างประเทศอย่างมากเพราะมันมีผลต่อการเมือง ดังที่ได้กล่าวไปในหัวข้อสหรัฐฯ ด้านบนว่า การสร้างเขื่อนของจีนมีผลต่อการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ของสหรัฐฯ ในพื้นที่ผ่านโครงการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ

บทบาทของจีนต่อการสร้างเขื่อนถูกวิจารณ์โดยข้าราชการที่ออกนโยบายและโดยนักเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมหลายกลุ่ม รัฐบาลปักกิ่งได้พยายามใช้กลไกอย่าง LMC ในการแก้ไขภาพลักษณ์และเชื่อมความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดมากขึ้น เช่น การเดินทางมาเยือนเชียงรายของหลี่ กั๋วอิง (Li Guoying) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรน้ำของประเทศไทย (Ministry of Water Resources) เมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 2025 การเดินทางมาของรัฐมนตรีหลี่นั้นมาเพื่อมาพูดคุยเกี่ยวกับแนวทางการจัดการภัยแล้งและน้ำท่วมภายใต้กรอบความร่วมมือ LMC โดยรัฐบาลจีนเองพยายามผลักดัน “โครงการเสริมสร้างการปรับตัวของชุมชนเมืองต่อภาวะอุทกภัยภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ” และจีนเองก็พยายามสนับสนุนการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีการจัดการน้ำแก่ไทยเพื่อให้ไทยรับมือกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้ (Nakorn Chiang Rai News, 2568) อย่างไรก็ตาม ภายใต้กรอบ LMC ของจีนกลับไม่ได้สร้างความร่วมมือในระดับท้องถิ่นได้เด่นชัดเหมือนสหรัฐฯ รัฐบาลปักกิ่งให้ความช่วยเหลือกับไทยโดยมอง LMC ว่าไทยเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันมากกว่าการเน้นไปที่ภาคเหนือเพียงอย่างเดียว ในกรณีของจีนจะเห็นตัวอย่างเช่นการที่จีนให้ความช่วยเหลือแก่ภาคใต้ของไทยผ่านโครงการ LMC เช่น โครงการพัฒนากุ้งเลี้ยงปลาในบ่อตามลุ่มน้ำโขง อำเภอมะนัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี (The Under List Suratthani, 2568) แต่กลับไม่ได้ให้ความช่วยเหลือเป็นโครงการพิเศษกับภูมิภาคเหนือหรือพื้นที่ที่อยู่ติดกับแม่น้ำโขง อาจเป็นเพราะทางจีนเองนั้นเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวมีความละเอียดอ่อนกับโครงข่ายของจีน ทำให้จีนเลือกที่จะไม่เข้ามาทำโครงการที่ใกล้ชิดกับประเด็นดังกล่าว อีกทั้งจีนอธิบายว่าปัญหาการเปลี่ยนแปลงของน้ำในแม่น้ำโขงนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนของจีน แต่เกิดขึ้นจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ

ในไทยและลาวที่มีปริมาณน้ำฝนลดลงทำให้น้ำของแม่น้ำสาขาคือแม่น้ำโขงที่เข้าไปเติมแม่น้ำโขงนั้นมีปริมาณลดลง เพราะเมื่อพิจารณาจากปริมาณน้ำที่ไหลจากจีนไปจนถึงภาคเหนือของไทยแล้ว ปริมาณน้ำคิดเป็นเพียงร้อยละ 13.5 ของแม่น้ำโขงเท่านั้น แต่แม่น้ำโขงถูกเติมโดยแม่น้ำสาขาจากประเทศไทยและลาวระหว่างทางอีกมากกว่าจะไหลไปสู่ปากแม่น้ำที่เวียดนาม ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำในแม่น้ำนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากเขื่อนของจีน (ไทยโพสต์, 2566) ดังนั้นการให้การช่วยเหลือไทยจึงเป็นการให้ความช่วยเหลือไทยทั้งประเทศหรือให้กับอนุภูมิภาคแม่โขง ไม่ได้ให้กับ “พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ”

จากข้อมูลของโครงการ LMC แสดงให้เห็นว่า โครงการที่จีนให้ความช่วยเหลือแก่ไทยนั้นเป็นโครงการที่ให้ในระดับประเทศมากกว่าระดับท้องถิ่น เช่น โครงการซ่อมระหว่างไทยกับจีน ความร่วมมือทางวัฒนธรรม ความร่วมมือทางการเงิน เป็นต้น (Lancang-Mekong Cooperation, n.d.) แต่โครงการที่ผ่าน LMC มาและลงมาถึงท้องถิ่นมากกว่าคือโครงการให้ทุนวิจัยภายใต้กองทุนพิเศษล้านช้าง-แม่โขง (Lancang-Mekong Cooperation Special Fund) ที่ให้งบประมาณกับหน่วยงานวิจัยและมหาวิทยาลัย ในการพัฒนาโครงการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การสร้างเขื่อนของจีน ส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวบ้านโดยตรง การเปลี่ยนแปลงของความเร็วของน้ำ ความแรงของน้ำ และปริมาณน้ำที่ถูกเขื่อนจีนกักเก็บไว้ทำให้เกิดการพังทลายของตลิ่ง การเปลี่ยนทิศทางการไหลของแม่น้ำ ผลกระทบต่อพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขง การเปลี่ยนแปลงของสาหร่ายในแม่น้ำโขงที่ผู้หญิงชาวบ้านริมฝั่งตลิ่งจะเก็บไปทำอาหารหรือขายเป็นเงินจุนเจือรายได้ให้ครอบครัว (กลุ่มแม่หญิงบ้านหาดบ้าย-หาดทรายทอง และสมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2556; ธีระพงศ์ โพธิ์มัน และ อธิตา รัชธานี, 2556) ในแง่นี้ท้องถิ่นจึงเป็นผลกระทบหน้าด่านที่ปะทะกับการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ข้ามชาติเป็นที่แรก

เราอาจกล่าวได้ว่า เมื่อเปรียบเทียบการให้ความช่วยเหลือที่สหรัฐฯ และจีนให้กับอนุภูมิภาคแม่โขงและภาคเหนือตอนบนแล้ว บทบาทของจีนที่ให้ความช่วยเหลืออาจจะไม่ได้เด่นชัดเมื่อเทียบกับสหรัฐฯ แต่การเข้ามามีบทบาทของสหรัฐฯ นั้นมาจากการที่จีนเริ่มมีบทบาทที่มากขึ้นในภูมิภาคที่จีนสร้างความเชื่อมโยงทางกายภาพผ่านโครงการ GMS และระเบียงเศรษฐกิจ CICPEC ได้ยุทธศาสตร์ OBOR

4.3 ญี่ปุ่น

ความช่วยเหลือที่ญี่ปุ่นให้กับภาคเหนือตอนบนนั้นทำผ่านหลายช่องทาง ทั้งความสัมพันธ์แบบทวิภาคีและกรอบความร่วมมือพหุภาคี ในระดับทวิภาคีรัฐบาลญี่ปุ่นได้ใช้ ODA เป็นเครื่องมือหลักในการสร้างความร่วมมือ โดยรัฐบาลญี่ปุ่นให้ ODA หลายช่องทาง ทั้งการให้กับรัฐบาลไทยโดยตรงหรือกับผู้รับในท้องถิ่น หนึ่งในโครงการที่มีความสำคัญภายใต้ ODA คือโครงการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแบบให้เปล่าของรัฐบาลญี่ปุ่น เพื่อสนับสนุนการพัฒนาในระดับรากหญ้า (Grant Assistance for Grassroots Human Security Projects) หรือที่เรียกในภาษาญี่ปุ่นว่า Kusanone (草の根) ซึ่งแปลว่า “รากหญ้า” (grassroot) ญี่ปุ่นให้ ODA แก่องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรนำไปพัฒนาท้องถิ่นในด้านสังคมและเศรษฐกิจระดับรากหญ้า และเพื่อพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ โครงการที่ได้รับการสนับสนุนคือโครงการก่อสร้างโรงเรียนประถมและมัธยม การพัฒนาอุปกรณ์ทางการแพทย์ การขุดหาน้ำ และการให้รถดับเพลิงและระบบติดตั้งต่าง ๆ โครงการเหล่านี้เน้นการให้ความช่วยเหลือกับท้องถิ่นที่ต้องการการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เราเห็นได้จากเหตุการณ์

เช่น ปี ค.ศ. 2024 รัฐบาลญี่ปุ่นมอบรถกู้ภัยฉุกเฉินให้กับอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย คิดเป็นมูลค่ากว่า 1,314,000 บาท (สถานกงสุลใหญ่ญี่ปุ่น ณ นครเชียงใหม่, 2567) และในปีเดียวกัน รัฐบาลโตเกียว ยังให้งบสนับสนุนจัดซื้อรถเคลื่อนที่พร้อมเครื่องเอกซเรย์ จำนวน 1 คัน ให้กับโรงพยาบาลทางดง อำเภอทางดง เป็นเงิน 4,134,000 บาท เพื่อเพิ่มความสามารถในการตรวจหาเชื้อเอชไอวีและการตรวจภาวะแทรกซ้อนในพื้นที่ห่างไกลของภาคเหนือ (เชียงใหม่นิวส์, 2567) หรือในปี ค.ศ. 2025 รัฐบาลญี่ปุ่น มีการลงนาม MOU ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) บ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา เพื่อจัดหา รถบรรทุกน้ำเอนกประสงค์ให้กับ อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านจันทร์, 2568) ส่วนในกรณีของ เชียงราย รัฐบาลญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือเพื่อสนับสนุนการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจ การสนับสนุน “สภาประชาชนลุ่มน้ำโขง” ที่อำเภอเชียงของ โดยตัวแทนของสถานทูตญี่ปุ่นได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยน ความเห็นร่วมกับตัวแทนจากภาคส่วนต่าง ๆ ในการพัฒนาและอนุรักษ์แม่น้ำโขง (สำนักข่าวชายขอบ, 2563)

ในระดับพหุภาคี ญี่ปุ่นมีกรอบความร่วมมือแม่โขง-ญี่ปุ่น (Mekong-Japan Cooperation: MJC) ที่ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศในอนุภูมิภาคแม่โขง แต่ภายใต้กรอบ MJC นั้นความช่วยเหลือที่ญี่ปุ่นมอบให้ มักเน้นผ่านการให้เพื่อพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor: EWEC) และระเบียงเศรษฐกิจตอนใต้ (Southern Economic Corridor: SEC) โดยมีการจัดประชุมนานาชาติแม่โขง-ญี่ปุ่น (Mekong Japan International Conference on the EWEC and the SEC) และมีการจัดตั้ง Green Mekong Forum ที่นำภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นของญี่ปุ่นเข้ามาร่วมประชุมเสนอแนะเชิงนโยบาย (กรมเศรษฐกิจระหว่างประเทศ, 2565)

หากมองการมีปฏิสัมพันธ์กับญี่ปุ่นโดยเปรียบเทียบกับสหรัฐฯ และจีน ปรากฏการณ์นี้แตกต่างออกไป ในกรณีของญี่ปุ่น เมื่อเปรียบเทียบแล้ว รัฐบาลญี่ปุ่นให้โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในอนุภูมิภาคแม่โขงในลักษณะ ที่มองภูมิภาคในฐานะที่เป็นภูมิภาคมากกว่า แม้ว่าภูมิภาคที่หมายถึงอาจจะเน้นที่ตอนบนของอนุภูมิภาคแม่โขง ซึ่งทำให้พื้นที่ของภาคใต้ของไทยไม่ค่อยได้อยู่ในโครงการพัฒนาภายใต้กรอบแม่โขงของญี่ปุ่น เท่าไหร่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะญี่ปุ่นเน้นไปที่การพัฒนาพื้นที่ที่ใกล้ชิดกับระเบียงเศรษฐกิจ (economic corridors) สองเส้นที่สำคัญคือ ระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridors: EWEC) และระเบียงเศรษฐกิจทางตอนใต้ (Southern Economic Corridor: SEC) ที่มีการลงทุนของบริษัทญี่ปุ่นอยู่มากกว่า

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นบทบาทของสหรัฐฯ จีน และญี่ปุ่น ในการให้ความช่วยเหลือแบบทวิภาคีและพหุภาคี ด้วยกลไกต่าง ๆ เพื่อให้กับอนุภูมิภาคแม่โขงและกับภาคเหนือตอนบนโดยเน้นไปที่เชียงใหม่และเชียงราย อีกประเด็นที่อยู่ในเรื่องราวเหล่านี้คือการเห็นว่าท้องถิ่นได้รับผลกระทบจากนโยบายหรือพลวัตภายในประเทศของมหาอำนาจ ซึ่งในกรณีภาคเหนือนี้คือการสร้างเขื่อนของจีน การสร้างเขื่อนนี้เกิดขึ้นจากหลังการปฏิรูปเศรษฐกิจในปี ค.ศ. 1978 จีนมีอุปสงค์ด้านพลังงานเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ทำให้รัฐบาลปักกิ่งจำเป็นต้องคิดโครงการสร้างเขื่อนขึ้นมาเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า อีกทั้งเมื่อพิจารณาจากปริมาณน้ำมันสำรองและการนำเข้าน้ำมัน ในช่วงปี ค.ศ.1933 จีนเองต้องพึ่งพาการนำเข้าน้ำมันและขาดแคลนการสำรองน้ำมัน อีกทั้งยังมีการนำเข้าน้ำมันปริมาณมาก ทำให้รัฐบาลต้องพยายามกระจายการพึ่งพาแหล่งพลังงาน (ดวงใจ เด่นเกศินีล้ำ และ วรศักดิ์ มหัทธโนบล, 2560;

Biba, 2012) ผลจากการสร้างเขื่อนนั้นส่งผลต่อระบบสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นอย่างมาก ทั้งการเปลี่ยนแปลงของสภาพสิ่งแวดล้อม การเกษตร วิถีชีวิตของผู้หญิง เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านท้องถิ่นเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์ข้ามชาติโดยตรง และในขณะเดียวกัน เราก็เห็นการที่ท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนในการมีปฏิสัมพันธ์กับนโยบายต่างประเทศของมหาอำนาจผ่านการให้ความช่วยเหลือในโครงการทวิภาคี และกรอบความร่วมมือพหุภาคี

ตารางที่ 1: เปรียบเทียบปฏิสัมพันธ์ที่สหรัฐอเมริกา จีน และญี่ปุ่นให้กับภาคเหนือตอนบน

หัวข้อ	สหรัฐฯ (USA)	จีน (China)	ญี่ปุ่น (Japan)
กรอบ/กรอปปหุทธศาสตรหลัก (Multilateral)	Mekong-U.S. Partnership (MUSP) Lower Mekong Initiative (LMI) Friends of the Mekong	Lancang-Mekong Cooperation (LMC) Greater Mekong Subregion (GMS, บางด้าน) Belt and Road Initiative (BRI)	Mekong-Japan Cooperation (MJ) Tokyo Strategy Green Mekong GMS (ADB/JICA)
เป้าหมายสำคัญ	ธรรมาภิบาล โปรงใส ความมั่นคงอาหาร สุขภาพ น้ำ พลังงาน สิ่งแวดล้อม เสริมภาคประชาสังคม ติดตามผลกระทบเขื่อน	โครงสร้างพื้นฐาน ขนาดใหญ่ เชื้อน ถนน สะพาน รถไฟเชื่อมโยง จีน-อาเซียนเน้นการ พัฒนาเศรษฐกิจรวดเร็ว	Connectivity (เชื่อมโยง) Inclusive development (SME human resources) Green Mekong (สิ่งแวดล้อม) Human security (สุขภาพ ภัยพิบัติ)
เครื่องมือ/กลไก (Multilateral)	เงินช่วยเหลือ/ทุนฝึกอบรม (USAID, USFWS) โครงการวิจัย-ติดตามดินน้ำ (Mekong Dam Monitor, NASA-Strategic Hydrologic etc.) สนับสนุน NGO Smart Cities Partnership	ลงทุนโดยตรงหรือเงินกู้ ผ่าน LMC/AIIB ก่อสร้าง infrastructure ขนาดใหญ่ กองทุนพิเศษ LMC Special Fund	ODA ให้เปล่า/เงินกู้ (JICA/สถานกงสุล) Kusanone Grants โครงการรากหญ้าสนับสนุน เทคโนโลยีด้านสิ่งแวดล้อม ฝึกอบรม/SME/โลจิสติกส์
ความช่วยเหลือทวิภาคี (Bilateral)	โครงการสนับสนุน NGO, หน่วยงานท้องถิ่น ฝึกอบรมธรรมาภิบาล/สิ่งแวดล้อม ตรวจสอบผลกระทบเขื่อน	โครงการ infrastructure ขนาดใหญ่ (เชื้อน ถนน เขตเศรษฐกิจ) ความร่วมมือเศรษฐกิจ- วัฒนธรรม	ให้ทุนโครงการท้องถิ่น (Kusanone: รถโรงพยาบาล อุปกรณ์แพทย์) ฝึกอบรม ยกระดับ ผลิตภัณฑ์/SME สนับสนุนภัยพิบัติ สาธารณสุข

หัวข้อ	สหรัฐฯ (USA)	จีน (China)	ญี่ปุ่น (Japan)
ตัวอย่างผลกระทบ ในภาคเหนือตอนบน	ติดตามผลกระทบเขื่อนแม่น้ำโขง (Mekong Dam Monitor) สนับสนุนโครงการต่อต้านค้ายาเสพติด เสริมศักยภาพ NGO/ วิจัยสิ่งแวดล้อม	สร้างถนน/โลจิสติกส์ เชื่อมคุนหมิง-เชียงใหม่- ไทย ลงทุนในโครงสร้าง พื้นฐาน Sinothai ผลกระทบ upstream -downstream	สนับสนุนนโยบายคลินิก/ เครื่องเอ็กซเรย์ ฝึกอบรมเพิ่มมูลค่าสินค้า ชุมชน/SME สนับสนุนบรรเทาภัยพิบัติ (ระดับเพลิง) โครงการ Green Mekong/ สิ่งแวดล้อม
กลไก Multilateral ที่สำคัญ	ร่วมโครงการกับ LMI/MUSP/ Friends of Mekong ทุนสำหรับโครงการ NGO การเฝ้าระวังแม่น้ำโขง	LMC, AIIB, Joint Committee ไทย-จีน ขยายความร่วมมือ infrastructure	Mekong-Japan Coop- eration GMS/JICA/ADB Tokyo Strategy/ Green Mekong

ที่มา: ผู้วิจัย

จากข้อมูลที่น่าเสนอมา เราจะเห็นว่า จากข้อเสนอของผู้วิจัยที่มองถึง “ช่วงว่างเว้นและเปลี่ยนผ่าน” ว่าเป็นช่วงที่มหาอำนาจเริ่มสร้างความร่วมมือใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อประสานความสัมพันธ์และจัดสรรความสัมพันธ์ใหม่ขึ้นมา ในช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่ยุทธศาสตร์ระหว่างประเทศของมหาอำนาจเริ่มปะทะกัน โดยในส่วนของสหรัฐฯ และญี่ปุ่นมีการเริ่มยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก ในขณะที่จีนเองก็มียุทธศาสตร์ใหม่ ๆ พร้อมโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ สิ่งที่น่าสังเกตก็คือการที่มหาอำนาจต่างให้ความช่วยเหลือเพื่อสร้างโอกาส สร้างช่องทางในการประสานความสัมพันธ์กับพื้นที่ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ไปสู่รัฐบาลส่วนกลางหรือกับท้องถิ่นโดยตรง ในแง่นี้ ท้องถิ่นได้กลายเป็นพื้นที่ที่เข้าไปมีส่วนในมหายุทธศาสตร์ระหว่างประเทศที่ประเทศมหาอำนาจแข่งขันกัน

5. ท้องถิ่นกับการระหว่างประเทศ

กระแสการเปลี่ยนแปลงของระเบียบระหว่างประเทศนั้นมีผลต่อพื้นที่ต่าง ๆ หลายมิติและหลายระดับ เราเห็นพลวัตทางเศรษฐกิจ การเมืองและความมั่นคงระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในช่วงสิบปีที่ผ่านมา การแข่งขันกันของมหาอำนาจ โดยเฉพาะการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ กับจีน มีผลต่อโลกอย่างมีนัยสำคัญ รัฐบาลประเทศต่าง ๆ พยายามทำความเข้าใจการแข่งขันนี้และวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประเทศของตนเองเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลง คำถามจากหน่วยงานราชการส่วนกลางที่มีหน้าที่ในการออกนโยบายเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้

การศึกษา “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” ในฐานะที่เป็นสาขาวิชาหนึ่งให้ความสำคัญกับรัฐ ในฐานะที่เป็นตัวแสดงหลักในการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ในระบบระหว่างประเทศ รัฐถูกมองว่าตัวแสดงที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบระหว่างประเทศและในทางกลับกัน โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและความมั่นคงระหว่างประเทศจึงส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงภายในของรัฐ และการเปลี่ยนแปลงภายในของรัฐส่งผลต่อนโยบายต่างประเทศของรัฐที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบระหว่างประเทศเช่นเดียวกัน เราได้เห็นจากประวัติศาสตร์อันยาวนานของโลกว่าระบบระหว่างประเทศมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบต่าง ๆ ของรัฐ ทั้งประวัติศาสตร์การสร้างรัฐ (state-building) การสร้างชาติ (nation building) ประวัติศาสตร์การล่าอาณานิคมและการปลดแอกต่อสู้เพื่อเอกราช ประวัติศาสตร์โลกที่ยาวนานได้รับการวิเคราะห์หลากหลายรูปแบบจากนักวิชาการที่มองโลกแตกต่างกันออกไป แต่หนึ่งในวิธีการมองที่มีความสำคัญก็คือการใช้วิธีการมองแบบสำนึกเชิงโครงสร้างซึ่งเป็นวิธีหลักที่มองของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยเน้นไปที่โครงสร้างระหว่างประเทศ โดยมองว่าโครงสร้างระหว่างประเทศนั้นอยู่ในสภาวะอนาธิปไตยและรัฐต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นตัวแสดงในระบบโครงสร้างนั้นเป็นตัวแสดงที่มีเหตุผล (rational actor) ที่ต้องการเอาตัวรอดและรักษผลประโยชน์แห่งชาติ ทำให้นโยบายต่าง ๆ ของรัฐที่ออกมานั้นเน้นมุ่งหวังผลทางปฏิบัติ (pragmatic) หลักคิดแบบสำนึกเชิงโครงสร้างจึงกลายเป็นหลักคิดสำคัญของผู้ที่มีส่วนในการออกนโยบายต่างประเทศเพราะการมองของหลักคิดนี้คือการรักษผลประโยชน์แห่งชาติเอาไว้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเน้นไปที่การให้ความสำคัญกับโครงสร้างระหว่างประเทศ แต่การศึกษาโดยมองผลประโยชน์แห่งชาติแบบสำนึกเชิงโครงสร้างนั้นตีความว่าผลประโยชน์แห่งชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และละเลยการตีความผลประโยชน์ที่อาจจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่

เมื่อพิจารณาประกอบกับบริบทการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยในปัจจุบัน การจัดการเรียนการสอนนั้นมุ่งเน้นการให้ความรู้พื้นฐานทางทฤษฎีเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้กว้างเกี่ยวกับทฤษฎีด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญต่อการต่อยอดองค์ความรู้ต่อไป แต่เมื่อผู้เรียนต้องไปศึกษาในวิชาเลือกหรือวิชาเฉพาะด้านที่มีกรณีศึกษาเป็นประเทศหรืออาณาบริเวณศึกษา ปัญหาที่จะพบก็คือการขาดชุดทฤษฎีที่เชื่อมต่อกับระบบระหว่างประเทศมาสู่พื้นที่ และยังเมื่อพื้นที่เหล่านั้นถูกตีความว่าเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้มีความหลากหลายของระดับในการวิเคราะห์ แต่ถูกมองรวมว่าเป็น “พื้นที่หนึ่ง” ดังที่ได้กล่าวไปในเรื่องระดับการมอง 5 ระดับในส่วนที่ผ่านมา ทำให้เกิดการมองข้ามพื้นที่ส่วนย่อยหรือท้องถิ่นไปอีก

เมื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบระหว่างประเทศไม่ได้ส่งผลต่อนโยบายต่างประเทศส่วนกลางเท่านั้น แต่ยังมีปฏิสัมพันธ์กับท้องถิ่นทั้งแบบที่เป็นการให้ความช่วยเหลือระหว่างรัฐบาลกับรัฐบาล แต่ยังเป็นรัฐบาลกับชุมชนท้องถิ่น ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์นั้นมีหลายแบบ

ตารางที่ 2: เปรียบเทียบระดับการศึกษาและคำถามงานวิจัย

ระดับการวิเคราะห์	สหรัฐฯ (USA)	จีน (China)	ญี่ปุ่น (Japan)
แม่น้ำ/ริมตลิ่ง	สนับสนุนการศึกษา/วิจัย-ติดตามระบบนิเวศแม่น้ำ โครงการ Mekong Dam Monitor และ USAID สนับสนุน NGO ท้องถิ่น	ลงทุนโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ เช่น เขื่อน บางกรณีเป็นผู้สร้าง upstream ที่ก่อผลกระทบโดยตรงต่อระบบนิเวศ (พันธุ์ปลา ตะกอน ฯลฯ)	ร่วมโครงการฟื้นฟู/รักษาสิ่งแวดล้อมบางพื้นที่ สนับสนุนโครงการ Green Mekong, ทุน Kusanone ด้านสาธารณสุขในชุมชนริมแม่น้ำ
พื้นที่ชายแดน/เมืองชายแดน	สนับสนุนขีดความสามารถองค์กรท้องถิ่น งานต่อต้านค้ายาเสพติด วัฒนธรรมลัทธิขงจื้อ ผู้หญิง เด็ก	ลงทุนด้านโลจิสติกส์ การพัฒนาเมือง กาสีโน เขตเศรษฐกิจพิเศษ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเมืองชายแดน และปัญหาวัฒนธรรม แรงงานข้ามชาติ	ให้ทุนแก่โครงการ OTOP, SME อุปกรณ์สาธารณสุขที่ชายแดน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ถ่ายทอดเทคโนโลยี
ระดับภูมิภาค	เน้นปฏิบัติงานร่วมกับ กรอบ MUSP/LMI, Friends of the Mekong ให้ทุน/สนับสนุน capacity กำหนดมาตรฐานน้ำ สิ่งแวดล้อม ข้อมูลวิจัย	LMC, BRI, AIIB เน้นเชื่อมโยง โครงสร้างพื้นฐานขนาดภูมิภาค เชียงราย-เชียงใหม่-คุนหมิง เขตเศรษฐกิจพิเศษ และมองพื้นที่ภาคต่าง ๆ แยกออกจากกัน เช่น ภาคเหนือ และภาคใต้ของไทย	MJ/GMS/ADB/JICA ทุน Connectivity, Green Mekong, Human Security การเชื่อมต่อระบบโครงสร้างพื้นฐาน การบริหารจัดการภัยพิบัติ
ระดับประเทศ	โครงการโฝกัสนโยบาย รัฐ-รัฐ สนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในหน่วยงานรัฐ ผลักดันธรรมาภิบาลในกรอบกว้าง	การสนับสนุน loan, invest ระดับ รัฐ-รัฐ ลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน ลงนามสัญญาความร่วมมือกับ รัฐบาลไทย	ODA ระดับประเทศ JICA MOU ตัวใหญ่ สนับสนุน capacity งานสุขภาพ/การจัดการน้ำ/ภัยพิบัติ
ระดับระหว่างประเทศ	ผลักดันประเด็นดุลอำนาจกับจีน/การจัดการน้ำอย่างโปร่งใส ร่วมมือกับ อาเซียน-ญี่ปุ่นในภูมิภาค	กำหนด/ควบคุม upstream, พยายามสร้างอิทธิพลเหนือทั้งภูมิภาค ประโยชน์ BRI/LMC	ร่วมสร้างพันธมิตรกับสหรัฐฯ/อาเซียน เช่น MJG และ GMS เพื่อสมดุลอำนาจกับจีน เน้นความร่วมมือข้ามพรมแดน อย่างสมดุล โปร่งใสและยั่งยืน

ที่มา: ผู้วิจัย

ปฏิสัมพันธ์ที่มาหลายแบบหลาย หลายระดับ หลายช่องทาง ทำให้การคิดเชิงทฤษฎีถึงการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ หรือการคิดข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อให้สอดคล้องกับการปรับตัวนั้นจึงไม่อาจใช้ทฤษฎีที่เน้นรัฐในฐานะองค์ภาพหลักได้ ในทางตรงกันข้าม การมองแบบพหุนิยม (pluralism) ที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายของตัวแสดง ประเด็น มิติ รูปแบบปฏิสัมพันธ์นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้เราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่กำลังดำเนินอยู่

6. การพัฒนาชุดความรู้เสริมสร้างความเข้มแข็งจากท้องถิ่นและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เมื่อพื้นที่ท้องถิ่นเป็นพื้นที่ที่ต้องการความเข้าใจที่หลากหลายระดับ หลากมิติ แต่ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีอยู่นั้นเน้นแต่การมองระบอบระหว่างประเทศ ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระดับท้องถิ่นถูกละเลยไป กระนั้นก็ตาม เราคงกล่าวโทษถึงระดับการวิเคราะห์ดังกล่าวไม่ได้ เพราะในแต่ละสาขาวิชามีจุดเน้นของการศึกษาและวิธีการมองโลกที่แตกต่างกันไป และทฤษฎีเองก็มีเป้าหมายที่จะอธิบายปรากฏการณ์จากบริบทที่ทฤษฎีนั้นถูกสร้างขึ้น งานเขียนนี้เริ่มต้นจากการเสนอว่าระเบียบระหว่างประเทศเกิดการเปลี่ยนแปลงจากโลกชั่วคราวเดียวที่มีสหรัฐฯ เป็นศูนย์กลางไปสู่ระเบียบโลกที่มีหลายชั่วคราว ในช่วงการเปลี่ยนผ่านนี้เองทำให้ประเทศมหาอำนาจระดับกลางและประเทศขนาดเล็ก รวมไปถึงองค์การระหว่างประเทศพยายามสร้างโครงการ ความริเริ่ม หรือการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ เพื่อหาจุดยืนและบทบาทในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยระเบียบระหว่างประเทศที่สหรัฐฯ ญี่ปุ่น และจีนสร้างขึ้นทำให้เกิดการแข่งขันกันบอกว่าระเบียบระหว่างประเทศใดควรเป็นระเบียบหลักของโลก ผู้วิจัยได้เสนอว่าสหรัฐฯ จีน ญี่ปุ่น ได้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับอนุภูมิภาคแม่โขงผ่านการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ ทั้งแบบทวิภาคีและผ่านกลไกระดับพหุภาคี การเข้ามาแข่งขันนี้มีหลายแบบและหลายช่องทางซึ่งมีผลต่อวิถีท้องถิ่นชุมชน

ท้องถิ่นจึงเป็นทั้งพื้นที่ที่มีปฏิสัมพันธ์กับกิจการระหว่างประเทศหลายแบบ การเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีผลต่อท้องถิ่นจึงต้องการทฤษฎีที่ไปไกลกว่าการพยายามสร้างข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย กล่าวคือ ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เน้นการวิเคราะห์ระบอบระหว่างประเทศและให้ข้อเสนอแนะว่ารัฐบาลควรดำเนินการอย่างไรนั้นอาจจะไม่เพียงพอต่อการตอบสนองผลประโยชน์ที่หลากหลายและทับซ้อนกัน เพราะรัฐบาลส่วนกลางอาจนิยามผลประโยชน์แห่งชาติเป็นเรื่องของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ผลประโยชน์ด้านความมั่นคง การอยู่รอด แต่ในขณะที่ท้องถิ่นที่เผชิญกับปัญหาต่อหน้า (immediate challenges) คือการรักษาความสงบสุขของพื้นที่ (การไม่มีความขัดแย้งระหว่างประเทศ หรือความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์) ความมั่นคงทางอาหาร (เช่น การไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำ) ความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อม ความปลอดภัยของสังคม (เช่น ความปลอดภัยของท้องถิ่นที่ผู้คนต่างประเทศข้ามรกร้างเข้ามาแล้วอาจทำให้เกิดอุบัติเหตุ ปัญหาเรื่องการลักลอบค้ามนุษย์ การค้ายาเสพติด ความมั่นคงของมนุษย์ อาชญากรรม) เป็นต้น

จากการศึกษาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า เพื่อที่จะพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไปพร้อมกัน เราจำเป็นต้องพัฒนาสองประเด็น คือ (1) ทฤษฎี และ (2) การจัดการ

6.1 ทฤษฎี

ทฤษฎีด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ให้ความสำคัญกับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายมีความสำคัญและยังจำเป็นที่จะต้องเป็นแกนหลักของการศึกษา เพราะเป้าหมายหลักของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคือการสร้างคำอธิบายและข้อเสนอแนะแก่หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับกิจการระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นมิติเศรษฐกิจ การเมืองหรือความมั่นคง ทฤษฎีสายสังคมนิยมเชิงโครงสร้างหรือสายเสรีนิยมใหม่เชิงสถาบัน (neoliberal institutionalism) ยังคงเป็นทฤษฎีที่สำคัญ

ในการเริ่มต้นศึกษาให้กับผู้เรียนเห็นภาพโครงสร้างใหญ่ของระบบระหว่างประเทศอยู่ แต่เมื่อผู้เรียนศึกษาในระดับที่สูงขึ้นและแยกวิชาออกเป็นประเด็นและอาณาบริเวณศึกษา หลักสูตรส่วนมากแล้วจะมุ่งเน้นไปเป็นวิชาด้านการเมืองการปกครองไทย วิชาการปกครองท้องถิ่น วิชานโยบายต่างประเทศไทย หรือวิชาความร่วมมือระหว่างประเทศ โดยแยกส่วนทฤษฎี ประเด็นออกจากกัน และไม่ได้เชื่อมโยงให้เห็นว่าประเด็นและปรากฏการณ์ที่อยู่ในวิชาเหล่านี้ทับซ้อนกันกันอยู่ การแยกส่วนออกจากกัน จึงทำให้ผู้เรียนมองประเด็นเป็น “ขนมชั้น” และไม่สามารถเชื่อมโยงความซับซ้อนเหล่านี้ไว้ได้

การจัดการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอาจจะพิจารณาถึงองค์ประกอบเฉพาะถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ (sui generis) ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างโลกที่มีผลต่อท้องถิ่นแล้ว และผู้วิจัยได้เสนอไปในหัวข้อกรอบความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากลแล้วว่า นักวิชาการทั่วโลกพยายามเข้าใจหรือเสนอทางเลือกในการสร้างคำอธิบายปรากฏการณ์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเป้าหมายคือการพยายามถอดรื้อ (deconstruct) การครอบงำของวิธีการคิดแบบที่โลกตะวันตกครอบงำวิธีการมองโลกการเมืองระหว่างประเทศเอาไว้ เพราะเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าพื้นที่แต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันออกไป การเข้าใจโดยใช้กรอบคิดทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นในบริบทเฉพาะของโลกตะวันตกอาจจะไม่สามารถตอบสนองต่อความแตกต่างเหล่านี้ได้ การพัฒนาทฤษฎีให้เกิดขึ้นกับบริบทของไทยยังต้องเผชิญกับความท้าทายอีก เพราะไทยเองปกครองแบบรวมศูนย์ (centralised) รูปแบบการปกครองท้องถิ่นแบ่งออกเป็นส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และท้องถิ่น นโยบายการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต้องดำเนินการผ่านส่วนกลาง และท้องถิ่นไม่ได้มีบทบาท ซึ่งแตกต่างไปจากบางประเทศที่มีระดับของการปกครองท้องถิ่นที่แตกต่าง และท้องถิ่นในบางประเทศมีอำนาจในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศบางรูปแบบ ทำให้การจัดการความท้าทาย การดำเนินความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์กับประเทศอื่น ๆ แตกต่างออกไป การคิดทฤษฎีเพื่อเข้าใจท้องถิ่นไทยในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงต้องมีการนำเอาลักษณะเฉพาะตัวนี้เข้าไปร่วมสังเคราะห์ทฤษฎีด้วย

การที่ทฤษฎีหลักของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเน้นการให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายกับรัฐบาลส่วนกลางยังคงมีความสำคัญอยู่ แต่เราจะทำอย่างไรที่จะทำให้ทฤษฎีถูกสร้างขึ้นมาตอบสนองต่อความหลากหลายของผู้คนในท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น โดยยังคงรักษาแก่นแกนหลักของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอยู่ ผู้วิจัยเสนอว่า เพื่อที่จะพัฒนาทฤษฎีดังกล่าว เราจำเป็นต้องใส่องค์ประกอบเหล่านี้เข้าไป

แผนภูมิภาพที่ 9: การพัฒนาทฤษฎี

ที่มา: ผู้วิจัย

การมองระดับที่สลับซับซ้อนนี้ช่วยให้เราเห็นพลวัตในแต่ละช่วงชั้น การมองระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ให้ความสำคัญกับสถาบัน โครงสร้าง และตัวแสดง รวมไปถึงอุดมการณ์และความคิดที่ครอบงำหรือมีอิทธิพลในโลกอยู่ ซึ่งอาจเป็นความคิดทางเศรษฐกิจหรือการเมือง จะช่วยให้เราเห็นการทำงานของตัวแสดงและความคิดที่มีผลต่อพฤติกรรมของรัฐ และทำให้เห็นการต่อสู้ของอำนาจและการเปลี่ยนผ่านของอำนาจ ตัวอย่างคือการให้ความสำคัญกับการมองว่าระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปัจจุบันเป็นอย่างไร มีกี่อำนาจ และมีอุดมการณ์ครอบงำโลกไว้อย่างไร หากเราเชื่อว่าสหรัฐฯ เป็นประเทศอำนาจเดียวที่ครองอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองโลกและทำงานร่วมกับโครงสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมที่ทำให้รัฐต่าง ๆ ทั่วโลกต้องทำตาม การจะวิเคราะห์ว่าจะมีอำนาจใหม่ขึ้นมาท้าทายสหรัฐฯ หรือไม่จะทำให้เราเห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงการแข่งขันช่วงชิงอำนาจ

ในระดับภูมิภาค การมองบริบทภูมิภาคที่มีความเฉพาะช่วยให้เราเห็นการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เฉพาะว่าประเทศที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันนั้นอยู่ภายใต้เป้าหมายหรือความร่วมมืออะไรไปด้วยกันหรือไม่ ระดับความเป็นสถาบันขององค์กรความร่วมมือต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในภูมิภาคเดียวกัน กรณีนี้คือการศึกษาว่าในอนุภูมิภาคแม่โขงมีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นอย่างไร ประเทศต่าง ๆ อยู่ภายใต้กรอบความร่วมมือเช่น ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (Ayeyawady-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy: ACMECS) ที่เป็นความริเริ่มของภูมิภาค และไม่มีมหาอำนาจอยู่เป็นสมาชิก แต่ยังคงขาดความเป็นสถาบันที่จะขับเคลื่อนประเด็นความร่วมมือได้ และในขณะเดียวกัน ประเทศต่าง ๆ ในอนุภูมิภาคก็ยังมีความพยายามที่จะสร้างเครือข่ายการผลิตระหว่าง

ประเทศ (international production network: IPN) การสร้างความเชื่อมโยงทางการผลิต การท่องเที่ยว ความเชื่อมโยงดิจิทัล และการพัฒนาทางเศรษฐกิจร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการหางบประมาณมาสนับสนุน SMEs ผู้ประกอบการรายใหม่ ๆ การสร้างความร่วมมือทางการเงิน ความมั่นคงทางไซเบอร์ การจัดการ ด้านการศึกษา ความร่วมมือด้านสังคมระหว่างประเทศในระดับอนุภูมิภาค เป็นต้น

ส่วนการศึกษาระดับรัฐ คือการมองเสถียรภาพทางการเมืองภายในรัฐ พลวัตทางเศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคง โดยให้ความสำคัญกับผู้นำทางการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ เพราะสองกลุ่มนี้คือกลุ่มที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ ทั้งการส่งเสริมให้มีการลงทุนจากต่างชาติมากขึ้น การสร้างความสัมพันธ์ทางการทูต การลงนามความร่วมมือเช่นบ้านพี่เมืองน้อง การส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นต้น และในขณะเดียวกัน ท้องถิ่นที่อยู่ในประเทศก็มีส่วนในปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศนี้ด้วย เพราะเมื่อท้องถิ่นมีทั้งท้องถิ่นที่ต้องรับการลงทุน เขตเศรษฐกิจพิเศษ การช่วยเหลือผู้ลี้ภัยสงคราม การเผชิญกับภัยคุกคามข้ามพรมแดน ทำให้ท้องถิ่นมีปฏิสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้หลายมิติ

การศึกษาเรื่องท้องถิ่นยังทำให้เราเห็นประเด็นที่ว่า ท้องถิ่นจะมองว่ารัฐบาลส่วนกลางช่วยท้องถิ่น แก้ไขปัญหาอย่างไร เพราะเมื่อท้องถิ่นต้องเจอกับความท้าทายเฉพาะหน้า แต่หากรัฐบาลส่วนกลาง ไม่ได้ให้ความสำคัญหรือดำเนินการล่าช้าก็จะทำให้เกิดความไม่พอใจต่อท้องถิ่น หรือแม้แต่การดำเนินการแล้ว แต่ไม่ได้เป็นการสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร ปลอดภัย หรือครอบคลุม ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกไม่พอใจ หรือต่อต้านรัฐบาลส่วนกลาง เช่น การแก้ไขปัญหาแม่น้ำโขงหรือการแก้ไขปัญหาผู้หนีภัยการสู้รบที่เข้ามา สู้ชายแดน หรือปัญหาของชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่หนึ่ง ๆ เป็นจำนวนมาก จนทำให้เกิดความกังวล เช่น การที่มีชาวจีนหรือชาวฮิวเข้ามาอยู่ในภาคเหนือตอนบนมาก (Spacebar, 2568; Thai PBS 2568) ก็จะทำให้ท้องถิ่นเกิดคำถามต่อปรากฏการณ์และคำถามต่อการรับมือของภาครัฐ พลัทางสังคมท้องถิ่นนี้ จะทำให้เกิดคำถามหรือการเคลื่อนไหวในท้องถิ่นซึ่งอาจมีผลต่อการเลือกตั้งท้องถิ่นและสนามใหญ่

6.2 การจัดการ

ในส่วนที่ผ่านมาผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงประเด็นทางทฤษฎีที่ต้องการทฤษฎีที่มีความเป็นพหุนิยมและ มีการคิดที่หลากหลายระดับมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกัน การพัฒนาการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามีผลจากการบริหารจัดการ การศึกษาระดับอุดมศึกษาในไทยอยู่ภายใต้ระเบียบ การควบคุมของกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ (มคอ.) ที่มีข้อกำหนดการคิด เรื่องหลักสูตรต่าง ๆ เอาไว้ หรือการบริหารจัดการหลักสูตรตามหลักการการศึกษาที่มุ่งผลลัพธ์ (Outcome-Based Education: OBE) ที่กำหนดมาตรฐานหลักสูตรต่าง ๆ ไว้ โดยใช้วิธีการคิดการสร้างผู้เรียน ที่มุ่งผลลัพธ์ว่าในแต่ละชั้นปีควรมีการกำหนดสมรรถนะ ความรู้ความสามารถว่าควรทำอะไรได้ รวกับการพัฒนาภายใต้การเรียนการสอนแบบสังคมศาสตร์นั้นสามารถทำได้เป็นขั้นตอนและมีแนวทางเป็น เส้นตรง

ในทางตรงกันข้าม การศึกษาสังคมศาสตร์ และในบริบทนี้คือการศึกษาคือความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ ไม่ได้เป็นเส้นตรง และไม่ได้มีสมรรถนะที่สามารถพัฒนาเป็นขั้นตอนให้เกิดขึ้นแต่ละช่วงเวลาได้ แต่ต้องอาศัยการพัฒนาที่สะสมการอ่าน การคิด การเขียนอย่างต่อเนื่อง การลดทอนความลึกและความกว้าง

ของความรู้ที่มาพร้อมกับช่วงเวลาที่ต้องการสะสมแบบการศึกษาสังคมศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่ทำให้การเข้าใจปรากฏการณ์ถูกมองว่าเป็นเพียงการสอนให้นักศึกษารู้จัก “เครื่องมือ” หรือทฤษฎี แต่ลดความสำคัญของการพัฒนาเครื่องมือและเครือข่าย

หลักสูตรในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ สามารถสร้างอัตลักษณ์ของหลักสูตรในท้องถิ่นให้เห็นบริบทเฉพาะของพื้นที่ได้ เพื่อให้เกิดการวิจัยพื้นที่ และการวิจัยพื้นที่นี้ไม่ควรเป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาใหญ่จากส่วนกลาง สิ่งที่เราควรทำคือการทำให้ท้องถิ่นมีอำนาจในตัวของมันเอง ทั้งอำนาจในการกำหนดประเด็นวิจัย การไม่ต้องทำงานร่วมกับส่วนกลางที่กุมอำนาจทางการเงินและการบริหารเอาไว้และเอาพื้นที่ท้องถิ่นเป็นกรณีศึกษาเพิ่มเติมหรือเป็นส่วนหนึ่งของโครงการอื่น เพื่อเพิ่มอำนาจและสร้างความสำคัญให้กับท้องถิ่น หน่วยงานองค์การระหว่างประเทศที่มีบทบาทในการให้ทุนสนับสนุนการศึกษา วิจัย และกิจกรรม สามารถช่วยเหลือด้วยการสนับสนุนการวิจัยของพื้นที่ให้มากขึ้น เพราะสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการและความเป็นอิสระจากโครงสร้างราชการส่วนกลางของไทยที่มักกำหนดประเด็นจากส่วนกลาง หรืออาจจะกล่าวได้ว่า สิ่งที่เราต้องทำคือการสร้างความเป็นอิสระในการกำหนดประเด็นวิจัย การบริหารและดำเนินการเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับพื้นที่มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะต่อโครงการวิจัยในอนาคต คือการศึกษาว่าพื้นที่ที่ไม่ได้อยู่ติดชายแดนมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างไร เพราะในบางพื้นที่อาจมีรูปแบบ ระดับ และความเข้มข้นระหว่างท้องถิ่นกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแตกต่างกัน การพยายามระบุจากมิติประวัติศาสตร์หรือการมองปฏิสัมพันธ์ที่ซ่อนเร้นอยู่ ซึ่งอาจเป็นการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ทางโครงสร้างการเมือง หรือการจัดการปัญหาความท้าทายที่พื้นที่ต่าง ๆ เผชิญ การศึกษาพื้นที่ที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นนี้จะช่วยให้เราเห็นปฏิสัมพันธ์ที่หลากหลายรูปแบบหลายระดับซึ่งอาจมีส่วนในการเข้าใจพลวัตท้องถิ่นทั้งการขยายตัวของเมือง การค้า การย้ายถิ่นฐานของผู้คน ประเด็นที่ศึกษาอาจขยายไปถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์หรือประเทศที่ไม่ใช่มหาอำนาจ เพราะการสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่นั้นมีอย่างยาวนานก่อนรัฐชาติสมัยใหม่จะเกิดขึ้น การมองโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อดูปฏิสัมพันธ์ของคนก่อนเส้นเขตแดน หรือการพื้นที่ภายใต้อำนาจอธิปไตย รัฐสมัยใหม่แต่มองความสัมพันธ์กับรัฐหรือกลุ่มคนที่ไม่ใช่ “มหาอำนาจ” ก็จะเห็นปรากฏการณ์ในรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งอาจมีส่วนในการช่วยให้เราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของเมือง กลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มคนในท้องถิ่น การจัดระเบียบสังคม การอยู่ร่วมกันระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันในท้องถิ่น และนำไปสู่การคิดเชิงนโยบายเพื่อพัฒนากลไกและการสนับสนุนการพัฒนาสังคมที่เข้มแข็ง เป็นสุข และยั่งยืนได้ในอนาคต

7. สรุป

ระเบียบโลกกำลังเปลี่ยนแปลง การแข่งขันกันระหว่างสหรัฐฯ จีน และญี่ปุ่น ในโลกสร้างผลกระทบหลายแบบ หลายระดับ และต่อหลายพื้นที่ รัฐบาลส่วนกลางของแต่ละประเทศต้องปรับตัวด้วยการมีจุดยืนและออกนโยบายที่รักษาผลประโยชน์แห่งชาติในขณะเดียวกันก็ต้องรักษาเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในขณะเดียวกันผลกระทบที่กล่าวไปก็มีผลต่อพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น แต่แนวทางการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยังไม่สามารถคิดถึงการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่การเมืองระหว่างประเทศมีผลต่อท้องถิ่นและในทางกลับกัน (vice versa) ประเด็นการคิดถึงผลกระทบซึ่งกันและกันนี้จำเป็นต้องถูกพัฒนาต่อไปในแง่ทฤษฎีและการคิดเรื่องการจัดการ เราจะมีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้ท้องถิ่นสามารถมีความเข้มแข็ง มีอิสระ มีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิในการกำหนดประเด็นวิจัย การพัฒนาการศึกษา การหางบประมาณ และการจัดการได้เพื่อตอบสนองต่อประเด็นคำถาม ความท้าทายหรือข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในอนาคตได้ การทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมท้องถิ่น มหาวิทยาลัย และหน่วยงานผู้ให้ทุนวิจัยอาจพัฒนาร่วมกันต่อไปได้ในอนาคต

ท้องถิ่นไม่ใช่แค่ “พื้นที่” และไม่ใช่ “ปรากฏการณ์” ที่สะท้อนความแตกต่างทางระดับของเศรษฐกิจเมื่อเปรียบเทียบกับส่วนกลาง ท้องถิ่นเป็นตัวแสดงในโครงสร้างความสัมพันธ์ทั้งในระดับรัฐและระดับระหว่างประเทศ เราจะทำอย่างไรให้ท้องถิ่นได้กลายมาเป็นหนึ่งในปัจจัยร่วมของการวิเคราะห์การคิด และการถูกวิเคราะห์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นั่นคงเป็นคำถามที่เราจะต้องร่วมกันขบคิด ผลักดัน และสร้างความตระหนักรู้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมประชาสัมพันธ์. (2568). ภาคเหนือกับการค้าชายแดนจีน-ลาว: จุดเชื่อมโยงใหม่ในเส้นทาง R3A.

เข้าถึงเมื่อวันที่ 29 กันยายน 2568. จาก <https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/31/iid/402636>

กรมประชาสัมพันธ์. (ม.ป.ป.). เอกอัครราชทูตสหรัฐเยือนเชียงรายเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ

การปกป้องสิ่งแวดล้อม และชุมชนปลอดภัยคาเหนือของไทย. เข้าถึงเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2568.

จาก <https://chiangrai.prd.go.th/th/content/category/detail/id/9/iid/186250>

กรมเศรษฐกิจระหว่างประเทศ. (2565). ความร่วมมือประเทศลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น (Mekong-Japan

Cooperation). เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2568. จาก <https://business.mfa.go.th/>

กลุ่มแม่หญิงบ้านห้วยลึก และ สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง. (2566). งานวิจัยชาวบ้าน เรื่อง แม่หญิง

กับอาหารพื้นบ้านจากปลาแม่น้ำโขงของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวบ้านห้วยลึก อ.เวียงแก่น จ.เชียงราย.

กลุ่มแม่หญิงบ้านหาดบ้าย-หาดทรายทอง และสมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง. (2556). งานวิจัยชาวบ้าน

เรื่อง แม่หญิงกับอาหารพื้นบ้านจากแม่น้ำโขงของกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อ บ้านหาดบ้าย-หาดทรายทอง

อ.เชียงของ จ.เชียงราย.

กอบกุล วิริยยิ่ง. (2568). การเพิ่มขีดความสามารถในการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบนของไทย

บนเส้นทาง R3A ภายใต้ความร่วมมือนโยบายหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง. วารสารพัฒนาสังคม,

2(2): 38-52.

ขจิต จิตตเสวี. (2557). สู่การสลายพรมแดน: ความร่วมมือระหว่างรัฐ เหนือรัฐ และตะเข็บชายแดน.

กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เชียงใหม่นิวส์. (2564a). รัฐบาลสหรัฐฯ มอบเครื่องฟอกอากาศให้โรงเรียน 25 แห่งในจังหวัดเชียงใหม่.

เข้าถึงเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2568. จาก <https://www.chiangmainews.co.th/news/1766391/>

เชียงใหม่นิวส์. (2564b). เชียงราย สถานการณ์น้ำโขงแห้งหนัก อเมริกา หนุน MRC เรียกร้องจีนปล่อยน้ำ

จากเขื่อน. เข้าถึงเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2568. จาก <https://www.chiangmainews.co.th/social/1595349/>

เชียงใหม่นิวส์. (2567). รัฐบาลญี่ปุ่นเห็นชอบสนับสนุนโครงการพัฒนาระบบบริการทางการแพทย์.

เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2568. จาก <https://www.chiangmainews.co.th/news/chiangmai/3533161/>

ฐานเศรษฐกิจ. (2568). เปิด 10 อันดับจังหวัดที่มีรายได้ต่อหัว สูงสุด-ต่ำสุด 2567 กทม. รองแชมป์.

เข้าถึงเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2568. จาก <https://www.thansettakij.com/economy/621454>

- ดวงใจ เด่นเกศินีล่า และ วรศักดิ์ มัทธโนบล. (2560). ปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนกรณีเขื่อนบนแม่น้ำโขง ภายใต้นโยบาย ‘เพื่อนบ้านที่ดี’: ผลกระทบต่อความมั่นคงทางสังคม. เข้าถึงเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2568. จาก http://www.csc.ias.chula.ac.th/wp-content/uploads/2017/05/P135-160_Mekong.pdf
- ไทยโพสต์. (2566). ผู้แทนสถานทูตจีน แจงวิสัยทัศน์แม่น้ำโขงให้ชุมชนริมโขง เผย 5 ประเทศร่วมตีมน้ำสายเดียวกัน. เข้าถึงเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2568. จาก <https://www.thaipost.net/district-news/498671/>
- ธีระพงศ์ โพธิ์มัน และ อธิธา รัชธานี. (2556). แม่น้ำโขงกับแม่หญิงภาคเหนือ. เชียงใหม่: สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง.
- นรุทธิ์ เจริญศรี. (2560). การขนส่งระหว่างประเทศกับความมั่นคงใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. *จุลสารความมั่นคงศึกษา*, เล่มที่ 184.
- นรุทธิ์ เจริญศรี. (2564). อินโด-แปซิฟิกในกระแสการเปลี่ยนแปลง: ยุทธศาสตร์ FOIP ของญี่ปุ่น ที่มีต่อยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ และจีนและผลกระทบต่อไทย. กรุงเทพฯ: โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น.
- นรุทธิ์ เจริญศรี. (2566). “นาม” และ “นัย”: ภูมิรัฐศาสตร์ระหว่างประเทศของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ในยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก. *มุมมองความมั่นคง*, 13(มิถุนายน-ตุลาคม): 4-13.
- ประชาไท. (2658). จ.แม่ฮ่องสอนเร่งวางแผนดูแลผู้ลี้ภัยในศูนย์พักพิงหลัง NGO ถูกตัดงบ. *ลดความช่วยเหลือ*. เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2568. จาก <https://prachatai.com/journal/2025/08/114005>
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). *ทุนนิยมชายแดน: นิคมเกษตรกรรมยางพารา และการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมในภาคใต้ของลาว*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2559). *ทุนนิยมคาลิโน : เขตเศรษฐกิจพิเศษจีน กับการสร้างชายแดนเสรีนิยมใหม่ในลาว*. เชียงใหม่: ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2561). *หลังเขตเศรษฐกิจพิเศษ*. เชียงใหม่: กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พชัย พองอิสสระ และวัชรพล พุทธิรักษา. (2565). ข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยมลพิษหมอกควันข้ามพรมแดน ที่มีผลต่อการจัดการหมอกควันข้ามพรมแดนในพื้นที่จังหวัดเชียงราย กรณีศึกษาระบบจัดการแบบเบ็ดเสร็จ. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 13(1): 89-118.
- พวงชมพู ประเสริฐ. (2568). ‘ภูมิรัฐศาสตร์โลก’ ผันผวน บั่นป่วน ข้ำเติม ‘วิกฤตสุขภาพชายแดน’. เข้าถึงเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2568. จาก <https://www.bangkokbiznews.com/health/public-health/1202810>
- พีระ เจริญวัฒนกุล และเกริกพล เหมย. (2567). ไร่กระบวนท่า?: สำนวนวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท/เอกสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทย. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 15(Suppl 2): 1-24.

สถานกงสุลใหญ่ญี่ปุ่น ณ นครเชียงใหม่. (2567). รัฐบาลญี่ปุ่นให้การสนับสนุนโครงการจัดหา
รถกู้ภัยฉุกเฉิน ตำบลศรีเชียงใหม่ เชียงราย. เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2568.
จาก https://www.chiangmai.th.emb-japan.go.jp/itpr_ja/kusanone_20240925.kusanone.Khrueng.TH.html

สำนักข่าวชายขอบ. (2563). หลายภาคส่วนร่วมจัดตั้งสภาประชาชนลุ่มน้ำโขงคึกคัก
ตัวแทนสถานทูตอเมริกา-ญี่ปุ่น-ออสเตรเลียร่วมแลกเปลี่ยน-ไร้เงาจีน.
เข้าถึงเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2568. จาก <https://transbordernews.in.th/home/?p=26118>

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านจันทร์. (2568). พิธีลงนามในบันทึกข้อตกลง (MOU) กับทางรัฐบาลญี่ปุ่น.
เข้าถึงเมื่อวันที่ 14 กันยายน 2568. จาก <https://banchan.go.th/catalog/mission/849>

MRG Online. (2554). สหรัฐฯ หนุนด้านค้ามนุษย์เหนือ-พบขบวนการนำค้า “ค้าประเวณี-ขาย
แรงงาน-ขอทาน”. เข้าถึงเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2568. จาก <https://mgronline.com/local/detail/9540000126917>

Nakorn Chiang Rai News. (2568). ไทย-จีน กระชับความสัมพันธ์ เร่งแก้ไขน้ำโขงชายแดนเชียงราย.
เข้าถึงเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2568. จาก <https://nakornchiangrainews.com/thai-china-mekong-river-study/>

Spacebar. (2568). ‘ทุนจีน’ รุกคืบเชียงใหม่ กระตุ้นเศรษฐกิจ หรือกีดกันรวบธุรกิจ. เข้าถึงเมื่อ
วันที่ 14 ตุลาคม 2568. จาก <https://spacebar.th/business/chinese-capital-invades-chiang-mai-stimulating-the-economy-or-monopolizing-businesses>

Thai PBS. (2568). ทางข้อมูล “คนอิสราเอล” ในไทย พบปี 67 เข้าไทยกว่า 2.8 แสนคน.
เข้าถึงเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2568. จาก <https://www.thaipbs.or.th/news/content/349389>

ThaiPublica. (2556). ทูตสหรัฐเยือนเชียงราย ปูพรมหาหรือทุกประเด็น เพิ่มความเข้มข้นหุ้นส่วนพื้นที่
ลุ่มน้ำโขงภาคเหนือไทย. เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2568. จาก <https://thaipublica.org/2023/06/us-ambassador-visits-chiangrai-tightening-partnerships-in-northern-thailand/>

ThaiPublica. (2556b). สหรัฐจับมือออสเตรเลีย เปิดโครงการ “ชุมชนเข้มแข็งแห่งลุ่มน้ำโขง”.
เข้าถึงเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2568. จาก <https://thaipublica.org/2023/05/usaid-australia-jointly-launch-mekong-safeguards-programs-in-thailand/>

The Under List Suratthani. (2568). โครงการแม่โขง-ล้านช้าง การดำเนินงานบ้านตลาดกล้วย
วัดประดู่ อ.เมืองฯ จ.สุราษฎร์ธานี. เข้าถึงเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2568.
ยูทูป <https://www.youtube.com/watch?v=sq3Uj5IAmUM>

ภาษาอังกฤษ

- Acharya, A. (2014). Global International Relations (IR) and Regional Worlds. *International Studies Quarterly*, 58(4), 647-659.
- Acharya, A., & Buzan, B. (2019). *The Making of Global International Relations: Origins and Evolution of IR at Its Centenary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Biba, S. (2012). China's Continuous Dam-Building on the Mekong River. *Journal of Contemporary Asia*, 42(4), 603-628.
- Chansa-Ngavej, V. & Lee, K. Y. (2017). Does Area Studies Need Theory?: Revisiting the Debate on the Future of Area Studies. *The Korean Journal of International Studies*, 15(1), 85-101.
- Charoensri, N. (2023). Civil Society and Regional Connectivity: Governing the Transforming Connectivity at Thai-Laos Border. In C. Zhang, and B. T. A. Trinh (Eds.), *Governance in Transition Societies in East and Southeast Asia* (pp. 77-89). Springer Nature Singapore.
- Charoensri, N. (2025). *The Intensification of the Mekong Subregion-Japan Relations Amidst Global Interregnum: Strategic Co-operation, Regional Dynamics and Implication for Thailand*. *Thammasat Journal of Japanese Studies*, 42(2): 90-119.
- Cox, R. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium*, 10(2), 126-155.
- Eun, Y. S. (2023). Knowledge Production beyond West-Centrism in IR: Toward Global IR 2.0. *International Studies Review*, 25(2), Article viad015. <https://doi.org/10.1093/isr/viad015>
- Hoffmann, S. (1977). An American Social Science: International Relations. *Daedalus*, 106(3), 41-60.
- Hutt, D. (2025). *How Chinese Rare-Earth Mining Threatens the Mekong River*. Accessed September, 20, 2025. From <https://www.dw.com/en/is-rare-earth-mining-putting-the-mekong-river-at-risk/a-74026166>
- Kleinschmidt, H. (1996). Local Politics and International Relations: The Case of the Relations between Württemberg and Japan. *The European Legacy*, 1(2), 778-781.
- Lancang-Mekong Cooperation. (n.d.). *Bilateral Cooperation*. Accessed 20 September 2025. From http://www.lmcchina.org/eng/node_1009540.html

- Mekong-U.S. Partnership. (n.d.). *Helping the People of the Mekong*.
 Accessed September 7, 2025. From <https://mekonguspartnership.org/projects/>
- MFA. (2024). *Thailand will Join BRICS as Partner Country*. Accessed 12 September 2025.
 From <https://www.mfa.go.th/en/content/thailand-brics-partner-country-2?cate=5d5bcb4e15e39c306000683e>
- na Thaland. C., Jayanama, S., & Poonkham, J. (eds.). (2019). *International Relations as a Discipline in Thailand: Theory and Sub-Fields*. Oxon. Routledge.
- na Thalang, C. (2024). Global IR in Southeast Asia: Locating the Problem within the Discipline-An Introduction. In C. na Thalang, & Y. S. Eun (Eds.), *Global International Relations in Southeast Asia* (pp. 1-20). Oxon: Routledge.
- na Thalang, C., & Eun, Y. S. (eds.). (2024). *Global International Relations in Southeast Asia*. Oxon: Routledge.
- Narut Charoensri. (2023). Civil Society and Regional Connectivity: Governing the Transforming Connectivity at Thai-Laos Border. In C. Zhang, and B. T. A. Trinh (Eds.), *Governance in Transition Societies in East and Southeast Asia* (pp. 77-89). Springer Nature Singapore.
- Poonkham, J. (2007). What Does Thai International Relations Want?. *Journal of Social Science*, 47(2), 63-90.
- Prasirtsuk, K. (2009). Teaching International Relations in Thailand: Status and Prospects. *International Relations of the Asia-Pacific*, 9(1), 83-105.

ระหว่างความรู้สากลกับอัตลักษณ์ท้องถิ่น: แนวทางการบูรณาการในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของมหาวิทยาลัยภูมิภาคไทย

ยาสมิน ชัตตาร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

ในสองทศวรรษที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยภูมิภาคในไทยได้พัฒนาการจัดการเรียนการสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในรูปแบบที่หลากหลาย ด้วยความใกล้ชิดกับบริบทเฉพาะและพันธกิจในการตอบสนองชุมชนท้องถิ่น มหาวิทยาลัยเหล่านี้จึงเน้นการบูรณาการความรู้สากลเข้ากับประเด็นท้องถิ่นเพื่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม การเปลี่ยนแปลงนี้สอดคล้องกับวาทกรรมเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากลและแนวความคิดการทำให้เป็นท้องถิ่น ที่เรียกร้องให้ลดความเป็นศูนย์กลางของความรู้และยอมรับความหลากหลายของมุมมองในการผลิตความรู้ทางวิชาการ งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการวิเคราะห์หลักสูตรและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับอาจารย์ผู้สอนจากมหาวิทยาลัยภูมิภาคห้าแห่งในสามภูมิภาคหลัก เพื่อทำความเข้าใจว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาคมีการบูรณาการบริบทท้องถิ่นเข้ากับหลักสูตรอย่างไร ภูมิรัฐศาสตร์เอเชีย-แปซิฟิกที่เปลี่ยนแปลงส่งผลกระทบอย่างไร ข้อท้าทายหลักคืออะไร และการบูรณาการสร้างคุณค่าเพิ่มอย่างไร ผลการศึกษาพบว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาคกำลังเปลี่ยนผ่านจากผู้รับความรู้สู่ผู้ร่วมสร้างความรู้ผ่านสามมิติหลัก ได้แก่ การผลิตความรู้เชิงสัมพันธ์ที่แต่ละมหาวิทยาลัยพัฒนาความเชี่ยวชาญเฉพาะตามบริบทพื้นที่ การสร้างเครือข่ายและการเชื่อมโยงข้ามระดับกับชุมชนท้องถิ่น รัฐบาลท้องถิ่น และเครือข่ายระหว่างประเทศ และการเจรจาต่อรองระหว่างความรู้สากลกับท้องถิ่น โดยเปลี่ยนจุดเริ่มต้นจากทฤษฎีมาเป็นปรากฏการณ์ แล้วนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจบริบทท้องถิ่น นอกจากนี้ภูมิรัฐศาสตร์ในเอเชีย-แปซิฟิกส่งผลกระทบต่อการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมผ่านโครงการพัฒนา การลงทุน และทุนวิจัย นอกจากนี้ยังมีตัวแสดงอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลแตกต่างกันตามบริบทพื้นที่

ข้อท้าทายหลักคือการต่อรองความชอบธรรมของความรู้ ข้อจำกัดด้านทรัพยากร การขาดความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาค และความกดดันจากระบบประเมินที่ใช้มาตรฐานเดียว อย่างไรก็ตาม การบูรณาการสร้างคุณค่าเพิ่มสามประการ คือ การพัฒนากรอบวิเคราะห์หลายระดับที่เชื่อมโยง การทำให้ระเบียบระหว่างประเทศเป็นรูปธรรม และการกระจายอำนาจในการผลิตความรู้สู่ศูนย์กลางความเชี่ยวชาญหลายแห่ง งานวิจัยนี้เสนอแนะแนวทางพัฒนาสามระดับ ในระดับนโยบายควรพัฒนารอบประเมินคุณภาพที่หลากหลาย สร้างกลไกสนับสนุนทุนวิจัย และส่งเสริมความร่วมมือทางวิชาการที่สมดุล ระดับสถาบันควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือ จัดตั้งศูนย์ความเชี่ยวชาญ และพัฒนาคณาจารย์ ระดับห้องเรียนควรเริ่มการสอนจากปรากฏการณ์ท้องถิ่น บูรณาการการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง และส่งเสริมการคิดวิพากษ์ แนวทางเหล่านี้มุ่งสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยภูมิภาคเปลี่ยนผ่านจากชายขอบสู่ศูนย์กลางความเชี่ยวชาญที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, มหาวิทยาลัยในภูมิภาค, การจัดการเรียนการสอน, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากล

Between Global Knowledge and Local Identity: An Integrative Approach to International Relations Education in Thailand's Regional Universities

Yasmin Sattar

Prince of Songkla University

Abstract

Over the past two decades, regional universities in Thailand have developed teaching and education in International Relations (IR) in various forms. With proximity to specific contexts and missions to respond to local communities, these universities emphasise integrating global knowledge with local issues to produce tangible results. This transformation corresponds with discourse on Global IR and the concept of localisation, which call for reducing knowledge centralisation and accepting diverse perspectives in academic knowledge production. This study uses qualitative research methods through curriculum analysis and in-depth interviews with faculty from five regional universities in three main regions to understand how regional universities integrate local contexts into curricula, how changing Asia-Pacific geopolitics impacts education, what the main challenges are, and how integration creates added value. The findings show that regional universities are transitioning from knowledge recipients to knowledge co-creators through three main dimensions: relational knowledge production where each university develops specialised expertise according to area contexts, network building and cross-level connections with local communities, local governments, and international networks, and negotiation between global and local knowledge by changing the starting point from theory to phenomena, then applying theory to understand local contexts. Additionally, Asia-Pacific geopolitics impacts education concretely through development projects, investment, and research funding, with other actors having different influences according to area contexts.

The main challenges are negotiating knowledge legitimacy, resource constraints, lack of cooperation among regional universities, and pressure from evaluation systems using single standards. However, integration creates three added values: developing interconnected multi-level analytical frameworks, making the international order concrete, and decentralising knowledge production to multiple centres of expertise. The study

proposes development approaches at three levels. At the policy level, diverse quality assessment frameworks should be developed, research funding mechanisms created, and balanced academic cooperation promoted. At the institutional level, cooperative networks should be built, centres of expertise established, and faculty developed. At the classroom level, teaching should start from local phenomena, integrate experiential learning, and promote critical thinking. These approaches aim to support regional universities in transitioning from periphery to centres of expertise participating in developing IR as a discipline.

Keywords: International Relations, Regional Universities, Teaching and Learning, Global IR

1. บทนำ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในฐานะศาสตร์ทางวิชาการกำลังเผชิญกับคำถามเกี่ยวกับการถูกรวบงำโดยตะวันตก โดยมองว่าศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยทั่วไปมุ่งให้ความสำคัญกับประสบการณ์ ทฤษฎี และแนวคิดจากตะวันตกเป็นหลัก (Acharya & Buzan, 2019) การครอบงำนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลมาจากโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ที่ยังรากลึกในระบบอาณานิคมและอำนาจทางวิชาการของสถาบันตะวันตก ข้อถกเถียงนี้ได้กระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวทางวิชาการที่เรียกร้องให้มีการพัฒนาสิ่งที่เรียกว่าศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบสากล ซึ่งไม่เพียงแต่แสวงหาความหลากหลายของเสียงและประสบการณ์ แต่ยังท้าทายรากฐานของศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นจากมุมมองตะวันตก

การถกเถียงทางวิชาการนี้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางภูมิรัฐศาสตร์ที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 สงครามในยูเครนของรัสเซียได้ผลักดันโลกไปสู่รูปแบบที่ Ikenberry (2024) เรียกว่า “โลกสามขั้ว” ประกอบด้วยโลกตะวันตกที่นำโดยสหรัฐอเมริกา และยุโรป โลกตะวันออกที่นำโดยจีนและรัสเซีย และโลกใต้ที่เป็นกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาออกตะวันตก แม้ว่า Ikenberry (2022) จะระบุว่าระเบียบระหว่างประเทศที่นำโดยสหรัฐฯ ยังคงมีความทนทาน แต่การแข่งขันระหว่างสามขั้วนี้ก็กำลังสร้างพลวัตใหม่ที่ตะวันตกและตะวันออกต่างแข่งขันกันเพื่อการสนับสนุนและความร่วมมือจากโลกใต้ การแข่งขันนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในระดับนโยบายและเศรษฐกิจ แต่ยังรวมถึงการแข่งขันในการผลิตความรู้และการกำหนดกรอบความคิดในการทำความเข้าใจโลก ในบริบทนี้ คำถามเกี่ยวกับว่าใครมีอำนาจในการกำหนดว่าความรู้ใดมีคุณค่า และมุมมองจากส่วนไหนของโลกควรได้รับการยอมรับ จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของการแข่งขันทางภูมิรัฐศาสตร์ที่กว้างขึ้น การเรียกร้องให้มีศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบสากลจึงไม่ได้เป็นเพียงประเด็นทางวิชาการล้วน ๆ แต่เชื่อมโยงกับการภูมิทัศน์ของอำนาจในโลกด้วยเช่นกัน

ในระดับทางวิชาการ คำถามเหล่านี้ได้รับการตอบสนองผ่านแนวคิดการทำให้เป็นท้องถิ่นในการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ Kochanski et al. (2025) นำเสนอว่าการทำให้เป็นท้องถิ่นเป็นการเคลื่อนไหว

หรือการเปลี่ยนแปลงของอำนาจและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงระดับโลกและระดับท้องถิ่น การทำความเข้าใจนี้เน้นว่าการทำให้เป็นท้องถิ่นไม่ใช่เพียงการถ่ายโอนอำนาจจากระดับโลกสู่ท้องถิ่นแบบทิศทางเดียว แต่เป็นกระบวนการเชิงสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและหลากหลายมิติ โดยมีอำนาจและความสามารถในการเคลื่อนไหวทั้งจากภายนอกในระดับโลกสู่ภายในระดับท้องถิ่นและจากภายในระดับท้องถิ่นสู่ภายนอกในระดับโลกอย่างต่อเนื่อง Zimmermann (2025) แสดงให้เห็นว่าบรรทัดฐานที่ผ่านการทำให้เป็นท้องถิ่นแล้วสามารถเคลื่อนที่ไปยังบริบทอื่น ๆ และปรับเปลี่ยนบรรทัดฐานและรูปแบบสถาบันระหว่างประเทศ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าการผลิตความรู้ในระดับท้องถิ่นไม่ได้เป็นเพียงการปรับใช้ความรู้สากล แต่สามารถมีอิทธิพลต่อวาทกรรมระดับโลกได้

ข้อถกเถียงเหล่านี้มีนัยสำคัญต่อมหาวิทยาลัยภูมิภาคไทยอย่างยิ่ง เพราะตำแหน่งของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเหล่านี้มีความซับซ้อน สำหรับศาสตร์หลักแล้วพวกเขาอาจดูเป็น “ท้องถิ่น” แต่ในขณะเดียวกันกลับเป็น “ศูนย์กลาง” หรือเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเมื่อมองจากประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เกิดในท้องถิ่นหรือประเด็นเฉพาะที่พวกเขาศึกษา (Erdilmen et al., 2025) ดังนั้น การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทมหาวิทยาลัยภูมิภาคจึงต้องคำนึงถึงชั้นของอำนาจที่หลากหลายและซ้อนทับกันนี้ และตระหนักว่าการมองความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแบบสากลไม่เพียงแต่เป็นการสร้างทางเลือกจากวิธีการคิดการครอบงำของตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันอาจยังต้องมองขบออกจากการมองความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบที่ศูนย์กลางภายในประเทศมองด้วยเช่นกัน ความเข้าใจนี้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับบริบทของไทยในฐานะส่วนหนึ่งของโลกได้ที่กำลังเผชิญกับการแข่งขันระหว่างโลกตะวันตกและตะวันออก

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยมักเน้นที่นโยบายต่างประเทศส่วนกลาง โดยถือเอากรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางในการกำหนดนโยบายและวิเคราะห์ผลประโยชน์แห่งชาติ ในขณะที่ละเลยการศึกษาว่าพื้นที่ต่างจังหวัดและภูมิภาค—ทั้งชายแดนและไม่ใช่ชายแดน—มีปฏิสัมพันธ์กับการเมืองระหว่างประเทศและได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของระเบียบระหว่างประเทศอย่างไร ทั้งที่เป็นความจริง ชีวิตประจำวันในพื้นที่ “ชายแดน” และ “ต่างจังหวัด” มีปฏิสัมพันธ์และได้รับผลจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่แพ้ส่วนกลาง บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการที่มุ่งเปิดพื้นที่ให้กับมุมมองของนักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่อยู่นอกกรุงเทพฯ โดยเน้นที่มิติการมองถึงกระบวนการผลิตความรู้และการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาค ซึ่งเป็นประเด็นที่ยังได้รับความสนใจจำกัดในวรรณกรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศ

การตระหนักนี้หมายความว่า การพัฒนาหลักสูตรและงานวิจัยที่ “เป็นท้องถิ่น” ไม่ใช่เพียงการนำทฤษฎีตะวันตกมาใช้กับกรณีศึกษาไทย แต่ต้องคำนึงถึงว่านักวิชาการเองมีแนวทางอย่างไรในการนำเสนอความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น และความรู้ในท้องถิ่นนั้นสามารถมีปฏิสัมพันธ์ต่อความรู้ระดับสากลได้อย่างไร ข้อเสนอนี้มีนัยสำคัญต่อมหาวิทยาลัยภูมิภาคไทย เพราะชี้ให้เห็นว่าการผลิตความรู้ในพื้นที่ไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่ที่การ “ปรับใช้” ทฤษฎีสากล แต่มีศักยภาพในการสร้างแนวคิดที่สามารถมีส่วนร่วมกับการถกเถียงระดับโลกได้

ตาราง 3: หลักสูตรความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยภูมิภาคของไทย

ภูมิภาค	มหาวิทยาลัย	ที่ทางของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในหลักสูตร ⁷
เหนือ	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	สาขาวิชา
	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง	สาขาวิชา (การพัฒนาระหว่างประเทศ)
	มหาวิทยาลัยนเรศวร	วิชาเอก
ใต้	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	วิชาเอก
	มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์	สาขาวิชา
	มหาวิทยาลัยบูรพา	วิชาเอกเลือก
ตะวันออกเฉียงเหนือ	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	สาขาวิชา
	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี	วิชาเอก (หลักสูตรปี 69 ก่อนหน้าเป็นวิชาโท)
	มหาวิทยาลัยขอนแก่น	วิชาเอก

ที่มา: ผู้วิจัย

หากมองมายังบริบทของประเทศไทยพบว่ามีการขยายตัวของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคไทยในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยโครงสร้างและบริบทหลายประการที่เชื่อมโยงกัน ในระดับนโยบาย การส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยภูมิภาคพัฒนาความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ได้เปิดพื้นที่ให้มีการพัฒนาหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการท้องถิ่น ในระดับเศรษฐกิจ การผสมผสานเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกและการเกิดขึ้นของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) ในปี ค.ศ. 2015 ได้สร้างความต้องการบัณฑิตที่มีความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ภูมิภาคที่เป็นพรมแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ภาคเหนือที่ติดกับพม่า ลาว และจีน ภาคอีสานที่ติดกับลาว และภาคใต้ที่ติดกับมาเลเซีย ความใกล้ชิดทางภูมิศาสตร์นี้ทำให้มหาวิทยาลัยในพื้นที่เหล่านี้มีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในการศึกษาประเด็นข้ามพรมแดน ความสัมพันธ์อนุภูมิภาค และพลวัตของเครือข่ายวัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงข้ามชาติ

⁷ ในหลักสูตรระดับปริญญาตรี สาขาวิชา คือกรอบใหญ่ของศาสตร์ที่หลักสูตรกำกับ มีโครงสร้างหลักสูตรและรายละเอียดเล่มหลักสูตรแยกออกเฉพาะที่จะสามารถระบุสาขาวิชาในปริญญาบัตรได้ เช่น หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตามเกณฑ์ขั้นพื้นฐานนักศึกษาจะต้องลงทะเบียนในทุกหมวดวิชาไม่น้อยกว่า 120-135 หน่วยกิต ขึ้นอยู่กับหลักสูตรที่ระบุ

ส่วนวิชาเอก (Major) ซึ่งเป็นเส้นทางการเรียนรู้เชิงลึกภายในสาขานั้น โดยหลายหลักสูตรจะสามารถมีทางเลือกของวิชาเอกให้ผู้เรียนได้ เช่น หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต อาจประกอบด้วยวิชาเอกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และวิชาเอกอื่น ๆ โดยทั่วไปหลักสูตรปริญญาตรีจะกำหนดให้มีหน่วยกิตวิชาเอกไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิต ขึ้นอยู่กับหลักสูตรที่ระบุ

ขณะที่ วิชาโท (Minor) เป็นชุดวิชาที่นักศึกษาเลือกเรียนเพิ่มเติมเพื่อเสริมมุมมองให้กว้างขึ้นแต่ไม่ลึกเท่าการเรียนเอก เพื่อเพิ่มพูนความรู้หรือทักษะในแขนงอื่นนอกเหนือจากวิชาเอก โดยจำนวนหน่วยกิตของวิชาโทมักจะน้อยกว่าวิชาเอก เช่น ไม่น้อยกว่า 15 หน่วยกิต ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของแต่ละหลักสูตรและสถาบัน

ในระดับสังคม-วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยในแต่ละภูมิภาคต้องเผชิญกับประเด็นเฉพาะที่แตกต่างกัน ซึ่งต้องการกรอบการวิเคราะห์จากศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตัวอย่างเช่น มหาวิทยาลัยในภาคเหนือต้องรับมือกับประเด็นการโยกย้ายถิ่นฐานข้ามชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ข้ามพรมแดน และผลกระทบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในกรอบความร่วมมือลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยในภาคอีสานมีบริบทของความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมกับลาวและอีสานของเวียดนาม ประกอบกับความท้าทายจากการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมและการอพยพแรงงาน ในขณะที่มหาวิทยาลัยในภาคใต้ต้องศึกษาประเด็นความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม การเชื่อมโยงกับโลกมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และความซับซ้อนของความมั่นคงชายแดนใต้ ประเด็นเฉพาะพื้นที่เหล่านี้ต้องการความรู้ทั้งในระดับโลกและท้องถิ่น ซึ่งมหาวิทยาลัยภูมิภาคมีความได้เปรียบในการเข้าถึงข้อมูลและเครือข่ายท้องถิ่น

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะหลังสงครามเย็น หลังเหตุการณ์ 9/11 ในปี ค.ศ. 2001 และในยุคโลกาภิวัตน์ ได้ทำให้ประเด็นที่เคยถูกมองว่าเป็น “ภายใน” กลายเป็นประเด็นข้ามชาติ การเพิ่มขึ้นของตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ ประเด็นความมั่นคงรูปแบบใหม่ และการเชื่อมโยงระหว่างระดับท้องถิ่นกับระดับโลกที่เข้มข้นขึ้น ทำให้เกิดความจำเป็นในการมีนักวิชาการที่เข้าใจทั้งทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและบริบทท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงในกรอบคิดของศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เริ่มมองการศึกษาบนฐานประเด็นและยอมรับตัวแสดงที่หลากหลาย แทนที่จะจำกัดอยู่ในกรอบการศึกษาระหว่างรัฐเท่านั้น

ข้อท้าทายที่มาจากสถานการณ์ระหว่างประเทศที่มีความซับซ้อนขึ้นนี้ ทำให้มหาวิทยาลัยในภูมิภาคหลายแห่งมีจุดเน้นในการศึกษาและการจัดการเรียนการสอนที่ต่างกันไป เช่น ประเด็นข้ามพรมแดนและความมั่นคง หรือการให้ความสนใจกับการศึกษาภูมิภาคที่มีความเชื่อมโยงกับความสนใจของนักศึกษาและผู้สอน ไม่ว่าจะเป็นเอเชียศึกษา อินเดียศึกษา หรือโลกมุสลิม การเปลี่ยนแปลงยังตอบสนองความต้องการตลาดที่ต้องการบัณฑิตผู้เข้าใจทั้งบริบทสากลและท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม na Thalang et al. (2018) พบว่าแม้มหาวิทยาลัยจะมีจุดเน้นที่หลากหลาย แต่การสอนยังคงพึ่งพาแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมจากตะวันตก โดยผลการสำรวจแสดงให้เห็นว่านักคิดที่ไม่ใช่ตะวันตกยังคงได้รับการเป็นตัวแทนน้อยในรายการอ่านสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษาในหลักสูตรทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั่วไป

สถานการณ์นี้จึงเกิดคำถามสำคัญเกี่ยวกับการรักษาแกนหลักของศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีในการอธิบายปรากฏการณ์ท้องถิ่น ซึ่งอาจลดทอนการวิเคราะห์ลงเป็นเพียงการพรรณนาเหตุการณ์ หรือกลายเป็นการบูรณาการข้ามศาสตร์ที่ขาดกรอบทฤษฎีชัดเจน งานวิจัยนี้จึงตั้งคำถามว่า ข้อท้าทายหลักของการบูรณาการนี้คืออะไร เหตุใดมหาวิทยาลัยภูมิภาคจึงจำเป็นต้องเลือกแนวทางนี้ การบูรณาการสร้างคุณค่าเพิ่มให้กับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างไร แนวทางใดจะช่วยให้การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาคงไว้ซึ่งความสามารถในการวิเคราะห์ทางวิชาการของศาสตร์ ในขณะที่ตอบสนองความต้องการของสังคมได้ และแนวทางนี้จะส่งผลต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศในระยะยาวอย่างไร

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตอบคำถามเหล่านี้ผ่านการวิเคราะห์เชิงคุณภาพที่ผสมผสานสามแหล่งข้อมูลหลัก ประการแรก การวิเคราะห์วรรณกรรมทางวิชาการ ทั้งเอกสารเกี่ยวกับการถกเถียงศาสตร์

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบสากลและแนวคิดการทำให้เป็นท้องถิ่น รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประการที่สอง การวิเคราะห์หลักสูตรจากมหาวิทยาลัยภูมิภาค 5 แห่ง ได้แก่ ภาคเหนือ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ภาคอีสาน (มหาวิทยาลัยมหาสารคามและมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี) และภาคใต้ (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์) ที่มีการจัดการเรียนการสอนในวิชาเอกหรือสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาเป็นเวลามากกว่า 10 ปี ครอบคลุมสามภูมิภาคหลักของประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ โดยวิเคราะห์โครงสร้างหลักสูตรรายวิชาบังคับและเลือก และประการที่สาม การสัมภาษณ์เชิงลึกกับตัวแทนผู้สอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากมหาวิทยาลัยภูมิภาคทั้ง 5 แห่ง เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์ ความท้าทาย และกลยุทธ์ในการบูรณาการระหว่างความรู้สากลกับบริบทท้องถิ่น

งานวิจัยนี้มีนัยสำคัญทั้งในเชิงทฤษฎี นโยบาย และการปฏิบัติ ในเชิงทฤษฎี งานวิจัยนี้มีส่วนร่วมในการถกเถียงเรื่องศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบสากลโดยนำเสนอมุมมองจาก “ชายขอบที่ซ่อนทับ” ซึ่งนักวิชาการไทยในมหาวิทยาลัยภูมิภาคมีตำแหน่งที่ซับซ้อน—ทั้งเป็นชายขอบเมื่อเทียบกับศูนย์กลางทางวิชาการตะวันตกและกรุงเทพฯ แต่ก็เป็นศูนย์กลางเมื่อเทียบกับชุมชนท้องถิ่นที่พวกเขาศึกษา ในเชิงนโยบาย งานวิจัยสามารถชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการสนับสนุนนโยบายที่ส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยภูมิภาคสามารถพัฒนาจุดแข็งเฉพาะตามบริบทของตน ในเชิงปฏิบัติ งานวิจัยนี้ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นรูปธรรมต่อนักวิชาการและอาจารย์ผู้สอนในมหาวิทยาลัยภูมิภาคเกี่ยวกับกลยุทธ์ในการบูรณาการทฤษฎีสากลกับกรณีศึกษาท้องถิ่น

บทความนี้แบ่งออกเป็นห้าส่วนหลัก หลังจากบทนำที่วางกรอบแนวคิดและความสำคัญของงานวิจัยนี้ ส่วนที่สอง จะทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการถกเถียงศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบสากลและแนวคิดการทำให้เป็นท้องถิ่น ส่วนที่สาม นำเสนอผลการวิเคราะห์สถานะปัจจุบันของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคไทย ส่วนที่สี่ อภิปรายเกี่ยวกับความตึงเครียดและโอกาสในการบูรณาการระหว่างความรู้สากลกับท้องถิ่น และส่วนสุดท้าย สรุปประเด็นสำคัญของงานวิจัย

2. ทบทวนเอกสารเรื่อง การทำให้เป็นท้องถิ่น

2.1 การถกเถียงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากล (Global IR)

การเกิดขึ้นของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากล (Global IR) เป็นการท้าทายการครอบงำของตะวันตกในศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีมานานกว่าศตวรรษ Acharya และ Buzan (2019) ชี้ว่าแม้ IR จะอ้างว่าเป็นศาสตร์สากล แต่ความจริงถูกสร้างจากประสบการณ์ ทฤษฎี และวิธีวิทยาของยุโรปและอเมริกาเหนือเป็นหลัก การครอบงำนี้มีรากฐานจากสามปัจจัยหลัก ได้แก่ ประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับระบบอาณานิคม โครงสร้างทางสถาบันที่วอชิงตันและแหล่งทุนส่วนใหญ่อยู่ในโลกตะวันตก และการมองว่าความรู้จากนอกตะวันตกเป็นเพียง “กรณีศึกษา” สำหรับทดสอบทฤษฎีจากตะวันตก (Hobson, 2012; Wemheuer-Vogelaar et al., 2016)

การเคลื่อนไหวเพื่อ Global IR จึงไม่ใช่แค่การเรียกร้องความหลากหลาย แต่เป็นการท้าทายรากฐานของศาสตร์อย่างแท้จริง ในระดับแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับความเป็นจริง คือการตั้งคำถามว่ารูปแบบเวสต์ฟาเลียนไม่ใช่รูปแบบเดียวของการจัดระเบียบทางการเมือง ในระดับความรู้ คือการทำท้าวความรู้ที่ชอบธรรมมาจากไหน และเสนอว่าประสบการณ์จากภูมิภาคต่าง ๆ ควรได้รับการยอมรับเท่าเทียมกับความรู้จากตะวันตก (Acharya, 2014; Schneider, 2014)

สิ่งสำคัญคือ Global IR ไม่ได้หมายถึงการแทนที่ทฤษฎีตะวันตก แต่เป็นการแสวงหาสิ่งที่ Acharya (2014) เรียกว่า “พหุนิยมวิธี” ซึ่งยอมรับว่ามีหลายเส้นทางสู่ความรู้ที่มีคุณค่า และศาสตร์ IR ควรเป็นพื้นที่สนทนาที่เท่าเทียมกันระหว่างประเพณีทางปัญญาต่าง ๆ สำหรับบริบทการศึกษา Acharya (2017) เสนอว่าการศึกษาภูมิภาคและการศึกษา IR ควรถูกบูรณาการเข้าด้วยกัน โดยพัฒนาแนวคิดจากบริบทนอกตะวันตกที่สามารถใช้ได้ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก ข้อเสนอนี้ท้าทายแนวคิดเดิมที่แยก IR ออกจากการศึกษาเชิงพื้นที่ และชี้ว่าการศึกษาภูมิภาคไม่ใช่แค่การนำทฤษฎีสากลมาทดสอบ แต่เป็นแหล่งผลิตทฤษฎีที่สามารถมีส่วนร่วมในการถกเถียงระดับโลกได้

Tickner (2003, 2013) ขยายข้อถกเถียงนี้โดยชี้ให้เห็นพลวัตระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบในการผลิตความรู้ด้าน IR เธอระบุว่าชุมชนวิชาการในชายขอบมักถูกมองว่าเน้นการบรรยายเหตุการณ์หรือปัญหาท้องถิ่นมากกว่าการพัฒนาทฤษฎี แต่เธอเห็นว่าการรวมมุมมองจากโลกที่สามเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพัฒนาเครื่องมือเชิงแนวคิดที่เหมาะสมกับความเป็นจริงของโลก โดยเฉพาะการทำความเข้าใจผลกระทบในระดับท้องถิ่นที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระดับโลก ข้อถกเถียงนี้มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับสถานะของมหาวิทยาลัยภูมิภาคในไทย ซึ่งอยู่ในตำแหน่ง “ชายขอบที่ซ้อนทับ” ทั้งเป็นชายขอบเมื่อเทียบกับศูนย์กลางทางวิชาการตะวันตกและกรุงเทพฯ แต่ก็เป็ศูนย์กลางเมื่อเทียบกับชุมชนท้องถิ่นที่ศึกษา

2.2 ภูมิรัฐศาสตร์เอเชีย-แปซิฟิกกับการศึกษา IR

Nguyen (2020) ชี้ว่าสถาบันการศึกษามีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับเป้าหมายทางภูมิรัฐศาสตร์ โดยเฉพาะประเด็นความมั่นคงของดินแดนและการป้องกันประเทศ การศึกษาของเธอเสนอให้ใช้การวิเคราะห์แบบหลายระดับเพื่อทำความเข้าใจว่ากระบวนการทางภูมิรัฐศาสตร์ถูกสัมผัส เจรจาต่อรอง และตอบสนองอย่างไรในบริบทท้องถิ่นที่แตกต่างกัน งานวิจัยนี้ยืนยันว่าหลักสูตรและการจัดการศึกษาไม่ได้เป็นกลาง แต่ถูกกำหนดโดยบริบททางภูมิรัฐศาสตร์ของพื้นที่

สำหรับบริบทเอเชีย-แปซิฟิก Simangan (2021) ระบุช่องว่างความรู้สำคัญในวรรณกรรม IR เกี่ยวกับการวิเคราะห์ในระดับภูมิภาคและท้องถิ่น โดยเฉพาะประเทศในเอเชีย-แปซิฟิกที่เปราะบางที่สุดต่อผลกระทบของยุค “Anthropocene”⁷ เขาเห็นว่าเมืองและชุมชนท้องถิ่นเป็นสถานที่สำคัญที่ความท้าทายระดับโลกถูกทำให้เป็นรูปธรรม และเน้นความจำเป็นในการยอมรับและตอบสนองต่อประสบการณ์ที่หลากหลายของมนุษย์ในทุกระดับของสังคม สิ่งนี้สนับสนุนความจำเป็นในการบูรณาการบริบทท้องถิ่นเข้ากับหลักสูตร IR โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยภูมิภาคที่อยู่ใกล้ชิดกับประเด็นที่ได้รับผลกระทบโดยตรง

⁷ มีการถกเถียงคำว่า “Anthropocene” เป็นภาษาไทยหลายแบบ เช่น การถอดแบบตรงตัวว่า “แอนโทรโปซีน” หรือ “ยุคสมัยใหม่ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์” (แปลโดย องค์การพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ) หรือ “สมัยที่กิจกรรมของมนุษย์รบกวนสภาวะตามธรรมชาติของโลก” (แปลโดย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร) หรือมนุษย์สมัย (บรรณาธิการ)

จากการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจ และในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ Chong และ Hamilton-Hart (2009) พบว่าการสอน IR ในภูมิภาคสะท้อนและสร้างซ้ำความเชื่อของชาติ ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ และแนวคิด IR ที่เฉพาะเจาะจง โดยเนื้อหาหลักสูตรถูกกำหนดโดยวัฒนธรรม การเมือง และการเล่าเรื่อง ประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศ สำหรับไทย การรับรู้ถึงภัยคุกคามทางทหาร โดยเฉพาะประสบการณ์ เป็นรัฐแนวหน้าช่วงสงครามอินโดจีน สะท้อนชัดเจนในการสอนและการวิจัยช่วงสงครามเย็น

na Thalang et al. (2018) ศึกษา IR ในไทยและพบว่าวิชาการไทยด้าน IR ถูกครอบงำ โดยการวิจัยเชิงนโยบายมากกว่างานวิชาการบริสุทธิ์ ความใกล้ชิดระหว่างนักวิชาการกับผู้กำหนดนโยบาย ทำให้นักวิชาการหลายคนมีบทบาทให้คำแนะนำด้านนโยบายต่างประเทศ Poonkham (2017) วิเคราะห์ การถกเถียงเชิงนโยบายในหมู่นักวิชาการ IR ไทยช่วงทศวรรษ 1980 ซึ่งเน้นข้อเสนอแนะนโยบายเกี่ยวกับ ตำแหน่งของไทยในการเมืองของมหาอำนาจและความขัดแย้งในภูมิภาค โดยเฉพาะสงครามอินโดจีน ครั้งที่สาม สิ่งนี้แสดงว่าวิชาการไทยด้าน IR เชื่อมโยงแน่นแฟ้นกับบริบทภูมิรัฐศาสตร์ของภูมิภาค และความต้องการเชิงนโยบายของประเทศ

นอกจากนั้น na Thalang (2022, 2025) สำรวจแนวโน้มการวิจัยและการสอน IR ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หกประเทศรวมทั้งไทย พบว่าประเด็นการวิจัยที่เพิ่มขึ้นมีสองประเด็นหลัก คือ (1) ความเป็นภูมิภาคของอาเซียน บรรทัดฐาน และสถาบัน และ (2) ความมั่นคงและกลยุทธ์ของรัฐ ขนาดกลางหรือเล็กในการจัดการกับความท้าทายร่วมสมัย โดยเฉพาะการตอบสนองต่อการแข่งขันระหว่าง สหรัฐฯ กับจีนในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ทางภูมิรัฐศาสตร์นี้ส่งผลโดยตรง ต่อทิศทางการวิจัยและเนื้อหาการสอนในมหาวิทยาลัยภูมิภาค ซึ่งต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับความท้าทาย ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของตน

ในส่วนของอิทธิพลของนโยบายมหาอำนาจต่อการศึกษา IR ในภูมิภาค Acharya (2014, 2017) ชี้ว่าการเพิ่มขึ้นของเอเชียในระบอบระหว่างประเทศสร้างความจำเป็นในการพัฒนาทฤษฎี IR ที่สามารถจับ และอธิบายพลวัตของภูมิภาคได้ดีกว่าทฤษฎีตะวันตกที่มีอยู่ เขาเสนอว่าการพัฒนาทฤษฎีควรเป็นกระบวนการ สองทาง คือการปรับทฤษฎีที่เป็นศูนย์กลางตะวันตกให้เข้ากับประวัติศาสตร์และการปฏิบัติของเอเชีย และในขณะเดียวกันก็ขยายโครงสร้างทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นความรู้สากล ที่สามารถใช้ได้ในเวทีโลก

Dian (2022) และ Hobson (2007) เสนอว่าการศึกษาร่วมกันของจีนและเอเชียต้องการ ความร่วมมือระหว่าง Global IR และอาณาบริเวณศึกษา (area studies) โดยเน้นการบูรณาการความรู้ ภูมิภาค และการตรวจสอบว่าแนวคิด IR หลักของตะวันตกเข้ากับประเพณีและการปฏิบัติท้องถิ่นหรือไม่ สำหรับมหาวิทยาลัยภูมิภาคในไทย การเพิ่มขึ้นของจีนและการตอบโต้ของสหรัฐฯ ผ่านยุทธศาสตร์ อินโด-แปซิฟิกส่งผลโดยตรงต่อหลักสูตรและทิศทางการวิจัย โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยในพื้นที่ ที่มีความเชื่อมโยงกับจีนผ่านโครงการริเริ่มแถบและเส้นทาง (Belt and Road Initiative: BRI) หรือพื้นที่ ที่ได้รับผลกระทบจากการแข่งขันทางเศรษฐกิจและความมั่นคงระหว่างมหาอำนาจ

2.3 การปรับใช้แนวคิดสากลในบริบทท้องถิ่น

แนวคิดการทำให้เป็นท้องถิ่นที่ Kochanski et al. (2025) นำเสนอเป็นกรอบคิดที่มีประโยชน์สำหรับการทำความเข้าใจว่าแนวคิดและบรรทัดฐานระดับโลกถูกรับและปรับเปลี่ยนอย่างไรในบริบทท้องถิ่น โดยเน้นว่าการทำให้เป็นท้องถิ่นไม่ใช่แค่การถ่ายโอนอำนาจจากระดับโลกสู่ท้องถิ่นแบบทิศทางเดียว แต่เป็นกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์ซับซ้อนและหลายมิติ โดยมีการเคลื่อนไหวของอำนาจทั้งจากภายนอกสู่ภายในและจากภายในสู่ภายนอกอย่างต่อเนื่อง โดยที่ Zimmermann (2025) มองว่าบรรทัดฐานที่ผ่านการทำให้เป็นท้องถิ่นแล้วสามารถเคลื่อนที่ไปยังบริบทอื่นและปรับเปลี่ยนบรรทัดฐานระหว่างประเทศได้ ตัวอย่างเช่น แนวคิด “ความมั่นคงของพลเมือง” ที่เกิดจากกระบวนการสันติภาพในกัวเตมาลา และเอลซัลวาดอร์ได้แทนที่แนวคิด “ความมั่นคงของชาติ” กลายเป็นกรอบคิดสำหรับองค์กรระหว่างประเทศ ในทำนองเดียวกัน แนวคิดการทำให้เป็นท้องถิ่นและการทูตชุมชนระดับท้องถิ่นที่ Utomo (2022) และ Alvarez (2020) นำเสนอสะท้อนพลวัตคล้ายกัน โดยเน้นว่าการทำให้เป็นท้องถิ่นเป็นกระบวนการสองทิศทาง ที่ท้องถิ่นสามารถส่งผลกระทบต่อวาระสากลผ่านการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือระหว่างเมืองหรือภูมิภาค

วรรณกรรมยังชี้ให้เห็นหลายมิติสำคัญ ประการแรก ความซับซ้อนของ “ท้องถิ่น” ที่ Erdilmen et al. (2025) แสดงให้เห็นว่าแม้แต่กลุ่มที่ถูกมองว่า “ท้องถิ่น” ก็มีตำแหน่งทางอำนาจที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงได้ การค้นพบนี้ท้าทายแนวคิดแบบเดิมเกี่ยวกับ “ท้องถิ่น” ที่มองว่าเป็นกลุ่มเนื้อเดียวกันและไร้อำนาจ ประการที่สอง ศักยภาพในการ “เดินทางต่อ” ของแนวคิดที่ผ่านการทำให้เป็นท้องถิ่นแล้ว Zimmermann (2025) มองว่าท้องถิ่นไม่ได้เป็นแค่ “ผู้รับ” แนวคิดสากล แต่สามารถเป็น “ผู้สร้าง” แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อระดับโลกได้ สิ่งนี้มีนัยสำคัญต่อมหาวิทยาลัยภูมิภาค เพราะชี้ว่ามหาวิทยาลัยเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงผู้รับแนวคิดจากภายนอก แต่สามารถเป็นผู้ผลิตความรู้ที่มีอิทธิพลต่อระดับโลกได้

Hagmann และ Biersteker (2014) เสนอว่าการจัดการศึกษา IR ควรเคลื่อนไปสู่การสอนเชิงวิพากษ์ (critical pedagogy) ที่บูรณาการแนวทางที่หลากหลาย พวกเขาวิจารณ์ว่าการสอน IR ส่วนใหญ่ยังพึ่งพามุมมองที่พัฒนาภายในสังคมของตนเป็นหลัก ซึ่งอาจฉายภาพกรอบแห่งชาติไปยังบริบทอื่น และเน้นความสำคัญของผู้สอนในการพัฒนาหลักสูตรที่หลากหลายผ่านการปรับปรุงรายการอ่าน ขณะที่ Frueh et al. (2021) ยืนยันว่าข้อจำกัดทางบริบทและพื้นฐานของนักศึกษาต้องส่งผลต่อวิธีสอน IR โดยต้องสร้างสมดุลระหว่างความต้องการของวิธีสอนกับสิ่งที่เป็นไปได้ในบริบท โดยเฉพาะสถานะทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และภูมิรัฐศาสตร์ ผู้สอนหลายคนบูรณาการเหตุการณ์ท้องถิ่นและระหว่างประเทศเข้าไปในเนื้อหาวิชาเพื่อเชื่อมโยง IR กับชีวิตประจำวันของนักศึกษา สิ่งนี้สอดคล้องกับบริบทมหาวิทยาลัยภูมิภาคในไทย ซึ่งนักศึกษามักมีประสบการณ์โดยตรงกับประเด็นข้ามพรมแดนและผลกระทบจากนโยบายของมหาอำนาจ

2.4 การศึกษา IR ในมหาวิทยาลัยชายแดนและภูมิภาค: แนวทางและความท้าทาย

การศึกษา IR ในมหาวิทยาลัยที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชายแดนหรือภูมิภาคต้องการแนวทางที่แตกต่างจากมหาวิทยาลัยในเมืองหลวง Cashman (2016) และ Cashman และ McDermott (2013) นำเสนอแนวคิด “Border Pedagogy” ที่เน้นการเรียนรู้จากบริบทท้องถิ่นและการเชื่อมโยงกับประเด็นข้ามชาติ Giroux

และ Robbins (2015) อธิบายว่า แนวทางการศึกษาที่เชื่อมโยงการสอนกับการต่อสู้เพื่อสังคมประชาธิปไตย โดยให้นักศึกษาสามารถมีส่วนร่วมกับการหาคำตอบทางวัฒนธรรมและประสบการณ์ที่หลากหลาย และบูรณาการความรู้จากชายขอบเข้าไปในหลักสูตรเพื่อท้าทายการเล่าเรื่องหลัก เช่นเดียวกับที่ Wisaijorn (2019) นำเสนอแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาชายแดนในบริบทไทย โดยเขาเห็นว่า IR มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับภูมิรัฐศาสตร์ ซึ่งมักนำไปสู่ “กับดักแห่งดินแดน” (territorial trap) ที่เน้นรัฐเป็นศูนย์กลางและมองข้ามการเคลื่อนไหวของผู้คนและปฏิสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น เขาเสนอว่าการศึกษาชายแดนซึ่งเป็นสหวิทยาการ และเน้นการเคลื่อนไหวของผู้คนและบริบทท้องถิ่น ควรถูกนำมาใช้ใน IR เพื่อหลีกเลี่ยงกับดักนี้

ในงานล่าสุด Wisaijorn (2025) นำเสนอแนวคิด “ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่น” เพื่อกำหนดกรอบปฏิสัมพันธ์ของชุมชนชายแดน เขามองว่าระบอบระหว่างประเทศที่มีอยู่ เช่น อาเซียนที่จัดการกับหมอกควันข้ามพรมแดน ยังไม่เพียงพอ และความคิดริเริ่มในระดับท้องถิ่นควรทำงานควบคู่กับความพยายามระหว่างประเทศ กรณีศึกษาของเขาเกี่ยวกับความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างอำเภอในไทยและลาวเน้นศักยภาพของตัวแสดงท้องถิ่นในการจัดการประเด็นข้ามพรมแดน และมีนัยสำคัญต่อการออกแบบหลักสูตร IR ที่ควรให้ความสำคัญกับระดับท้องถิ่นมากขึ้น นอกจากนี้ Acharya (2011) และ Nayak และ Selbin (2010) เสนอให้มีการลดความเป็นศูนย์กลางของ IR โดยท้าทายการเล่าเรื่องที่มีศูนย์กลางอยู่ในโลกขาวเหนือหรือโลกตะวันตก และเริ่มการสนทนาจากชายขอบของ IR สิ่งนี้เกี่ยวข้องสูงกับมหาวิทยาลัยในชายแดนหรือพื้นที่นอกเมืองหลวง ซึ่งสามารถพัฒนาทฤษฎี IR ที่เป็นทางเลือกจากบริบทและประสบการณ์ของตน ตัวอย่างเช่น Ferreira (2016) พบว่ามหาวิทยาลัยในพื้นที่ชายแดนบราซิลให้ความสนใจเป็นพิเศษกับความเฉพาะของหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับประเด็นภูมิภาค เช่น การบูรณาการและความมั่นคง Albert และ Brock (1996) อ้างถึงการวิจัยในมหาวิทยาลัยในพื้นที่ชายแดนสหรัฐฯ ที่เน้นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจข้ามพรมแดนและข้อเสนอนโยบาย การศึกษาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยในพื้นที่ชายแดนมีบทบาทเฉพาะในการผลิตความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ข้ามชาติที่มีความหมายต่อนโยบายท้องถิ่นและระดับชาติ

2.5 การพัฒนาทฤษฎี IR จากเอเชีย: โอกาสและข้อจำกัด

Acharya และ Buzan (2007) ชี้ว่ามีทรัพยากรทางปัญญาและประวัติศาสตร์ที่อุดมสมบูรณ์ภายในเอเชียที่สามารถเป็นพื้นฐานสำหรับพัฒนาทฤษฎี IR ที่ไม่ใช่ตะวันตก พวกเขาเสนอว่าการพัฒนาทฤษฎี IR ที่ไม่ใช่ตะวันตกควรก้าวเกินกว่าการเพิ่มกรณีศึกษาท้องถิ่นเข้าไปในทฤษฎีที่มีอยู่ แต่ควรบูรณาการองค์ประกอบท้องถิ่นที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญเพื่อขยายขอบเขตของศาสตร์ให้กว้างขึ้น ขณะเดียวกัน na Thalang (2024) ชี้ว่าการวิจัยเชิงนโยบายและประสบการณ์ท้องถิ่น โดยเฉพาะจากมหาวิทยาลัยใกล้ชายแดนที่เน้นปัญหาด้านความมั่นคงและเศรษฐกิจกับเพื่อนบ้าน เสนอโอกาสสำหรับการเรียนรู้และการวิจัยเชิงเปรียบเทียบที่มีประโยชน์นอกเหนือขอบเขตชาติและภูมิภาค การศึกษาความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศเช่นกัมพูชาและพม่า และตำแหน่งของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แผ่นดินใหญ่ สามารถแสดงการรับรู้และประสบการณ์ของรัฐที่มีขนาดเล็กกว่า นำเสนอข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับพลวัตของภูมิภาคและการตอบสนองต่อนโยบายของมหาอำนาจ

Peters และ Wemheuer-Vogelaar (2016) ตรวจสอบกลไกที่ขัดขวางการผลิตและแพร่กระจายผลงานท้องถิ่นสู่ทฤษฎี IR ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยระบุว่าตำแหน่งและบริบทของการผลิตความรู้เป็นจุดสนใจหลัก โดยยืนยันว่าความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ของความรู้ต้องถูกเป็นตัวแทนในศาสตร์ IR สำหรับมหาวิทยาลัยภูมิภาคในไทย สิ่งนี้หมายความว่า การผลิตความรู้จากพื้นที่ไม่ควรถูกมองว่าด้อยกว่า แต่ควรได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าเท่าเทียมกันในการมีส่วนร่วมกับการถกเถียงระดับโลก

2.6 ประสบการณ์จากมหาวิทยาลัยภูมิภาคในต่างประเทศ

Utomo (2022) และ Alvarez (2020) ชี้ว่าการเพิ่มขึ้นของการพูดคุยนานระดับท้องถิ่นสะท้อนการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานในลักษณะของรัฐ รัฐไม่ได้เป็นหน่วยที่แยกขาดอีกต่อไป แต่ถูกบูรณาการเข้าสู่เครือข่ายความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน การเปลี่ยนแปลงนี้สร้างพื้นที่ใหม่สำหรับหน่วยงานท้องถิ่นในการมีบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศ และท้าทายการผูกขาดของรัฐบาลกลางในการดำเนินการทางการเมืองต่างประเทศ สิ่งนี้มีนัยสำคัญต่อมหาวิทยาลัยภูมิภาค เพราะมหาวิทยาลัยเหล่านี้สามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือโดยตรงกับมหาวิทยาลัยและสถาบันอื่น ๆ ทั่วโลก มีบทบาทเป็นที่ปรึกษาและพันธมิตรทางวิชาการให้กับรัฐบาลท้องถิ่นในการพัฒนานโยบายและการสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ และเชื่อมต่อกับชุมชนวิชาการระดับโลกได้โดยตรง

ในอินโดนีเซีย มหาวิทยาลัยภูมิภาคได้พัฒนาจุดเน้นที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ เช่น Universitas Hasanuddin ในมาคัสซาร์ (Makassar) จังหวัดสุลาเวสีใต้ (South Sulawesi) ได้พัฒนาความเชี่ยวชาญในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคตะวันออกของอินโดนีเซีย โดยเฉพาะประเด็นความมั่นคงทางทะเล การค้าข้ามชาติ และความสัมพันธ์กับออสเตรเลียและประเทศในแปซิฟิกใต้ Chapsos และ Malcolm (2017) ชี้ว่าการศึกษาความมั่นคงทางทะเลในอินโดนีเซียต้องการแนวทางที่ครอบคลุม ซึ่งสะท้อนความซับซ้อนของบริบทท้องถิ่น สิ่งที่น่าสนใจจากประสบการณ์อินโดนีเซียคือการที่มหาวิทยาลัยภูมิภาคเหล่านี้ไม่ได้พยายาม “ต่อต้าน” ทฤษฎีตะวันตก แต่ใช้กรอบทฤษฎีเหล่านั้นเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ท้องถิ่น ในขณะเดียวกันก็ตั้งคำถามว่ากรอบทฤษฎีเหล่านั้นอธิบายบริบทท้องถิ่นได้ดีเพียงใด และต้องปรับเปลี่ยนอย่างไร แนวทางนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของ Acharya (2014) เกี่ยวกับการปรับทฤษฎีและขยายความรู้ท้องถิ่นสู่สากล

ในอินเดีย มหาวิทยาลัยมณีปุระ (Manipur University) ในรัฐมณีปุระ (Manipur) ทางตะวันออกเฉียงเหนือที่ติดกับพม่า ได้พัฒนาศูนย์ศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เน้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านนโยบายมองตะวันออก โดยมีหลักสูตรการเรียนที่มีการเชื่อมโยงการศึกษาภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ผู้เรียนเข้าใจประเด็นวัฒนธรรม ประชากร ภูมิศาสตร์ และความคิดในมิติเชิงภูมิภาคได้ Barua (2020) วิเคราะห์ว่านโยบายนี้ส่งผลต่อการพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย และมีผลกระทบต่อการออกแบบหลักสูตรที่เน้นประเด็นข้ามพรมแดนและบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์ข้ามพรมแดน

ในบราซิล Tickner (2000) และ Carranza (2017) พบว่ามหาวิทยาลัยในภูมิภาคมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา IR เชิงภูมิภาค มหาวิทยาลัยในพื้นที่ไกล่เกลี่ยพรมแดนอาร์เจนตินาและอุรุกวัย พัฒนาความเชี่ยวชาญด้านการบูรณาการของเมอร์โคซัวร์ (MERCOSUR integration) Sadeghlou et al. (2019)

วิเคราะห์บทบาทของการบูรณาการระดับภูมิภาคในเมอร์โคซอร์ต่อสันติภาพและการพัฒนา โดยใช้แนวทางภูมิรัฐศาสตร์ที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง หลักสูตรเน้นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างกรอบทฤษฎีการบูรณาการระดับภูมิภาคจากยุโรปกับประสบการณ์จริงของเมอร์โคซอร์ นักศึกษาได้เรียนรู้ผ่านโครงการแลกเปลี่ยนและทำวิจัยร่วมกับรัฐบาลท้องถิ่น

ในตุรกีซึ่งมีตำแหน่งเป็น “สะพาน” ระหว่างยุโรปกับตะวันออกกลาง มหาวิทยาลัยในภูมิภาคพัฒนาจุดเน้นที่สะท้อนบริบทนี้ Gökçe (2023) ศึกษาแนวทางการสอน IR ในตุรกีและพบว่ามี การปรับวิธีการสอนให้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น มหาวิทยาลัยในพื้นที่ที่ติดกับซีเรีย เช่น มหาวิทยาลัยฮาซัน คาลยอนจุ (Hasan Kalyoncu University) ในเมืองกาเซียนเทป (Gaziantep) ได้พัฒนาการเรียนการสอนที่เน้นการศึกษาความขัดแย้งในซีเรียและผลกระทบต่อตุรกี เช่น วิชาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และการเมืองในภูมิภาคตะวันออกกลาง หรือวิชาการต่อต้านการก่อการร้าย และวิชาการโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ อีกทั้งยังมีนักศึกษาที่เป็นผู้ลี้ภัยชาวซีเรีย Gürkaş (2018) วิเคราะห์ชายแดนระหว่างตุรกีกับซีเรียในฐานะ “พื้นที่แห่งความไม่แน่นอน” ที่สะท้อนสถานะของความยากแค้นและภาพแห่งความหวาดกลัว หลักสูตรไม่เพียงสอนทฤษฎี แต่ยังบูรณาการการเรียนรู้ผ่านการทำงานกับผู้ลี้ภัยชาวซีเรียในพื้นที่ นักศึกษาเรียนภาษาอาหรับและมีโอกาสทำงานกับองค์กรระหว่างประเทศและองค์กรพัฒนาเอกชน (non-governmental organisations: NGOs) หรือมหาวิทยาลัยทรากียะ (Trakya University) ในเมืองเอดิร์เน (Edirne) ซึ่งอยู่ติดกับกรีซและบัลแกเรียที่ได้วางที่ทางของตนเองในความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับกลุ่มประเทศบอลข่านและยุโรป

จากประสบการณ์เหล่านี้ สามารถสรุปบทเรียนสำคัญสำหรับมหาวิทยาลัยภูมิภาคในไทยได้ดังนี้ ประการแรก มหาวิทยาลัยที่ประสบความสำเร็จมักพัฒนาความเชี่ยวชาญเฉพาะที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นและตอบสนองต่อนโยบายของมหาอำนาจที่มีผลกระทบต่อพื้นที่ ประการที่สอง การผสมผสานระหว่างกรอบทฤษฎีสากลกับกรณีศึกษาท้องถิ่นอย่างมีวิจารณญาณ โดยไม่ปฏิเสธทฤษฎีแต่ตั้งคำถามกับความเหมาะสม ประการที่สาม การเชื่อมโยงการเรียนการสอนกับการมีส่วนร่วมกับชุมชนผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ประการที่สี่ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือข้ามพรมแดนและประการที่ห้า การเผชิญกับความท้าทายในการได้รับการยอมรับจากชุมชนวิชาการกระแสหลักที่มักมองว่างานวิจัยจากภูมิภาค “แคบเกินไป” หรือ “ไม่มีนัยทั่วไป”

ข้อค้นพบเหล่านี้ชี้ให้เห็นช่องว่างระหว่างวาทกรรมเกี่ยวกับ Global IR กับการปฏิบัติจริง สาเหตุของช่องว่างนี้มีหลายประการ รวมถึงข้อจำกัดด้านทรัพยากร ข้อจำกัดด้านภาษา ความกดดันในการรักษามาตรฐานสากล และการขาดแนวทางที่ชัดเจนในการออกแบบหลักสูตรที่บูรณาการความรู้สากลกับท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับมหาวิทยาลัยภูมิภาคในไทย การทำความเข้าใจบทเรียนเหล่านี้จะช่วยให้การพัฒนาหลักสูตรและการวิจัยที่สามารถตอบสนองทั้งความต้องการของท้องถิ่นและมาตรฐานสากล โดยเฉพาะในบริบทที่ภูมิรัฐศาสตร์เอเชีย-แปซิฟิกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตของผู้คนในพื้นที่

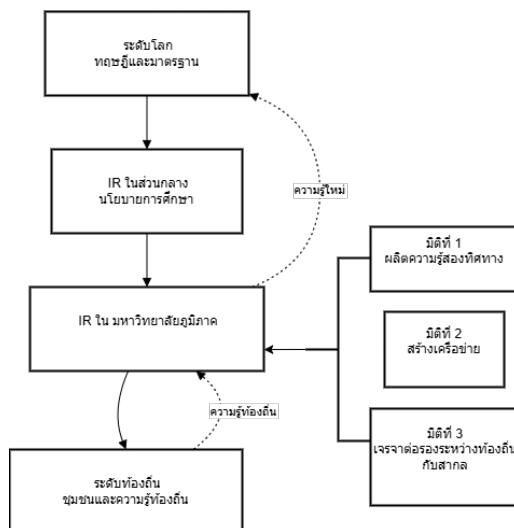
แม้การถกเถียงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากลและแนวคิดการทำให้เป็นท้องถิ่นจะได้รับความสนใจอย่างมากในวงวิชาการ แต่การนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาในระดับอุดมศึกษายังคงมีจำกัด Ling และ Chen (2018) เสนอว่าการสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ควรลดการให้ความสำคัญกับตะวันตกเป็นศูนย์กลาง โดยสร้างพื้นที่ให้นักศึกษาได้เรียนรู้จากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย ในขณะที่ Qin (2011) เสนอแนวทางการเรียนรู้เชิงสังเคราะห์ที่เน้นการผสมผสานระหว่างความรู้จากตะวันตกกับความรู้จากประเพณีท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม Wemheuer-Vogelaar et al. (2016) พบว่าในทางปฏิบัติ รายชื่อหนังสืออ่านประกอบยังคงถูกครอบงำโดยนักคิดชาวตะวันตก และสำหรับบริบทไทย na Thalang et al. (2018) พบว่ากรอบทฤษฎีที่ใช้ส่วนใหญ่ยังคงมาจากตะวันตก ซึ่งชี้ให้เห็นช่องว่างระหว่างวาทกรรมกับการปฏิบัติจริงอย่างชัดเจน

นอกจากช่องว่างระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติแล้ว การถกเถียงเหล่านี้ยังเผชิญกับข้อโต้แย้งและความท้าทายที่สำคัญหลายประการ ประการแรกคือความกังวลว่าหากเน้นความแตกต่างทางวัฒนธรรมและบริบทมากเกินไป อาจนำไปสู่ความเชื่อที่ว่าไม่มีมาตรฐานหรือหลักการร่วมกันใด ๆ ที่ใช้ได้ ประการที่สองคือความเสี่ยงที่จะเกิดกลุ่มนักวิชาการท้องถิ่นขึ้นในกลุ่มใหม่ที่อ้างว่าตนเป็นผู้แทนเสียงของท้องถิ่น แต่อาจไม่สะท้อนความหลากหลายที่แท้จริงในพื้นที่ ดังที่ Kayaoglu (2010) และ Hobson (2012) ชี้ให้เห็น ประการที่สามคือข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง โดยระบบการตีพิมพ์วารสารวิชาการชั้นนำและแหล่งทุนวิจัยส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในมือสถาบันตะวันตกทำให้นักวิชาการจากภูมิภาคอื่นเข้าถึงได้ยาก ประการที่สี่คือความท้าทายในการรักษามาตรฐานทางวิชาการที่เข้มแข็งกับการทำให้เนื้อหาเกี่ยวข้องและตอบโจทย์บริบทท้องถิ่น ซึ่ง Luna (2025) ชี้ว่าต้องหารูปแบบการผสมผสานที่เหมาะสม และประการสุดท้ายคือความเสี่ยงที่จะตกอยู่ในกับดักของการพยายามสร้างทฤษฎีท้องถิ่นที่แยกตัวจากการแลกเปลี่ยนกับนักวิชาการในเวทีโลก โดย Bilgin (2016) ชี้ให้เห็นว่าการยืนยันว่ามีทฤษฎีที่เกิดจากวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยไม่ต้องสนทนากับกรอบความคิดอื่น ๆ อาจกลายเป็นชาตินิยมทางวิชาการที่จำกัดการพัฒนาความรู้

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น สามารถสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์การบูรณาการระหว่างความรู้สากลกับท้องถิ่นในมหาวิทยาลัยภูมิภาคไทยได้ดังแสดงในแผนภูมิภาพที่ 10 กรอบแนวคิดนี้ประกอบด้วยสามมิติหลัก

แผนภูมิภาพที่ 10: กรอบแนวคิดงานวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย

มิตินี้ที่หนึ่ง: การผลิตความรู้เชิงสัมพันธ์ แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากลและแนวคิดการทำให้เป็นท้องถิ่นแสดงให้เห็นว่าการผลิตความรู้เป็นกระบวนการสองทิศทางที่มีการเจรจาต่อรองระหว่างระดับโลกและท้องถิ่น มหาวิทยาลัยภูมิภาคจึงไม่ใช่เพียงผู้รับความรู้จากภายนอก แต่มีศักยภาพในการเป็นผู้ผลิตความรู้ที่สามารถมีอิทธิพลทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก ตำแหน่งของมหาวิทยาลัยภูมิภาคจึงเป็น “ชายขอบที่ซ้อนทับ” ที่ต้องเจรจาต่อรองกับชั้นของอำนาจที่หลากหลาย—ทั้งศูนย์กลางทางวิชาการตะวันตก ศูนย์กลางภายในประเทศ และชุมชนท้องถิ่น

มิตินี้ที่สอง: เครือข่ายและการเชื่อมโยงข้ามระดับ แนวคิดการทำให้เป็นท้องถิ่นและการทูตคู่ขนานระดับท้องถิ่นแสดงให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาคสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือโดยตรงกับมหาวิทยาลัยและสถาบันอื่น ๆ ทั่วโลกโดยไม่จำเป็นต้องผ่านศูนย์กลางในประเทศ การเชื่อมโยงนี้เกิดขึ้นได้ในหลายระดับ ทั้งการทำงานร่วมกับรัฐบาลท้องถิ่นในการพัฒนาโยบายและการทูตคู่ขนานระดับท้องถิ่น การสร้างเครือข่ายวิจัยข้ามพรมแดนกับมหาวิทยาลัยภูมิภาคในประเทศเพื่อนบ้าน และการมีส่วนร่วมกับชุมชนวิชาการระดับโลกผ่านการตีพิมพ์และการประชุม

มิตินี้ที่สาม: การเจรจาต่อรอง การบูรณาการระหว่างความรู้สากลกับท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่ 'เติมไปด้วยประเด็นที่ต้องเจรจาต่อรอง' ได้แก่ ระหว่างความเป็นสากลกับความเฉพาะเจาะจง ระหว่างมาตรฐานทางวิชาการกับความเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น และระหว่างความรู้จากตะวันตกกับความรู้ท้องถิ่น ความท้าทายสำคัญคือการหารูปแบบการบูรณาการที่สามารถรักษาทั้งความเข้มแข็งทางวิชาการและความเกี่ยวข้องกับบริบทท้องถิ่นได้พร้อมกัน โดยหลีกเลี่ยงทั้งการปฏิเสธทฤษฎีสากลโดยสิ้นเชิงและการละเลยความรู้ท้องถิ่น

2. วิธีงานวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่มุ่งทำความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับการบูรณาการระหว่างความรู้สากลกับท้องถิ่นในการจัดการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคของไทย โดยใช้แหล่งข้อมูลสามประการหลัก ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสารหลักสูตรการสัมภาษณ์เชิงลึกกับอาจารย์ผู้สอน และการทบทวนวรรณกรรมทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยนี้เลือกมหาวิทยาลัยภูมิภาค 5 แห่ง ประกอบด้วย ได้แก่ ภาคเหนือ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ภาคอีสาน (มหาวิทยาลัยมหาสารคามและมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี) และภาคใต้ (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์) ที่มีการจัดการเรียนการสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับปริญญาตรีมาเป็นเวลามากกว่า 10 ปี เพื่อให้ได้ข้อมูลจากสถาบันที่มีประสบการณ์เพียงพอในการพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตร โดยครอบคลุมสามภูมิภาคหลักของประเทศไทย การเลือกมหาวิทยาลัยจากหลายภูมิภาคช่วยให้เห็นความหลากหลายของบริบท ความท้าทาย และแนวทางในการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันตามลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการผ่านสามวิธีหลัก ประการแรก การวิเคราะห์เอกสารหลักสูตรโดยศึกษาโครงสร้างหลักสูตร รายวิชาบังคับและเลือก เนื้อหาสาระของรายวิชาหลัก และรายชื่อนักเรียนอ่านประกอบ เพื่อทำความเข้าใจว่าหลักสูตรแต่ละแห่งมีการบูรณาการระหว่างทฤษฎีสากลกับประเด็น

ท้องถิ่นอย่างไร ประการที่สอง การสัมภาษณ์เชิงลึกกับตัวแทนอาจารย์ผู้สอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จากมหาวิทยาลัยทั้ง 5 แห่ง โดยใช้คำถามแบบกึ่งมีโครงสร้างเพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์ ความท้าทาย กลยุทธ์ในการออกแบบหลักสูตรและการสอน รวมถึงทัศนคติต่อการมีส่วนร่วมในการถกเถียงเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากลและประการที่สาม การทบทวนวรรณกรรมทางวิชาการ ทั้งงานวิจัยเกี่ยวกับการถกเถียงแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากลและการพูดคุยชนวน ระดับท้องถิ่น รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทย และภูมิภาคอื่น ๆ ข้อมูลที่ได้จากทั้งสามแหล่งนี้ถูกนำมาวิเคราะห์โดยใช้กรอบแนวคิดที่พัฒนาจากการทบทวนวรรณกรรมเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และตีความข้อมูล

4. ผลการศึกษาและอภิปรายผล

4.1 รูปแบบการบูรณาการความรู้สากลกับท้องถิ่นในหลักสูตร

การวิเคราะห์หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยภูมิภาคทั้งห้าแห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ทำให้เห็นกระบวนการบูรณาการระหว่างความรู้สากลกับท้องถิ่นที่มี ทั้งความคล้ายคลึงและแตกต่างกันตามบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยจะพบว่าการบูรณาการความรู้ท้องถิ่น เข้ากับหลักสูตรเป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไปและมีวิวัฒนาการที่ชัดเจน จากการสัมภาษณ์อาจารย์ ประจำมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ระบุว่าในช่วงแรกหลักสูตร ยังเป็นกระแสหลัก โดยเนื้อหาท้องถิ่นถูกแทรกเข้าไปเพียงร้อยละ 10-20 และแยกส่วนกันชัดเจน แต่เมื่อเวลาผ่านไปและอาจารย์มีประสบการณ์จากการทำวิจัยมากขึ้น เนื้อหาท้องถิ่นก็ถูกบูรณาการเข้าไป ในการสอนปกติมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ในวิชาประวัติศาสตร์การทูต นอกจากเนื้อหากระแสหลักแล้วยังเพิ่มประวัติศาสตร์การทูตอิสลามเข้ามาด้วยเพราะสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

กระบวนการนี้สอดคล้องกับแนวคิด “Localisation” ที่เน้นว่าการผลิตความรู้เป็นกระบวนการ เชิงสัมพันธ์ที่มีการเจรจาต่อรอง การปรับเปลี่ยน และการสร้างสรรค์ ไม่ใช่การรับแนวคิดสากลมาใช้แบบเดิม หรือการแทนที่อย่างสิ้นเชิง แรงผลักดันสำคัญมาจากสามปัจจัย คือ ความต้องการของผู้เรียนและตลาดแรงงาน ท้องถิ่น การตระหนักถึงจุดแข็งของมหาวิทยาลัยภูมิภาคที่แตกต่างจากส่วนกลาง และการเปลี่ยนแปลง ของศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเองที่ขยายขอบเขตจากการศึกษาแบบรัฐเป็นศูนย์กลางไปสู่ การยอมรับตัวแสดงและประเด็นที่หลากหลายมากขึ้น

แม้จะมีจุดเน้นเฉพาะพื้นที่ แต่หลักสูตรทั้งห้าแห่งยังคงรักษาความครอบคลุมต่อการศึกษามหาภาค ต่าง ๆ ของโลก มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีความครอบคลุมกว้างที่สุดด้วยรายวิชาเกี่ยวกับแปดภูมิภาค รวมถึง อเมริกา ยุโรป เอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ ตะวันออกกลาง จีน ญี่ปุ่น และพม่า มหาวิทยาลัยมหาสารคามมีความครอบคลุมใกล้เคียงกัน โดยเพิ่มรัสเซียและประเทศเครือรัฐเอกราช มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีมีจุดเน้นในอินเดีย ขณะที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์มีจุดเน้นตุรกี และโลกมุสลิม สะท้อนให้เห็นถึงความตระหนักในความสำคัญของมหาอำนาจทางเลือกนอกเหนือ จากกรอบตะวันตก-จีนที่ครอบงำวาทกรรมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปัจจุบัน

ลักษณะร่วมอีกประการคือการให้ความสำคัญกับทักษะภาษาต่างประเทศที่สาม หลักสูตรส่วนใหญ่ ยกเว้นมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี กำหนดให้มีการเรียนภาษาต่างประเทศที่สามเป็นส่วนประกอบของหลักสูตร โดยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม บังคับให้นักศึกษาเรียน 3-6 หน่วยกิต ขณะที่มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์มีข้อกำหนดเข้มข้นที่สุด ด้วยการบังคับ 8 หน่วยกิตสำหรับวิชาเอกอาเซียนศึกษา อย่างไรก็ตาม การบังคับภาษาต่างประเทศนี้ ก็เป็นความท้าทายสำคัญสำหรับนักศึกษา อาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ชี้ให้เห็นว่าภาษาเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้บัณฑิตบางคนตัดสินใจลาออก หลักสูตรจึงพยายาม แก้ไขด้วยการให้นักศึกษาเรียนภาษาอังกฤษต่อเนื่องทุกปีและใช้อาจารย์เจ้าของภาษาในการสอน

ความแตกต่างของหลักสูตรสามารถวิเคราะห์ได้ในหลายมิติ ในมิติของโครงสร้างและระดับความเฉพาะทาง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่โดดเด่นด้วยการเป็นหลักสูตรความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเฉพาะทาง มีลักษณะเป็นสาขาวิชา ในทางตรงกันข้าม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีมีลักษณะเป็นหลักสูตรรัฐศาสตร์ทั่วไปที่เปิดให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นเพียงวิชาโท และสำหรับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นหนึ่งในวิชาเอกที่นักศึกษาสามารถเลือกได้

ในมิติของการสะท้อนพื้นที่และบริบทท้องถิ่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์มีเอกลักษณ์ผ่าน การบูรณาการบริบทภาคใต้อย่างเป็นระบบ ด้วยการบังคับรายวิชาการวิจัยเกี่ยวกับสังคมชายแดนใต้ และเสนอรายวิชาเลือกเกี่ยวกับกลุ่มประเทศมุสลิม ตุรกี และตะวันออกกลาง ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่ภาคใต้ที่มีประชากรมุสลิมเป็นส่วนใหญ่ในบางจังหวัดและมีความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมกับโลกมุสลิม การออกแบบหลักสูตรในลักษณะนี้สร้างความเชี่ยวชาญเฉพาะที่มีคุณค่าทางวิชาการและเชิงนโยบาย อาจารย์จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) อธิบายว่าจุดแข็งของการเป็นมหาวิทยาลัยภูมิภาคคือสามารถพานักศึกษาไปดูตามชายแดน สถานกงสุล หรือมหาวิทยาลัยในมาเลเซียได้ ซึ่งมหาวิทยาลัยส่วนกลางทำไม่ได้

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีและมหาวิทยาลัยมหาสารคามซึ่งตั้งอยู่ในภาคอีสาน เน้นการศึกษา อนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงและอาเซียนอย่างชัดเจน มหาวิทยาลัยมหาสารคามบังคับรายวิชาอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง และความสัมพันธ์ต่างประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขณะที่มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีเสนอรายวิชาการเมืองและนโยบายต่างประเทศในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงและชายแดนศึกษา อาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) อธิบายว่าเวียงจันทน์อยู่ใกล้กว่ากรุงเทพฯ และคณะจะพานิสิตไปทัศนศึกษาต่างประเทศโดยเฉพาะลาวในทุกปี นอกจากนี้ นิสิตยังทำวิจัยเกี่ยวกับประเด็นแรงงานข้ามชาติที่มีคนในครอบครัวของนิสิตเองมีประสบการณ์ตรง

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์มีจุดเน้นในเรื่องอาเซียนผ่านวิชาเอกอาเซียนศึกษา โดยบังคับรายวิชาอาเซียนร่วมสมัย 4 หน่วยกิต และเสนอการศึกษาเฉพาะสามประเทศอาเซียนแบบเจาะลึก ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ พร้อมการเรียนภาษาประจำชาติของประเทศเหล่านั้น อาจารย์จากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ชี้ให้เห็นว่าภาษาอินโดนีเซียมีความสัมพันธ์กับหลายมหาวิทยาลัยและเป็นจุดแข็งมาก การเลือกมุ่งเน้นสามประเทศนี้มีเหตุผลเชิงกลยุทธ์ เนื่องจากเป็นประเทศมุสลิมในอาเซียนที่มีความเชื่อมโยงกับภาคใต้ของไทย

สำหรับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แม้จะมีการครอบคลุมทุกภูมิภาคของโลกอย่างกว้างขวาง แต่ก็มีรายวิชาที่สะท้อนบริบทภาคเหนืออย่างชัดเจน อาทิ รายวิชาประวัติศาสตร์ล้านนาและอนุภูมิภาค ลุ่มน้ำโขงใหญ่ และรายวิชาการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของพม่า อาจารย์จากมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) อธิบายว่าเชียงใหม่เป็นศูนย์การค้าเก่าจึงพานักศึกษา ไปดูพิพิธภัณฑ์กลางเมืองเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์กับเครือข่ายการค้าระหว่างประเทศ

4.2 การต่อรองระหว่างทฤษฎีกับท้องถิ่น

หนึ่งในประเด็นที่ถูกถกเถียงมากที่สุดคือความกังวลว่าการเน้นประเด็นท้องถิ่นมากเกินไปจะทำให้ ความเป็นศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหายไปหรือไม่เชิงทฤษฎี อาจารย์จากมหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ตั้งคำถามแต่ในขณะเดียวกันก็ให้คำตอบว่าทฤษฎี กระแสหลักไม่ได้หายไป แต่อาจลดความเข้มข้นลงและอยู่ในไม่ก็วิชา อาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ตอบโต้ข้อวิพากษ์จากส่วนกลางอย่างชัดเจนว่าทฤษฎีที่ศูนย์กลาง ใช้ก็แปลงมาจากคนอื่น และยืนยันว่าไม่มีใครบอกว่าศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต้องศึกษา จากเรื่องทฤษฎีเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม อาจารย์จากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) นำเสนอมุมมองเชิงวิพากษ์ที่แตกต่างออกไป โดยระบุว่าหากพูดแต่พื้นที่และพรรณนาโดยไม่คิดหรือพัฒนา ทฤษฎี หรือเชื่อมโยงกับภาพใหญ่ สุดท้ายจะกลายเป็นเพียงการตอบสนองนโยบาย ไม่ใช่วิชาการ และเสนอว่า ต้องผลักดันของตนเองไปสู่การสนทนาระหว่างประเทศด้วย คำเตือนนี้สะท้อนถึงข้อควรระวัง ของการตกอยู่ในกับดักชาตินิยมทางวิชาการที่อาจทำให้ผลงานขาดการเชื่อมโยงกับวาทกรรมสากล เช่นเดียวกับอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ให้มุมมองว่า ต้องมีทฤษฎีเป็นกรอบเพื่อไม่ให้สูญเสียความเป็นวิชา แต่ในขณะเดียวกันการวิเคราะห์ควรมีการรอบ ในการอธิบายไม่ใช่มีแต่ข้อมูล

แนวทางบูรณาการที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติคือการเปลี่ยนจุดเริ่มต้นจากการนำทฤษฎีมากำหนด กรอบการมอง ไปเป็นการเริ่มจากปรากฏการณ์ในพื้นที่และนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ อาจารย์จากมหาวิทยาลัย อุบลราชธานี (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) อธิบายว่าในการเคลื่อนไหวยังคงอยู่ในทฤษฎีอยู่ เพียงแต่ไม่ใช่ตัวทฤษฎีเพื่อมาอธิบายตัวปรากฏการณ์ตั้งแต่แรก แต่ศึกษาปรากฏการณ์อย่างเปิดกว้าง และนำทฤษฎีมาช่วยทำความเข้าใจภายหลัง อาจารย์จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (การสื่อสาร ส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) สนับสนุนว่าเวลาเข้าไปทำงานจริงไม่มีใครมาถามเรื่องทฤษฎี แต่ต้องดูบริบท เป็นหลัก แนวทางนี้สอดคล้องกับวิธีการวิเคราะห์แบบผสมผสานที่เน้นการใช้ทฤษฎีและแนวคิดจาก หลากหลายแหล่งมาผสมผสานกันเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ซับซ้อน

ประสบการณ์ของอาจารย์จากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) มองว่า ช่องว่างระหว่างการสอนแบบเน้นทฤษฎีกับความต้องการของนักศึกษา อาจารย์อธิบายว่าเมื่อครั้งเรียนมา อาจารย์วางพาดานให้ดูและต้องบินไปถึง แต่เมื่อทำแบบนี้กับนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยภูมิภาค ไม่มีใคร ทำได้เลย การตระหนักนี้ก็นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแนวทางการสอนที่สำคัญ จากการตั้งเป้าหมายสูง ให้นักศึกษาพยายามบรรลุ ไปสู่การกำหนดพื้นฐานขั้นต่ำที่ทุกคนต้องได้แล้วให้โอกาสพัฒนาต่อ

การปรับเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการคือวิธีการประเมินผล แทบทุกมหาวิทยาลัยในภูมิภาค มีนโยบายชัดเจนเรื่อง การจัดการศึกษาที่เน้นผลลัพธ์เป็นหลัก (Outcome-Based Education: OBE) ที่เน้นการประเมินผลแบบย่อย ไม่ใช่การวัดผลด้วยสอบปลายภาคครั้งเดียว เพราะมองว่าไม่ช่วยพัฒนา นักศึกษา ผลลัพธ์คือหลายคนเขียนหนังสือดีขึ้น รู้จักตอบคำถามได้ละเอียดขึ้น และเรียงเรียงประเด็นดีขึ้น การปรับเปลี่ยนนี้สอดคล้องกับหลักการของการศึกษาแบบครอบคลุมที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพ ของผู้เรียนทุกคนให้ถึงระดับที่ดีที่สุดของตนเอง

นอกจากนั้นความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการศึกษาต่อนักศึกษาในมหาวิทยาลัยภูมิภาค ก็เป็นปัจจัยสำคัญ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) สะท้อนว่า การศึกษาสำหรับนักศึกษาในต่างจังหวัดคือการเปลี่ยนชีวิตและอนาคตของเขา เพราะหลายครอบครัว ยอมเป็นหนี้ส่งลูกเรียน ความเข้าใจนี้มีอิทธิพลต่อแนวทางการสอนที่เน้นการสนับสนุนนักศึกษา และสะท้อน ให้เห็นถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยภูมิภาคในฐานะเครื่องมือสำคัญในการเคลื่อนสถานะทางสังคม และลดความเหลื่อมล้ำ

4.3 ความท้าทายและข้อจำกัดของมหาวิทยาลัยภูมิภาค

4.3.1. ข้อจำกัดด้านโครงสร้างและทรัพยากร

งานวิจัยนี้มองว่าข้อจำกัดด้านโครงสร้างที่สำคัญหลายประการ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ชี้ให้เห็นว่าไม่มีเวลาทำวิจัยเพราะมีภาระงานที่หลากหลาย และจำนวนนักศึกษาจำนวนมาก อาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ยืนยันปัญหานี้โดยเล่าว่ามีอาจารย์เพียงไม่กี่คนแต่มีนิสิตจำนวนมาก ทำให้ภาระงานสอนและธุรการมาก นอกจากนี้ที่หลายมหาวิทยาลัยยังสะท้อนตรงกันถึงปัญหาเรื่องแหล่งทุนที่ไม่เอื้อสำหรับการทำวิจัย ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพราะแนวโน้มการวิจัยเน้นเชิงปฏิบัติและนวัตกรรมพื้นที่ บางมหาวิทยาลัย ที่ไม่มีทุนจากภายนอก ส่งผลให้เมื่อจะไปทำความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยอื่นก็ได้แต่รับมา และไม่สามารถ ฟังทุนจากไทยได้ ต้องพึ่งการสนับสนุนจากภายนอกแทบทุกที่ ข้อจำกัดด้านทรัพยากรเหล่านี้ไม่เพียงแต่ ส่งผลต่อคุณภาพการเรียนการสอน แต่ยังจำกัดศักยภาพในการผลิตงานวิจัยที่มีคุณภาพและได้รับการยอมรับในระดับสากล

นอกจากนั้นยังขาดความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาคด้วยกันเป็นข้อจำกัดที่สำคัญ แม้ว่าแต่ละสถาบันจะมีจุดเน้นที่สามารถเสริมกันได้ดี การทำงานแยกกันทำให้สูญเสียโอกาส ในการสร้างพลังร่วมกัน ทั้งการแลกเปลี่ยนคณาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ การจัดการศึกษาแบบปริญญาร่วม การวิจัยร่วม และการสร้างกลุ่มสถาบันระดับภูมิภาคที่สามารถเจรจาต่อรองได้อย่างมีพลัง อาจารย์จาก มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) เสนอแนะว่าการแก้ปัญหาต้องอาศัย การมีเครือข่ายที่ไปคุยกัน เมื่อได้คุยกันจะเกิดความกระตือรือร้นขึ้นมาใหม่

นอกจากนี้ การขาดการเชื่อมโยงกับเครือข่ายนานาชาติโดยเฉพาะกับมหาวิทยาลัยและสถาบันวิจัย ในภูมิภาคที่เป็นจุดเน้นของหลักสูตรเป็นข้อจำกัดที่ควรได้รับการแก้ไข การสร้างความร่วมมือกับมหาวิทยาลัย ในประเทศเพื่อนบ้านจะช่วยเสริมความเข้มแข็งทางวิชาการและเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้รับประสบการณ์

การศึกษาในต่างประเทศ แม้ว่ามหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์จะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับหลายมหาวิทยาลัยในอินโดนีเซียผ่านการสอนภาษาอินโดนีเซีย แต่ความร่วมมือในรูปแบบอื่นยังมีจำกัด

4.3.2 ข้อจำกัดด้านหลักสูตรและการเชื่อมโยงกับตลาดแรงงาน

ข้อจำกัดด้านเนื้อหาหลักสูตรที่สำคัญคือการบูรณาการประเด็นร่วมสมัยที่ยังไม่ชัดเจน ในยุคที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศถูกกำหนดโดยประเด็นข้ามพรมแดนอย่างการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความมั่นคงทางไซเบอร์ ปัญญาประดิษฐ์และภูมิรัฐศาสตร์ดิจิทัล การโยกย้ายถิ่นฐานข้ามชาติ และการก่อการร้ายข้ามชาติ หลักสูตรส่วนใหญ่ยังไม่ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามีการบูรณาการประเด็นเหล่านี้เข้ากับการเรียนการสอนอย่างไร

นอกจากนี้ หลักสูตรส่วนใหญ่ยังขาดความชัดเจนในเส้นทางอาชีพและการเชื่อมโยงกับตลาดแรงงานอย่างเป็นระบบ การขาดโครงการฝึกงาน การสร้างเครือข่ายศิษย์เก่า หรือความร่วมมือกับองค์กรที่เป็นนายจ้างศักยภาพ ทำให้หลักสูตรอาจมีปัญหาในการดึงดูดนักศึกษาที่มีศักยภาพสูง การพัฒนากลไกในการติดตามศิษย์เก่าและนำข้อมูลจากศิษย์เก่ามาใช้ในการปรับปรุงหลักสูตรอย่างต่อเนื่องจะช่วยให้หลักสูตรสามารถตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงาน

4.4 โอกาสและศักยภาพ: การขยายตลาดงานและการสร้างความรู้ใหม่

4.4.1 การเปิดโอกาสทางอาชีพใหม่

ความกังวลเรื่องการจ้างงานของบัณฑิตเป็นประเด็นสำคัญ แต่อาจารย์จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ให้มุมมองที่น่าสนใจว่ากระทรวงการต่างประเทศไม่ได้มีแค่คนจบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเข้าไปทำงาน เพราะงานด้านนี้ต้องการความรู้หลากหลาย ทั้งเศรษฐศาสตร์ กฎหมาย และอื่น ๆ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) สะท้อนว่า นักศึกษาจำนวนมากเข้ามาเรียนเพราะอยากเป็นนักการทูต แต่เมื่อเรียนไปอาจารย์ก็ค่อย ๆ แนะนำว่ามีทางเลือกหลากหลาย และในความเป็นจริงนิสิตที่จบไปหลายคนทำงานในค่ายชาย หรือไปทำงานเกี่ยวกับธุรกิจ รวมถึงฝ่ายวิเทศสัมพันธ์ขององค์กรต่าง ๆ

อาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ชี้ให้เห็นว่าข้อดีของบัณฑิตความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคือสามารถสอบเข้าราชการในหลายหน่วยงานได้ เพราะมักเรียนเก่ง ภาษาดี และสามารถตอบในสามัญสำนึกกลางได้ นอกจากนี้ข้อดีของนักศึกษาต่างจังหวัดคือมีความอดทนปรับตัวง่าย และเมื่อทำงานจะทำงานจริงจัง อาจารย์จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ยังชี้ให้เห็นว่าบัณฑิตในปัจจุบันมีทางเลือกกับชีวิตมากขึ้น ไม่จำเป็นต้องทำงานเฉพาะในกระทรวงการต่างประเทศหรือองค์กรระหว่างประเทศเท่านั้น

อาจารย์จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) เสนอแนะเชิงนโยบายที่น่าสนใจว่าควรมีตำแหน่งนักวิเคราะห์ความสัมพันธ์ต่างประเทศประจำองค์การบริหารส่วนตำบลหรืออำเภอที่อยู่ชายแดน เพราะแม้กระทั่งนายอำเภอก็มีการประชุมกับฝ่ายมาเลเซียอย่างต่อเนื่อง แต่ยังไม่ได้ดึงเข้ามาเป็นองค์ความรู้ การสร้างตำแหน่งเหล่านี้จะช่วยเปิดตลาดงานใหม่ให้กับบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยภูมิภาค และในขณะเดียวกันก็ช่วยเสริมความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการกับประเด็นข้ามพรมแดน

4.4.2 ศักยภาพในการผลิตความรู้: จากชายขอบที่ซ้อนทับสู่ศูนย์กลางความเชี่ยวชาญ

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าตำแหน่งของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยภูมิภาคเป็นชายขอบที่ซ้อนทับ ซึ่งต้องเจรจาท่องรองกับชั้นของอำนาจที่หลากหลาย ทั้งความสัมพันธ์กับศูนย์กลางทางวิชาการตะวันตก ศูนย์กลางภายในประเทศ และชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ตำแหน่งชายขอบนี้สามารถกลายเป็นจุดแข็งได้หากมีการจัดการอย่างเหมาะสม การที่มหาวิทยาลัยภูมิภาคอยู่ใกล้ชิดกับปรากฏการณ์ที่ศึกษาทำให้สามารถผลิตความรู้ที่มีความลึกซึ้งและเป็นรูปธรรมมากกว่าการศึกษาจากระยะไกล

อาจารย์จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) ชี้ให้เห็นว่าการอยู่ในภูมิภาคทำให้ได้เห็นตัวแสดงหรือประเด็นที่ใกล้มากกว่า นักศึกษาสามารถเข้าถึงพื้นที่ศึกษาได้ง่ายและมีโอกาสสัมผัสกับปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคมอย่างใกล้ชิด ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบที่มหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ ไม่สามารถทำได้เท่าเทียมกัน สอดคล้องกับแนวคิด Global IR ที่เน้นว่าการผลิตความรู้ไม่ควรเป็นสิทธิพิเศษของศูนย์กลางเท่านั้น แต่ควรเกิดขึ้นได้จากหลายพื้นที่และหลายมุมมอง

จากการวิเคราะห์หลักสูตรและการสัมภาษณ์ พบว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาคไม่ได้เป็นเพียงผู้รับความรู้จากภายนอก แต่กำลังพัฒนาเป็นผู้ผลิตความรู้ที่มีศักยภาพในการมีอิทธิพลทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก โดยเฉพาะในด้านการศึกษานุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง โลกมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอาเซียน อย่างไรก็ตาม ศักยภาพนี้ยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่เนื่องจากข้อจำกัดด้านทรัพยากร ภาระงานสอนที่มากเกินไป และการขาดการเชื่อมโยงกับเครือข่ายวิชาการ

อาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (การสื่อสารส่วนบุคคล, ตุลาคม 2025) สรุปได้ชัดเจนว่าข้อดีมากของการอยู่ภูมิภาคคือจะเห็นมุมที่พิเศษกว่าคนอื่น และความรู้นี้จะควรจะสามารถช่วยแก้ปัญหาตั้งแต่ระดับที่เป็นอยู่ไปสู่ระดับชาติ หรือนำเสนอให้เห็นกว้างขึ้นได้ มุมมองนี้สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของมหาวิทยาลัยภูมิภาคในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์ความรู้ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก

5. อภิปรายผล

งานวิจัยนี้ตั้งคำถามสำคัญเกี่ยวกับการบูรณาการระหว่างความรู้สากลกับท้องถิ่นในการจัดการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคของไทย โดยมุ่งตอบคำถามหลักว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาคมีการบูรณาการบริบทท้องถิ่นเข้ากับหลักสูตร IR อย่างไร และภูมิรัฐศาสตร์เอเชีย-แปซิฟิกที่เปลี่ยนแปลงส่งผลกระทบต่อการศึกษาริ ในมหาวิทยาลัยเหล่านี้อย่างไร ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงช่องว่างที่สำคัญระหว่างวาทกรรมทางวิชาการกับการปฏิบัติจริง ตลอดจนโอกาสและข้อจำกัดที่มหาวิทยาลัยภูมิภาคเผชิญในบริบทของการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจ

5.1 การต่อรองความชอบธรรมของความรู้: จากผู้รับสู่ผู้ร่วมสร้าง

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าข้อท้าทายหลักของการบูรณาการไม่ได้อยู่ที่การเลือกระหว่างทฤษฎีหรือท้องถิ่น แต่อยู่ที่การต่อรองเรื่องความชอบธรรมของความรู้ในศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แม้นักวิชาการและผู้บริหารจะรับทราบถึงข้อถกเถียงที่เน้นความจำเป็นในการลดความเป็นศูนย์กลางของความรู้และรวมเอามุมมองจากนอกตะวันตก (Acharya, 2014; Tickner, 2013) แต่หลักสูตรส่วนใหญ่ยังคงยึดโยงกับกรอบทฤษฎีกระแสหลักจากตะวันตก

การถกเถียงระหว่างอาจารย์ผู้สอนที่ปรากฏในการสัมภาษณ์สะท้อนให้เห็นถึงคำถามที่ว่า ใครมีอำนาจในการกำหนดว่าความรู้ใดมีคุณค่าและควรถูกถ่ายทอดในห้องเรียน การที่อาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่มองว่าทฤษฎีที่ศูนย์กลางใช้ก็มาจากการแปลงมาจากคนอื่น ไม่ได้เป็นเพียงการแสดงความไม่พอใจต่อการครอบงำของตะวันตก แต่เป็นการเรียกร้องให้ยอมรับว่าการผลิตความรู้เป็นกระบวนการที่มีพลวัต และเกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนและผสมผสานข้ามวัฒนธรรม ในทางกลับกัน อาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์กังวลเกี่ยวกับการพูดแต่พื้นที่โดยไม่เชื่อมโยงกับภาพใหญ่ ซึ่งให้เห็นถึงความกังวลที่สมเหตุสมผลว่าการปฏิเสธทฤษฎีโดยสิ้นเชิงอาจนำไปสู่ชาตินิยมทางวิชาการที่จำกัดการสนทนาข้ามบริบท

สิ่งที่น่าสนใจคือการที่มหาวิทยาลัยภูมิภาคไม่ได้เลือกทางใดทางหนึ่ง แต่พัฒนาสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าเป็นญาณวิทยาแบบบูรณาการที่ยอมรับคุณค่าของทั้งทฤษฎีสากลและความรู้ท้องถิ่น โดยให้ทั้งสองอยู่ในสถานะที่สามารถตั้งคำถามและท้าทายกันได้ การเปลี่ยนจุดเริ่มต้นจากทฤษฎีมาเป็นปรากฏการณ์ไม่ได้หมายความว่า การละทิ้งทฤษฎี แต่เป็นการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างทฤษฎีกับการสังเกตเชิงประจักษ์ การเปลี่ยนแปลงนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของ Acharya (2014) เกี่ยวกับพหุนิยมวิธีที่ไม่ใช่การสร้างทฤษฎีที่แยกส่วน แต่เป็นการยอมรับว่ามีหลายเส้นทางสู่ความรู้ที่มีคุณค่า

ช่องว่างระหว่างความตระหนักกับการปฏิบัติเกิดจากปัจจัยโครงสร้างที่เชื่อมโยงกัน ประการแรก การคิดถึงคุณภาพของการศึกษาที่อ้างอิงมาตรฐานสากลสร้างความกดดันให้รักษา “ความเป็นสากล” ในความหมายแคบที่เทียบเท่ากับความเป็นตะวันตก ประการที่สอง ข้อจำกัดด้านทรัพยากรและภาษาทำให้การเข้าถึงวรรณกรรมที่หลากหลายมีความยากลำบาก ประการที่สาม ข้อจำกัดด้านความเชี่ยวชาญที่อาจารย์ส่วนใหญ่ได้รับการอบรมภายในกรอบทฤษฎีกระแสหลัก การเปลี่ยนผ่านสู่แนวทางที่เน้นบริบทท้องถิ่นจึงต้องการทั้งการพัฒนาความรู้ใหม่และการสนับสนุนในระดับสถาบันที่มีขีดจำกัด

5.2 การสร้างกรอบการวิเคราะห์ใหม่: จากระดับเดียวสู่หลายระดับที่เชื่อมโยง

เหตุผลที่มหาวิทยาลัยภูมิภาคจำเป็นต้องเลือกแนวทางการบูรณาการไม่ได้เกิดจากความจำเป็นในการสร้างความแตกต่าง แต่เกิดจากการตระหนักว่ากรอบการวิเคราะห์แบบดั้งเดิมที่เน้นระดับเดียวไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศร่วมสมัย การที่นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาสารคามทำวิจัยเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติโดยมีคนในครอบครัวที่มีประสบการณ์ตรงไม่ใช่เพียงการนำตัวอย่างจากท้องถิ่นมาประกอบการเรียนการสอน แต่เป็นการแสดงให้เห็นว่าปรากฏการณ์ระดับโลกอย่างการโยกย้ายแรงงานข้ามชาติไม่สามารถเข้าใจได้อย่างเต็มที่หากมองเพียงจากระดับระบบระหว่างประเทศหรือระดับรัฐเท่านั้น แต่ต้องเชื่อมโยงกับระดับครอบครัว ชุมชน และปัจเจกบุคคล

สิ่งที่น่าสนใจคือนักศึกษาในมหาวิทยาลัยภูมิภาคมักมีประสบการณ์โดยตรงกับประเด็นที่ศึกษา เช่น การค้าชายแดน ความขัดแย้งข้ามพรมแดน หรือผลกระทบจากโครงการพัฒนาระหว่างประเทศ ประสบการณ์เหล่านี้กลายเป็นทรัพยากรสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการตั้งคำถามกับทฤษฎี อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์เหล่านี้มักไม่ได้รับการยกระดับให้กลายเป็นความรู้ที่มีคุณค่าในเชิงวิชาการ แต่ถูกมองเป็นเพียง “ตัวอย่าง” หรือ “ประสบการณ์ส่วนตัว” ที่แยกออกจากทฤษฎี “จริง”

การพัฒนากรอบการวิเคราะห์แบบหลายระดับที่เชื่อมโยงเป็นการมีส่วนร่วมในการขยายขอบเขตของศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ข้อเสนอของอาจารย์จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์เกี่ยวกับการสร้างตำแหน่งนักวิเคราะห์ความสัมพันธ์ต่างประเทศประจำองค์การบริหารส่วนตำบลหรืออำเภอที่อยู่ชายแดน ไม่ได้เป็นเพียงข้อเสนอเชิงนโยบาย แต่เป็นการท้าทายสมมติฐานพื้นฐานว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นเรื่องของรัฐบาลกลางเท่านั้น ข้อเสนอนี้ไปไกลกว่าการเพียงแค่ศึกษาการทูตระดับท้องถิ่น แต่ชี้ให้เห็นว่าแม้แต่หน่วยงานระดับตำบลก็มีบทบาทในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

5.3 ภูมิรัฐศาสตร์เอเชีย-แปซิฟิกและการทำให้ระเบียบระหว่างประเทศเป็นรูปธรรม

คุณค่าเพิ่มที่สำคัญของการบูรณาการอยู่ที่การทำให้ระเบียบระหว่างประเทศใหม่ซึ่งมักถูกพูดถึงในระดับนามธรรม กลายเป็นสิ่งที่สัมผัสได้และวิเคราะห์ได้ในระดับปฏิบัติการ การที่หลักสูตรในมหาวิทยาลัยภาคเหนือและอีสานสะท้อนบทบาทของทั้งสหรัฐฯ และจีน ไม่ได้เป็นเพียงการนำเสนอประเด็นร้อนมาสอน แต่เป็นการแสดงให้เห็นว่าการแข่งขันระหว่างระเบียบที่แตกต่างกันไม่ได้เกิดขึ้นเพียงในห้องประชุมระหว่างประเทศ แต่ปรากฏเป็นรูปธรรมในพื้นที่ผ่านโครงการพัฒนา การลงทุน และการสร้างเครือข่าย

โครงการหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทางของจีนสร้างผลกระทบที่ชัดเจนในมหาวิทยาลัยภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในด้านหนึ่ง เปิดโอกาสใหม่สำหรับทุนวิจัย ทุนการศึกษา และความร่วมมือกับสถาบันจีน อย่างไรก็ตาม การศึกษาพบความกังวลเกี่ยวกับความไม่สมดุลในทิศทางการวิจัย โดยงานวิจัยที่ได้รับทุนมีแนวโน้มเน้นผลกระทบเชิงบวก ในขณะที่การศึกษาวិพากษ์มักได้รับการสนับสนุนน้อยกว่าในภาคใต้ แม้อิทธิพลของจีนจะไม่ชัดเจนเท่า แต่ก็เห็นได้ผ่านประเด็นคอคอตกกระและการขยายตัวของทุนจีน (Raymond, 2025)

อิทธิพลของสหรัฐฯ มีลักษณะที่ไม่สม่ำเสมอและขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงนโยบาย โดยเฉพาะตั้งแต่การขึ้นมาของ Trump 2.0 ก่อนหน้านี้ หน่วยงานเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐฯ มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนโครงการวิจัยและการทำงานในชุมชน ในภาคเหนือและอีสานเน้นประเด็นกลุ่มแม่น้ำโขง ในขณะที่ภาคใต้เน้นการลดความขัดแย้งและการส่งเสริมความเข้มแข็งของพลเมือง อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนเหล่านี้ลดลงอย่างมากในช่วงปัจจุบัน ส่งผลให้มหาวิทยาลัยหลายแห่งสูญเสียแหล่งทุนวิจัยที่สำคัญ แต่ก็เปิดโอกาสให้คิดใหม่เกี่ยวกับทิศทางการวิจัยโดยไม่ต้องพึ่งพาแหล่งทุนเดียวหรือปฏิบัติตามวาระที่กำหนดโดยผู้ให้ทุนเพียงฝ่ายเดียว

นอกจากสองมหาอำนาจหลัก การศึกษาพบความหลากหลายของตัวแสดงอื่น ๆ โดยเฉพาะในประเด็นกลุ่มแม่น้ำโขงที่มีตัวแสดงหลากหลาย ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ออสเตรเลีย และสหภาพยุโรป ในภาคใต้มีข้อจำกัดเนื่องจากความอ่อนไหวของประเด็น แต่ยังมีบทบาทของกลุ่มประเทศมุสลิมและประเทศในยุโรปที่เน้นมิติสิทธิมนุษยชน (ยาสมิน ชัตตาร์, 2568) การที่หลักสูตรในภาคใต้เน้นบทบาทของโลกมุสลิมและตะวันออกกลางมากกว่าจีน ไม่ได้เป็นการมองข้ามความสำคัญของจีน แต่เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการแข่งขันทางภูมิรัฐศาสตร์ในศตวรรษที่ 21 ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ กับจีน แต่มีตัวแสดงหลายระดับที่พยายามสร้างอิทธิพลผ่านช่องทางที่แตกต่างกัน

สถานการณ์เช่นนี้มีนัยต่อการศึกษา IR คือ ประการแรก ช่วยให้นักศึกษาเข้าใจว่าระเบียบระหว่างประเทศไม่ได้เป็นเพียงโครงสร้างนามธรรมที่กำหนดพฤติกรรมของรัฐ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างและสร้างใหม่ผ่านปฏิบัติการในหลายระดับ การที่นายอำเภอในพื้นที่ชายแดนได้มีการประชุมกับฝ่ายมาเลเซียอย่างต่อเนื่อง หรือการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคอีสานมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานในลาว เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างระเบียบระหว่างประเทศในระดับพื้นที่ที่อาจสอดคล้องหรือขัดแย้งกับระเบียบที่รัฐบาลกลางพยายามสร้าง ประการที่สอง การทำให้เป็นรูปธรรมนี้เปิดโอกาสให้เห็นว่าระเบียบระหว่างประเทศใหม่มีผลกระทบที่แตกต่างกันในพื้นที่ต่าง ๆ และผู้คนในพื้นที่ที่มีความสามารถในการกระทำในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้

การทำความเข้าใจนี้มีความสำคัญต่อการพัฒนานโยบายต่างประเทศของไทยที่ไม่ควรมองการแข่งขันทางภูมิรัฐศาสตร์เป็นเกมรวมศูนย์ระหว่างสองมหาอำนาจ แต่ควรมองเป็นพลวัตที่ซับซ้อนที่มีตัวแสดงหลายระดับและมีผลกระทบที่แตกต่างกันในพื้นที่ต่าง ๆ การมีบุคลากรที่เข้าใจพลวัตเหล่านี้ทั้งในระดับนามธรรมและระดับปฏิบัติการจะช่วยให้ประเทศสามารถกำหนดนโยบายที่ยืดหยุ่นและตอบสนองต่อบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ได้ดีกว่านโยบายที่กำหนดจากส่วนกลางโดยไม่คำนึงถึงความหลากหลายของบริบทในพื้นที่

ประสบการณ์ในการทำงานกับตัวแสดงที่แตกต่างยังสร้างวิธีการจัดการเรียนการสอนที่แตกต่างกัน มหาวิทยาลัยที่ทำงานกับหน่วยงานเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐฯ มักเน้นแนวทางที่เน้นชุมชนและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในขณะที่มหาวิทยาลัยที่ทำงานกับพันธมิตรจีนเน้นการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และมหาวิทยาลัยที่ทำงานกับสหภาพยุโรปเน้นแนวทางที่อิงสิทธิและการกำกับดูแลที่ดี ความหลากหลายนี้สามารถเสริมซึ่งกันและกันและสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่อุดมสมบูรณ์

5.4 จากชายขอบสู่ศูนย์กลางหลายแห่ง: การกระจายอำนาจในการผลิตความรู้

การบูรณาการความรู้สากลกับท้องถิ่นในมหาวิทยาลัยภูมิภาคมีนัยสำคัญต่อการกระจายอำนาจในการผลิตความรู้ในศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์พัฒนาความเชี่ยวชาญด้านโลกมุสลิม มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์เจาะลึกอาเซียนทางสมุทร หรือมหาวิทยาลัยในภาคอีสานศึกษาลุ่มแม่น้ำโขง ไม่ได้เป็นเพียงการแบ่งงานกัน แต่เป็นการสร้างศูนย์กลางความเชี่ยวชาญหลายแห่ง

จากการศึกษาพบว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาคกำลังเผชิญกับความเชื่อที่ฝังลึกว่าความรู้ที่มีคุณค่าต้องมาจากศูนย์กลาง ทั้งศูนย์กลางทางวิชาการในตะวันตกและศูนย์กลางภายในประเทศ การต่อสู้กับกับดักนี้ต้องการการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในการผลิตและรับรองความรู้ การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนความซับซ้อนของ “ท้องถิ่น” ที่ไม่ใช่กลุ่มที่เป็นเนื้อเดียวกันและไร้อำนาจ แต่มีตำแหน่งทางอำนาจที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงได้ นักวิชาการในมหาวิทยาลัยภูมิภาคอาจเป็นชายขอบเมื่อเทียบกับศูนย์กลางทางวิชาการตะวันตกและกรุงเทพฯ แต่ก็เป็นศูนย์กลางเมื่อเทียบกับประเด็นที่พวกเขาศึกษา การที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีการเรียนการสอนในประเด็นด้านพม่าและล้านนา หรือมหาวิทยาลัยมหาสารคามมีความรู้เกี่ยวกับรัสเซียและประเทศเคิร์ดรัฐเอกราช หรือมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์มีความรู้เกี่ยวกับตุรกีทำให้พวกเขากลายเป็นศูนย์กลางความรู้ในประเด็นเหล่านี้

ความรู้จากมหาวิทยาลัยภูมิภาคมักมีลักษณะเฉพาะที่เป็นจุดแข็ง ได้แก่ ความใกล้ชิดกับประเด็น การเข้าถึงข้อมูล ความเข้าใจบริบท มุมมองระยะยาว และความรับผิดชอบต่อชุมชน ลักษณะเหล่านี้ ทำให้ความรู้จากมหาวิทยาลัยภูมิภาคมักมีศักยภาพในการทำทนายและขยายขอบเขตของทฤษฎี IR ที่มีอยู่ การศึกษาความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนในระดับชุมชนสามารถทำทนายทฤษฎีที่เน้นรัฐเป็นศูนย์กลาง สอดคล้อง กับแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นของ Wisaijorn (2025) นอกจากนี้ การกระจายอำนาจ ในการผลิตความรู้ไม่ได้หมายความว่าความแยกส่วน แต่เป็นการสร้างความหลากหลายที่เชื่อมโยงกัน การที่แต่ละมหาวิทยาลัยพัฒนาความเชี่ยวชาญเฉพาะไม่ได้ทำให้พวกเขาแยกจากกัน แต่สร้างโอกาสสำหรับ ความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนที่อิงบนความเชี่ยวชาญที่เสริมกัน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้พบว่าศักยภาพนี้ ยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่เนื่องจากการขาดเครือข่ายความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาค การสร้างเครือข่ายเหล่านี้จะไม่เพียงแต่เสริมความเข้มแข็งให้กับมหาวิทยาลัยภูมิภาคแต่ละแห่ง แต่ยังสร้าง ระบบนิเวศทางวิชาการที่สามารถทำทนายการรวมศูนย์ความรู้และมีส่วนร่วมในการพัฒนาวาทกรรมศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบสากลได้

5.5. การสร้างสมดุลที่ไม่สมดุล: ข้อเสนอแนะและประเด็นที่ยังต้องเจรจาต่อ

จากข้อค้นพบของงานวิจัย สามารถเสนอแนะแนวทางสำหรับพัฒนาการศึกษา IR ในมหาวิทยาลัย ภูมิภาค โดยแนวทางเหล่านี้ไม่ได้พยายามสร้าง “สมดุล” ในความหมายของการแบ่งเวลาหรือทรัพยากร อย่างเท่าเทียมกันระหว่างทฤษฎีกับท้องถิ่น หรือระหว่างมาตรฐานวิชาการกับความต้องการของสังคม แต่เป็นการสร้างสิ่งที่อาจเรียกว่า “สมดุลที่ไม่สมดุล” ที่ยอมรับว่าในบริบทต่าง ๆ อาจต้องเน้นด้านหนึ่ง มากกว่าอีกด้านหนึ่ง แต่ยังคงรักษาการเชื่อมโยงระหว่างทั้งสองด้านไว้

อย่างไรก็ตาม การสร้างสมดุลที่ไม่สมดุลนี้ยังเผชิญกับประเด็นที่ต้องเจรจาต่อหลายประการ ประการแรก คือแรงกดดันจากวิธิตัดเรื่องคุณภาพการศึกษาที่ยังคงใช้มาตรฐานแบบเดียวกันสำหรับทุกสถาบัน โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างของบริบทและพันธกิจ ประการที่สองคือการขาดการยอมรับจากชุมชนวิชาการ กระแสหลักที่ยังคงมองว่างานวิจัยที่เน้นพื้นที่เฉพาะเป็นงานที่ “แคบเกินไป” หรือ “ไม่มีนัยทั่วไป” ประการที่สาม คือความท้าทายในการพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จที่เหมาะสมสำหรับประเมินคุณภาพของการบูรณาการ ความรู้สากลกับท้องถิ่น ซึ่งต้องครอบคลุมทั้งมิติทางวิชาการและมิติทางสังคม สิ่งสำคัญที่สุดคือ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อมหาวิทยาลัยภูมิภาค จากการมองว่าเป็นผู้ตามหลังที่ต้องพยายามทำตาม มหาวิทยาลัยในเมืองหลวง ไปสู่การมองว่าเป็นห้องทดลองสำหรับนวัตกรรมทางการศึกษาและศูนย์กลาง ความรู้สำหรับประเด็นเฉพาะที่มีความเกี่ยวข้องทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เช่นนี้เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการพัฒนาศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบสากลในบริบทไทย

6. สรุปการศึกษา

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาคทั้งห้าแห่งกำลังดำเนินการบูรณาการความรู้สากลกับท้องถิ่นผ่านสามมิติหลักตามกรอบแนวคิดที่นำเสนอ (1) มิติการผลิตความรู้เชิงสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยภูมิภาคได้เปลี่ยนผ่านจากการเป็นผู้รับความรู้จากภายนอกสู่การเป็นผู้ร่วมสร้างความรู้ที่มีศักยภาพในการมีอิทธิพลทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก โดยพัฒนาความเชี่ยวชาญเฉพาะตามบริบทของแต่ละพื้นที่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์เน้นโลกมุสลิมและสังคมชายแดนใต้ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์เจาะลึกอาเซียน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาสารคามและอุบลราชธานีศึกษาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง กระบวนการนี้เกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยเนื้อหาท้องถิ่นถูกบูรณาการเข้ากับหลักสูตรมากขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป และอาจารย์มีประสบการณ์การวิจัยที่เพิ่มขึ้น (2) มิติเครือข่ายและการเชื่อมโยง มหาวิทยาลัยภูมิภาคได้สร้างการเชื่อมโยงในหลายระดับ แม้จะยังไม่เต็มศักยภาพ การเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่นเกิดขึ้นผ่านการพานักศึกษาไปทัศนศึกษาชายแดน สถานกงสุล และมหาวิทยาลัยในประเทศเพื่อนบ้าน การเชื่อมโยงกับรัฐบาลท้องถิ่นปรากฏผ่านการวิจัยและการให้คำปรึกษา และการเชื่อมโยงระหว่างประเทศเกิดขึ้นผ่านความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยและแหล่งทุนจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจีน สหรัฐฯ และสหภาพยุโรป อย่างไรก็ตาม ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาคด้วยกันยังมีจำกัด (3) มิติการเจรจาต่อรอง การบูรณาการเป็นกระบวนการที่เต็มไปด้วยการเจรจาต่อรองในหลายประเด็น งานวิจัยพบว่าอาจารย์ผู้สอนมีมุมมองที่หลากหลายเกี่ยวกับความสมดุลระหว่างทฤษฎีกับท้องถิ่น บางท่านกังวลว่าการเน้นประเด็นท้องถิ่นมากเกินไปจะทำให้ความเป็นศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอ่อนแอลง ในขณะที่บางท่านมองว่าทฤษฎีกระแสหลักไม่จำเป็นต้องครอบงำหลักสูตร แนวทางที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติคือการเปลี่ยนจุดเริ่มต้นจากทฤษฎีมาเป็นปรากฏการณ์ โดยนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจบริบทท้องถิ่นมากกว่าการบังคับให้ปรากฏการณ์ท้องถิ่นเข้ากับกรอบทฤษฎีที่กำหนดไว้ล่วงหน้า

ขณะที่หากพิจารณาถึงบริบทภูมิรัฐศาสตร์เอเชีย-แปซิฟิกและผลกระทบต่อการศึกษา พบว่าการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจในเอเชีย-แปซิฟิก โดยเฉพาะระหว่างสหรัฐฯ และจีน ส่งผลกระทบต่อการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคอย่างเป็นรูปธรรม โครงการหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทางของจีนสร้างโอกาสใหม่สำหรับทุนวิจัย ทุนการศึกษา และความร่วมมือกับสถาบันจีน อิทธิพลของสหรัฐฯ ผ่านหน่วยงานเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศมีบทบาทสำคัญในอดีตแต่ลดลงอย่างมากในช่วงปัจจุบัน โดยเฉพาะหลังการเปลี่ยนแปลงนโยบายภายใต้ Trump 2.0 สิ่งสำคัญคือการศึกษาพบว่ามีความกังวลอื่น ๆ นอกเหนือจากสองมหาอำนาจหลัก ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ออสเตรเลีย สหภาพยุโรป และกลุ่มประเทศมุสลิม ซึ่งมีอิทธิพลในรูปแบบที่แตกต่างตามบริบทของแต่ละพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงทางภูมิรัฐศาสตร์นี้ทำให้หลักสูตรต้องปรับตัวเพื่อสะท้อนความเป็นจริงที่ซับซ้อน มหาวิทยาลัยในภาคเหนือและอีสานให้ความสำคัญกับทั้งสหรัฐฯ และจีน พร้อมการศึกษาประเด็นลุ่มน้ำโขงที่มีตัวแสดงหลากหลาย ในขณะที่มหาวิทยาลัยในภาคใต้เน้นบทบาทของโลกมุสลิมและความสัมพันธ์กับตะวันออกกลาง สะท้อนให้เห็นว่าการให้ความสำคัญต่อประเด็นที่ซับซ้อนของโลกในหลักสูตรได้มีการปรับให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และความสนใจของผู้เรียน การทำให้ระเบียบระหว่างประเทศเป็นรูปธรรมผ่านการศึกษาในระดับท้องถิ่นช่วยให้นักศึกษาเข้าใจว่าการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจไม่ได้เกิดขึ้นเพียงในห้องประชุมระหว่างประเทศ แต่ปรากฏผ่านโครงการพัฒนา การลงทุน และการสร้างเครือข่ายในพื้นที่

7. ข้อจำกัดของการศึกษา

งานวิจัยนี้มีข้อจำกัดหลายประการที่ควรนำมาพิจารณาในการตีความผลและการพัฒนาการศึกษาต่อไป **ข้อจำกัดด้านขอบเขต** งานวิจัยนี้เลือกมหาวิทยาลัยภูมิภาคเพียงห้าแห่งจากสามภูมิภาค ซึ่งแม้จะครอบคลุมพื้นที่หลักของประเทศ แต่ก็ยังมีมหาวิทยาลัยภูมิภาคอื่น ๆ ที่อาจมีแนวทางการบูรณาการที่แตกต่างออกไป นอกจากนี้ งานวิจัยนี้มุ่งเน้นเฉพาะหลักสูตรระดับปริญญาตรีเท่านั้น โดยไม่ได้ศึกษาหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาซึ่งอาจมีการบูรณาการและจุดเน้นที่แตกต่างกัน **ข้อจำกัดด้านวิธีการ** การสัมภาษณ์อาจารย์ผู้สอนเพียงคนละหนึ่งหรือสองคนต่อสถาบันอาจไม่ได้สะท้อนความหลากหลายของมุมมองและประสบการณ์ของคณาจารย์ทั้งหมด งานวิจัยนี้ไม่ได้รวมเสียงของนักศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญที่อาจมีมุมมองและประสบการณ์ที่แตกต่างจากอาจารย์ นอกจากนี้ การวิเคราะห์หลักสูตรอาจไม่สามารถสะท้อนการปฏิบัติจริงในห้องเรียนได้อย่างครบถ้วน เนื่องจากอาจารย์แต่ละคนอาจตีความและนำหลักสูตรไปใช้ในลักษณะที่ต่างกัน และ **ข้อจำกัดด้านเวลา** งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาภาพรวมในช่วงเวลาหนึ่ง ไม่ได้ติดตามการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ซึ่งอาจทำให้พลาดพลวัตและวิวัฒนาการของการบูรณาการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในบริบทที่ภูมิรัฐศาสตร์เอเชีย-แปซิฟิกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

1. **การพัฒนากรอบประเมินคุณภาพการศึกษาที่หลากหลาย** สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาควรพัฒนากรอบการประเมินคุณภาพที่ยอมรับความหลากหลายของพันธกิจและบริบทของมหาวิทยาลัยภูมิภาค แทนที่จะใช้มาตรฐานเดียวกันสำหรับทุกสถาบัน ควรมีตัวชี้วัดเพิ่มเติมที่วัดความสำเร็จในการบูรณาการความรู้สากลกับท้องถิ่น เช่น การมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่น การสร้างความร่วมมือข้ามพรมแดนในระดับภูมิภาค การผลิตงานวิจัยที่ตอบโจทย์ท้องถิ่นและมีนัยต่อวาทกรรมสากล และการติดตามผลกระทบของบัณฑิตต่อการพัฒนาท้องถิ่น
2. **การสร้างกลไกสนับสนุนสำหรับการวิจัยด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทท้องถิ่น** สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติควรจัดสรรงบประมาณเฉพาะสำหรับการวิจัยด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เน้นประเด็นท้องถิ่นและข้ามพรมแดนในระดับอนุภูมิภาค โดยไม่จำกัดเฉพาะงานวิจัยที่มุ่งนวัตกรรมหรือการประยุกต์ใช้ทันทีเท่านั้น ควรสนับสนุนงานวิจัยพื้นฐานที่มุ่งสร้างความเข้าใจเชิงทฤษฎีและแนวคิดใหม่ ๆ ที่อาจมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับสากล นอกจากนี้ควรสร้างกองทุนเฉพาะสำหรับสนับสนุนการวิจัยร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาคไทยกับมหาวิทยาลัยในประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อส่งเสริมการผลิตความรู้ที่มีมุมมองข้ามชาติ

3. **การพัฒนาตำแหน่งงานใหม่ในภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น** กระทรวงมหาดไทย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรพิจารณาสร้างตำแหน่ง “นักวิเคราะห์ความสัมพันธ์ต่างประเทศ” หรือ “เจ้าหน้าที่ประสานงานกิจการข้ามพรมแดน” ในองค์การบริหารส่วนตำบล หรืออำเภอที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชายแดน ที่รับผิดชอบในการส่งเสริมภารกิจระหว่างประเทศ ในพื้นที่ท้องถิ่นบริเวณชายแดน หรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระดับเมือง การสร้างตำแหน่งเหล่านี้จะช่วยเปิดตลาดงานใหม่สำหรับบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยภูมิภาค พร้อมทั้งเสริมความสามารถขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการประเด็นข้ามพรมแดน โดยเฉพาะในยุคที่ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นมีความสำคัญเพิ่มขึ้น
4. **การพัฒนานโยบายความร่วมมือทางวิชาการที่หลากหลาย** กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมควรสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยภูมิภาคสร้างความร่วมมือทางวิชาการที่หลากหลายกับหลายประเทศ ควรสร้างกลไกที่ช่วยให้มหาวิทยาลัยภูมิภาคเข้าถึงโอกาสความร่วมมือกับประเทศในอาเซียน เอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และภูมิภาคอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับจุดเน้นของแต่ละสถาบัน

8.2 ข้อเสนอแนะระดับสถาบัน

1. **การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาค** มหาวิทยาลัยภูมิภาคควรร่วมกันจัดตั้ง “เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิภาคเพื่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” เพื่อแลกเปลี่ยนความเชี่ยวชาญ ทรัพยากร และประสบการณ์ เครือข่ายนี้สามารถจัดการประชุมวิชาการร่วมกันปีละครั้ง พัฒนาหลักสูตรร่วม แลกเปลี่ยนคณาจารย์และนักศึกษา และทำวิจัยร่วมในประเด็นที่เสริมกัน การสร้างเครือข่ายจะช่วยเพิ่มอำนาจต่อรองและสร้างพลังร่วมในการผลิตความรู้ที่สามารถท้าทายการรวมศูนย์ทางวิชาการ
2. **การพัฒนาศูนย์ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน** แต่ละมหาวิทยาลัยอาจจัดตั้ง “ศูนย์ศึกษา” เฉพาะด้านที่สอดคล้องกับจุดเน้นของตน โดยศูนย์เหล่านี้จะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการรวบรวมความรู้ การจัดการประชุมวิชาการ การเชื่อมโยงกับเครือข่ายนานาชาติ และการให้คำปรึกษาด้านนโยบาย การมีศูนย์ความเชี่ยวชาญจะช่วยสร้างการยอมรับในชุมชนวิชาการและเพิ่มโอกาสในการได้รับทุนวิจัยจากแหล่งต่าง ๆ
3. **การพัฒนาระบบติดตามศิษย์เก่าและการเชื่อมโยงกับตลาดแรงงาน** มหาวิทยาลัยควรสร้างระบบติดตามศิษย์เก่าอย่างเป็นระบบเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเส้นทางอาชีพ ความต้องการทักษะในตลาดแรงงาน และข้อเสนอแนะสำหรับปรับปรุงหลักสูตรอย่างสม่ำเสมอ ควรจัดกิจกรรมเชื่อมโยงระหว่างศิษย์เก่ากับศิษย์ปัจจุบันเป็นประจำ เชิญศิษย์เก่าที่ประสบความสำเร็จมาบรรยายพิเศษหรือเป็นพี่เลี้ยง และสร้างความร่วมมือกับองค์กรที่เป็นนายจ้างศักยภาพในการจัดโครงการฝึกงานและสหกิจศึกษา การเชื่อมโยงกับตลาดแรงงานจะช่วยให้หลักสูตรมีความเกี่ยวข้องมากขึ้นและเพิ่มความมั่นใจให้กับนักศึกษาเกี่ยวกับโอกาสทางอาชีพ

4. การลงทุนในการพัฒนาอาจารย์ มหาวิทยาลัยควรจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนให้คณาจารย์เข้าร่วมประชุมวิชาการระหว่างประเทศ เข้าถึงฐานข้อมูลวารสารวิชาการที่หลากหลาย และได้รับการอบรมเกี่ยวกับแนวทางการสอนที่เน้นการบูรณาการทฤษฎีกับบริบทท้องถิ่น ควรลดภาระงานเพื่อให้คณาจารย์มีเวลามากขึ้นสำหรับการวิจัยและการพัฒนาการสอน นอกจากนี้ ควรสร้างกลไกสนับสนุนให้คณาจารย์สร้างความร่วมมือวิจัยกับนักวิชาการจากประเทศเพื่อนบ้าน และภูมิภาคที่เป็นจุดเน้นของการศึกษา

8.3 ข้อเสนอแนะระดับการปฏิบัติในห้องเรียน

1. การพัฒนารูปแบบการสอนที่เริ่มจากปรากฏการณ์ท้องถิ่น อาจารย์ผู้สอนสามารถออกแบบรายวิชาโดยเริ่มจากปรากฏการณ์หรือกรณีศึกษาจากท้องถิ่นหรือภูมิภาคที่นักศึกษาคุ้นเคย จากนั้นจึงค่อย ๆ เชื่อมโยงกับทฤษฎีและแนวคิดในระดับสากล ตัวอย่างเช่น ในวิชาความมั่นคงระหว่างประเทศ แทนที่จะเริ่มจากทฤษฎีสมจริงหรือเสรีนิยม อาจเริ่มจากความขัดแย้งในชายแดนใต้หรือประเด็นเขื่อนในลุ่มน้ำโขง แล้วจึงนำทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้ในการวิเคราะห์ว่า ทฤษฎีใดอธิบายปรากฏการณ์ได้ดีที่สุด ทฤษฎีใดมีข้อจำกัด และอาจต้องปรับปรุงหรือสร้างแนวคิดใหม่อย่างไร แนวทางนี้จะช่วยให้นักศึกษาเห็นคุณค่าของทฤษฎีในฐานะเครื่องมือในการทำความเข้าใจ ไม่ใช่สิ่งที่ต้องจดจำโดยไม่เข้าใจความเชื่อมโยงกับความเป็นจริง
2. การบูรณาการการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง รายวิชาควรรวมองค์ประกอบของการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง เช่น การศึกษาดูงาน การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่น การเข้าร่วมสังเกตการณ์การประชุมระดับท้องถิ่นหรืออนุภูมิภาค และการทำโครงการวิจัยเล็ก ๆ ในชุมชน ประสบการณ์เหล่านี้จะช่วยให้นักศึกษาเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่ได้เกิดขึ้นเพียงในระดับรัฐบาลกลางหรือองค์กรระหว่างประเทศเท่านั้น แต่เกิดขึ้นในหลายระดับ และหลายพื้นที่ การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงยังช่วยพัฒนาทักษะการวิจัยและการวิเคราะห์ที่จำเป็นสำหรับการทำงานในอนาคต
3. การส่งเสริมการคิดวิพากษ์ต่อทั้งทฤษฎีสากลและความรู้ท้องถิ่น อาจารย์ผู้สอนสามารถส่งเสริมให้นักศึกษาดังคำถามกับทั้งทฤษฎีสากลและความรู้ท้องถิ่น ไม่ยอมรับสิ่งใดโดยปริยาย ฝึกให้นักศึกษาวิเคราะห์ว่าทฤษฎีใดเหมาะสมกับบริบทใด มีข้อจำกัดอย่างไร และอาจต้องปรับปรุงอย่างไร ในขณะเดียวกัน ควรฝึกให้นักศึกษาตระหนักว่าความรู้ท้องถิ่นเองก็มีข้อจำกัด และอาจสะท้อนอคติหรืออำนาจของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การคิดวิพากษ์แบบนี้จะช่วยให้นักศึกษาหลีกเลี่ยงทั้งการยอมรับความเป็นตะวันตกเป็นศูนย์กลางและการตกอยู่ในกับดักชาตินิยมทางวิชาการ

4. การใช้วรรณกรรมที่หลากหลายและเป็นตัวแทนของเสียงที่แตกต่าง รายชื่อหนังสืออ่านประกอบควรรวมผลงานจากนักวิชาการในภูมิภาคต่าง ๆ ไม่จำกัดเฉพาะตะวันตก ควรรวมผลงานจากนักวิชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และภูมิภาคอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา แม้ว่าข้อจำกัดด้านภาษาอาจทำให้การเข้าถึงวรรณกรรมเหล่านี้มีความยากลำบาก แต่อาจารย์สามารถเริ่มจากผลงานที่ตีพิมพ์ในภาษาอังกฤษโดยนักวิชาการจากภูมิภาคต่าง ๆ หรือผลงานแปลที่มีคุณภาพ การใช้วรรณกรรมที่หลากหลายจะช่วยให้นักศึกษาเห็นว่ามีความหลากหลายในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและความรู้ไม่ได้มาจากแหล่งเดียว

เอกสารอ้างอิง

ภาษาอังกฤษ

- Acharya, A. (2011). Dialogue and discovery: In search of International Relations theories beyond the West. *Millennium: Journal of International Studies*, 39(3), 619-637.
- Acharya, A. (2014). Global International Relations (IR) and regional worlds: A new agenda for international studies. *International Studies Quarterly*, 58(4), 647-659.
- Acharya, A. (2017). Theorising the international relations of Asia: necessity or indulgence? Some reflections. *The Pacific Review*, 30(6), 816-828.
- Acharya, A., & Buzan, B. (2007). Conclusion: On the possibility of a non-Western IR theory in Asia. *International Relations of the Asia-Pacific*, 7(3), 427-438.
- Acharya, A., & Buzan, B. (2019). *The making of global International Relations: Origins and evolution of IR at its centenary*. Cambridge University Press.
- Albert, M., & Brock, L. (1996). Debordering the world of states: New spaces in international relations. *New Political Science*, 18(1), 69-106.
- Alvarez, M. (2020). *The rise of paradiplomacy in international relations*. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2020/03/17/the-rise-of-paradiplomacy-in-international-relations/>
- Barua, T. (2020). The look East policy/Act east policy-driven development model in Northeast India. *Jadavpur Journal of International Relations*, 24(1), 101-120.
- Bilgin, P. (2016). 'Contrapuntal reading' as a method, an ethos, and a metaphor for Global IR. *International Studies Review*, 18(1), 134-146.

- Carranza, M. E. (2017). Rising regional powers and international relations theories: Comparing Brazil and India's foreign security policies and their search for great-power status. *Foreign Policy Analysis*, 13(2), 255-277.
- Cashman, T. G. (2016). Navigating the intersection of place-based pedagogy and border pedagogy: Resituating our positions through dialogic understandings. *International Journal of Critical Pedagogy*, 7(1), 86-107.
- Cashman, T. G., & McDermott, B. R. (2013). International Issues, High-Stakes Testing, and Border Pedagogy: Social Studies at Border High School. *Issues in Teacher Education*, 22(1), 75-92.
- Chapsos, I., & Malcolm, J. A. (2017). Maritime security in Indonesia: Towards a comprehensive agenda? *Marine Policy*, 76, 178-184.
- Chong, A., & Hamilton-Hart, N. (2009). Teaching international relations in Southeast Asia: Historical memory, academic context, and politics—an introduction. *International Relations of the Asia-Pacific*, 9(1), 1-18.
- Dian, M. (2022). The rise of China between global IR and area studies: an agenda for cooperation. *Italian Political Science Review/Rivista Italiana di Scienza Politica*, 52(1), 20-35.
- Erdilmen, M., Milner, J., & Bradley, M. (2025). Through the Localisation Looking Glass: Seeing Subaltern Power in the Refugee Regime. *Global Studies Quarterly*, 5(1), ksaf011.
- Ferreira, M. A. S. V. (2016). The rise of international relations programs in the Brazilian federal universities: Curriculum specificities and current challenges. *Journal of Political Science Education*, 12(3), 264-281.
- Frueh, J., Diehl, P. F., Li, X., Gokcek, G., & Pkalya, B. (2021). Forum on pedagogy: The introductory course in international relations: Regional variations. *International Studies Perspectives*, 22(1), 108-135.
- Giroux, H. A., & Robbins, C. G. (2015). Border pedagogy in the age of postmodernism. In Giroux, H. A., & Robbins, C. G. (Eds.), *The Giroux Reader* (pp. 214-235). Routledge.
- Gökçe, E. U. (2023). Teaching methodological approaches on the study of International Relations: Case of Türkiye. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 187-204.
- Gürkaş, E. T. (2018). Border as "Zone of Indistinction": The state of exception and the spectacle of terror along Turkey's border with Syria. *Space and Culture*, 21(3), 322-335.

- Hagmann, J., & Biersteker, T. J. (2014). Beyond the published discipline: Toward a critical pedagogy of international studies. *European Journal of International Relations*, 20(2), 291-315.
- Hobson, J. M. (2007). Reconstructing international relations through world history: Oriental globalisation and the global–dialogic conception of inter-civilisational relations. *International Politics*, 44(4), 414-430.
- Hobson, J. M. (2012). *The Eurocentric conception of world politics: Western International Relations theory, 1760-2010*. Cambridge University Press.
- Ikenberry, G. J. (2022). Why American Power Endures: The US-Led Order Isn't in Decline. *Foreign Affairs*, 101(6), 56-73.
- Ikenberry, G. J. (2024). Three Worlds: the West, East and South and the competition to shape global order. *International Affairs*, 100(1), 121-138.
- Kayaoglu, T. (2010). Westphalian Eurocentrism in International Relations theory. *International Studies Review*, 12(2), 193-217.
- Kochanski, A., Scott, E., & Welsh, J. (2025). Localisation in World Politics: Bridging Theory and Practice. *Global Studies Quarterly*, 5(1), Article ksaf023. <https://doi.org/10.1093/isagsq/ksaf023>
- Ling, L. H. M., & Chen, B. (2018). International relations and the rise of Asia: A new 'moral imagination' for world politics? In Gofas, A., Hamati-Ataya, I., Onuf, N. G. (Eds.), *The SAGE Handbook of the History, Philosophy and Sociology of International Relations* (pp. 363-377). SAGE Publications.
- na Thalang, C. (2022). Conclusion: The State of IR in Southeast Asia—Heavily Western but Still Evolving. *Contemporary Southeast Asia*, 44(1), 136-152.
- na Thalang, C. (2024). Advancing Global IR from a Thai Perspective: Opportunities for Introducing Homegrown Theories and Concepts. In C. na Thalang & Y. S. Eun (Eds.), *Global International Relations in Southeast Asia* (pp. 89-115). Routledge.
- na Thalang, C., Chong, J. I., Do, T. T., Gindarsah, I., & Jones, L. (2025). The State of the Discipline: How Far Along Are We in Developing an IR Theory Based on Southeast Asia's Experiences. *International Studies Review*, 27(1), 1-24.
- na Thaland. C., Jayanama, S., & Poonkham, J. (Eds.). (2019). *International Relations as a Discipline in Thailand: Theory and Sub-Fields*. Oxon. Routledge.
- Nayak, M. V., & Selbin, E. (2010). *Decentring International Relations*. Zed Books.
- Nguyen, N. (2020). On geopolitics and education: Interventions, possibilities, and future directions. *Geography Compass*, 14(9), e12524.

- Peters, I., & Wemheuer-Vogelaar, W. (2016). *Globalising international relations: Scholarship amidst divides and diversity*. Palgrave Macmillan.
- Poonkham, J. (2017). What does Thai international relations want? *Journal of Social Sciences*, 13(1), 1-22.
- Sadeghlou, S., Hafeznia, M., Safavi, S. Y., & Roumina, E. (2019). Role of Regional Integration in MERCOSUR Regional Peace and Development an Approach to Human-Centred Geopolitics. *Geopolitics Quarterly*, 15(4), 1-24.
- Schneider, F. (2014). Reconceptualising world order: Chinese political thought and its challenge to International Relations theory. *Review of International Studies*, 40(4), 683-703.
- Simangan, D. (2021). Where is the Asia Pacific in mainstream international relations scholarship on the Anthropocene? *The Pacific Review*, 34(4), 517-545.
- Tickner, A. B. (2000). *A state of the art of the study of international relations in Latin America* (Doctoral dissertation, University of Miami).
- Tickner, A. B. (2003). Seeing IR differently: notes from the Third World. *Millennium*, 32(2), 295-324.
- Tickner, A. B. (2013). Core, periphery and (neo)imperialist International Relations. *European Journal of International Relations*, 19(3), 627-646.
- Utomo, A. B. (2022). Paradiplomacy as the product of state transformation in the era of globalisation: the case of Indonesia. *Janus.net*, 13(1), 63-78.
- Wemheuer-Vogelaar, W., Bell, N. J., Navarrete Morales, M., & Tierney, M. J. (2016). The IR of the beholder: Examining global IR using the 2014 TRIP survey. *International Studies Review*, 18(1), 16-32.
- Wisaijorn, T. (2019). The inescapable territorial trap in international relations: borderland studies and the Thai-Lao border from 1954 to the Present. *Geopolitics*, 24(4), 811-835.
- Wisaijorn, T. (2025). Inter-Local Relations between Thailand and Lao PDR: Collaborative Efforts of Thoeng and Paktha in Combating Environmental Threats in the Borderland. *Political Science and Public Administration Journal*, 16(1), 1-28.

การเสริมสร้างศักยภาพท้องถิ่นในภาคอีสาน: บทบาทของความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ในการส่งเสริมการกระจายอำนาจ และพัฒนาท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ธวัชชัย วรกิตติมาลี
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงวิพากษ์ (Critical Examination) เกี่ยวกับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ (Foreign Aid) โดยไม่ได้จำกัดอยู่แค่การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) หากแต่ลงลึกไปถึงการตรวจสอบเจตจำนงของประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก การศึกษาตั้งคำถามสำคัญว่า ความช่วยเหลือดังกล่าวมุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพที่แท้จริงในระดับท้องถิ่นหรือไม่ เนื่องจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหลากหลายรูปแบบ ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากการลงทุนและการดำเนินงานของนานาประเทศในภูมิภาคนี้ ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยจึงวิเคราะห์ว่าความช่วยเหลือระหว่างประเทศจะสามารถเสริมสร้างศักยภาพให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้อย่างไร โดยใช้ ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เป็นกรอบแนวคิดในการประเมินวัตถุประสงค์เชิงยุทธศาสตร์และแรงจูงใจที่ผลักดันการเข้ามามีส่วนร่วมของประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือ เพื่อนำไปสู่การกำหนดข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับองค์กรต่าง ๆ ในการให้ความช่วยเหลือที่สามารถเสริมสร้างธรรมาภิบาลท้องถิ่นในภาคอีสานได้อย่างแท้จริง และช่วยให้สามารถรับมือกับพลวัตที่เปลี่ยนแปลงไปในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ การกระจายอำนาจ การพัฒนาท้องถิ่น ภาคอีสาน

Isan's Local Governance: The Roles of Foreign Aid in Promoting Decentralisation and Local Development in Northeastern Thailand

Thawatchai Worrakittimalee
Khon Kaen University

Abstract

This research moves beyond a descriptive analysis of foreign aid to critically examine donor intentions, particularly within the Indo-Pacific. The study questions whether aid prioritises genuine local empowerment. Northeastern Thailand faces various transformations, potentially influenced by investments and actions from Indo-Pacific nations. This research, therefore, analyses how aid can effectively empower local communities to respond to these changes, some of which may originate from countries like China. Employing International Relations (IR) theories, the project assesses the strategic objectives and motivations driving donor involvement and compares diverse approaches. Ultimately, it aims to formulate policy recommendations for actors like the EU on how to provide assistance that truly empowers local governance in Isan to navigate the evolving landscape shaped by Indo-Pacific dynamics.

Keywords: Foreign Aid, Official Development Assistance (ODA), Decentralisation, Local Development, Isan region

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โครงสร้างอำนาจในการเมืองระหว่างประเทศในศตวรรษที่ 21 ได้เคลื่อนย้ายมาสู่ภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก ซึ่งนับว่าเป็นภูมิภาคที่ได้กลายเป็นเวทีประลองอำนาจแห่งใหม่ระหว่างมหาอำนาจเดิมที่พยายามรักษาสถานะนำอย่างเหนียวแน่นอย่างสหรัฐฯ และประเทศพันธมิตร กับมหาอำนาจใหม่อย่างสาธารณรัฐประชาชนจีนที่กำลังแผ่ขยายอิทธิพลของตนไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก การแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์นี้ ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางทหารเท่านั้น แต่ยังได้ขยายขอบเขตสู่การแข่งขันในหลายมิติ การแข่งขันผ่านการพัฒนา (Competition through Development) นับเป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการปะทะกันของกระบวนทัศน์ในการให้ความช่วยเหลือที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ในขณะที่ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง (Free and Open Indo-Pacific: FOIP) ซึ่งนำโดยสหรัฐฯ และญี่ปุ่นพยายามใช้การให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (Official Development Assistance: ODA) เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมธรรมาภิบาล (good governance) และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพ (Quality Infrastructure) เพื่อธำรงรักษาระเบียบโลกแบบเสรีนิยม (Shiga, 2023) ประเทศจีนก็ได้เสนอโครงการริเริ่มแถบและเส้นทาง (Belt and Road Initiative: BRI) ซึ่งเน้นโครงการขนาดใหญ่ รวดเร็วและไม่ผูกมัดเงื่อนไขทางการเมืองที่ซับซ้อนเป็นสำคัญ (Dole et al., 2021; Zhang, 2021) การแข่งขันนี้จึงไม่ใช่เพียงการแข่งขันระหว่างโครงการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ แต่เป็นการแข่งขันเชิงบรรทัดฐาน (normative competition) ว่าโมเดลการพัฒนาแบบใดจะมีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับมากกว่ากัน

ท่ามกลางการแข่งขันเชิงอำนาจนี้ ความช่วยเหลือทางวิชาการ (Technical Assistance) ได้กลายเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพและซับซ้อน แม้ในทางทฤษฎี ความช่วยเหลือทางวิชาการอาจถูกมองว่าเป็นเพียงเครื่องมือในการถ่ายทอดองค์ความรู้และเสริมสร้างขีดความสามารถ (Capacity building) แก่ประเทศผู้รับความช่วยเหลือ (Ismail, 2019; Sobis & de Vries, 2009) แต่ในทางปฏิบัติแล้วกลับเต็มไปด้วยความท้าทายและยุทธศาสตร์ที่แอบแฝง งานวิชาการในด้านการพัฒนาระหว่างประเทศหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าความช่วยเหลือทางวิชาการมักไม่มีประสิทธิภาพมากนัก เนื่องจากการพยายามใช้ความช่วยเหลือเพื่อแก้ปัญหาทางเทคนิคและปัญหาเชิงการเมืองภายในประเทศผู้รับเป็นส่วนใหญ่ (Mateos & Suárez-Díaz, 2020; Nastase et al., 2021) นอกจากนี้ บ่อยครั้งความช่วยเหลือดังกล่าวก็กลายเป็นโครงการที่ขับเคลื่อนโดยวาระของผู้ให้ (Donor-driven) ซึ่งขาดความเข้าใจในบริบทท้องถิ่น มากกว่าที่จะเป็นโครงการที่ได้รับการยอมรับอย่างแท้จริงจากผู้รับ (Desai & Snavely, 2007; Godfrey et al., 2002; Megersa, 2019a) ยิ่งไปกว่านั้น งานวิจัยหลายชิ้นยังเผยให้เห็นถึง “เจตนาที่ซ่อนเร้น” ของความช่วยเหลือทางวิชาการในฐานะที่เป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ที่แยบยล ยกตัวอย่างเช่น กรณีศึกษาของญี่ปุ่นที่พบว่า การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการในรูปแบบของการศึกษาความเป็นไปได้โครงการ (Feasibility Studies) สามารถสร้างความนิยมชมชอบ (Goodwill) ในประเทศผู้รับ และนำไปสู่ความได้เปรียบของบริษัทญี่ปุ่นในการประมูลโครงการเงินกู้ขนาดใหญ่ในภายหลังได้อย่างมีนัยสำคัญ (Nishitateno, 2024; Otor, 2014) ความช่วยเหลือทางวิชาการจึงไม่ได้เป็นเพียงการให้ความรู้โดยบริสุทธิ์ใจ แต่เป็นกลไกในการสอดแทรกบรรทัดฐาน การพึ่งพิงทางเทคโนโลยี และการส่งเสริมผลประโยชน์แห่งชาติของประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือแอบแฝงไปกับโครงการให้ความช่วยเหลือนั้น ๆ (Gulrajani & Calleja, 2019)

พลวัตดังกล่าวได้สะท้อนกลับมายังประเทศไทยซึ่งมีที่ตั้งเป็นจุดยุทธศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งองค์ความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยที่ผ่านมามักถูกครอบงำด้วย “มุมมองจากศูนย์กลาง” (Bangkok-centric perspective) รวมถึงนโยบายต่างประเทศเองก็ถูกกำหนดโดยรัฐบาลกลางเป็นหลักซึ่งแม้จะมีผลกระทบโดยตรงต่อท้องถิ่นก็ตาม มุมมองดังกล่าวนับเป็นข้อบกพร่องเชิงวิเคราะห์ที่มองข้ามความจริงที่ว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในระดับรัฐเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบและถูกตีความแตกต่างกันไปในระดับภูมิภาคย่อยด้วย ดังนั้นการศึกษาในระดับมหภาคจึงมักให้ผลลัพธ์ที่ไม่สอดคล้องกันหรือไม่พบความสัมพันธ์ที่ชัดเจน เพราะอาจเป็นการมองข้ามพลวัตที่ซับซ้อนในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นที่ที่นโยบายต่างประเทศถูกนำไปปฏิบัติ ตีรองและท้าทายอย่างแท้จริงในปัจจุบัน (Knack, 2004)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ได้ปรากฏขึ้นในฐานะกรณีศึกษาที่ทำหามุมมองแบบรวมศูนย์อย่างชัดเจน เนื่องจากอีสานได้ถูกแปรสภาพให้กลายเป็น “ประตูด้านหน้า” ที่เชื่อมต่อประเทศไทยเข้ากับอนุภูมิภาคแม่โขง (Greater Mekong Subregion: GMS) อย่างเต็มตัว โดยมีเส้นทางรถไฟความเร็วสูงจีน-ลาวเป็นตัวเร่งปฏิกิริยา การเปลี่ยนแปลงนี้ได้ยกสถานะของอีสานให้กลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของโครงการ BRI และในขณะเดียวกัน ก็เป็นพื้นที่เป้าหมายของญี่ปุ่นที่พยายามคานอำนาจผ่านโครงการระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor: EWEC) อีสานจึงไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ขายขบอีกต่อไป แต่ได้กลายเป็นพื้นที่ซ้อนทับแห่งการแข่งขันของมหาอำนาจอย่างเป็นรูปธรรม ยิ่งไปกว่านั้น บริบททางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองภายในของอีสานทำให้ภาพนี้ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ช่องว่างทางการพัฒนาเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ ได้เปิดโอกาสให้ความช่วยเหลือจากภายนอกสามารถเข้ามามีบทบาทได้อย่างเด่นชัด ทั้งนี้ การให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศจากประเทศที่แตกต่างกัน มักส่งผลต่อการพัฒนาในพื้นที่อีสานที่ต่างกันด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Berthélemy (2006) และ Brazys (2013) ที่ชี้ให้เห็นว่าประสิทธิผลของความช่วยเหลือระหว่างประเทศขึ้นอยู่กับความแตกต่างของผู้ให้ทุน (Donor Heterogeneity) เช่นกัน (Berthélemy, 2006; Brazys, 2013)

ปรากฏการณ์นี้เองที่นำมาสู่คำถามวิจัยที่ว่า เมื่อโครงการความช่วยเหลือจากมหาอำนาจ สหรัฐฯ จีนและญี่ปุ่นที่มีโมเดลและนโยบายแตกต่างกันหลั่งไหลเข้าสู่พื้นที่อีสานโดยตรง ได้ถูกปฏิบัติ (Practiced) และปรับใช้ (Adapted) โดยตัวแสดงในระดับท้องถิ่นอย่างไร? โมเดลที่เน้นการทำงานใกล้ชิดของญี่ปุ่นและสหรัฐฯ และโมเดลที่เน้นโครงการขนาดใหญ่ของจีน ส่งผลต่อพลวัตของการกระจายอำนาจ (Decentralisation) และการพัฒนาท้องถิ่น (Local Development) ในทิศทางที่แตกต่างกันหรือไม่? ท้ายสุด ปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับท้องถิ่นเช่นนี้ ได้ก่อให้เกิด “การทูตภูมิภาคย่อย” (Paradiplomacy) รูปแบบใหม่ที่ท้าทายอำนาจของรัฐบาลกลางหรือไม่ อย่างไร

งานวิจัยชิ้นนี้จึงตั้งอยู่บนข้อเสนอก็คือ การทำความเข้าใจนโยบายต่างประเทศของไทยในโลกยุคใหม่ไม่อาจสมบูรณ์ได้หากปราศจากการพิจารณาพลวัตเชิงพื้นที่ในระดับภูมิภาคย่อย การศึกษา “มุมมองจากอีสาน” จึงไม่ใช่เป็นเพียงการศึกษาเชิงพื้นที่ แต่เป็นการเปิดพรมแดนความรู้ใหม่เพื่อสำรวจว่า ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับมหภาคว่าด้วยประสิทธิผลของความช่วยเหลือ และการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจนั้นปรากฏเป็นจริงอย่างไรในระดับจุลภาค บทความนี้พิจารณามิติอันซับซ้อน

ของการเมืองว่าด้วยความช่วยเหลือ (The Politics of Aid) ซึ่งผลลัพธ์ไม่ได้ถูกกำหนดโดยรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นภาพสะท้อนของการต่อรอง การปรับใช้และการสร้างความหมายโดยตัวแสดงในระดับท้องถิ่น ผู้ซึ่งมีผลประโยชน์และมุมมองของตนที่แตกต่างจากรัฐบาลกลาง

คำถามการวิจัย (Research Questions)

การช่วยเหลือระหว่างประเทศจากมหาอำนาจในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก โดยเฉพาะสหรัฐฯ ญี่ปุ่น และจีน ส่งผลต่อพลวัตการพัฒนาท้องถิ่นและกระบวนการกระจายอำนาจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยอย่างไร และปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่แตกต่างจากมุมมองของส่วนกลางหรือไม่ อย่างไร

2. การทบทวนวรรณกรรม (Literature Review)

การศึกษาทบทวนของความช่วยเหลือจากต่างประเทศ (Foreign Aid) ต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการพัฒนาในประเทศผู้รับ เป็นหัวข้อที่มีการถกเถียงอย่างกว้างขวางและยาวนานในแวดวงวิชาการรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อที่จะทำความเข้าใจปรากฏการณ์การให้ช่วยเหลือระหว่างประเทศ จากสหรัฐฯ จีนและญี่ปุ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยได้อย่างลึกซึ้ง จำเป็นต้องมีการทบทวนและสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ วรรณกรรมในประเด็นนี้สามารถแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) ข้อถกเถียงว่าด้วยประสิทธิผลของความช่วยเหลือและแรงจูงใจของผู้ให้ความช่วยเหลือ และลักษณะเฉพาะของความช่วยเหลือทางวิชาการ (2) ความสำคัญของความแตกต่างระหว่างผู้ให้ความช่วยเหลือ (3) กระบวนทัศน์แบบเอเชียและลักษณะเฉพาะของผู้ให้ความช่วยเหลืออย่างญี่ปุ่นและจีน และ (4) ความสัมพันธ์ระหว่างความช่วยเหลือจากต่างประเทศกับการกระจายอำนาจและธรรมาภิบาลท้องถิ่น การทบทวนวรรณกรรมเหล่านี้จะนำไปสู่การระบุช่องว่างทางความรู้ที่สำคัญ ซึ่งเป็นที่มาของโจทย์วิจัยในครั้งนี้

2.1 ประสิทธิภาพของความช่วยเหลือและแรงจูงใจของผู้ให้ความช่วยเหลือ และความช่วยเหลือทางวิชาการ

คำถามพื้นฐานในการศึกษาการพัฒนาและความช่วยเหลือระหว่างประเทศ มักวนเวียนอยู่กับคำถามที่ว่า ความช่วยเหลือจากต่างประเทศได้ผลจริงหรือไม่ ซึ่งเป็นคำถามที่ยังคงเป็นข้อถกเถียงและไม่มีคำตอบที่ชัดเจนเป็นหนึ่งเดียว งานวิชาการด้านความช่วยเหลือระหว่างประเทศในยุคแรก โดยเฉพาะจากมุมมองของสถาบันระหว่างประเทศ มักจะมีทัศนะในเชิงบวกต่อประเด็นนี้ โดยมองว่าการจัดสรรความช่วยเหลือในช่วงทศวรรษ 1990 มีแนวโน้มไปในทางที่ดี โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาและมุ่งให้ประเทศผู้รับมีสภาพแวดล้อมทางนโยบายที่ดี (Good Policy Environments) ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่มีแนวโน้มจะนำไปสู่การลดความยากจนที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น (Dollar, 2001) อย่างไรก็ตาม มุมมองเชิงบวกนี้ได้ถูกท้าทายอย่างหนักจากงานวิจัยเชิงปริมาณจำนวนมากในยุคหลัง ที่ได้แย้งว่าไม่ปรากฏหลักฐานทางสถิติที่ชัดเจนว่าความช่วยเหลือจากต่างประเทศโดยรวมจะนำไปสู่การส่งเสริมประชาธิปไตย หรือสร้างธรรมาภิบาลอย่างมีนัยสำคัญในประเทศผู้รับ (Finkel et al., 2007; Gibson et al., 2015; Knack, 2004)

ข้อค้นพบที่ไม่สอดคล้องกันเหล่านี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการศึกษา โดยนักวิชาการเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการเมืองว่าด้วยความช่วยเหลือมากขึ้น (Finkel et al., 2007; Pauselli, 2019; Wright & Winters, 2010) งานวิชาการกลุ่มนี้ได้แย้งว่าการจะเข้าใจประสิทธิภาพของความช่วยเหลือได้นั้นจำเป็นต้องเข้าใจว่าการเมืองเข้ามามีบทบาทกับการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างไร Wright & Winters (2010) เสนอว่าการเมืองดังกล่าวสามารถมองได้สองลักษณะ คือ การเมืองในฐานะ “ตัวกรอง” (Politics as a filter) ที่ซึ่งสถาบันทางการเมืองและระบอบการอภิบาล (governance) ของประเทศผู้รับจะทำหน้าที่คัดกรองและกำหนดว่าความช่วยเหลือจะถูกนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพหรือถูกเบียดบังไปเพื่อผลประโยชน์อื่น และการเมืองในฐานะ “ผลลัพธ์” (Politics as an outcome) ที่ซึ่งความช่วยเหลือจากต่างประเทศเองก็สามารถเข้าไปเปลี่ยนแปลงสถาบันทางการเมืองและความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในประเทศผู้รับได้ (Wright & Winters, 2010)

ในมุมมองที่วิพากษ์มากขึ้น งานของ Koch (2024) ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบที่ไม่ได้ตั้งใจ (Unintended Consequences) ของความช่วยเหลือระหว่างประเทศ (Koch, 2024) ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาก่อนหน้านี้ โดย Remmer (2004) พบว่าความช่วยเหลือจากต่างประเทศมักนำไปสู่การขยายตัวของภาครัฐในประเทศผู้รับ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “Flypaper Effect” กล่าวคือ เงินช่วยเหลือที่เปรียบเสมือน “เงินได้เปล่า” จากภายนอก ได้ผลักดันให้รัฐบาลใช้จ่ายมากขึ้นโดยไม่ต้องเผชิญกับต้นทุนทางการเมืองจากการขึ้นภาษีกับประชาชน และในขณะเดียวกันก็ลดทอนความพยายามในการจัดเก็บรายได้ภายในประเทศ ซึ่งขัดแย้งกับวัตถุประสงค์ของผู้ให้ความช่วยเหลือที่มักส่งเสริมวินัยทางการเงินและการคลังในประเทศผู้รับให้เข้มแข็ง (Remmer, 2004) นอกจากนี้ โครงสร้างของระบบการให้ความช่วยเหลือเองก็อาจสร้างปัญหาได้เช่นกัน โดย Knack และ Rahman (2007) ชี้ว่าสภาวะที่ “ปัญหาการกระจายตัวของผู้ให้” (Donor Fragmentation) หรือการที่มีผู้ให้ความช่วยเหลือจำนวนมากในประเทศเดียวอาจนำไปสู่การแข่งขันเพื่อแย่งชิงบุคลากร (Poaching) ที่มีความสามารถจากภาครัฐไปทำงานในโครงการของตน สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นการลดทอนประสิทธิภาพของระบบราชการในระยะยาวได้ (Knack & Rahman, 2007) ในขณะที่ Winters (2012) ได้เจาะลึกถึงอุปสรรคในการประสานงานของผู้ให้ทุน โดยชี้ว่าผู้ให้ความช่วยเหลือแต่ละรายมักจะสร้างพันธมิตรกับหน่วยงานที่แตกต่างกันในรัฐบาลผู้รับ และการแข่งขันระหว่างหน่วยงานเหล่านี้ ก็ได้กลายเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางการประสานงานของผู้ให้ทุนเอง (Winters, 2012) ข้อถกเถียงในระดับมหภาคเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า การจะตอบคำถามว่าความช่วยเหลือได้ผลหรือไม่นั้น ไม่สามารถมองภาพรวมในระดับโลกได้อีกต่อไป แต่จำเป็นต้องเจาะลึกลงไปในบริบททางการเมือง ลักษณะของความช่วยเหลือ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับในแต่ละกรณี

ความช่วยเหลือทางวิชาการซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของความช่วยเหลือระหว่างประเทศ ก็มีความซับซ้อนและเต็มไปด้วยข้อวิพากษ์วิจารณ์มากเช่นเดียวกัน แม้ความช่วยเหลือทางวิชาการจะถูกนำเสนอในฐานะเครื่องมือที่เน้นการให้ความรู้และเสริมสร้างขีดความสามารถแก่ประเทศผู้รับ ซึ่งดูเหมือนจะมีประสิทธิภาพและเป็นกลางทางการเมือง แต่ในทางปฏิบัติกลับถูกมองว่า ความช่วยเหลือทางวิชาการเป็นรูปแบบความช่วยเหลือที่มีปัญหามากที่สุดรูปแบบหนึ่ง (Ismail, 2019; Megersa, 2019a; Nastase et al., 2021)

งานวิจัยหลายชิ้นได้ชี้ให้เห็นถึงสภาวะที่เกิดขึ้นซ้ำบ่อยครั้งในโครงการความช่วยเหลือทางวิชาการ

กรณีศึกษาของ Godfrey et al. (2002) ในกัมพูชา ได้สรุปปัญหานี้ไว้อย่างชัดเจน โดยชี้ให้เห็นถึง “วงจรอุบาทว์ของการพึ่งพิง” (Vicious cycle of aid dependence) ที่เกิดจากโครงการที่ขับเคลื่อนโดยวาระของผู้ให้ทุน นอกจากนั้น การจ่ายค่าตอบแทนเพิ่มเติมสำหรับข้าราชการที่ทำงานด้วย ก่อให้เกิดการแข่งขันและบ่อนทำลายในระบบราชการในประเทศผู้รับ และท้ายที่สุด การที่บุคลากรที่ได้รับการพัฒนาและเพิ่มพูนทักษะแล้ว กลับไหลออกจากภาครัฐไปสู่องค์กรระหว่างประเทศ ส่งผลให้ไม่เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนภายในประเทศ (Godfrey et al., 2002) ปัญหาเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในระบบราชการแต่ยังปรากฏในบริบทอื่น ๆ ด้วย โดย Desai and Snively (2007) ได้ศึกษาจากมุมมองของผู้ปฏิบัติงานและชี้ให้เห็นถึงความท้าทายในการส่งผ่าน (Transferability Challenge) แนวปฏิบัติทางการบริหารองค์กร โดยโต้แย้งว่าการพยายามลอกเลียนรูปแบบการบริหารองค์กรจากบริบทหนึ่งในประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือไปยังอีกบริบทหนึ่งในประเทศผู้รับ มักจะเกิดความล้มเหลว เนื่องจากความแตกต่างทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมทางการเมือง (Desai & Snively, 2007)

นอกจากนั้น ยังมีข้อวิพากษ์จากนักวิชาการที่มองประวัติศาสตร์ของการพัฒนาในระยะยาว โดย Mateos & Suárez-Díaz (2020) เสนอว่าความช่วยเหลือทางวิชาการมักมีรากฐานมาจากแนวคิดการปรับปรุง (Improvement) ในยุคจักรวรรดินิยม (Mateos & Suárez-Díaz, 2020) นอกจากนี้ Nastase et al. (2021) ได้เสริมแนวคิดนี้ โดยชี้ให้เห็นว่าความช่วยเหลือทางวิชาการมักเกิดจากการพยายามนำเสนอวิธีแก้ปัญหาด้านเทคนิค (Technical Solutions) มาใช้กับปัญหาเชิงการเมือง (Political Problems) ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน จึงทำให้เกิดความล้มเหลว (Nastase et al., 2021) ในทำนองเดียวกัน Saner และ Páez (2006) วิเคราะห์ความช่วยเหลือทางวิชาการที่เกี่ยวกับการค้า (Trade Related Technical Assistance) พบว่าโครงการเหล่านี้มักจะมุ่งเน้นผิดจุด โดยให้ความสำคัญกับประเด็นที่กลุ่มประเทศพัฒนาแล้วให้ความสนใจ เช่น การปรับตัวให้เข้ากับกฎระเบียบ มากกว่าที่จะแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างที่แท้จริงของประเทศกำลังพัฒนา เช่น การขาดความสามารถในการผลิต เป็นต้น (Saner & Páez, 2006) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความช่วยเหลือโดยไม่สอดคล้องกับความต้องการของประเทศผู้รับ

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่งานวิจัยทุกชิ้นที่จะมองความช่วยเหลือทางวิชาการในแง่ลบ Sobis และ de Vries (2009) นำเสนอข้อโต้แย้งที่น่าสนใจว่า ความช่วยเหลือทางวิชาการมีพลวัตที่แตกต่างจากความช่วยเหลือทางการเงินโดยสิ้นเชิง โดยพบว่าปริมาณของความช่วยเหลือทางวิชาการมีความมั่นคงและต่อเนื่อง และสัมพันธ์กับความต้องการของประเทศผู้รับมากกว่าปัจจัยทางการเมือง ซึ่งชี้ว่าความช่วยเหลือทางวิชาการอาจเป็นรูปแบบความร่วมมือที่ยั่งยืนกว่าความช่วยเหลือประเภทอื่น ๆ (Sobis & de Vries, 2009) ข้อค้นพบที่ขัดแย้งกันนี้ตอกย้ำให้เห็นว่า การจะเข้าใจประสิทธิผลของความช่วยเหลือทางวิชาการได้นั้น จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ที่จำแนกประเภทของผู้ให้ทุนและลักษณะของโครงการอย่างละเอียดถี่ถ้วน

2.2 ความแตกต่างของผู้ให้ความช่วยเหลือ (Donor Heterogeneity)

หนึ่งในพัฒนาการที่สำคัญที่สุดในวงการศึกษาความช่วยเหลือระหว่างประเทศในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา คือการตระหนักว่าเราไม่สามารถพิจารณาหรือจัดกลุ่มผู้ให้ความช่วยเหลือเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันได้อีกต่อไป แต่ต้องให้ความสำคัญกับ “ความแตกต่างของผู้ให้ทุน” (Donor Heterogeneity)

โดยมีสมมติฐานและแนวคิดหลักที่ว่าผู้ให้ทุนแต่ละรายมีปรัชญา แรงจูงใจ รูปแบบการดำเนินงาน และผลกระทบที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

Berthélemy (2006) ได้ใช้การวิเคราะห์เชิงปริมาณเพื่อจัดกลุ่มผู้ให้ความช่วยเหลือตามแกน “มุ่งประโยชน์ส่วนรวม-มุ่งประโยชน์ส่วนตน” (Altruistic-Egoistic) โดยใช้ความเชื่อมโยงทางการค้าเป็นตัววัด และพบว่าผู้ให้ความช่วยเหลือแต่ละรายมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยประเทศออสเตรเลีย นิวซีแลนด์และสวิตเซอร์แลนด์ จัดอยู่ในกลุ่มประเทศผู้ให้ที่มุ่งประโยชน์ส่วนรวม (Altruistic) และประเทศออสเตรเลีย ฝรั่งเศสและอิตาลี มีแนวโน้มอยู่ในกลุ่มที่มุ่งประโยชน์ส่วนตนสูง (Egoistic) ในขณะที่ที่ประเทศสหรัฐฯ และญี่ปุ่นถูกจัดอยู่ในกลุ่มกลาง ๆ ค่อนไปทางมุ่งประโยชน์ส่วนตน (Moderately Egoistic) (Berthélemy, 2006) การจำแนกประเภทนี้ช่วยให้เราก้าวข้ามการมองผู้ให้ความช่วยเหลือแบบเหมารวม โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึงผลประโยชน์ในระดับภูมิภาค และเริ่มตั้งคำถามที่ลึกซึ้งขึ้นเกี่ยวกับแรงจูงใจที่แท้จริงเบื้องหลังการให้ความช่วยเหลือ นอกจากนี้ การศึกษาของ Finkel et al. (2007) ยังตอกย้ำความสำคัญของการจำแนกประเภทของความช่วยเหลือ โดยพบว่าความช่วยเหลือด้านประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy Assistance) ของสหรัฐฯ ส่งผลบวกต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ในขณะที่ความช่วยเหลือโดยรวมไม่มีผลเช่นนั้น (Finkel et al., 2007)

ในทำนองเดียวกัน Brazys (2013) ได้แสดงให้เห็นถึงประเด็นนี้อย่างชัดเจน ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบความช่วยเหลือเพื่อการค้า (Aid for Trade) โดยพบว่าแม้จะเป็นความช่วยเหลือในหมวดหมู่เดียวกัน แต่ผลลัพธ์กลับแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะสร้างผลกระทบแบบสากล (Universal) กล่าวคือ ช่วยให้ประเทศผู้รับสามารถส่งออกไปได้ทั่วโลกมากขึ้น เนื่องจากการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานซึ่งเป็นสินค้าสาธารณะ (Public Goods) ในขณะที่ความช่วยเหลือของสหรัฐฯ กลับมีแนวโน้มสร้างผลกระทบแบบเลือกสรร (Selective) กล่าวคือ ให้ความช่วยเหลือเพื่อให้ประเทศผู้รับส่งออกกลับมายังสหรัฐฯ ได้มากขึ้น เนื่องจากความช่วยเหลือดังกล่าวมักเชื่อมโยงกับข้อตกลงทางการค้า ในขณะที่การให้ความช่วยเหลือของเยอรมนีกลับแทบไม่มีผลกระทบในประเด็นนี้เลย เพราะไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการส่งออกโดยตรง (Brazys, 2013) ข้อค้นพบนี้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ว่าการออกแบบโครงการ (Program Design) และแนวทางการปฏิบัติงาน (Implementation) ของผู้ให้ความช่วยเหลือแต่ละรายเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดผลลัพธ์ประเทศผู้รับความช่วยเหลือได้เช่นกัน

Gulrajani และ Calleja (2019) ได้พัฒนารอบการวิเคราะห์ที่ซับซ้อนขึ้นไปอีกชั้น โดยเสนอว่าเราไม่ควรมองผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interest) เป็นข้อตรงข้ามกับความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม แต่ควรจำแนกผลประโยชน์แห่งชาติ ออกเป็นสองประเภท คือ “ผลประโยชน์แห่งชาติที่คับแคบ” (Parochial National Interest) ที่มุ่งหวังผลตอบแทนระยะสั้น กับ “ผลประโยชน์แห่งชาติที่มีหลักการ” (Principled National Interest) ที่มองว่าผลประโยชน์ระยะยาวของตนผูกอยู่กับโลกที่สงบสุขและเจริญรุ่งเรือง กรอบคิดนี้ช่วยให้เราสามารถวิเคราะห์แรงจูงใจของผู้ให้ทุนได้อย่างมีมิติมากขึ้น (Gulrajani & Calleja, 2019)

งานวิจัยในกลุ่มนี้จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนที่ชัดเจนให้งานวิจัยในอนาคตต้องมีการวิเคราะห์ที่จำแนกประเภททั้งผู้ให้ทุนและรูปแบบของความช่วยเหลืออย่างละเอียด เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่น่าเชื่อถือ

2.3 กระบวนทัศน์แบบเอเชีย: ลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นและจีน

ภูมิทัศน์ของความช่วยเหลือระหว่างประเทศในศตวรรษที่ 21 ถูกปรับเปลี่ยนโดยการก้าวขึ้นมาของผู้ให้ความช่วยเหลือรายใหม่จากเอเชีย โดยเฉพาะญี่ปุ่นและจีน ซึ่งได้นำเสนอ “กระบวนทัศน์ทางเลือก” ที่ท้าทายแนวทางแบบดั้งเดิมของชาติตะวันตก

ประเทศญี่ปุ่นในฐานะผู้ให้ทุนรายใหญ่ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากผู้ให้ความช่วยเหลือจากตะวันตก Dole et al. (2021) ได้สรุปลักษณะร่วมของ “แนวทางแบบเอเชีย” (Asian Approach) ซึ่งญี่ปุ่นเป็นผู้บุกเบิกไว้ว่ามีลักษณะสำคัญสี่ประการ ได้แก่ ประการแรกคือ การให้ความช่วยเหลือจะมีแรงจูงใจแบบผสม ที่ให้ความสำคัญกับเป้าหมายทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของตนเอง ประการต่อมาคือ การให้ความช่วยเหลือจะยึดหลักผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefit) และการเคารพอำนาจอธิปไตยของประเทศผู้รับ ประการที่สาม การให้ความช่วยเหลือจะบูรณาการความช่วยเหลือ การค้าและการลงทุน เข้าด้วยกันเป็น “ไตรประสาน” (Trinity Model) และประการสุดท้าย การให้ความช่วยเหลือจะเน้นการให้ความช่วยเหลือในรูปแบบรัฐต่อรัฐ และมุ่งเน้นโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Dole et al., 2021)

โมเดลดังกล่าวนี้มามีรากฐานมาจากประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นเอง ตั้งแต่การจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือในการกลับคืนสู่ภูมิภาคเอเชีย ไปจนถึงการใช้ ODA เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการลงทุนของบริษัทญี่ปุ่นในยุคสงครามเย็น Araki (2007) ยังได้เสนอข้อสังเกตที่แหลมคมว่า ความสำเร็จของโมเดล ODA ญี่ปุ่นในอดีตนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขพิเศษ คือการมีอยู่ของรัฐบาลเผด็จการเพื่อการพัฒนา (Developmental Dictatorships) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรัฐบาลเผด็จการเหล่านั้นสามารถรักษาเสถียรภาพและทุ่มเททรัพยากรไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ไม่มีอีกแล้วในปัจจุบัน (Araki, 2007)

งานวิจัยเชิงปริมาณหลายชิ้นได้ยืนยันถึงแรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่ชัดเจนของญี่ปุ่น โดย Otor (2014) พบว่า ODA ของญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการเพิ่มขึ้นของการส่งออกของตนเอง และที่น่าสนใจคือในเวลาต่อมา ผลตอบแทนกลับเพิ่มสูงขึ้น แม้ญี่ปุ่นจะลดการผูกมัดความช่วยเหลือลงก็ตาม ซึ่งชี้ให้เห็นถึงกลไกของความนิยมชมชอบ และการพึ่งพิงทางเทคโนโลยีที่ถูกสร้างขึ้นในระยะยาว (Otor, 2014) นอกจากนี้ งานวิจัยล่าสุดของ Nishitaten (2024) ได้ตอกย้ำกลไกนี้อย่างชัดเจน โดยพบว่า ความช่วยเหลือทางวิชาการของญี่ปุ่นในรูปแบบของการศึกษาความเป็นไปได้โครงการ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยให้บริษัทญี่ปุ่นได้รับสัญญาสัมปทานโครงการเงินกู้ขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการเผยให้เห็นถึงผลประโยชน์ทับซ้อนที่แฝงอยู่ในความช่วยเหลือทางวิชาการ (Nishitaten, 2024) นอกจากนี้ Shiga (2023) ได้แย้งว่า ODA ของญี่ปุ่นในปัจจุบันได้เข้าสู่ยุคใหม่ โดยได้เปลี่ยนสถานะเป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจกับจีน ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ FOIP อย่างชัดเจน (Shiga, 2023) สะท้อนให้เห็นว่าการเข้าใจ ODA ในปัจจุบันต้องมองผ่านเลนส์ของการแข่งขันทางภูมิรัฐศาสตร์เป็นสำคัญ

ในส่วนของประเทศจีน เมื่อหันมาพิจารณาบทบาทของจีนในเวทีความช่วยเหลือระหว่างประเทศ งานของ Dole et al. (2021) และภาพสะท้อนจากงานวิจัยชิ้นอื่น ๆ ก็ช่วยให้เห็นภาพของโมเดลความช่วยเหลือที่แตกต่างออกไปอย่างน่าสนใจ ในเชิงวาทกรรม จีนดำเนินนโยบายภายใต้แนวคิด “ความร่วมมือใต้-ใต้” (South-South Cooperation) ซึ่งพยายามจะก้าวข้ามความสัมพันธ์แบบผู้ให้-ผู้รับที่ตายตัว

และเน้นย้ำสถานะความเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศกำลังพัฒนากับตนเอง (Dole et al., 2021) ในประเด็นนี้ งานศึกษาของ Hidayat และ Virgianita (2019) ซึ่งศึกษากรณีความช่วยเหลือระหว่างอินโดนีเซียและติมอร์-เลสเต ได้นำเสนอภาพ “ต้นแบบ” ในอุดมคติของความร่วมมือลักษณะนี้ ซึ่งมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การตอบสนองต่อโจทย์ความต้องการจากในพื้นที่เป็นหลัก (Demand-driven) การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทและความพร้อมของประเทศผู้รับและความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งล้วนเป็นภาพลักษณ์ที่จีนพยายามนำเสนอในการทูตสาธารณะ (Public Diplomacy) ของตนเอง (Hidayat & Virgianita, 2019)

ทว่าเมื่อพิจารณาถึงลงไปในทางปฏิบัติ เราจะพบว่าโมเดลความช่วยเหลือของจีนกลับถูกขับเคลื่อนด้วยยุทธศาสตร์ชาติขนาดใหญ่อย่างข้อริเริ่มหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับแนวทางแบบเอเชีย ที่เน้นการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ การบูรณาการเครื่องมือทางการเงินที่หลากหลาย และการดำเนินงานผ่านกลไกแบบรัฐต่อรัฐเป็นหัวใจสำคัญ (Dole et al., 2021) ยิ่งไปกว่านั้นสถานะของจีนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มคณะกรรมการความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (Development Assistance Committee: DAC) ทำให้จีนไม่จำเป็นต้องผูกมัดตนเองเข้ากับบรรทัดฐานสากลด้วยความโปร่งใสหรือการไม่ผูกมัดความช่วยเหลือ ซึ่งกลายเป็นประเด็นที่จีนมักถูกวิพากษ์วิจารณ์อยู่เสมอ ควบคู่ไปกับประเด็นความกังวลเรื่องภาระหนี้สินที่อาจเกิดขึ้นกับประเทศผู้รับ ดังนั้น การก้าวขึ้นมาของจีนในฐานะผู้ให้ทุนรายใหญ่จึงไม่ได้เป็นเพียงการสร้างทางเลือกใหม่ให้กับประเทศกำลังพัฒนาเท่านั้น แต่ยังสร้างแรงกระเพื่อมที่บีบให้ผู้ให้ความช่วยเหลือดั้งเดิมอย่างญี่ปุ่นต้องหันมาทบทวนและปรับยุทธศาสตร์ของตนเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2.4 การเชื่อมโยงความช่วยเหลือสู่การกระจายอำนาจและธรรมาภิบาลท้องถิ่น

วรรณกรรมกลุ่มสุดท้ายเชื่อมโยงข้อถกเถียงเรื่องความช่วยเหลือจากต่างประเทศเข้ากับประเด็นหลักของงานวิจัยนี้โดยตรง คือ การกระจายอำนาจ (Decentralisation) และ ธรรมาภิบาลท้องถิ่น (Local Governance) ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ยังมีข้อจำกัด

Dickovick (2014) ได้เสนอข้อโต้แย้งที่สำคัญในประเด็นนี้ โดยระบุว่า ประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือมีอิทธิพลเพียงเล็กน้อยต่อการตัดสินใจปฏิรูปการกระจายอำนาจ เพราะการตัดสินใจดังกล่าวมักถูกขับเคลื่อนด้วยแรงจูงใจทางการเมืองของรัฐบาลกลาง (Central government's political incentives) ในประเทศผู้รับเป็นหลัก เช่น ความต้องการรักษาเสถียรภาพของระบอบ หรือความได้เปรียบทางการเมือง บทบาทของผู้ให้ความช่วยเหลือจึงมักจำกัดอยู่แค่การสนับสนุนคุณภาพของธรรมาภิบาลท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการกระจายอำนาจไปแล้ว นอกจากนี้ ผู้ให้ความช่วยเหลือเองก็มักเผชิญกับความขัดแย้งเชิงนโยบายระหว่างการส่งเสริม “ความเป็นอิสระ” (Autonomy) ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กับการส่งเสริม “ความรับผิดชอบ” (Responsiveness/Accountability) ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อรัฐบาลกลาง ซึ่งอาจสร้างแรงกดดันที่สวนทางกันได้ (Dickovick, 2014)

ในทำนองเดียวกัน Turner (2002) ได้จำแนกการกระจายอำนาจออกเป็นสองรูปแบบ คือ การถ่ายโอนอำนาจ (Devolution) และการแบ่งอำนาจให้แก่หน่วยงานส่วนภูมิภาค (Deconcentration) นอกจากนี้ ได้เสนอว่าในบริบทของประเทศที่สถาบันยังไม่เข้มแข็ง อย่างเช่นในประเทศกัมพูชา การแบ่งอำนาจให้แก่

หน่วยงานส่วนภูมิภาคอาจเป็นแนวทางที่เหมาะสมและเป็นจริงได้มากกว่า (Turner, 2002) ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าขบคิดเมื่อพิจารณาถึงทางเลือกในการสนับสนุนการกระจายอำนาจ

Romeo (2003) ได้วิพากษ์วิจารณ์แนวทางการให้ความช่วยเหลือในระดับพื้นที่ (Downstream support) ที่เป็นที่ยอมรับ เช่น Sector-Wide Approaches (SWAPs) และ Community-Driven Development (CDD) ว่าบ่อยครั้งกลับมีพฤติกรรมข้ามขั้นตอน (Bypass) หรือลดบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยการทำงานกับชุมชนหรือหน่วยงานภาคสนามโดยตรง ซึ่งเป็นการสร้างระบบคู่ขนานและบั่นทอนความรับผิดชอบที่ควรจะมีระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ ข้อวิพากษ์นี้ชี้ให้เห็นถึงความตึงเครียดระหว่างเจตนาที่ดีของผู้ให้ความช่วยเหลือกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจริงต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (Romeo, 2003)

ท้ายนี้ บรรณกรรมยังชี้ให้เห็นว่าประสิทธิผลของความช่วยเหลือทางวิชาการ อาจขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของหน่วยงานผู้รับด้วย โดย Sokol และ Stiegert (2009) พบว่าความช่วยเหลือทางวิชาการจะถูกดูดซับได้ดีที่สุดเมื่อหน่วยงานผู้รับมี “อำนาจทางการเมืองสูง” (Sokol & Stiegert, 2010) นอกจากนี้ Brenton และ von Uexkull (2009) ก็มีข้อค้นพบในทำนองเดียวกันว่า ความช่วยเหลือทางวิชาการมีประสิทธิภาพมากกว่าในภาคส่วนที่มีความเข้มแข็งอยู่แล้ว ข้อค้นพบดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ตั้งเป็นสมมติฐานได้ว่า ความช่วยเหลือทางวิชาการอาจจะส่งผลต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็งทางการเมืองและการคลังอยู่แล้ว มากกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อ่อนแอ ซึ่งอาจเป็นการซ้ำเติมปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างท้องถิ่นให้รุนแรงมากขึ้น (Brenton & von Uexkull, 2009)

จากการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบข้างต้น สามารถสรุปช่องว่างทางองค์ความรู้ที่สำคัญซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งที่จะเข้าไปเติมเต็มได้ดังนี้

1. ช่องว่างในการเชื่อมโยงการวิเคราะห์ระดับมหภาคและจุลภาค

วรรณกรรมส่วนใหญ่ยังคงถกเถียงกันในระดับมหภาค (Macro-level) เกี่ยวกับประสิทธิผลของความช่วยเหลือ แรงจูงใจของผู้ให้ทุน และการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจ แต่ยังขาดงานวิจัยเชิงลึกในระดับจุลภาค (Micro-level) ที่จะแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีและพลวัตเหล่านี้ ปรากฏและถูกนำไปปฏิบัติอย่างไรในพื้นที่จริง โดยเฉพาะในระดับต่ำกว่ารัฐ (Sub-national level)

2. ช่องว่างในการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในภาคปฏิบัติของผู้ให้ทุนเอเชีย

แม้วรรณกรรมจะเริ่มตระหนักถึงความแตกต่างของผู้ให้ทุนและลักษณะเฉพาะของแนวทางแบบเอเชีย แต่ยังขาดการศึกษาเชิงเปรียบเทียบโดยตรง ระหว่างผู้ให้ทุนเอเชียด้วยกันเอง โดยเฉพาะคู่แข่งเชิงยุทธศาสตร์อย่างญี่ปุ่นและจีน ว่าโมเดลความช่วยเหลือทางวิชาการที่แตกต่างกันของทั้งสองประเทศนั้น ส่งผลกระทบต่อธรรมาภิบาลและการเมืองในประเทศผู้รับแตกต่างกันอย่างไร ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกัน

3. ช่องว่างในการทำความเข้าใจมุมมองและบทบาทของผู้รับในระดับท้องถิ่น

วรรณกรรมส่วนใหญ่มักจะวิเคราะห์จากมุมมองของผู้ให้ทุน (Donor's perspective) โดยมองประเทศผู้รับเป็นหน่วยเดียวที่เป็นเนื้อเดียวกัน ยังขาดงานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับ มุมมองของผู้รับในระดับ

ท้องถิ่น (Local recipients' perspective) อย่างจริงจัง เพื่อทำความเข้าใจว่าตัวแสดงท้องถิ่น เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม มีการปฏิบัติและการปรับใช้เชิงกลยุทธ์ต่อความช่วยเหลือจากผู้ให้ความช่วยเหลือที่แตกต่างกันอย่างไร นอกจากนี้ ยังไม่ได้มีการวิเคราะห์พลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างความช่วยเหลือกับการกระจายอำนาจและการพัฒนาท้องถิ่นในบริบทของการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจ ที่ซึ่งความช่วยเหลือจากต่างประเทศไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือเพื่อการพัฒนา แต่ยังเป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลและถ่วงดุลอำนาจ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐบาลกลางและท้องถิ่นในรูปแบบที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น

ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะเข้าไปเติมเต็มช่องว่างในการวิจัยเหล่านี้ ผ่านการเป็นกรณีศึกษาเชิงคุณภาพเปรียบเทียบในระดับภูมิภาคย่อย ที่มุ่งทำความเข้าใจว่า โมเดลความช่วยเหลือจากต่างประเทศที่แตกต่างกันของสหรัฐฯ ญี่ปุ่นและจีน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก ถูกนำไปปฏิบัติและปรับใช้อย่างไรโดยตัวแสดงในระดับท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และปฏิสัมพันธ์เหล่านี้ส่งผลต่อพลวัตของการกระจายอำนาจและธรรมาภิบาลท้องถิ่น รวมถึงการพัฒนาในพื้นที่อย่างไร การวิจัยนี้จะก้าวข้ามการตั้งคำถามว่า “ความช่วยเหลือได้ผลหรือไม่” ไปสู่การตั้งคำถามที่ลึกซึ้งกว่า “ความช่วยเหลือที่แตกต่างกัน ทำงานอย่างไรในทางปฏิบัติ และส่งผลกระทบที่แตกต่างกันอย่างไร” ในพื้นที่ท้องถิ่นที่ได้กลายมาเป็นพื้นที่เชิงอำนาจแห่งใหม่ของภูมิรัฐศาสตร์โลก

3. ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาคำตอบต่อคำถามการวิจัยที่มุ่งสำรวจพลวัตของการทูตภูมิภาคย่อย อันเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างความช่วยเหลือระหว่างประเทศของสหรัฐฯ จีนและญี่ปุ่นกับตัวแสดงระดับท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย งานวิจัยนี้จึงได้เลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นเครื่องมือหลักในการศึกษา โดยตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์เชิงตีความ (Interpretivism) ซึ่งให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจความหมายและการตีความปรากฏการณ์ทางสังคม การเลือกใช้แนวทางนี้จึงสอดคล้องกับเป้าหมายของงานวิจัยที่ต้องการเจาะลึกไปให้ถึงมุมมองและความหมายที่ตัวแสดงในท้องถิ่นมีต่อบทบาทและเจตนาของผู้ให้ความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งเป็นมิติที่การวิเคราะห์เชิงปริมาณแต่เพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถเข้าถึงได้

รูปแบบการวิจัยที่ใช้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบเชิงกรณีศึกษา (Comparative Case Study) โดยมีลักษณะเฉพาะคือการเปรียบเทียบโมเดลการให้ความช่วยเหลือของสามมหาอำนาจในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก ได้แก่ ญี่ปุ่นซึ่งดำเนินงานผ่านกลไกขององค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (JICA) สหรัฐฯ ซึ่งดำเนินการช่วยเหลือระหว่างประเทศผ่านองค์การ USAID และจีนซึ่งขับเคลื่อนผ่านโครงการริเริ่มแถบและเส้นทาง (Belt and Road Initiative: BRI) โดยทั้งสามประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือนี้ได้เข้ามาดำเนินงานในพื้นที่เดียวกันคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย การออกแบบการวิจัยในลักษณะนี้

ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถควบคุมตัวแปรเชิงบริบทของประเทศผู้รับ และหันมามุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ เพื่อเห็นถึงความแตกต่างในด้านเจตจำนง รูปแบบการปฏิบัติงาน และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากแนวทางของผู้ให้ทุนแต่ละรายได้อย่างเด่นชัดยิ่งขึ้น

ในการดำเนินการวิจัยนั้น อาศัยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) แต่เพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการสัมภาษณ์ภาคสนาม ทั้งนี้เพื่อมุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งสะท้อนถึงวาทกรรมที่เป็นทางการ นโยบายที่ถูกประกาศใช้ และมุมมองที่ถูกบันทึกไว้อย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากแหล่งเอกสารที่หลากหลาย เพื่อเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและความเที่ยงตรงของข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ โดยสามารถแบ่งกลุ่มเอกสารที่ศึกษาได้ดังนี้

เอกสารจากฝั่งผู้ให้ความช่วยเหลือ นับเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่สำคัญในการทำความเข้าใจรอบคิดและยุทธศาสตร์ของผู้ให้ทุนแต่ละราย โดยในส่วนของสหรัฐฯ ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นการศึกษาเอกสารจากองค์การเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐฯ (USAID) ซึ่งเป็นหน่วยงานปฏิบัติการหลัก ประกอบด้วย เอกสารกรอบนโยบาย (Policy Framework) ที่กำหนดทิศทางและปรัชญาการทำงานในภาพรวม ยุทธศาสตร์ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาในระดับประเทศ (Country Development Cooperation Strategy: CDCS) ตลอดจนบทบาทความวิจัยและบทบาทวิชาการที่เกี่ยวข้อง

ส่วนของประเทศญี่ปุ่น ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมและศึกษาเอกสารนโยบายความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ (ODA Charter) ข้อมูลจากกระทรวงต่างประเทศ รายงานประจำปีและรายงานประเมินผลโครงการฉบับต่าง ๆ ของ JICA ซึ่งให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับปรัชญาการทำงาน เป้าหมาย และผลการดำเนินงานในพื้นที่จริง รวมถึงบทบาททางวิชาการที่วิเคราะห์บทบาทของญี่ปุ่นในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือหลักในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ

ในส่วนของจีนนั้น แม้จะมีข้อจำกัดด้านความโปร่งใสของข้อมูลมากกว่า ผู้วิจัยได้อาศัยการศึกษาเอกสารสมุดปกขาวว่าด้วยความช่วยเหลือต่างประเทศของจีน (China's Foreign Aid White Paper) เอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับยุทธศาสตร์ BRI ตลอดจนแถลงการณ์จากสถานทูตและรายงานข่าวจากสื่อของรัฐบาลจีนที่น่าเชื่อถือ เพื่อทำความเข้าใจความร่วมมือได้-ได้ และเป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ที่จีนต้องการสื่อสารต่อประชาคมโลก รวมถึงบทบาทความวิจัยและบทบาทวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศของจีน

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยตระหนักดีถึงข้อจำกัดของการศึกษาที่อาศัยข้อมูลจากเอกสารเพียงอย่างเดียว ซึ่งอาจไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกในระดับปัจเจกบุคคลหรือพลวัตที่ไม่เป็นทางการได้ อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้เชื่อว่าการวิเคราะห์เอกสารอย่างเป็นระบบและครอบคลุมจากหลากหลายแหล่งที่มา สามารถให้ภาพตัวแทนของปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้อย่างหนักแน่นและน่าเชื่อถือในระดับหนึ่ง โดยมุ่งหวังที่จะนำเสนอความเข้าใจเชิงลึก (In-depth Understanding) ที่สามารถเป็นฐานสำหรับการศึกษาเปรียบเทียบในกรณีอื่น ๆ ต่อไป

3.1 กรอบทฤษฎีและแนวคิดในการวิเคราะห์ (Theoretical Framework)

งานวิจัยนี้จะก้าวข้ามกรอบทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกระแสหลักอย่างสังคมนิยม (Realism) และเสรีนิยม (Liberalism) ซึ่งมักให้ความสำคัญกับรัฐชาติในฐานะตัวแสดงหลักแต่เพียงผู้เดียว ไปสู่การใช้เลนส์การวิเคราะห์ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ในระดับภูมิภาคย่อยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะเน้นไปที่ท้องถิ่นเป็นตัวแสดงหลัก

งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิด “การทูตภูมิภาคย่อย” (Paradiplomacy) เพื่อวิเคราะห์บทบาทใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคอีสาน ที่มีสถานะเป็นทั้งผู้รับความช่วยเหลือและผู้กระทำการ (Active Agent) ในเวทีระหว่างประเทศ แนวคิดนี้มองว่าหน่วยงานปกครองในระดับต่ำกว่ารัฐ เช่น จังหวัด เมือง หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ด้วยตนเอง ผ่านการสร้างความตกลงทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการกับหน่วยงานต่างประเทศ เพื่อส่งเสริมประเด็นทางเศรษฐกิจสังคม การเมือง หรือมิติอื่น ๆ ตามอำนาจหน้าที่ของตน (Cornago, 2018) แนวคิดเรื่องการทูตภูมิภาคย่อยชี้ให้เห็นว่าจากกระแสโลกาภิวัตน์ เส้นแบ่งระหว่างกิจการภายในและต่างประเทศได้มีความเลือนลางลง ส่งผลให้รัฐบาลท้องถิ่นจำเป็นต้องดำเนินกิจกรรมทางการทูตด้วยตนเองเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมในท้องถิ่นของตน ซึ่งถือเป็นความปกติใหม่ (New Normal) ของการเมืองโลกที่รัฐบาลกลางไม่ใช่ผู้ผูกขาดอำนาจแต่เพียงผู้เดียวอีกต่อไป (Paquin, 2020)

กรอบแนวคิดนี้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ได้อย่างรอบด้านว่าเหตุใดท้องถิ่นในอีสานจึงพยายามสร้างปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับมหาอำนาจอย่างญี่ปุ่น สหรัฐฯ และจีน เพื่อสร้างอำนาจต่อรองและลดการพึ่งพาทรัพยากรจากส่วนกลาง

4. ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (ODA) และพลวัตแห่งการแข่งขันเชิงภูมิรัฐศาสตร์ของโลกในศตวรรษที่ 21

ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ เกิดขึ้นครั้งแรกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และเติบโตท่ามกลางพลวัตในช่วงสงครามเย็น ในช่วงศตวรรษที่ 20 ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการถูกห่อหุ้มด้วยหลักการทางมนุษยธรรมและวาทกรรมการพัฒนา แม้ในทางปฏิบัติจะถูกแอบแฝงและใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองอยู่บ่อยครั้ง (Phyllis, 2024; Pomerantz, 2023) ความช่วยเหลือดังกล่าวมาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 ภูมิทัศน์ของ ODA ในปัจจุบันแตกต่างไปจากยุคก่อนอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าจะเป็นในมิติของผู้ให้ (Donors) ผู้รับ (Recipients) รูปแบบของความช่วยเหลือ และที่สำคัญที่สุดคือแรงจูงใจที่ขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลัง ยุคนี้ถือเป็นยุคที่ ODA ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือแห่งอำนาจรัฐ (Statecraft) อย่างเปิดเผยและเข้มข้นขึ้น ท่ามกลางการแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ระหว่างมหาอำนาจและการผงาดขึ้นของกระแสประชานิยมที่เน้นผลประโยชน์แห่งชาติเป็นที่ตั้ง (Jakupec & Kelly, 2019; Olivé & Pérez, 2019)

ในมิติของประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือเอง ภูมิทัศน์ในศตวรรษที่ 21 ได้เคลื่อนตัวจากกรอบการพัฒนาที่นำโดยผู้ให้ตะวันตก (Western-led development framework) ไปสู่สถานะที่มีความหลากหลายและแข่งขันกันมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีตัวขับเคลื่อนสำคัญสองประการคือ ประการแรก

การผงาดขึ้นของผู้ให้รายใหม่ (Emerging donors) โดยเฉพาะกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออก ซึ่งนำโดยจีน และเกาหลีใต้ ซึ่งได้นำเสนอแนวทางแบบเอเชีย (Asian Approach) ที่มีรากฐานจากประสบการณ์การพัฒนาของตนเอง (Dole et al., 2021; Stallings & Kim, 2017) และประการที่สอง การเปลี่ยนผ่านของบริบทโลกเข้าสู่ยุคแห่งการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจ ที่ทำให้ ODA ถูกผนวกและเชื่อมโยงกับประเด็นความมั่นคง และกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก (Shiga, 2023)

4.1 การเปลี่ยนรูปจากความช่วยเหลือเพื่อพัฒนาสู่ความช่วยเหลือเพื่อผลประโยชน์แห่งชาติ

ODA ในยุคสงครามเย็นมีสถานะเป็นเครื่องมือสองหน้า กล่าวคือ ด้านหนึ่งคือความพยายามในการลดความยากจนและส่งเสริมการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนา แต่อีกด้านหนึ่งกลับถูกใช้เป็นเครื่องมือในการรักษาพันธมิตรและสกัดกั้นอิทธิพลจากอุดมการณ์ฝ่ายตรงข้าม (Wright & Winters, 2010) การสิ้นสุดของสงครามเย็นนำมาซึ่งการปฏิรูปของ ODA อีกครั้ง โดยกลุ่มผู้ให้ตะวันตกได้เริ่มสร้างกลไกที่เป็น “เงื่อนไขทางการเมือง” (Political Conditionality) เพื่อเป็นข้อกำหนดสำหรับการให้ความช่วยเหลือ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในประเด็นธรรมาภิบาล ประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน (Douch et al., 2022) แนวคิดดังกล่าวเกิดจากข้อเสนอที่ว่าความช่วยเหลือระหว่างประเทศจะเกิดประสิทธิผลสูงสุดในประเทศที่มีนโยบายเศรษฐกิจที่เปิดเสรีและสถาบันการเมืองที่โปร่งใส ซึ่งแนวคิดนี้ได้กลายเป็นหัวใจหลักของนโยบายผู้ให้ความช่วยเหลือในยุคนั้น (Dollar, 2001) แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้ว ประสิทธิภาพที่แท้จริงของเงื่อนไขเหล่านี้ในการสร้างประชาธิปไตยจะยังคงเป็นประเด็นที่นักวิชาการถกเถียงกันอย่างมากมายจนถึงปัจจุบัน (Finkel et al., 2007; Knack, 2004; Knack & Rahman, 2007)

เมื่อโลกก้าวเข้าสู่ทศวรรษ 2010 ทิศทางทางการเมืองในกลุ่มประเทศตะวันตกก็เริ่มเปลี่ยนทิศอีกครั้งเนื่องจากปัจจัยภายในประเทศ การเกิดขึ้นของกระแสประชานิยมฝ่ายขวาได้นำมาซึ่งการตั้งคำถามต่อคุณค่าและผลประโยชน์ในการให้ความช่วยเหลือแก่ต่างชาติ ในขณะที่ประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือเองก็กำลังเผชิญกับความท้าทายทางเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศ ด้วยเหตุนี้ วาทกรรมว่าด้วยความช่วยเหลือจึงถูกปรับเปลี่ยนให้หันกลับมาตอบสนองต่อผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interests) อย่างตรงไปตรงมาและเปิดเผยยิ่งขึ้น (Jakupec & Kelly, 2019)

หากยึดตามการจำแนกการแสวงหาผลประโยชน์แห่งชาติผ่าน ODA ของ Gulrajani และ Calleja (2019) ที่แบ่งออกเป็นสองรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรกคือ “ผลประโยชน์แห่งชาติแบบเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน” (Parochial National Interest) และรูปแบบที่สองคือ “ผลประโยชน์แห่งชาติบนฐานหลักการ” (Principled National Interest) (Gulrajani & Calleja, 2019) สิ่งที่น่าสนใจคือ แนวโน้มในปัจจุบันดูเหมือนจะเอนเอียงไปในรูปแบบแรกมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของ Easterly และ Pfutze (2008) ที่พบว่าการจัดสรรงบประมาณ ODA ในภาพรวมมักจะมุ่งไปยังประเทศที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์หรือมีศักยภาพทางการค้า มากกว่าที่จะพิจารณาจากระดับความยากจนเพียงอย่างเดียว (Easterly & Pfutze, 2008) การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ครั้งสำคัญนี้เองที่เปิดพื้นที่ความช่วยเหลือระหว่างประเทศแก่กลุ่มผู้ให้รายใหม่จากทวีปเอเชียให้สามารถก้าวเข้ามามีบทบาทและสร้างแรงกระเพื่อมในเวทีการพัฒนาระหว่างประเทศได้อย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน

4.2 การผงาดขึ้นของ “แนวทางแบบเอเชีย”

ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจที่สุดประการหนึ่งในภูมิภาค ODA แห่งศตวรรษที่ 21 คือการก้าวขึ้นมา มีบทบาทอย่างโดดเด่นของกลุ่มประเทศผู้ให้รายใหม่จากเอเชียตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และจีน สิ่งที่ทำให้แตกต่างออกไปคือการที่ประเทศเหล่านี้ล้วนเคยเป็นประเทศผู้รับความช่วยเหลือมาก่อน ในอดีต (Dole et al., 2021) ประสบการณ์ตรงในฐานะผู้รับนี้เองที่ได้หล่อหลอมปรัชญาและแนวปฏิบัติ ในการให้ความช่วยเหลือที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งในวงวิชาการมักขนานนามว่า “แนวทางแบบเอเชีย” (Asian Approach) (Araki, 2007; Stallings & Kim, 2017)

รากฐานที่สำคัญของแนวทางนี้มาจากประสบการณ์ของรัฐที่มุ่งเน้นการพัฒนา (Developmental State) ซึ่งรัฐไม่ได้มีบทบาทเป็นเพียงผู้กำกับดูแล แต่ยังมีบทบาทนำในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจโดยรวมมี อย่างเป็นเอกฉันท์กับภาคเอกชน (Stallings & Kim, 2017) ODA จึงไม่ได้ถูกมองว่าเป็นเพียงการให้เปล่า เพื่อมนุษยธรรม แต่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาที่จะดึงดูดการลงทุนจากภาคเอกชนและส่งเสริมการค้า โดยมีเป้าหมาย เพื่อสร้างผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefit) ทั้งต่อผู้ให้และผู้รับ

สิ่งที่ทำให้แนวทางแบบเอเชียแตกต่างออกไปอย่างชัดเจนคือ การให้ความสำคัญอย่างสูง กับการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Economic Infrastructure) ได้แก่ ถนน ท่าเรือ หรือโรงไฟฟ้า ซึ่งแตกต่างจากแนวทางของผู้ให้ตะวันตกที่มักจะให้ความสำคัญกับภาคสังคมมากกว่า ซึ่งได้แก่ การศึกษา หรือการสาธารณสุข เป็นต้น ปรัชญาเบื้องหลังของผู้ให้จากเอเชียโดยเฉพาะญี่ปุ่นและจีน คือความเชื่อมั่น ว่าโครงสร้างพื้นฐานที่แข็งแกร่งเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้สำหรับการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนโดย ภาคเอกชน (Araki, 2007; Stallings & Kim, 2017) ยิ่งไปกว่านั้น แนวทางนี้ยังยึดมั่นในหลักการเคารพ อธิปไตยและการไม่แทรกแซงกิจการภายในของประเทศผู้รับ ซึ่งสะท้อนผ่านการหลีกเลี่ยงการตั้งเงื่อนไข ทางการเมืองที่เข้มงวดและการให้ความสำคัญกับหลักการตามคำขอ (Request-based Principle) ที่เปิดโอกาสให้ประเทศผู้รับเป็นผู้กำหนดความต้องการและทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง อันเป็นแนวทาง ที่สอดคล้องโดยตรงกับหลักการ “ความเป็นเจ้าของ” (Ownership) ซึ่งเป็นหัวใจของปฏิญญาปารีสว่าด้วย ประสิทธิภาพของความช่วยเหลือ (Paris Declaration on Aid Effectiveness) (Dole et al., 2021)

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าแนวทางนี้ได้ปฏิเสธหรือปิดบังว่า ODA สามารถสร้างผลตอบแทน เชิงพาณิชย์ กลับคืนสู่ประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือได้ ตรงกันข้าม กลับมองว่าผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของผลประโยชน์ร่วมระหว่างประเทศผู้ให้และผู้รับที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ งานวิจัยเชิงประจักษ์ได้ยืนยันความเชื่อมโยงนี้ โดยพบว่า ODA ของญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมี นัยสำคัญกับการส่งออกของตนเอง โดยมีการประเมินว่า ทุก ๆ 1 เหรียญสหรัฐของงบประมาณ ODA สามารถสร้างผลตอบแทนทางการส่งออกกลับคืนสู่ญี่ปุ่นได้ถึง 2-2.6 เหรียญสหรัฐ นอกจากนี้ การให้ ความช่วยเหลือ โดยเฉพาะในรูปแบบเงินกู้เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ยังสัมพันธ์กับการที่บริษัทเอกชน สัญชาติญี่ปุ่นมีโอกาสชนะสัญญาโครงการในประเทศผู้รับเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 17 (Nishitatenno, 2024) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างนโยบายความช่วยเหลือกับการส่งเสริมผลประโยชน์ ทางเศรษฐกิจของชาติอย่างไม่อาจปฏิเสธได้

4.3 ODA ในฐานะสนามแข่งขันเชิงภูมิรัฐศาสตร์และผลกระทบที่ไม่คาดคิด

ในศตวรรษที่ 21 ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงในกรอบของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กับผู้รับอีกต่อไป แต่ได้ถูกยกระดับให้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ทางภูมิรัฐศาสตร์อย่างเต็มรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้พลวัตการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ และจีน ภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกได้กลายเป็นสมรภูมิแห่งวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนที่สุดของการแข่งขันนี้ โดยมี ODA เป็นเครื่องมือหลักในการสร้างอิทธิพล ผ่านสองยุทธศาสตร์ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

ด้านหนึ่งคือยุทธศาสตร์ BRI ของจีน ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่ใช้การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานอันเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงเศรษฐกิจและการเมืองของเอเชีย ยุโรป และแอฟริกาเข้าด้วยกัน แม้ในทางวาทกรรม จีนจะนำเสนอ BRI ในฐานะ “สินค้าสาธารณะระดับโลก” (Global Public Goods) ที่สร้างผลประโยชน์ร่วมกันให้กับทุกฝ่าย แต่ในสายตาของโลกตะวันตก ยุทธศาสตร์ดังกล่าวกลับถูกมองว่าเป็นเครื่องมือที่ประเทศจีนออกแบบมาอย่างแยบยลเพื่อขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการเมือง สร้างเครือข่ายรัฐบริวาร และท้าทายระเบียบโลกเดิมที่นำโดยสหรัฐฯ (Shiga, 2023)

ในขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นในฐานะตัวแสดงสำคัญในภูมิภาค ก็ได้ปรับเปลี่ยนกฎบัตรความร่วมมือเพื่อการพัฒนา (Development Cooperation Charter) ในปี ค.ศ. 2015 และ ค.ศ. 2023 เพื่อตอบโต้ BRI อย่างเป็นทางการ โดยประกาศอย่างชัดเจนว่าจะใช้ ODA เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ FOIP หัวใจสำคัญของยุทธศาสตร์นี้คือ การชูแนวคิดโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพ (Quality Infrastructure) ซึ่งเน้นย้ำถึงมิติที่นอกเหนือไปจากโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ อันได้แก่ ความยั่งยืนทางการเงินเพื่อหลีกเลี่ยงกับดักหนี้ (debt trap) ความโปร่งใสในการดำเนินงาน และการสร้างขีดความสามารถให้กับบุคลากรในท้องถิ่น เพื่อนำเสนอทางเลือกที่เหนือกว่าในเชิงคุณภาพเมื่อเทียบกับโมเดลของจีน ยิ่งไปกว่านั้น การใช้ ODA เพื่อวัตถุประสงค์ทางความมั่นคง หรือที่เรียกว่า “การทำให้เป็นเรื่องความมั่นคง” (Securitisation of Aid) ก็ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนขึ้น เช่น การที่ญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือเพื่อเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางทะเลแก่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีข้อพิพาทกับจีน (Shiga, 2023) พลวัตการแข่งขันที่เข้มข้นนี้ได้เปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ให้และผู้รับไปอย่างมาก ประเทศกำลังพัฒนาในปัจจุบันจึงมีทางเลือกและอำนาจต่อรองที่สูงขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน แต่ในขณะเดียวกัน ก็ต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่จะต้องเลือกข้างและถูกดึงเข้าไปพัวพันในเกมการเมืองของมหาอำนาจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แม้ว่ากระบวนการทัศน์และตัวแสดงในเวทีความช่วยเหลือระหว่างประเทศจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด แต่ความท้าทายพื้นฐานที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของความช่วยเหลือกลับยังคงดำรงอยู่ และดูเหมือนจะทวีความซับซ้อนยิ่งขึ้นในภูมิทัศน์ใหม่นี้ Koch (2024) ได้เสนอ “ทฤษฎีความซับซ้อน” (Complexity Theory) ซึ่งได้ให้มุมมองที่น่าสนใจว่า การพัฒนาไม่ใช่กระบวนการเชิงเส้นตรงที่สามารถคาดการณ์ได้ แต่เป็นระบบที่เต็มไปด้วยความเชื่อมโยงและวงจรป้อนกลับอันซับซ้อน ซึ่งทำให้การแทรกแซงจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นด้วยเจตนาที่ดีเพียงใด มักนำไปสู่ “ผลกระทบที่ไม่คาดคิด” (Unintended Consequences) อยู่เสมอ

ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีปัญหาที่เรียกว่า “กับดักศักยภาพ” (Capability Traps) ซึ่งความช่วยเหลือทางวิชาการจำนวนมากมักนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเพียง “รูปแบบ” (Form) ภายนอก เช่น การบัญญัติกฎหมายฉบับใหม่ หรือการจัดตั้งหน่วยงานโครงสร้างใหม่ ๆ แต่กลับไม่สามารถเปลี่ยนแปลง “หน้าที่” (Function) หรือวัฒนธรรมการทำงานที่แท้จริงได้ (Megersa, 2019a, 2019b) ปัญหาเรื่องเงินเดือนเสริม (Salary Supplementation) ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนความซับซ้อนนี้ แม้ว่าจะช่วยให้โครงการสามารถขับเคลื่อนไปได้ในระยะสั้น แต่ในขณะเดียวกันก็ทำลายความยั่งยืนในระยะยาว และที่สำคัญคือมันได้ลดทอนแรงจูงใจที่รัฐบาลท้องถิ่นควรจะมีในการปฏิรูประบบการคลังของตนเอง เพื่อสร้างความเข้มแข็งจากภายใน (Godfrey et al., 2002) นอกจากนี้ การพึ่งพาเงินช่วยเหลือจากภายนอกในระดับสูง ยังอาจทำให้รัฐบาลกลางและท้องถิ่นลดความจำเป็นในการพึ่งพารายได้จากภาษีของประชาชน ซึ่งเป็นการตัดตอนวงจรความรับผิดชอบทางการเมือง (Political Accountability) อันเป็นหัวใจสำคัญของระบอบประชาธิปไตย (Knack, 2004; Remmer, 2004) 2004; Remmer, 2004 ท้ายสุดนี้ ความท้าทายในการถ่ายทอด (The Transferability Challenge) ยังคงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องตระหนัก การนำต้นแบบสถาบันหรือแนวปฏิบัติจากประเทศผู้ให้มาใช้โดยไม่ผ่านการไตร่ตรองอย่างรอบคอบนั้น เป็นสิ่งที่อันตราย ความสำเร็จของการถ่ายทอดขึ้นอยู่กับทั้ง ความเป็นไปได้ (Feasibility) และ ความเหมาะสม (Appropriateness) ซึ่งต้องพิจารณาอย่างลึกซึ้งถึงบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการเมืองของผู้รับ (Desai & Snively, 2007)

โดยสรุปแล้ว ภูมิทัศน์ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาในศตวรรษที่ 21 ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากกระบวนทัศน์ที่นำโดยตะวันตกซึ่งเน้นเงื่อนไขทางการเมืองและภาคสังคม ไปสู่สนามแข่งขันที่หลากหลาย ซึ่งมีตัวแสดงรายใหม่อย่างเอเชียตะวันออกเป็นตัวแปรสำคัญ แนวทางแบบเอเชียที่เน้นโครงสร้างพื้นฐาน ผลประโยชน์ร่วมกัน และการบูรณาการความช่วยเหลือเข้ากับการค้าและการลงทุน ได้กลายเป็นทางเลือกที่น่าดึงดูดสำหรับประเทศกำลังพัฒนาจำนวนมาก พร้อมกันนั้น การแข่งขันระหว่างมหาอำนาจได้ทำให้ ODA กลายเป็นเครื่องมือทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ชัดเจนยิ่งขึ้นกว่าที่เคยเป็นมา อย่างไรก็ตาม ภายใต้พลวัตใหม่นี้ ความท้าทายพื้นฐานต่อประสิทธิผลของความช่วยเหลือยังคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง ปัญหาการขาดความเป็นเจ้าของโดยท้องถิ่น การทำงานที่ไม่ประสานกันของผู้ให้ และผลกระทบที่ไม่คาดคิดที่ค่อย ๆ กัดกร่อนสถาบันและความรับผิดชอบในประเทศผู้รับ ยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทุกฝ่ายต้องเผชิญ การทำความเข้าใจ ODA ในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องมองผ่านเลนส์ที่ซ้อนกันหลายชั้น ทั้งเลนส์ของการเมือง เรื่องอำนาจระหว่างประเทศ เลนส์ของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของผู้ให้ และเลนส์ของการแทรกแซงเพื่อการพัฒนา (Development Intervention) ที่มักนำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดไม่ถึง

5. ความช่วยเหลือจากญี่ปุ่น สหรัฐฯ และเงินกับการกระจายอำนาจและการพัฒนาท้องถิ่นในภาคอีสานของไทย

5.1 ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาของประเทศไทย

ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการของญี่ปุ่นตลอดระยะเวลากว่า 70 ปี เป็นหลักฐานชัดเจนที่แสดงถึงบทบาทของญี่ปุ่นในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ญี่ปุ่นเริ่มต้นจากช่วงเวลาที่ตนเองอยู่ในสถานะของผู้รับความช่วยเหลือ เนื่องจากความเสียหายจากสงครามโลก ทำให้ญี่ปุ่นตกอยู่ในสภาวะที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมถูกทำลาย ในช่วงแรก ญี่ปุ่นจำเป็นต้องพึ่งพิงความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ เป็นหลักเพื่อการฟื้นฟูประเทศ โดยผ่านกองทุนช่วยเหลือต่าง ๆ โดยเฉพาะกองทุนช่วยเหลือในเขตยึดครอง (Government Aid and Relief in Occupied Areas: GARIOA) ซึ่งมุ่งเน้นการฟื้นฟูภาคอุตสาหกรรมที่จำเป็น (Huda, 2016) ประสบการณ์การเป็นผู้รับได้สร้างบทเรียนที่สำคัญในการกำหนดนโยบายของญี่ปุ่นในเวลาต่อมา กล่าวคือ ญี่ปุ่นตระหนักดีว่าการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจคือหัวใจสำคัญของการฟื้นตัวและเป็นบันไดขั้นแรกสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน พร้อมกันนั้น ยังส่งเสริมแนวคิดที่ว่าความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นเพียงปัจจัยกระตุ้นชั่วคราวเท่านั้น การพัฒนาที่แท้จริงต้องมาจากความพยายามของประเทศผู้รับเอง แนวคิดนี้จึงเป็นที่มาของหลักการการสนับสนุนความพยายามช่วยเหลือตนเอง (Support for Self-help Efforts) ซึ่งกลายเป็นเสาหลักสำคัญในปรัชญา ODA ของญี่ปุ่น (Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2015)

การเปลี่ยนผ่านสถานะจากผู้รับสู่ผู้ให้ของญี่ปุ่นนั้น จุดเริ่มต้นไม่ได้เกิดขึ้นจากการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงปัจจัยเดียว แต่ยังยึดโยงกับประเด็นทางการเมืองอื่น ๆ ด้วย เช่น การผูกพันการจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามให้แก่ประเทศในเอเชีย เช่น พม่า ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซียและเวียดนามใต้ เป็นต้น ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว ค่าปฏิกรรมสงครามที่กำหนดให้ญี่ปุ่นชดเชยได้กลายเป็นต้นแบบและสนามทดลองที่สำคัญของโมเดล ODA ญี่ปุ่นก่อนที่ญี่ปุ่นจะก้าวสู่การเป็นผู้ให้ความช่วยเหลืออย่างเป็นทางการผ่านการเข้าร่วมแผนโคลัมโบ (Colombo Plan) ในปี ค.ศ. 1954 ซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจและสังคมในภูมิภาคเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Araki, 2007; Huda, 2016)

สำหรับประเทศไทย ญี่ปุ่นไม่เพียงแต่เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือรายใหญ่ที่สุดของไทยมาอย่างต่อเนื่อง แต่ยังเป็นหนึ่งในผู้ผลักดันการพัฒนาของประเทศไทยในหลาย ๆ ด้าน ผ่าน JICA ญี่ปุ่นมีการให้ความช่วยเหลือทั้งในรูปแบบของเงินให้เปล่า เงินกู้ผ่อนปรน รวมถึงความช่วยเหลือทางวิชาการให้แก่ไทย ซึ่งแสดงให้เห็นจากงบประมาณในตารางที่ 4 สิ่งเหล่านี้ได้สร้างผลประโยชน์กับทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ในขณะที่ไทยได้รับปัจจัยที่จำเป็นในการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน การผลิตและส่งออกสินค้าเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยกระตุ้นภาคอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นให้ฟื้นตัว และเป็นการเปิดตลาดในภูมิภาคไปในตัวเช่นกัน ปฏิสัมพันธ์นี้ถือเป็นจุดกำเนิดของแนวคิดผลประโยชน์ร่วมกันที่ฝังรากลึกอยู่ใน ODA ของญี่ปุ่นมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมองว่าการให้ความช่วยเหลือไม่ใช่การให้เปล่า แต่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ทั้งสองฝ่ายจะเติบโตไปพร้อมกัน (Araki, 2007)

ตารางที่ 4: งบประมาณและโครงการที่รัฐบาลญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือประเทศไทยผ่านโครงการ ODA ระหว่างปี ค.ศ. 1969-2022

ประเภท ODA	จำนวนโครงการ	งบประมาณ (billion yen)
เงินกู้ (ODA loans)	246	2,428.9
เงินให้เปล่า (Grant aid)	105	132.8
ความร่วมมือทางวิชาการ (Technical assistance)	-	244.366

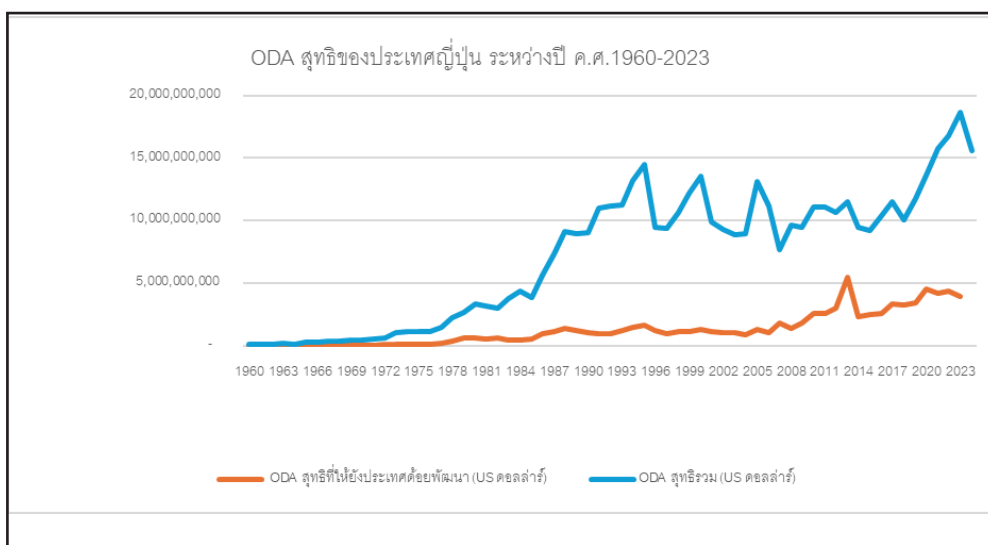
ที่มา: รวบรวมจาก Japan International Cooperation Agency, ม.ป.ป.,
(<https://www.jica.go.jp/overseas/thailand/index.html>)

พัฒนาการของ ODA ญี่ปุ่นได้เริ่มขึ้นในช่วงทศวรรษ 1960 ถึง 1980 ญี่ปุ่นได้พัฒนา ODA ไปสู่เครื่องมือเชิงกลยุทธ์ระหว่างประเทศภายใต้บริบทของสงครามเย็น กล่าวคือ ความช่วยเหลือระหว่างประเทศถูกใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ เพื่อสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและสกัดกั้นอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Araki, 2007) ODA ของญี่ปุ่นมีโมเดลที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งมีหัวใจสำคัญคือยุทธศาสตร์ไตรประสาน โดยกระบวนการนี้มักจะเริ่มต้นจากการที่รัฐบาลญี่ปุ่นให้ ODA ในรูปแบบของเงินกู้เพื่อสนับสนุนการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Araki, 2007) อย่างเช่นในกรณีของประเทศไทย ญี่ปุ่นได้ให้ความช่วยเหลือในรูปแบบเงินกู้ยืมจำนวนมหาศาลเพื่อใช้ในโครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ (Mega-projects) เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard) เชื้อนครินทร์ครินทร์ และสะพานพระราม 9 ซึ่งโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทย แต่ยังเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการลงทุน และดึงดูดให้บริษัทเอกชนของญี่ปุ่นเข้ามาลงทุน ตั้งฐานการผลิต อันจะนำไปสู่การจ้างงาน การถ่ายทอดเทคโนโลยี และการสร้างความเชื่อมโยงทางการค้าที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น วงจรนี้ไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศผู้รับ แต่ยังเป็นการสร้างตลาดและห่วงโซ่อุปทานที่เอื้อประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเองอย่างมหาศาล (Martinez-Zarzoso, 2019; Otor, 2014)

ทศวรรษ 1990 ถือเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ บังคับแรกคือการสิ้นสุดของสงครามเย็น และอีกปัจจัยหนึ่งคือการก้าวขึ้นมาเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือรายใหญ่ที่สุดรายหนึ่งของโลก ซึ่งจะเห็นได้จากแผนภูมิภาพที่ 11 ที่งบประมาณ ODA สุทธิได้ขยายตัวอย่างมากตั้งแต่ปี ค.ศ. 1985 เป็นต้นมา ปัจจัยเหล่านี้ได้สร้างแรงกดดันให้ญี่ปุ่นต้องทบทวนและปรับเปลี่ยนนโยบาย ODA ของตนเองให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานสากลมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ จุดเปลี่ยนสำคัญคือ การประกาศใช้ “กฎบัตรความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ” (ODA Charter) ฉบับแรกในปี ค.ศ. 1992 ซึ่งแสดงถึงเจตจำนงทางด้านมนุษยธรรมและมุ่งเน้นถึงข้อเท็จจริงที่ว่านานาชาติต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยชี้ว่าเสถียรภาพและการพัฒนาของประเทศกำลังพัฒนาเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับสันติภาพและความเจริญรุ่งเรืองของโลก

โดยรวม (Ministry of Foreign Affairs of Japan, 1992) กฎบัตรฉบับนี้ได้ผนวกเอาประเด็นที่เคยถูกละเลยก่อนหน้านี้เข้ามาไว้ในนโยบายอย่างชัดเจน ซึ่งได้แก่ การให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมผ่านแผนความช่วยเหลือสีเขียว หรือ Green Aid Plan การส่งเสริมประชาธิปไตย การหลีกเลี่ยงการใช้ ODA เพื่อวัตถุประสงค์ทางการทหาร รวมถึงการนำเอาแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) มาเป็นหนึ่งในเสาหลักของนโยบาย ODA (Ministry of Foreign Affairs of Japan, 1992; Nishitaten, 2024) ในส่วนของประเทศไทย รูปแบบความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นก็มีการปรับเปลี่ยนแนวทางจากการให้เงินกู้จำนวนมหาศาล มาเป็นการให้ความช่วยเหลือทางวิชาการที่มุ่งเน้นการสร้างความสามารถในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และการพัฒนาสถาบันให้มีความทันสมัยมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับการปฏิรูป ODA ตามกฎบัตรในปี 1992 นั่นเอง

แผนภาพที่ 11: งบประมาณ ODA ของญี่ปุ่นระหว่างปี ค.ศ. 1960-2024

ที่มา: รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจาก World Bank, ม.ป.ป., (<https://data.worldbank.org/>)

บทบาทใหม่ของ ODA ญี่ปุ่นปรากฏชัดเจนที่สุดในช่วงวิกฤตการณ์การเงินในเอเชียปี ค.ศ. 1997 ที่ญี่ปุ่นได้เข้ามามีบทบาทในฐานะผู้นำของภูมิภาคผ่าน “แผนริเริ่มมิยาซาวา” (New Miyazawa Initiative) ซึ่งเป็นการให้ความช่วยเหลือทางการเงินจำนวนมหาศาลแก่ประเทศที่ได้รับผลกระทบด้วยเงื่อนไขที่ยืดหยุ่นกว่าของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) และเน้นการฟื้นฟูเศรษฐกิจในระยะสั้น การปรับตัวครั้งนี้ได้ทำให้ ODA ของญี่ปุ่นมีความซับซ้อนและหลากหลายมิติมากยิ่งขึ้น

เมื่อเข้าสู่ยุคปัจจุบัน ODA ของญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปอีกครั้ง การผงาดขึ้นของจีนในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือรายใหม่ที่ทรงอิทธิพลภายใต้โครงการ BRI ได้ผลักดันให้ญี่ปุ่นต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ODA ของตนเองอีกครั้ง โดยเปลี่ยนสถานะของ ODA จากเครื่องมือเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจไปสู่การเป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ในการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจอย่างเต็มรูปแบบ (Shiga, 2023)

การประกาศใช้กฎบัตรความร่วมมือเพื่อการพัฒนา (Development Cooperation Charter) ฉบับใหม่ ในปี ค.ศ. 2015 และ 2023 ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า เป้าหมายหลักประการหนึ่งของ ODA คือเพื่อส่งเสริมผลประโยชน์แห่งชาติของญี่ปุ่น ควบคู่ไปกับการสร้างสันติภาพและความเจริญรุ่งเรืองของโลก (Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2015; Shiga, 2023) ภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่นี้ ยุทธศาสตร์ FOIP ได้กลายเป็นกรอบหลักของนโยบาย ODA ญี่ปุ่น โดยมีแนวคิดโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพเป็นเครื่องมือสำคัญในการแข่งขันกับโมเดลของจีน (Shiga, 2023; Stallings & Kim, 2017) ODA ของญี่ปุ่นภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่ได้เน้นย้ำถึงคุณภาพในมิติที่กว้างกว่า เช่น ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมและสังคม และความยั่งยืนทางการคลังของประเทศผู้รับ เป็นต้น นอกจากนี้ กฎบัตรฉบับใหม่ยังได้เปิดช่องให้มีการใช้ ODA เพื่อสนับสนุนการเสริมสร้างขีดความสามารถของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงที่ไม่ใช่การทหารโดยตรง เช่น หน่วยงานชายฝั่ง หรือหน่วยงานจัดการภัยพิบัติ ซึ่งเป็นการตีความหลักการการไม่ใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการทหารที่ยืดหยุ่นกว่าเดิมอย่างมีนัยสำคัญ

นโยบาย ODA ของญี่ปุ่นในปัจจุบันถูกขับเคลื่อนด้วยวัตถุประสงค์ที่ซับซ้อนในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือแม้กระทั่งอุดมการณ์ ซึ่งทั้งหมดล้วนสะท้อนถึงการแสวงหาผลประโยชน์แห่งชาติและวิสัยทัศน์ต่อการพัฒนาที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง อาจกล่าวได้ว่าเป้าหมายทางเศรษฐกิจเป็นแรงผลักดันหลักที่อยู่เบื้องหลัง ODA ของญี่ปุ่นมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่ยุคแรกที่ยุทธศาสตร์สร้างความมั่นคงทางทรัพยากรและสนับสนุนการขยายตัวของภาคธุรกิจญี่ปุ่นในต่างประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มบริษัทการค้าขนาดใหญ่ จวบจนปัจจุบัน เป้าหมายนี้ยังคงมีความสำคัญอย่างมาก และอาจทวีความสำคัญยิ่งขึ้นในสภาวะที่ญี่ปุ่นยังต้องพึ่งพาการนำเข้าและมีความจำเป็นต้องช่วยเหลือบริษัทของตนให้สามารถแข่งขันในตลาดโลกได้

ในอีกมิติหนึ่ง ODA ได้กลายเป็นเครื่องมือหลักในนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นเพื่อใช้ในการแสดงบทบาทในเวทีระหว่างประเทศ ODA ถูกใช้เป็นทางเลือกที่มาทดแทนการใช้กำลังทหาร ญี่ปุ่นเคยใช้การเพิ่มปริมาณ ODA เพื่อลดแรงเสียดทานทางการค้ากับสหรัฐฯ ในอดีต แต่ในปัจจุบัน ODA ได้ถูกยกระดับให้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการแข่งขันทางภูมิรัฐศาสตร์กับจีนอย่างเต็มรูปแบบ เช่น การที่ญี่ปุ่นประกาศร่วมมือกับธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) จัดตั้งกองทุนเพื่อการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานคุณภาพสูงมูลค่ามหาศาล ก็เพื่อเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการถ่วงดุลอำนาจกับธนาคารเพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแห่งเอเชีย (Asian Infrastructure Investment Bank: AIIB) ที่นำโดยจีน (Stallings & Kim, 2017) ขณะเดียวกัน ในระดับภูมิภาค ODA ยังคงเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการสร้างภาพลักษณ์ในฐานะเพื่อนบ้านที่ดี และกระชับความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในประเด็นเรื่องการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ประเทศญี่ปุ่นตระหนักถึงความสำคัญของการกระจายอำนาจ และได้นำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ในการให้ ODA แก่ประเทศกำลังพัฒนา การส่งเสริมการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นกลายเป็นส่วนสำคัญของนโยบาย ODA ของญี่ปุ่น โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงประเทศไทยที่จำเป็นต้องพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งจากฐานราก ญี่ปุ่นใช้ประสบการณ์และความเชี่ยวชาญของตนในการสนับสนุนการพัฒนาระบบการปกครองท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมเสถียรภาพทางการเมือง พัฒนาเศรษฐกิจและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง การช่วยเหลือนี้จะอยู่ในรูป

ของความร่วมมือทางวิชาการ โดยจัดอยู่ในประเด็นการส่งเสริมค่านิยมสากลและตระหนักถึงสังคมที่สงบสุข และมั่นคง (Sharing Universal Values and Realising a Peaceful and Secure Society) โดยญี่ปุ่นจะส่งผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ ให้กับประเทศผู้รับ

ODA ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการกระจายอำนาจผ่านแนวทางหลัก 3 ประการ ได้แก่ (1) การเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยสนับสนุนการพัฒนาบุคลากร เสริมสร้างการบริหารจัดการให้เป็นระบบและมีความทันสมัย รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการบริหารจัดการตนเองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น การสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนา การส่งเสริมการสร้างความร่วมมือระหว่างท้องถิ่น และการจัดสรรทุนในการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคต่าง ๆ เป็นต้น (2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ODA ญี่ปุ่นส่งเสริมกระบวนการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม โดยสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการกำหนดแผนและนโยบายท้องถิ่น ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน จนถึงการติดตามประเมินผลโครงการพัฒนาในท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น การสนับสนุนองค์กรภาคประชาสังคม และการส่งเสริมการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น และ (3) การส่งเสริมความโปร่งใสและการตรวจสอบ ODA ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการส่งเสริมธรรมาภิบาลในระดับท้องถิ่น โดยสนับสนุนกลไกการตรวจสอบ การเปิดเผยข้อมูล และการป้องกันการทุจริต ตัวอย่างเช่น การสนับสนุนการจัดตั้งระบบตรวจสอบภายใน การพัฒนาช่องทางการร้องเรียน และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสื่อมวลชน เป็นต้น (Nagai et al., 2007)

ญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการกระจายอำนาจในประเทศไทยผ่านโครงการ ODA ที่หลากหลาย ตัวอย่างเช่น การเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือด้านการฝึกอบรมบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การพัฒนาระบบ จัดการ และการส่งเสริมความโปร่งใสในการดำเนินงาน เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถในการบริหารจัดการตนเองของท้องถิ่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยสนับสนุนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในระดับท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ รวมถึงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยสนับสนุนโครงการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ และการพัฒนาในระดับท้องถิ่น เช่น การจัดทำแผนพัฒนา การจัดทำเวทีรับฟังความคิดเห็น และการส่งเสริมการตรวจสอบการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ธวัชชัย วรจิตติมาลี, 2561)

การส่งเสริมการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นในประเทศไทย ได้ดำเนินในรูปแบบโครงการความร่วมมือทางวิชาการโดยองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น หรือ JICA ร่วมกับกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นโดยเน้นที่การเสริมสร้างขีดความสามารถแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีโครงการที่น่าสนใจ ได้แก่ โครงการเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งริเริ่มเมื่อ ค.ศ. 2000 มีวัตถุประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกเรื่องความร่วมมือระหว่างท้องถิ่นของญี่ปุ่นและในหลายประเทศมาปรับใช้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย โครงการดังกล่าว ได้ดำเนินการต่อเนื่องตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 จนถึงปี ค.ศ. 2008 โดยแบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่ (1) โครงการวิจัยร่วมระหว่างไทยและญี่ปุ่นในการเสริมสร้างขีดความสามารถแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย (Thailand-Japan Joint Research Project on Capacity Building of Thai Local Authorities (2000 - 2002)) (2) โครงการความร่วมมือระหว่างท้องถิ่น

(Project on Local Management Cooperation (2003 – 2004)) และ (3) โครงการเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยใช้มาตรฐานความร่วมมือระหว่างท้องถิ่น (Project on Capacity Building for Local Authorities through Local Cooperation and Local Public Services Standards (2005 - 2008)) ผลลัพธ์ที่ได้จากโครงการคือ คู่มือความร่วมมือระหว่างท้องถิ่น ได้วางแนวทางครอบคลุมตั้งแต่การริเริ่มจัดตั้งองค์กรความร่วมมือระหว่างท้องถิ่น จนถึงการบริหารจัดการองค์กรที่สอดคล้องกับกฎและระเบียบที่มีในปัจจุบัน (Nagai et al., 2007; วรกิตติมาลี, 2018)

ในประเด็นความช่วยเหลือระหว่างประเทศในภาคอีสานนั้น ภาคอีสานของไทยไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ที่ได้รับความช่วยเหลือ แต่เป็นเวทีที่โมเดลการพัฒนาและเจตนาเชิงยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นเข้ามาปะทะและทับซ้อนกับอิทธิพลของจีนอย่างน่าสนใจ บทบาทของ JICA ในภาคอีสานในฐานะหน่วยงานปฏิบัติการหลัก ได้ดำเนินงานในพื้นที่ภาคอีสานมาอย่างยาวนาน สร้างเครือข่ายและความไว้วางใจในระดับท้องถิ่น ได้อย่างเหนียวแน่น ญี่ปุ่นพยายามนำเสนอตัวเองในฐานะหุ้นส่วนการพัฒนาที่น่าเชื่อถือและยาวนาน โดยเน้นการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน มีคุณภาพ และโปร่งใส เจตนาของญี่ปุ่นคือการรักษาและขยายอิทธิพล “Soft Power” ในอนุภูมิภาคแม่โขง สร้างเครือข่ายพันธมิตรในระดับท้องถิ่น และส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการลงทุนของบริษัทญี่ปุ่นในระยะยาว ซึ่งเป็นการคานอำนาจของจีนไปในตัว

การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการของ JICA ในภาคอีสานสะท้อนปรัชญาการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลาง (People-Centred Development) อย่างชัดเจน โดยเน้นการทำงานใกล้ชิดกับชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นในตารางที่ 5

ตารางที่ 5: โครงการความช่วยเหลือของญี่ปุ่นต่อประเทศไทย และภาคอีสานผ่านองค์กร JICA

ลำดับ	โครงการ
โครงการส่งเสริมการกระจายอำนาจ	
1	โครงการวิจัยร่วมระหว่างไทยและญี่ปุ่นในการเสริมสร้างขีดความสามารถแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย (Thailand-Japan Joint Research Project on Capacity Building of Thai Local Authorities) 2000-2002
2	โครงการความร่วมมือระหว่างท้องถิ่น (Project on Local Management Cooperation) 2003-2004
3	โครงการเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยใช้มาตรฐานความร่วมมือระหว่างท้องถิ่น (Project on Capacity Building for Local Authorities through Local Cooperation and Local Public Services Standards) 2005-2008
โครงการพัฒนาที่ทำในพื้นที่ภาคอีสาน	
4	โครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในเขตปฏิรูปที่ดินผ่านการพัฒนาการเกษตรแบบผสมผสาน ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Rehabilitation of Degraded Land in Land Reform Areas through Integrated Agricultural Development in Northeast Thailand)
5	โครงการวิจัยและพัฒนาการเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (The Agricultural Development Research and Extension Project in the Northeast)
6	โครงการชลประทานเซบาย-เซบก (The Sebai-Sebok Irrigation Project)
7	โครงการชลประทานขนาดกลางในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง (The Lower Northeast Medium Scale Irrigation Package Project)
8	โครงการชลประทานขนาดเล็ก (The Small Scale Irrigation Programme: SSIP)
9	โครงการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 2 (The Project for the Construction of the Second Mekong International Bridge)
10	โครงการความร่วมมือให้เปล่าเพื่อทดแทนสะพานไม้ 68 แห่ง ตามถนนในเขตอำนาจของกรมทางหลวงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (The Project for Replacement of 68 Timber Bridges on the National Highways in the Northeast)
11	การศึกษาแผนพัฒนาภูมิภาคสำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างและภาคตะวันออกเฉียงบน (The Study on the Regional Development Plan for the Lower Northeast and the Upper East Regions)

ที่มา: รวบรวมข้อมูลจาก (JICA Technical Cooperation Projects in Thailand, n.d.), (https://www.jica.go.jp/Resource/project/english/area/asia/018_1.html)

นอกจากการเน้นการพัฒนาในโครงสร้างพื้นฐานแล้ว ญี่ปุ่นยังใช้กลยุทธ์ผ่านความช่วยเหลือระหว่างประเทศโดยเลือกที่จะลงทุนใน soft infrastructure และเน้นการทำงานที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง โดยทำงานอย่างใกล้ชิดและหยั่งรากลึกลงไปในโครงสร้างการบริหารงานของท้องถิ่น ซึ่งล้วนมีเป้าหมายคือการเสริมสร้างขีดความสามารถให้แก่ท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและยั่งยืน วิธีการของ JICA จะเน้นการสร้างควาไว้วางใจ (trust) ผ่านการทำงานร่วมกันในระยะยาว โดยส่งผู้เชี่ยวชาญหรืออาสาสมัครชาวญี่ปุ่น (Japan Overseas Cooperation Volunteers: JOCV) เข้าไปคลุกคลีกับชุมชนโดยตรง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ในระดับประชาชน ยิ่งไปกว่านั้น โครงการของ JICA ไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มศักยภาพในการบริหารจัดการ แต่ยังเป็นการส่งเสริมกระบวนการกระจายอำนาจที่แท้จริง อันทำให้ท้องถิ่นมีความเข้มแข็งและเป็นอิสระในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง โมเดลของญี่ปุ่นที่เน้นคุณภาพและความยั่งยืนจึงเปรียบเสมือนการนำเสนอ ทางเลือกที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ FOIP อันเป็นการแข่งขันเชิงบรรทัดฐานที่ญี่ปุ่นไม่ได้มุ่งหวังเพียงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในระยะสั้น แต่ต้องการสร้างเครือข่ายพันธมิตรในระดับท้องถิ่นที่ยึดโยงกับค่านิยมและมาตรฐานแบบญี่ปุ่น ซึ่งเป็นการคานอำนาจเงินในระยะยาวอย่างแยบยลและลึกซึ้ง

การดำเนินงานของ JICA ในภาคอีสาน สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการก้าวข้ามรูปแบบความสัมพันธ์แบบรัฐต่อรัฐแบบดั้งเดิม มาสู่การสร้างปฏิสัมพันธ์ในระดับการทูตภูมิภาคย่อย ผ่านการสนับสนุนกระบวนการกระจายอำนาจและการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม แม้ว่าโครงสร้างรัฐไทยจะยังคงรวมศูนย์อำนาจ แต่โครงการของ JICA ที่เน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้และเสริมสร้างขีดความสามารถแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ทำหน้าที่เป็นกลไกหนุนเสริมให้ท้องถิ่นมีศักยภาพในการปกครองตนเองมากขึ้น การเปลี่ยนผ่านจากการเน้นลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานที่จับต้องได้ (Hard Infrastructure) มาสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จับต้องไม่ได้ (Soft Infrastructure) เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นมองการกระจายอำนาจเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างเสถียรภาพและความยั่งยืนให้กับสังคมไทย

ในบริบทของการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจ ภาคอีสานได้กลายเป็นพื้นที่แข่งขันระหว่างโมเดลการพัฒนาที่แตกต่างกัน ในขณะที่จีนขยายอิทธิพลผ่านโครงการ BRI ที่เน้นความรวดเร็วและเม็ดเงินลงทุนมหาศาล ญี่ปุ่นกลับเลือกใช้ยุทธศาสตร์ที่เน้นคุณภาพและความไว้วางใจเป็นจุดขาย โครงการพัฒนาท้องถิ่นในอีสานที่ญี่ปุ่นดำเนินการ มิได้มุ่งหวังเพียงผลสัมฤทธิ์ทางเศรษฐกิจระยะสั้น แต่เป็นการฝังรากลึกทางค่านิยมและการสร้างความสัมพันธ์ระดับประชาชนต่อประชาชน

อาจกล่าวได้ว่าความช่วยเหลือของญี่ปุ่นต่อภาคอีสานมิใช่เพียงกิจกรรมจากการช่วยเหลือระหว่างประเทศเพียงผิวเผิน แต่เป็นยุทธศาสตร์ที่แยบยลในการผลานผลประโยชน์แห่งชาติของญี่ปุ่นเข้ากับความต้องการของท้องถิ่นไทย ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า ในสายตาของคนอีสาน ญี่ปุ่นมิได้เป็นเพียงคู่ค้าทางเศรษฐกิจระดับชาติ แต่เป็น หุ่นส่วนเพื่อการพัฒนาที่ช่วยเติมเต็มช่องว่างทางอำนาจและการบริหารจัดการที่ส่วนกลางมองข้าม ซึ่งอาจนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับท้องถิ่นที่แยกขาดจากศูนย์กลาง และเน้นความสำคัญกับท้องถิ่น

5.2 ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาของสหรัฐฯ

ความช่วยเหลือระหว่างประเทศของสหรัฐอเมริกานั้นเริ่มต้นหลังการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สอง และถูกขับเคลื่อนด้วยบริบทของสงครามเย็น แผนมาร์แชลล์ (Marshall Plan) ถือเป็นหมุดหมายแรกของการใช้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ โดยมีจุดประสงค์ชัดเจนในการฟื้นฟูยุโรปตะวันตก เพื่อเป็นปราการด้านสำคัญในการสกัดกั้นอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ (Lancaster, 2007) ด้วยสภาพแวดล้อมทางการเมืองระหว่างประเทศเช่นนี้เอง USAID จึงถูกก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1961 เพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการความช่วยเหลืออย่างเป็นทางการ โดยพันธกิจขององค์กรได้ผูกประเดิมเรื่องการพัฒนาไว้กับประเด็นความมั่นคงแห่งชาติ ส่งผลให้การจัดสรรงบประมาณมักจะเน้นไปยังประเทศที่อยู่ในแนวปะทะทางอุดมการณ์หรือรัฐที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ มากกว่าจะพิจารณาจากระดับความยากจนหรือความจำเป็นในการพัฒนาของประเทศผู้รับเป็นสำคัญ (Tarnoff & Lawson, 2016) อาจกล่าวได้ว่า ความช่วยเหลือในยุคนี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการทูตเพื่อซื้อใจพันธมิตร และธำรงรักษาเสถียรภาพในภูมิภาคที่สหรัฐฯ เองมีผลประโยชน์ทับซ้อนอยู่

ในช่วงสงครามเย็นนี้เองที่ภาคอีสานได้ก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ติดกับลาวและกัมพูชา ประกอบกับช่องว่างในการพัฒนาเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น รวมถึงความเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ทำให้อีสานถูกมองว่าเป็นพื้นที่สีแดงที่มีความเปราะบางและเสี่ยงต่อการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคอมมิวนิสต์มากที่สุด ดังนั้น ทรัพยากรความช่วยเหลือจำนวนมากจึงถูกทุ่มลงมาในภูมิภาคนี้ โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการเอาชนะใจคนในพื้นที่ควบคู่ไปกับการปราบปรามผู้เห็นต่าง ในปี ค.ศ. 1964 จึงได้มีการเริ่มโครงการพัฒนาชนบทเร่งรัด (Accelerated Rural Development: ARD) ขึ้น ซึ่งนับเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของแนวทางนี้ โดย The United States Operations Mission to Thailand หรือ USOM ได้ให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและผู้เชี่ยวชาญเพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น ได้แก่ ชลประทาน สถานีอนามัย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างถนนยุทธศาสตร์อย่างถนนมิตรภาพ ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยอำนวยความสะดวกในการขนส่งสินค้าเกษตร แต่ยังมีเป้าหมายหลักเพื่อใช้ในการเคลื่อนย้ายกำลังทหารและยุทโธปกรณ์ได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ในยุคนี้ การพัฒนาถูกใช้เป็นวาระซ่อนเร้นของปฏิบัติการต่อต้านการก่อความไม่สงบ (Counter-insurgency) และทุกโครงการล้วนมีเป้าหมายมุ่งไปยังด้านความมั่นคงเป็นหลัก (Tarnoff & Lawson, 2016)

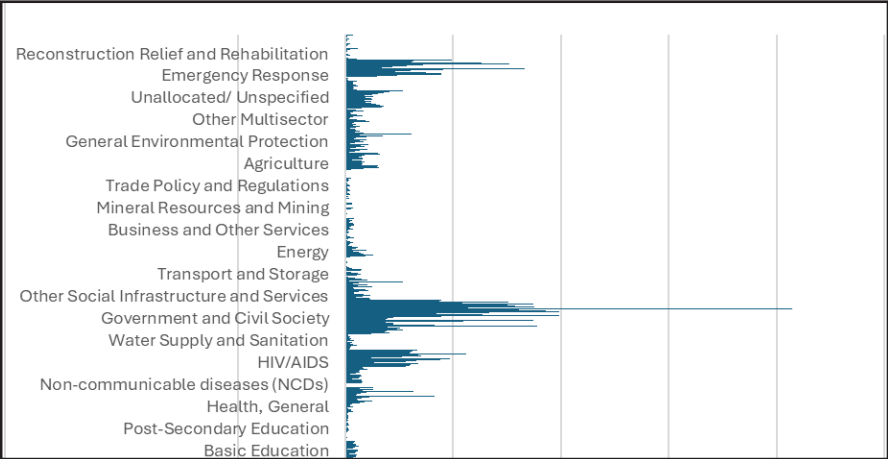
อย่างไรก็ตาม การล่มสลายของสหภาพโซเวียตและการสิ้นสุดของสงครามเย็นได้เปลี่ยนภูมิทัศน์ของความช่วยเหลือระหว่างประเทศไป สหรัฐฯ ต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ในการแสวงหาความชอบธรรมในการให้ความช่วยเหลือแก่ต่างประเทศ เนื่องจากไม่สามารถอ้างภัยคุกคามที่เคยใช้เป็นเหตุผลหลักได้ ทศวรรษที่ 1990 จึงกลายเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่าน สหรัฐฯ หันมามุ่งเน้นการให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ โดยเน้นการส่งเสริมประชาธิปไตย การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาที่ยั่งยืน แทนที่เป้าหมายเดิมในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ (Lancaster, 2007)

บทบาทของ USAID ในไทยเองก็ได้ปรับเปลี่ยนอย่างชัดเจน จากที่เคยเน้นโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ ก็หันมาให้ความสำคัญกับโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและการเมืองมากขึ้น USAID เริ่มให้การสนับสนุนโดยตรงแก่ภาคประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันทางวิชาการที่ทำงานขับเคลื่อนประเด็นการปฏิรูปการเมือง การเลือกตั้งที่โปร่งใส และการมีส่วนร่วมของพลเมือง เงินทุนและความช่วยเหลือทางวิชาการมุ่งไปที่การจัดอบรม จัดเวทีเสวนา และสนับสนุนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการกระจายอำนาจ และการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรภาคประชาชน อาจกล่าวได้ว่า USAID ได้เปลี่ยนบทบาทจากผู้สร้าง มาเป็นผู้เอื้ออำนวย (Facilitator) กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยเอง อย่างไรก็ตาม เมื่อประเทศไทยก้าวขึ้นมาเป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลางค่อนข้างสูง และมีศักยภาพในการเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศอื่นในบางมิติ สถานะความสัมพันธ์กับ USAID ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง จากความสัมพันธ์แบบผู้ให้-ผู้รับในอดีต ได้กลายมาเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา (Development Partner) โครงการให้ความช่วยเหลือแบบดั้งเดิมลดน้อยลงอย่างมาก และหันไปเน้นความร่วมมือในประเด็นที่เป็นความท้าทายร่วมกัน (Mbah et al., 2025)

ในช่วงทศวรรษ 1990 จนถึงต้นทศวรรษ 2000 โครงการของ USAID ในภาคอีสานจึงได้ปรับเปลี่ยนไปสู่มิติทางสังคมและการพัฒนา โดยหันมาให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในอนุภูมิภาคแม่โขง รวมถึงการแก้ไขปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญ โดยเฉพาะการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ ซึ่ง USAID ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนโครงการป้องกันและบรรเทาผลกระทบในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ด้วยแรงกดดันทางการเมืองภายใน โดยเฉพาะการควบคุมงบประมาณอย่างเข้มงวดของสภาองเกรส ได้เกิดคำถามถึงประสิทธิภาพและผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมของความช่วยเหลือที่เคยทุ่มเทไปในอดีต และทำให้งบประมาณในการให้ความช่วยเหลือกับต่างประเทศลดลงไปอย่างมาก (Tarnoff & Lawson, 2016)

ทิศทางของนโยบายความช่วยเหลือของสหรัฐฯ ถูกปรับอีกครั้งหลังเหตุการณ์วินาศกรรม 11 กันยายน ค.ศ. 2001 หรือ เหตุการณ์ 9/11 ที่ทำให้ “วาระด้านการพัฒนา” ถูกผนวกเข้ากับ “วาระด้านความมั่นคง” อย่างแนบแน่นภายใต้ตรรกะที่ว่าความยากจนขึ้นค้ำ การศึกษาที่ล้มเหลว และรัฐที่อ่อนแอ คือบ่อเกิดและแหล่งเพาะพันธุ์ของขบวนการก่อการร้าย (Heyden, 2018) นโยบายความมั่นคงแห่งชาติของประธานาธิบดีจอร์จ ดับเบิลยู บุช (George W. Bush) ได้ประกาศยุทธศาสตร์ 3Ds อันประกอบด้วย การป้องกันประเทศ (Defence) การทูต (Diplomacy) และการพัฒนา (Development) อย่างชัดเจน โดยมองว่าทั้งสามคือเสาหลักที่ค้ำจุนนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ (Lancaster, 2007) การเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนทัศน์นี้ได้ก่อให้เกิดองค์กรและโครงการริเริ่มใหม่ ๆ รวมถึงงบประมาณความช่วยเหลือต่าง ๆ ก็ได้เพิ่มขึ้นอีกครั้ง และถูกส่งตรงไปยังประเทศที่เป็นสมรภูมิสำคัญของสงครามต่อต้านการก่อการร้าย ได้แก่ อัฟกานิสถานและอิรัก ซึ่งเป็นการตอกย้ำว่าเป้าหมายด้านความมั่นคงได้กลับมาเป็นศูนย์กลางของนโยบายความช่วยเหลือสหรัฐฯ อีกครั้งหนึ่ง (Tarnoff & Lawson, 2016; Wedel, 2005)) งบประมาณความช่วยเหลือของสหรัฐฯ ดังแสดงในแผนภูมิภาพที่ 12 สะท้อนให้เห็นเป็นอย่างดีว่าประเด็นการเมืองและความมั่นคงถือเป็นประเด็นที่ถูกให้ความสำคัญ ดังจะเห็นจากงบประมาณในหมวดหมู่ Government and civil society ที่อยู่ในสัดส่วนที่สูงที่สุด

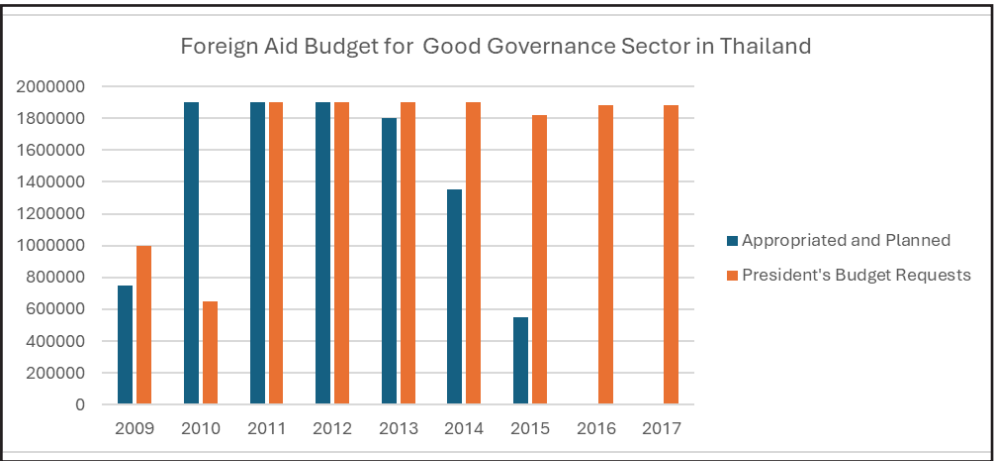
แผนภูมิภาพที่ 12: งบประมาณความช่วยเหลือระหว่างประเทศของสหรัฐฯ แยกตามหมวดหมู่ตาม OECD/DAC ปี ค.ศ. 2001-2024

ที่มา: รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจาก (US Foreign Assistance, 2025)
(<https://foreignassistance.gov/>)

USAID ทั่วโลกปรับแนวทางการทำงานให้สอดคล้องกับเป้าหมายด้านความมั่นคงมากขึ้น สำหรับประเทศไทยและภาคอีสาน โครงการต่าง ๆ จึงมักถูกเชื่อมโยงกับประเด็นความมั่นคงข้ามชาติ เช่น การต่อต้านการค้ามนุษย์ การป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดต่อข้ามพรมแดน และการเสริมสร้างความร่วมมือในอนุภูมิภาคแม่โขงเพื่อรับมือกับความท้าทายร่วมกัน เป็นต้น

แผนภูมิภาพที่ 13: งบประมาณความช่วยเหลือของสหรัฐฯ ในหมวดการส่งเสริมธรรมาภิบาล ปี ค.ศ. 2009-2017

ที่มา: รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจาก (US Foreign Assistance, 2025)
(<https://foreignassistance.gov/>)

พลวัตความช่วยเหลือระหว่างประเทศของสหรัฐฯ ต่อภาคอีสานสะท้อนถึงภูมิทัศน์ความมั่นคงโลกที่เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่อีสานเป็นเพียงพื้นที่กันชนทางการทหาร ได้เปลี่ยนแปลงมาสู่การเป็นพื้นที่ขับเคลื่อนประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกสหรัฐฯ ใช้ยุทธศาสตร์ที่แตกต่างจากจีนที่มุ่งงบประมาณก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่เป็นการเจาะจงไปที่ภาคประชาสังคมและการเสริมสร้างศักยภาพท้องถิ่นแทน ซึ่งจะเห็นได้จากโครงการต่าง ๆ ในตารางที่ 6

ตารางที่ 6: โครงการความช่วยเหลือของสหรัฐฯ ต่อประเทศไทยผ่านองค์กร USAID

ลำดับ	โครงการ
1	โครงการต่อต้านการค้ามนุษย์ในประเทศไทย (USAID Thailand Counter Trafficking in Persons: CTIP)
2	โครงการ Meeting Targets and Maintaining Epidemic Control (EpiC)
3	โครงการเสริมสร้างการควบคุมโรคมาลาเรียสำหรับชุมชนที่มีความเสี่ยงสูง (Strengthening Malaria Control for High-Risk Communities)
4	โครงการลดผลกระทบจากโรคติดต่อ (Infectious Disease Mitigation)
5	โครงการสาธารณสุขระดับภูมิภาค
6	โครงการ USAID Green Invest Asia
7	โครงการ Mekong Connections
8	โครงการ ENHANCE Activity: มุ่งเน้นด้านรัฐบาลและภาคประชาสังคม
9	โครงการด้านการนำกลยุทธ์ดิจิทัลไปใช้ (Digital Strategy Implementation and Programmes)

ที่มา: รวบรวมข้อมูลจาก (United States Agency for International Development, n.d.)
(<https://www.developmentaid.org/organisations/view/145386/usaidthailand>)

การดำเนินงานของ USAID ในยุคใหม่มุ่งเน้นไปที่ประเด็นความมั่นคงของมนุษย์ข้ามพรมแดน เช่น การต่อต้านการค้ามนุษย์ การจัดการสิ่งแวดล้อม และสาธารณสุข เป็นต้น ซึ่งประเด็นเหล่านี้เป็นสิ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในอีสานต้องเผชิญโดยตรง การที่สหรัฐฯ สนับสนุนกลไกการตรวจสอบความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านโครงการต่าง ๆ ถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมให้กับท้องถิ่น ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการรับมือกับผลกระทบจากการพัฒนาที่รวดเร็วและการลงทุนขนาดใหญ่จากภายนอก

นอกจากนี้ ความช่วยเหลือระหว่างประเทศของสหรัฐฯ ยังมีนัยสำคัญต่อกระบวนการกระจายอำนาจในภาคอีสาน การสนับสนุน NGO และกลุ่มภาคประชาชนในอีสาน ทำให้เกิดกระบวนการตรวจสอบอำนาจรัฐและการบริหารจัดการทรัพยากรที่เข้มข้นขึ้น ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจในเชิงโครงสร้างทางสังคม

(Social Decentralisation) สหรัฐฯ ได้วางตำแหน่งตัวเองเป็นพันธมิตรที่มุ่งเน้นเสรีภาพและหลักนิติธรรมสำหรับคนอีสาน ความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ จึงมิใช่เรื่องของเงินช่วยเหลือมหาศาลเหมือนในอดีต แต่เป็นเรื่องของการได้รับโอกาสและเครื่องมือในการกำหนดชะตากรรมของตนเอง ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนและการกระจายอำนาจที่แท้จริง

อย่างไรก็ตาม นโยบายความช่วยเหลือของสหรัฐฯ ในไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายครั้งสำคัญในปัจจุบัน ทั้งจากปัจจัยภายในและพลวัตของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป กระแสอเมริกาต้องมาก่อน (America First) และแรงกดดันด้านงบประมาณจากการเมืองภายในประเทศ ทำให้การให้ความช่วยเหลือต่างประเทศกลายเป็นประเด็นที่ถูกตั้งคำถามมากขึ้น สถานะของ USAID ถูกกระทบ ซึ่งสะท้อนถึงการสิ้นสุดยุคสมัยของการเป็นผู้รับความช่วยเหลือรายใหญ่ของไทย

ท้ายที่สุด การปรากฏตัวของผู้ให้ความช่วยเหลือรายใหม่อย่างจีน ซึ่งนำเสนอโมเดลที่แตกต่างออกไป คือเน้นโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่และไม่ผูกมัดเงื่อนไขทางการเมือง (Dole et al., 2021) ได้สร้างความท้าทายโดยตรงต่อบทบาทของสหรัฐฯ ในภูมิภาค โครงการรถไฟความเร็วสูงภายใต้ยุทธศาสตร์ BRI ที่ผ่านภาคอีสาน คือภาพสะท้อนที่ชัดเจนของการแข่งขันเชิงภูมิรัฐศาสตร์ในยุคใหม่ สิ่งนี้ได้กระตุ้นให้สหรัฐฯ ต้องทบทวนยุทธศาสตร์และหันกลับมาให้ความสำคัญกับภูมิภาคนี้อีกครั้งผ่านกรอบความร่วมมือใหม่ ๆ เช่น ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก และความร่วมมือลุ่มน้ำโขง-สหรัฐฯ (Mekong-U.S. Partnership) เป็นต้น

5.3 ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาของประเศจีน

ในเวทีการเมืองระหว่างประเทศร่วมสมัย สาธารณรัฐประชาชนจีนได้ก้าวขึ้นมาเป็นตัวแสดงหลักที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ หากแต่ในบทบาทความช่วยเหลือระหว่างประเทศ จีนกลับเป็นตัวแสดงที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนและยากต่อการทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ เนื่องจากจีนไม่ได้เป็นสมาชิกของคณะกรรมการความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (Development Assistance Committee: DAC) ขององค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organisation for Economic Cooperation and Development: OECD) จึงไม่มีภาระผูกพันในการรายงานข้อมูลความช่วยเหลืออย่างเป็นระบบและโปร่งใสตามบรรทัดฐานสากล (Bräutigam, 2011; Carter, 2017) รัฐบาลจีนเองก็มักจะหลีกเลี่ยงการใช้คำว่าผู้ให้ความช่วยเหลือ (Donor) แต่จะใช้คำว่า “ความร่วมมือใต้-ใต้” (South-South Cooperation) แทน ซึ่งสะท้อนถึงความต้องการที่จะวางตำแหน่งตนเองในฐานะหุ้นส่วนที่เท่าเทียม มากกว่าผู้ให้ความช่วยเหลือที่มีอำนาจเหนือกว่าในความสัมพันธ์แบบบนลงล่าง (Carter, 2017; Information Office of the State Council, 2011)

ลักษณะที่โดดเด่นที่สุดประการหนึ่งของความช่วยเหลือจากจีน คือการผสมผสาน ODA เข้ากับกระแสการเงินรูปแบบอื่น ๆ เช่น สินเชื่อเพื่อการค้า (Trade credits) และการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ (Foreign Direct Investment: FDI) ก่อให้เกิดเป็น “แพ็คเกจทรัพยากร” ที่ครอบคลุมและมีขนาดใหญ่ ซึ่งทำให้การจำแนกและประเมินผลกระทบทำได้ยากยิ่งขึ้น (Bräutigam, 2011) ถึงแม้ว่างานวิจัยส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปที่บทบาทของจีนในทวีปแอฟริกา แต่จีนเองก็มีบทบาทในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความทับซ้อนทั้งในมิติเศรษฐกิจและภูมิรัฐศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญ

จุดเริ่มต้นของการทำความเข้าใจความช่วยเหลือระหว่างประเทศของจีนนั้น ต้องย้อนกลับไปพิจารณาเนื้อหาใน สมุดปกขาวฉบับปี ค.ศ. 2011 (The White paper on China's foreign aid) ซึ่งเป็นการสรุปแนวปฏิบัติและปรัชญาในการให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศของจีนนับตั้งแต่ก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีนจนถึงปี ค.ศ. 2009 โดยเน้นย้ำว่าจีนเองก็ยังคงเป็นประเทศกำลังพัฒนา และการให้ความช่วยเหลือของจีนนั้นเป็น “การทำให้ความสามารถ” เท่าที่ประเทศจะเอื้ออำนวยได้ (Information Office of the State Council, 2011) พัฒนาการการเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือของจีนนั้นมีความพิเศษและแตกต่างจากผู้ให้ความช่วยเหลือรายใหญ่อื่น ๆ ในเอเชียอย่างญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ เนื่องจากจีนดำเนินสองบทบาทควบคู่กันไป กล่าวคือ มีบทบาทการเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับความช่วยเหลือในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้เป็นผลพวงจากบริบททางประวัติศาสตร์ที่ซับซ้อน (Stallings & Kim, 2017)

ภายหลังการก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีนในปี ค.ศ. 1949 จีนอยู่ในฐานะผู้รับความช่วยเหลือรายใหญ่จากสหภาพโซเวียต ซึ่งให้การสนับสนุนด้านยุทธโศปกรณ์และผู้เชี่ยวชาญเพื่อพัฒนาภาคอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม ภายหลังความแตกแยกทางอุดมการณ์กับสหภาพโซเวียตและการถึงแก่อสัญกรรมของเหมาเจ๋อตง จีนได้เข้าสู่ช่วงเวลาแห่งการปฏิรูปเศรษฐกิจครั้งใหญ่ภายใต้การนำของเติ้ง เสี่ยวผิง ซึ่งเปิดประเทศและแสวงหาความช่วยเหลือจากต่างประเทศเพื่อปรับปรุงเศรษฐกิจให้ทันสมัย หัวใจหลักของปรัชญาที่นำเสนอคือการยึดมั่นใน “หลักการ 8 ประการ” ที่นายกรัฐมนตรีโจว เอินไหล ได้ประกาศไว้ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 ซึ่งเน้นย้ำถึงความเสมอภาค ผลประโยชน์ร่วมกัน การเคารพอำนาจอธิปไตย และที่สำคัญที่สุดคือ “การไม่ผูกมัดเงื่อนไขทางการเมืองใด ๆ” (No political strings attached) หลักการนี้ได้กลายเป็นจุดเด่นที่ทำให้ความช่วยเหลือของจีนแตกต่างจากผู้ให้ทุนตะวันตกอย่างสิ้นเชิง และสามารถดึงดูดรัฐบาลในประเทศกำลังพัฒนาจำนวนมากที่อ่อนไหวต่อประเด็นการแทรกแซงกิจการภายในเปิดรับการช่วยเหลือจากจีนมากขึ้น

สมุดปกขาวฉบับปี ค.ศ. 2011 ได้จำแนกรูปแบบความช่วยเหลือของจีนออกเป็นสามประเภทหลัก ได้แก่ เงินให้เปล่า (Grants) เงินกู้ปลอดดอกเบี้ย (Interest-free Loans) และเงินกู้ผ่อนปรน (Concessional Loans) โดยระบุว่าจนถึงสิ้นปี ค.ศ. 2009 จีนได้ให้ความช่วยเหลือแก่ 161 ประเทศและองค์กรระหว่างประเทศ รวมมูลค่าทั้งสิ้น 256.30 พันล้านหยวน (ดูตารางที่ 7) (Information Office of the State Council, 2011) การจัดสรรความช่วยเหลือในยุคนี้นี้จะเน้นให้ความสำคัญกับทวีปแอฟริกาและเอเชียเป็นหลัก โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะ ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 61.2 ของเงินกู้ผ่อนปรนทั้งหมด อาจกล่าวได้ว่าสมุดปกขาวฉบับแรกคือการประกาศตัวตนของจีนในเวทีโลก โดยนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้ให้ความช่วยเหลือที่มาจากกลุ่มประเทศโลกใต้ด้วยกัน มีความเข้าใจในความต้องการพื้นฐานด้านการพัฒนา และพร้อมที่จะเป็นหุ้นส่วนที่จริงใจ ที่ปราศจากวาระซ่อนเร้นทางการเมือง ซึ่งเป็นการสร้างความแตกต่างและท้าทายบรรทัดฐานของกลุ่มผู้ให้ทุน DAC อย่างเปิดเผย

ตารางที่ 7: งบประมาณตามประเภทการให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศของจีน (พันล้านหยวน)

	ปี	1950-2009	2010-2012	2013-2018
ประเภทความช่วยเหลือ	การช่วยเหลือแบบให้เปล่า	106.2	32.3	127.8
	เงินกู้ปลอดดอกเบี้ย	76.5	7.3	11.3
	เงินกู้ผ่อนปรน	73.6	49.8	131.1
	รวม	256.3	89.34	270.2
	เงินช่วยเหลือโดยเฉลี่ยต่อปี	4.3	29.8	45

ที่มา: China's Third White Paper on Foreign Aid—A Comparative Analysis โดย Zhang, D., 2021

นอกจากนั้น สิ่งที่ทำให้จีนแตกต่างจากผู้ให้รายอื่นในเอเชียคือ จีนยังคงสถานะการเป็นผู้รับความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง แม้ว่าในทางปฏิบัติจะกลายเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือสุทธิ (Net Donor) ไปแล้ว ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2005 เหตุผลเบื้องหลังปรากฏการณ์นี้เกิดจาก ประการแรก การคงสถานะ “ประเทศกำลังพัฒนา” เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินการทางการทูตของจีนที่ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์กับประเทศในแอฟริกา เอเชีย และลาตินอเมริกา โดยเน้นย้ำถึงความเป็นหุ้นส่วนมากกว่าความสัมพันธ์แบบผู้ให้-ผู้รับ ประการที่สอง แม้จีนจะไม่ต้องการความช่วยเหลือทางการเงินแล้ว แต่ยังคงต้องการความช่วยเหลือทางวิชาการ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มากพร้อมกับโครงการช่วยเหลือต่าง ๆ อยู่ (Stallings & Kim, 2017)

พัฒนาการที่น่าสนใจยิ่งขึ้นปรากฏในสมุดปกขาวฉบับปี ค.ศ. 2014 ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาเพียง 3 ปี คือ ปี ค.ศ. 2010-2012 แต่กลับแสดงให้เห็นถึงการเติบโตอย่างก้าวกระโดดทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพ แม้ว่าปรัชญาและหลักการพื้นฐานจะยังคงเดิม แต่ขนาดของความช่วยเหลือที่จีนมอบให้ในช่วงเวลาสั้น ๆ นี้มีมูลค่าสูงถึง 89.34 พันล้านหยวน ซึ่งหากคำนวณเป็นค่าเฉลี่ยต่อปี จะพบว่าเมื่ออัตราการเติบโตที่สูงกว่าทศวรรษก่อนหน้าอย่างมีนัยสำคัญ (Information Office of the State Council, 2014) การเติบโตนี้สะท้อนถึงความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นของจีน และความมั่นใจที่มากขึ้นในการใช้ความช่วยเหลือเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ

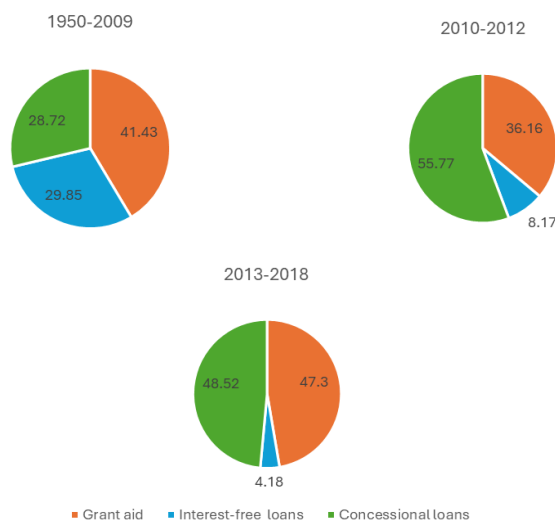
จุดเด่นของการให้ความช่วยเหลือในช่วงนี้คือ มีการปรับเปลี่ยนสัดส่วนและเป้าหมายของการให้ความช่วยเหลือ ในขณะที่ยังคงเน้นด้านโครงสร้างพื้นฐานเป็นหัวใจสำคัญ จีนเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน (Improving People's Livelihood) มากขึ้นอย่างชัดเจน โดยสัดส่วนของความช่วยเหลือที่มุ่งไปยังภาคส่วนนี้ ไม่ว่าจะเป็นสาธารณสุข การเกษตรหรือการจัดการน้ำสะอาด มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ การเปลี่ยนแปลงนี้อาจตีความได้สองทาง ในด้านหนึ่ง มันคือการสะท้อนประสบการณ์การพัฒนาภายในประเทศของจีนเอง ที่ตระหนักว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ แต่ต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาทางสังคมและการลดความเหลื่อมล้ำด้วย ในอีกด้านหนึ่ง อาจเป็นการตอบสนองต่อเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากประชาคมระหว่างประเทศที่มีมุมมองว่า ความช่วยเหลือของจีนมุ่งเน้นแต่โครงการขนาดใหญ่ที่เอื้อประโยชน์ต่อบริษัทจีน โดยละเลยมิติทางสังคม และการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้ การช่วยเหลือในช่วงเวลานี้ จีนยังได้เน้นย้ำถึงบทบาทที่เพิ่มขึ้นของเงินกู้ผ่อนปรน ซึ่งบริหารจัดการโดยธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศจีน (China Exim Bank)

กลไกนี้ได้กลายเป็นเครื่องมือหลักที่ทำให้จีนสามารถสนับสนุนโครงการขนาดใหญ่ที่มีความเชื่อมโยงกับผลประโยชน์ทางการค้าและการลงทุนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นการปูทางไปสู่ยุทธศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่กว่าในเวลาต่อมา (Information Office of the State Council, 2014)

ความช่วยเหลือระหว่างประเทศของจีนในช่วงเวลาปัจจุบันได้ปรากฏอย่างเต็มรูปแบบใน สมุดปกขาว ฉบับปี ค.ศ. 2021 ซึ่งครอบคลุมช่วงปี ค.ศ. 2013-2018 โดยใช้ชื่อว่า “ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของจีนในยุคใหม่” (China’s International Development Cooperation in the New Era) โดยมีการเปลี่ยนคำจาก “การให้ความช่วยเหลือต่างประเทศ” มาเป็น “ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศ” แทน สิ่งนี้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ครั้งใหญ่ นอกจากนี้ ยังมีการประกาศวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ระดับโลกของจีนอย่างเป็นทางการ โดยมี โครงการริเริ่มแถบและเส้นทาง ซึ่งประธานาธิบดี สี จิ้นผิง ได้ประกาศขึ้นในปี ค.ศ. 2013 เป็นหัวใจสำคัญของนโยบายต่างประเทศของจีน (Zhang, 2021)

เป้าหมายสูงสุดของความร่วมมือเพื่อการพัฒนาของจีนในปัจจุบัน คือการสร้างประชาคมที่มีอนาคตร่วมกันของมวลมนุษยชาติ (A community with a shared future for mankind) โดยได้เปลี่ยนจากการเป็นหุ้นส่วนในกลุ่มประเทศใต้-ใต้ มาสู่การเป็น “ผู้จัดหาสินค้าสาธารณะระดับโลก” (A provider of global public goods) อย่างเต็มตัว ในเชิงปริมาณ ความช่วยเหลือของจีนในช่วงเวลานี้ยังคงเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยมีมูลค่ารวมสูงถึง 270.2 พันล้านหยวน รูปแบบของความช่วยเหลือเองก็มีความหลากหลายมากขึ้น โดยนอกเหนือจากสามรูปแบบดั้งเดิมแล้ว จีนยังได้จัดตั้งกองทุนใหม่ ๆ เช่น กองทุนความร่วมมือใต้-ใต้ (South-South Cooperation Assistance Fund) และให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับองค์กรพหุภาคีมากขึ้น ซึ่งสะท้อนถึงความพยายามในการปรับตัวและสร้างความชอบธรรมในเวทีโลก (Zhang, 2021)

แผนภาพที่ 14: สัดส่วนงบประมาณตามประเภทการให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศของจีนใน 3 ช่วงเวลา

ที่มา: รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจาก China’s Third White Paper on Foreign Aid—A Comparative Analysis โดย Zhang, D. (2021)

จุดเปลี่ยนที่สำคัญอย่างหนึ่งในการแสดงบทบาทผู้ให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศ คือการปฏิรูปโครงสร้างองค์กรภายในประเทศ โดยจัดตั้งองค์การความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งชาติจีน (China International Development Cooperation Agency: CIDCA) ในปี ค.ศ. 2018 โดยเป็นการยกระดับงานด้านความช่วยเหลือให้ขึ้นมายุ่งภายใต้การกำกับดูแลโดยตรงของคณะรัฐมนตรี และแยกงานด้านการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ออกจากกระทรวงพาณิชย์ (Ministry of Commerce: MOFCOM) ซึ่งเดิมถูกมองว่าเน้นผลประโยชน์ทางการค้ามากเกินไป การปฏิรูปนี้ส่งสัญญาณที่ชัดเจนว่าจีนมองความร่วมมือเพื่อการพัฒนาเป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญในระดับนโยบายต่างประเทศสูงสุด ไม่ใช่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของนโยบายการค้าอีกต่อไป (Zhang, 2021)

วัตถุประสงค์เชิงกลยุทธ์ของความช่วยเหลือที่จีนมอบให้แก่ประเทศในเอเชียมีความซับซ้อนกว่าภูมิภาคอื่น เนื่องจากเป็นพื้นที่เพื่อนบ้าน ที่มีผลประโยชน์ทางภูมิรัฐศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรง ในมิติทางเศรษฐกิจ วัตถุประสงค์ประการสำคัญที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางคือการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ จีนใช้แพ็คเกจความช่วยเหลือและสินเชื่อเพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการสกัดและขนส่งวัตถุดิบกลับสู่ประเทศ นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมบริษัทจีนในต่างประเทศ เนื่องจากโครงการที่ได้รับทุนสนับสนุนจากจีนส่วนใหญ่มักดำเนินการโดยบริษัทจีนเอง ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้บริษัทเหล่านี้สร้างความคุ้นเคยกับตลาดท้องถิ่นและสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันสำหรับโครงการในอนาคต และท้ายที่สุดคือการส่งเสริมการบูรณาการเศรษฐกิจในภูมิภาคผ่านการสนับสนุนโครงการคมนาคมและโลจิสติกส์เพื่อเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้านเข้ากับเครือข่ายห่วงโซ่อุปทานของจีน ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากยุทธศาสตร์ BRI (Stallings & Kim, 2017)

นอกจากนั้น จีนมักจะเข้าไปมีบทบาทอย่างแข็งขันในประเทศที่ผู้ให้ความช่วยเหลือชาติตะวันตกเมินเฉยเนื่องจากปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน เช่น เกาหลีเหนือ ลาว กัมพูชา และเมียนมา ซึ่งจีนได้กลายเป็นผู้ลงทุนและผู้ให้ความช่วยเหลือรายใหญ่ โดยเน้นโครงการโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ที่สุดคlogging กับผลประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ของตน เช่น โครงการรถไฟความเร็วสูงเชื่อมจีน-ลาว หรือโครงการท่อส่งน้ำมันและก๊าซธรรมชาติในเมียนมา ในด้านโครงสร้างองค์กร การตัดสินใจเกี่ยวกับ ODA ของจีนมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจภายใต้การควบคุมของคณะรัฐมนตรี (State Council) และผู้นำระดับสูงของพรรคคอมมิวนิสต์ โดยมีกระทรวงพาณิชย์เป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการ แต่ในขณะเดียวกันก็มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลายเข้ามามีบทบาท เช่น รัฐบาลมณฑลที่ติดกับชายแดนอย่างยาวนานและกว้างสี่ ที่มีบทบาทอย่างสูงในการผลักดันโครงการความร่วมมือในอนุภูมิภาคแม่โขงและรัฐวิสาหกิจจีน (State-Owned Enterprises: SOEs) ซึ่งเป็นผู้เล่นที่สำคัญที่สุดในฐานะผู้ดำเนินโครงการในต่างประเทศ ทำให้เกิดความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดระหว่างผลประโยชน์ของรัฐและผลประโยชน์ของภาคธุรกิจ (Zhang, 2021)

บทบาทของจีนในไทยและภาคอีสานนั้น จีนได้ก้าวเข้ามาเป็นตัวแสดงที่มีอิทธิพลสูงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางกายภาพของภาคอีสานในศตวรรษที่ 21 ภายใต้ยุทธศาสตร์ BRI จีนได้นำเสนอกระบวนการทัศน์การพัฒนาที่แตกต่างจากมหาอำนาจเดิมอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ในขณะที่ตะวันตกเน้นการส่งออกค่านิยมและธรรมาภิบาล จีนกลับมุ่งเน้นการส่งออก “ความเชื่อมโยง” (Connectivity) และ “ความมั่งคั่งทางวัตถุ” (Material Wealth) ผ่านโครงสร้างพื้นฐาน และการคมนาคมขนส่ง

(Carter, 2017) นับสำคัญทางรัฐศาสตร์ของความช่วยเหลือจากจีนที่มีต่อไทย ไม่ได้อยู่ที่มูลค่าของเม็ดเงินเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่กระบวนการ (Process) ของความร่วมมือที่มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจอย่างเข้มข้น (High Centralisation) การดำเนินโครงการรถไฟความเร็วสูงและโครงข่ายโลจิสติกส์ในภาคอีสานล้วนเป็นการตัดสินใจแบบบนลงล่าง (Top-down) ภายใต้กรอบความสัมพันธ์แบบรัฐต่อรัฐ (Government-to-Government) สิ่งนี้ทำให้บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมในพื้นที่ถูกลดทอนลงเหลือเพียงผู้สังเกตการณ์หรือผู้สนับสนุนระดับปฏิบัติการเท่านั้น

ในมุมมองของการกระจายอำนาจ การเข้ามาของจีนอาจถูกมองว่าเป็นสองมุม ในมุมหนึ่ง การเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจมหาศาลให้แก่เมืองรองและชุมชนชายแดนในอีสาน ซึ่งอาจนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจที่ช่วยให้ท้องถิ่นพึ่งพาตนเองได้มากขึ้นในระยะยาว แต่ในอีกมุมหนึ่ง กระบวนการพัฒนาที่ข้ามหัวท้องถิ่นนี้ ได้ตอกย้ำโครงสร้างรัฐราชการรวมศูนย์ของไทยให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น เนื่องจากโครงการขนาดใหญ่จำเป็นต้องอาศัยอำนาจเบ็ดเสร็จจากส่วนกลางในการจัดการทรัพยากร ซึ่งสวนทางกับหลักการกระจายอำนาจที่เน้นการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจจากฐานราก

นอกจากนี้ การที่จีนเน้นความช่วยเหลือแบบไม่ผูกมัดทางการเมือง ยังส่งผลให้ประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และความโปร่งใส ซึ่งเป็นกลไกที่ภาคประชาชนใช้ในการตรวจสอบรัฐและทุน ถูกลดทอนความสำคัญลง เมื่อเทียบกับโครงการที่ได้รับทุนจากแหล่งทุนตะวันตกหรือญี่ปุ่น ดังนั้น โมเดลของจีนในบริบทของภาคอีสาน จึงสะท้อนภาพของการพัฒนาที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจมหภาค แต่อาจต้องแลกมาด้วยการชะลอตัวของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งทางการเมืองในระดับท้องถิ่น

6. วิเคราะห์มุมมองจากอีสาน: การรับรู้ ปรับใช้ และนัยต่อการกระจายอำนาจและพัฒนาท้องถิ่น

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตามชนบทเดิม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสานมักถูกลดทอนสถานะเป็นเพียงพื้นที่ชายขอบหรือผู้รับที่รอคอยการจัดสรรทรัพยากรจากรัฐบาลกลาง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาผ่านพลวัตความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาจากสามมหาอำนาจหลัก ได้แก่ ญี่ปุ่น สหรัฐฯ และจีน จะพบว่าภาคอีสานไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ทางผ่านของภูมิรัฐศาสตร์ระดับชาติ แต่เป็นตัวแสดงที่มีการรับรู้ ตีความ และปรับใช้ทรัพยากรเหล่านี้ เพื่อสร้างอำนาจต่อรอง ขับเคลื่อนกระบวนการกระจายอำนาจและพัฒนาท้องถิ่นในทางปฏิบัติ ท่ามกลางโครงสร้างรัฐราชการรวมศูนย์ที่ยังคงเข้มแข็ง

มุมมองต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของท้องถิ่นอีสานมีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากมุมมองของส่วนกลาง ในขณะที่มุมมองจากกรุงเทพฯ จะมองมหาอำนาจผ่านกรอบดุลอำนาจและความมั่นคงแห่งชาติ ภาคอีสานและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกลับมองผ่านกรอบความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การพึ่งพาตนเองและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร การรับรู้ที่ถูกหล่อหลอมผ่านการทำงานของประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือที่ลงลึกในพื้นที่มาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะกรณีของญี่ปุ่นที่ภาพลักษณ์ในสายตาคนอีสานคือความไว้วางใจและการพัฒนาคุณภาพชีวิต จากรูปแบบการช่วยเหลือของ JICA ที่เปลี่ยนจากการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพมาสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการถ่ายทอดเทคโนโลยี ทำให้ผู้นำท้องถิ่นมองการให้ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นเสมือนพี่เลี้ยงที่ช่วยปลดล็อกข้อจำกัดด้านการบริหาร

จัดการ ญี่ปุ่นไม่ได้เข้ามาเพื่อสั่งการแบบรัฐบาลส่วนกลาง แต่เข้ามาเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ ทำให้ท้องถิ่นสามารถบริหารงานได้ด้วยตนเอง

การปรับใช้ความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นจึงกลายเป็นกลยุทธ์สำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในอีสาน เพื่อสร้างความชอบธรรมและประสิทธิภาพในการบริหารงาน การนำแนวคิด มาตรฐาน และระบบการจัดการที่ JICA ช่วยวางรากฐานไว้ มาประยุกต์ใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาและการบริการสาธารณะ ได้กลายเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลสามารถบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและโปร่งใสขึ้น นับสำคัญต่อการกระจายอำนาจในมิตินี้คือการพิสูจน์ให้เห็นว่าท้องถิ่นมีศักยภาพในการปกครองตนเองหากได้รับโอกาสและองค์ความรู้ที่ถูกฝึกถูกตัว ซึ่งเป็นการสร้างรากฐานของการกระจายอำนาจด้านการบริหารที่ยั่งยืน โดยไม่ต้องรอคอยคำสั่งหรือพึ่งพางบประมาณจากส่วนกลางเพียงอย่างเดียว

ในขณะเดียวกัน บทบาทของสหรัฐฯ ในสายตาของภาคประชาสังคมและท้องถิ่นอีสาน ได้เปลี่ยนจากภาพจำของผู้สร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อความมั่นคงทางทหารในยุคสงครามเย็น มาสู่การเป็นพันธมิตรที่สำคัญในยุคปัจจุบัน สหรัฐฯ ผ่านหน่วยงาน USAID ถูกมองว่าเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญสำหรับกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต้องการตรวจสอบโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชน การรับรู้เช่นนี้ทำให้ภาคประชาสังคมในอีสานเลือกที่จะปรับใช้กลไกความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจต่อรองทางการเมือง การสนับสนุนเงินทุนและวิชาการแก่ NGO ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ช่วยให้เสียงของคนท้องถิ่นที่คัดค้านนโยบายจากส่วนกลางหรือทุนข้ามชาติ มีน้ำหนักมากขึ้นในเวทีสากล

นัยของความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ต่อการกระจายอำนาจจึงปรากฏในรูปแบบของการกระจายอำนาจภาคพลเมือง ช่วยให้เกิดความตื่นตัวของประชาชนในการตรวจสอบอำนาจรัฐและการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรเพิ่มสูงขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นผลพวงทางอ้อมจากการให้ความช่วยเหลือผ่านโครงการพัฒนาที่สอดแทรกการส่งเสริมประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนที่สหรัฐฯ ให้การสนับสนุน การมีอยู่ของตัวแสดงภายนอกอย่างสหรัฐฯ จึงทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงที่ช่วยขยายประเด็นปัญหาท้องถิ่นไปสู่การรับรู้ระดับโลก ซึ่งเป็นการท้าทายอำนาจผูกขาดการตัดสินใจของรัฐส่วนกลางโดยตรง

ในทางตรงกันข้าม การรับรู้ต่อจีนในพื้นที่ภาคอีสานกลับมีความซับซ้อนและผสมผสานไปด้วยความหวังและความกังวล จีนถูกมองในฐานะเจ้าแก๊วใหญ่ผู้มาพร้อมกับโอกาสทางเศรษฐกิจมหาศาลผ่านโครงการรถไฟความเร็วสูงและการเชื่อมโยงทางการค้าภายใต้ยุทธศาสตร์ BRI แต่ในขณะเดียวกัน ท้องถิ่นอีสานก็รับรู้ถึงรูปแบบการทำงานของจีนที่มีลักษณะข้ามหัวท้องถิ่น โดยมักเป็นการเจรจาระดับรัฐบาลต่อรัฐบาล ซึ่งทำให้ท้องถิ่นรู้สึกว่าตนเองเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ที่ไม่มีอำนาจในการกำหนดทิศทางหรือต่อรองเงื่อนไข อย่างไรก็ตาม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนในหัวเมืองใหญ่ของอีสานก็พยายามปรับตัวเพื่อความอยู่รอด โดยการเตรียมความพร้อมด้านโลจิสติกส์และการท่องเที่ยวเพื่อให้ได้รับผลประโยชน์จากโครงสร้างพื้นฐานที่จีนกำลังสร้างขึ้น

ทว่า นัยของความช่วยเหลือจากจีนต่อการกระจายอำนาจกลับเป็นสิ่งที่น่ากังวล โมเดลการพัฒนาของจีนที่เน้นความรวดเร็วและโครงการขนาดใหญ่ จำเป็นต้องอาศัยการตัดสินใจที่เด็ดขาดและรวมศูนย์อำนาจ ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมราชาธิปไตย รัฐบาลส่วนกลางจึงมักใช้อำนาจหรือกฎหมาย

ที่เอื้อต่อการรวมศูนย์อำนาจเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่โครงการของจีน ส่งผลให้กระบวนการกระจายอำนาจที่ควรจะให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมตัดสินใจกลดทอนความสำคัญลง ปรากฏการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่าภูมิรัฐศาสตร์โครงสร้างพื้นฐานที่นำโดยจีน อาจกลายเป็นกลไกที่ช่วยกระชับอำนาจของรัฐส่วนกลางให้กลับมาเข้มแข็งขึ้น และทำให้ท้องถิ่นกลับไปสู่สถานะของผู้รับคำสั่งอีกครั้ง

บทสรุปจากการวิเคราะห์ภูมิรัฐศาสตร์ในท้องถิ่นนี้ชี้ให้เห็นว่า การกระจายอำนาจในบริบทของภาคอีสานไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะกลไกทางกฎหมายหรือนโยบายจากภาครัฐ แต่เกิดขึ้นจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ในระดับท้องถิ่นที่ภาคอีสานได้เรียนรู้ที่จะเลือกรับและปรับใช้ทรัพยากรจากภายนอกท้องถิ่นใช้องค์ความรู้จากญี่ปุ่นเพื่อสร้างความเข้มแข็งในการบริหารจัดการ ใช้ทรัพยากรจากสหรัฐฯ เพื่อสร้างพื้นที่ทางการเมืองและการตรวจสอบ และพยายามปรับตัวเพื่อรองรับทุนจากจีนเพื่อสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ กระบวนการเหล่านี้ทำให้เส้นแบ่งระหว่างกิจการภายในประเทศและการต่างประเทศค่อย ๆ เลือนหายไป ท้องถิ่นได้แสดงบทบาทตัวแสดงที่มีความสำคัญมากขึ้น โดยใช้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือในการถ่วงดุลกับอำนาจจากส่วนกลาง เพื่อเป้าหมายสูงสุดคือการยกระดับคุณภาพชีวิตและการพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืน

ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของท้องถิ่นอีสานในการดำเนินการทูตภูมิภาคย่อย (Paradiplomacy) เพื่อแสวงหาทรัพยากรและพันธมิตรทางเลือกในการพัฒนาตนเอง ท้องถิ่นได้เรียนรู้ที่จะเลือกรับ ปรับใช้ และต่อรองกับมหาอำนาจเหล่านี้ เพื่อเติมเต็มสิ่งที่รัฐส่วนกลางไม่สามารถตอบสนองได้ และความสามารถในการปรับตัวของท้องถิ่นนี้เองคือหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ยืนยันว่า การกระจายอำนาจที่แท้จริงกำลังเกิดขึ้นในระดับปฏิบัติการ อย่างไรก็ตาม ในอนาคตท้องถิ่นอาจต้องมีหน่วยงานหรือบุคลากรที่รับผิดชอบด้านความร่วมมือระหว่างประเทศโดยเฉพาะ เพื่อจะช่วยเพิ่มโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถเชื่อมต่อกับเครือข่ายเมืองนานาชาติและริเริ่มโครงการความร่วมมือได้สำเร็จอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Fantoni & Avellaneda (2022) ที่ชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของ Paradiplomacy ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการของท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับ “โครงสร้างองค์กรที่สนับสนุนความเป็นสากล” (Local Pro-International Structures) (Fantoni & Avellaneda, 2022) ทั้งนี้เพื่อให้ท้องถิ่นเป็นตัวแสดงที่มีความเข้มแข็งและเป็นสากลในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

7. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาพลวัตความช่วยเหลือระหว่างประเทศจากมหาอำนาจในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกที่มีต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้นำไปสู่ข้อค้นพบที่ทำนายกรอบคิดดั้งเดิมทางรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างมีนัยสำคัญ บทสรุปของงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (ODA) และความร่วมมือระหว่างประเทศ มิได้ดำรงอยู่เป็นเพียงเครื่องมือทางเศรษฐกิจหรือกลไกการแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างรัฐต่อรัฐเพียงเท่านั้น แต่ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแปรสำคัญที่เข้ามากระทบและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจภายในรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่น ภาคอีสานซึ่งเคยถูกนิยามในฐานะพื้นที่ชายขอบทางเศรษฐกิจและการเมือง ได้กลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่มหาอำนาจ

ทั้งสาม ได้แก่ ญี่ปุ่น สหรัฐฯ และจีน เข้ามาแข่งขันและขยายอิทธิพลผ่านโมเดลการพัฒนาที่แตกต่างกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์การกระจายอำนาจและการพัฒนาท้องถิ่น แม้ว่าโครงสร้างทางกฎหมาย และการบริหารราชการแผ่นดินของไทยจะยังคงมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจอยู่อย่างหนาแน่นก็ตาม

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของแต่ละมหาอำนาจที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์ การพัฒนาท้องถิ่นในมิติที่ต่างกัน ญี่ปุ่นได้สถาปนาบทบาทในฐานะหุ้นส่วนทางวิชาการและการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นความยั่งยืน ผ่านการทำงานขององค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น หรือ JICA ที่ลงลึกถึงระดับชุมชน การถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีการบริหารงานให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้สร้างรากฐานของความสามารถในการปกครองตนเอง ทำให้ท้องถิ่นมีความมั่นใจและมีทักษะ ในการจัดการบริการสาธารณะโดยไม่ต้องพึ่งพาส่วนกลางในทุกขั้นตอน ในขณะที่สหรัฐฯ แม้จะลดบทบาท ด้านการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานลง แต่ยังคงทรงอิทธิพลในมิติของการสร้างบรรทัดฐานทางสังคม และการเมือง ผ่านการสนับสนุนภาคประชาสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนในการตรวจสอบธรรมาภิบาล สิทธิมนุษยชน สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ภาคพลเมืองในการถ่วงดุล อำนาจรัฐ ส่วนจีนนั้นได้เข้ามามีบทบาทอย่างรวดเร็วและรุนแรงผ่านโครงการโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ภายใต้ยุทธศาสตร์ BRI ซึ่งแม้จะนำมาซึ่งโอกาสทางเศรษฐกิจมหาศาล แต่กระบวนการดำเนินงาน ที่มีลักษณะรวมศูนย์และผ่านช่องทางรัฐต่อรัฐ ได้ก่อให้เกิดความเสี่ยงในการดึงอำนาจกลับสู่ส่วนกลาง และลดทอนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นลง

ประเด็นสำคัญที่ค้นพบคือ ความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงระหว่างมุมมองของรัฐบาลส่วนกลางกับมุมมอง ของท้องถิ่นที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในขณะที่กรุงเทพฯ มองการเมืองโลกผ่านแว่นตา ของความมั่นคงแห่งชาติและการรักษาดุลอำนาจระหว่างมหาอำนาจ ท้องถิ่นในภาคอีสานกลับมอง ผ่านแว่นตาของความอยู่รอดทางเศรษฐกิจและการพัฒนาคุณภาพชีวิต

จากข้อค้นพบดังกล่าว งานวิจัยนี้นำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์สำหรับการพัฒนา ในอนาคต โดยมุ่งเน้นไปที่สี่ส่วนหลัก ประการแรก ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลส่วนกลาง รัฐไทยจำเป็นต้อง ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการเป็นผู้ควบคุม มาเป็นผู้สนับสนุนและผู้อำนวยความสะดวกในการดำเนิน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของท้องถิ่น รัฐบาลควรตระหนักว่าการเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีบทบาท ในการเจรจาความร่วมมือระดับย่อยกับต่างประเทศ เป็นกลยุทธ์ที่จะช่วยดึงดูดทรัพยากรและความรู้ จากภายนอกเข้ามาพัฒนาประเทศได้อย่างตรงจุด การปลดล็อกข้อจำกัดทางกฎหมายและระเบียบราชการ ที่เป็นอุปสรรคต่อความร่วมมือระหว่างท้องถิ่นกับองค์กรระหว่างประเทศ เป็นสิ่งที่ต้องเร่งดำเนินการ เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถใช้ประโยชน์จากความช่วยเหลือจากต่างประเทศได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ นอกจากนี้ รัฐบาลควรบูรณาการแผนยุทธศาสตร์ชาติให้สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ โดยเฉพาะในภาคอีสาน ที่เป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยให้ท้องถิ่นเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนนโยบาย ความเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านและมหาอำนาจ

ประการที่สอง ข้อเสนอแนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมในภาคอีสาน ท้องถิ่นจำเป็นต้องกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรู้เท่าทันและสร้างสมดุล กับมหาอำนาจ ท้องถิ่นไม่ควรผูกติดการพัฒนาไว้กับมหาอำนาจชาติใดชาติหนึ่ง แต่ควรใช้กลยุทธ์

การกระจายความเสี่ยง โดยผสมผสานจุดแข็งของแต่ละชาติเข้าด้วยกัน เช่น การใช้ประโยชน์จากโครงสร้างพื้นฐานด้านคมนาคมขนส่งของจีนในการเชื่อมโยงตลาด แต่ในขณะเดียวกันก็นำระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใสและมีประสิทธิภาพแบบญี่ปุ่นมาใช้ในการบริหารพื้นที่ และใช้กลไกการตรวจสอบและการมีส่วนร่วมภาคประชาชนตามแนวทางที่สหรัฐฯ สนับสนุน เพื่อป้องกันผลกระทบเชิงลบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ การรวมกลุ่มกันขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลักษณะเครือข่ายความร่วมมือระดับภูมิภาค (Regional Network) จะช่วยเพิ่มอำนาจต่อรองและศักยภาพในการบริหารจัดการโครงการข้ามพรมแดนได้ดียิ่งขึ้น

ประการที่สาม ข้อเสนอแนะต่อทิศทางการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การศึกษาค้นคว้าชี้ให้เห็นว่า การเมืองโลกในปัจจุบัน ไม่ได้ถูกขับเคลื่อนโดยรัฐชาติเพียงลำพังอีกต่อไป แต่มีตัวแสดงในระดับต่ำกว่ารัฐที่มีบทบาทสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น นโยบายการต่างประเทศของไทยในอนาคต ควรให้ความสำคัญกับมิติของการทูตสาธารณะและการทูตภูมิภาคย่อย ควบคู่ไปกับการทูตแบบดั้งเดิม การส่งเสริมให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างท้องถิ่นไทยกับท้องถิ่นในต่างประเทศ จะช่วยเปิดโลกทัศน์และสร้างนวัตกรรมในการพัฒนาใหม่ ๆ

ท้ายสุด ข้อเสนอแนะต่อการแสวงหาวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในภาคอีสาน ท่ามกลางกระแสของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่ทำให้ภาคอีสานกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ การเรียนการสอนในปัจจุบันที่ยังคงอิงอยู่กับตำราจากตะวันตกหรือมุมมองจากส่วนกลางอาจไม่เพียงพออีกต่อไป การศึกษาด้านการระหว่างประเทศในอีสานควรปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์สำคัญดังนี้ 1) หลักสูตรควรมุ่งเน้นให้ผู้เรียนตระหนักว่าอีสานมิใช่เพียงพื้นที่แห่งแหล่งที่ทางไกล แต่เป็นจุดเชื่อมโยงของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกผ่านระเบียงเศรษฐกิจและการคมนาคมขนส่ง การเรียนการสอนต้องกระตุ้นให้นักศึกษาดังคำถามและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ในพื้นที่ผ่านเลนส์ระดับโลก เช่น การวิเคราะห์ผลกระทบของรถไฟความเร็วสูงจีนในอุดรธานีที่ไม่ใช่แค่มิติการขนส่ง แต่ในฐานะส่วนหนึ่งของ BRI เป็นต้น การใช้กรณีศึกษาในท้องถิ่นเป็นฐานในการอธิบายทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จะช่วยสร้างองค์ความรู้แบบที่ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงทฤษฎีเข้ากับวิถีชีวิตจริง 2) การบูรณาการความรู้ข้ามศาสตร์ เพื่อรับมือความท้าทายใหม่ในบริบทอินโด-แปซิฟิก ภัยคุกคามมิได้มาในรูปแบบของการทหารเพียงอย่างเดียว แต่มาในรูปแบบของความมั่นคงรูปแบบใหม่ (Non-traditional Security) เช่น ความมั่นคงทางอาหาร วิกฤตน้ำในแม่น้ำโขง โรคระบาดข้ามพรมแดน และอาชญากรรมไซเบอร์ เป็นต้น ดังนั้น การเรียนการสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอีสานจึงไม่อาจแยกขาดจากศาสตร์อื่น ๆ ได้ ควรมีการส่งเสริมหลักสูตรพหุวิทยาการ (Multidisciplinary Approach) ที่ให้นักศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีความรู้พื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อม โลจิสติกส์ การจัดการเมือง หรือสาธารณสุข เพื่อให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์นโยบายสาธารณะที่ซับซ้อนได้อย่างรอบด้าน และ 3) การผลิตผู้เชี่ยวชาญด้านการระหว่างประเทศในระดับท้องถิ่น เป้าหมายของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอีสานยุคใหม่ ไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการผลิตข้าราชการเข้าสู่กระทรวงในส่วนกลาง แต่ควรเน้นการสร้างบุคลากรที่สามารถทำงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน หรือองค์กรระหว่างประเทศที่ตั้งฐานอยู่ในพื้นที่ได้ เพื่อเป็นโอกาสสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนและทั่วถึงสำหรับคนในท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

รัชชัย วรกิตติมาลี. (2561). จากความร่วมมือสู่การควมรวม: รูปแบบการจัดการท้องถิ่นของประเทศญี่ปุ่น. ใน ภูมิ พวงษ์เจริญ, ศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์, วสันต์ เหลืองประภัสร์ (บ.ก.), *คือฟ้ากว้าง ... 60 ปี นครินทร์ เมฆไตรรัตน์* (หน้า 201-214). โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

- Araki, M. (2007). Japan's Official Development Assistance: The Japan ODA Model That Began Life in Southeast Asia. *Asia-Pacific Review*, 14(2), 17–29.
- Berthélemy, J.-C. (2006). Bilateral Donors' Interest vs. Recipients' Development Motives in Aid Allocation: Do All Donors Behave the Same? *Review of Development Economics*, 10(2), 179–194.
- Bräutigam, D. (2011). Aid 'With Chinese Characteristics': Chinese Foreign Aid and Development Finance Meet the OECD-DAC Aid Regime: Aid 'with Chinese Characteristics.' *Journal of International Development*, 23(5), 752–764.
- Brazys, S. R. (2013). Evidencing donor heterogeneity in Aid for Trade. *Review of International Political Economy*, 20(4), 947–978.
- Brenton, P., & von Uexkull, E. (2009). Product specific technical assistance for exports – has it been effective? *The Journal of International Trade & Economic Development*, 18(2), 235–254.
- Carter, B. (2017). *A literature review on China's aid*. Institute of Development Studies.
- Cornago, N. (2018). Paradiplomacy and Protodiplomacy. In *The Encyclopedia of Diplomacy* (pp. 1–8). John Wiley & Sons, Ltd.
- Desai, U., & Snavelly, K. (2007). Technical assistance for institutional capacity building: The transferability of administrative structures and practices. *International Review of Administrative Sciences*, 73(1), 133–146.
- Dickovick, J. T. (2014). Foreign Aid and Decentralisation: Limitations on Impact in Autonomy and Responsiveness. *Public Administration and Development*, 34(3), 194–206.
- Dole, D., Lewis-Workman, S., Trinidad, D. D., & Yao, X. (2021). The Rise of Asian Aid Donors: Recipient-to-Donor Transition and Implications for International Aid Regime. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 13(1), 58–80.

- Dollar, D. (2001). Some thoughts on the effectiveness of aid, non-aid development finance and technical assistance. *Journal of International Development*, 13(7), 1039–1055. <https://doi.org/10.1002/jid.818>
- Douch, M., Edwards, H., Landman, T., & Mallick, S. (2022). Aid effectiveness: Human rights as a conditionality measure. *World Development*, 158, 105978.
- Easterly, W., & Pfutze, T. (2008). Where Does the Money Go? Best and Worst Practices in Foreign Aid. *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 29–52.
- Fantoni, M., & Avellaneda, C. (2022). Explaining paradiplomacy: Do local pro-international structures and political support matter? *Global Public Policy and Governance*, 2(3), 353–375.
- Finkel, S. E., Pérez-Liñán, A., & Seligson, M. A. (2007). The Effects of U.S. Foreign Assistance on Democracy Building, 1990–2003. *World Politics*, 59(3), 404–439.
- Gibson, C. C., Hoffman, B. D., & Jablonski, R. S. (2015). Did Aid Promote Democracy in Africa? The Role of Technical Assistance in Africa's Transitions. *World Development*, 68, 323–335.
- Godfrey, M., Sophal, C., Kato, T., Vou Piseth, L., Dorina, P., Saravy, T., Savora, T., & Sovannarith, S. (2002). Technical Assistance and Capacity Development in an Aid-dependent Economy: The Experience of Cambodia. *World Development*, 30(3), 355–373.
- Gulrajani, N., & Calleja, R. (2019). *Understanding donor motivations: Developing the principled aid index*. ODI.
- Heyden, M. (2018). *The Assault on Intelligence: American National Security in an Age of Lies*. Penguin Press.
- Hidayat, A., & Virgianita, A. (2019). Technical assistance for innovation development from and to developing country: Case study of Indonesia's foreign aid to Timor-Leste. *International Journal of Development Issues*, 18(3), 353–365.
- Huda, M. I. M. (2016). Evolution of Japanese ODA 1945-2015: An Analysis. *WILAYAH: The International Journal of East Asian Studies*, 5(1), Article 1.
- Information Office of the State Council. (2011). *China's Foreign Aid (2011)*. The State Council, The People's Republic of China. https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284620.htm
- Information Office of the State Council. (2014). *China's Foreign Aid (2014)*. The State Council, The People's Republic of China. https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986592.htm

- Ismail, Z. (2019). *Technical Assistance and Capacity Building in International Development* [Report]. The Institute of Development Studies and Partner Organisations. https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Technical_Assistance_and_Capacity_Building_in_International_Development/26428447/1
- Jakupec, V., & Kelly, M. (2019). *Foreign Aid in the Age of Populism: Political Economy Analysis from Washington to Beijing* (1st ed.). Routledge.
- JICA Technical Cooperation Projects in Thailand. (n.d.). Retrieved December 30, 2024, from https://www.jica.go.jp/Resource/project/english/area/asia/018_1.html
- Knack, S. (2004). Does Foreign Aid Promote Democracy? *International Studies Quarterly*, 48(1), 251–266.
- Knack, S., & Rahman, A. (2007). Donor fragmentation and bureaucratic quality in aid recipients. *Journal of Development Economics*, 83(1), 176–197.
- Koch, D.-J. (2024). *Foreign Aid and Its Unintended Consequences* (First). Routledge. <https://doi.org/10.4324/%25209781003356851>
- Lancaster, C. (2007). *Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics*. University of Chicago Press.
- Martinez-Zarzoso, I. (2019). Effects of Foreign Aid on Income through International Trade. *Politics and Governance*, 7(2), 29–52.
- Mateos, G., & Suárez-Díaz, E. (2020). Development interventions: Science, technology and technical assistance. *History and Technology*, 36(3–4), 293–309.
- Mbah, R. E., Hardgrave, C. M., Mbah, D. E., Nutt, A., & Russell, J. G. (2025). The Impact of USAID Budget Cuts on Global Development Initiatives: A Review of Challenges, Responses, and Implications. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 12(04), 219–232.
- Megersa, K. (2019a). *The Effectiveness of Technical Assistance in Middle Income Countries* [Report]. The Institute of Development Studies and Partner Organisations. https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/The_Effectiveness_of_Technical_Assistance_in_Middle_Income_Countries/26427442/1
- Megersa, K. (2019b). *The Implication of Government Change to Technical Assistance* [Report]. The Institute of Development Studies and Partner Organisations. https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/The_Implication_of_Government_Change_to_Technical_Assistance/26427709/1
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. (1992). *Japan's Official Development Assistance Charter 1992*. Ministry of Foreign Affairs of Japan. <https://www.mofa.go.jp/policy/oda/summary/1999/ref1.html>

- Ministry of Foreign Affairs of Japan. (2015). *Development Cooperation Charter 2015*. Ministry of Foreign Affairs of Japan. https://www.mofa.go.jp/policy/oda/page_000138.html
- Nagai F., Ozaki K., Kimata Y., & JICA. (2007). *JICA program on capacity building of Thai local authorities: Analysis from a capacity development perspective*. Institute for International Cooperation, Japan International Cooperation Agency. <https://ci.nii.ac.jp/ncid/BA8672976X>
- Nastase, A., Rajan, A., French, B., & Bhattacharya, D. (2021). Technical assistance: A practical account of the challenges in design and implementation. *Gates Open Research*, 4, 177. <https://doi.org/10.12688/gatesopenres.13205.2>
- Nishitatenno, S. (2024). Does official development assistance benefit the donor economy? New evidence from Japanese overseas infrastructure projects. *International Tax and Public Finance*, 31(4), 1037–1065.
- Olivié, I., & Pérez, A. (Eds.). (2019). *Aid Power and Politics*. Routledge.
- Otor, S. A. (2014). Japan's Official Development Assistance and Exports to Asian Countries. *Institutions and Economies*, 6(3), 60–91.
- Paquin, S. (2020). Paradiplomacy. In T. Balzacq, F. Charillon, & F. Ramel (Eds.), *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice* (pp. 49–61). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-28786-3_4
- Pauselli, G. N. (2019). Foreign Aid's Motivations: Theoretical Arguments and Empirical Evidence 1. In *Aid Power and Politics*. Routledge.
- Phyllis, R. P. (2024). *Foreign Aid: Policy and Practice*. Routledge.
- Pomerantz, P. R. (2023). *Foreign Aid: Policy and Practice*. Routledge.
- Remmer, K. L. (2004). Does Foreign Aid Promote the Expansion of Government? *American Journal of Political Science*, 48(1), 77–92.
- Romeo, L. G. (2003). The role of external assistance in supporting decentralisation reform. *Public Administration and Development*, 23(1), 89–96.
- Saner, R., & Páez, L. (2006). *Technical Assistance to Least-Developed Countries in the Context of the Doha Development Round: High Risk of Failure* (SSRN Scholarly Paper No. 905507). Social Science Research Network. <https://papers.ssrn.com/abstract=905507>
- Shiga, H. (2023). The new dynamics of Japan's Official Development Assistance in an era of great power competition. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 12(1), 249–263.

- Sobis, I., & de Vries, M. S. (2009). Technical cooperation within the context of foreign aid: Trends for the CEE countries in transition (1991—2004). *International Review of Administrative Sciences*, 75(4), 565–584.
- Sokol, D. D., & Stiegert, K. W. (2010). Exporting Knowledge Through Technical Assistance and Capacity Building. *Journal of Competition Law & Economics*, 6(2), 233–251.
- Stallings, B., & Kim, E. M. (2017). *Promoting Development: The Political Economy of East Asian Foreign Aid*. Palgrave Macmillan.
- Tarnoff, C., & Lawson, M. L. (2016). Foreign Aid: An Introduction to U.S. Programs and Policy. *Foreign Aid*.
- Turner, M. (2002). Whatever happened to deconcentration? Recent initiatives in Cambodia. *Public Administration and Development*, 22(4), 353–364. <https://doi.org/10.1002/pad.238>
- United States Agency for International Development. (n.d.). *United States Agency for International Development (Thailand)—Bilateral from Thailand—Border Management, Human Rights sectors—*. Development Aid. Retrieved September 18, 2025, from <https://www.developmentaid.org/organisations/view/145386/usaid-thailand>
- US Foreign Assistance. (2025). *US Foreign Assistance*. <https://foreignassistance.gov/>
- Wedel, J. R. (2005). U.S. Foreign Aid and Foreign Policy: Building Strong Relationships by Doing It Right! *International Studies Perspectives*, 6(1), 35–50.
- Winters, M. S. (2012). The Obstacles to Foreign Aid Harmonisation: Lessons from Decentralisation Support in Indonesia. *Studies in Comparative International Development*, 47(3), 316–341.
- Wright, J., & Winters, M. (2010). The Politics of Effective Foreign Aid. *Annual Review of Political Science*, 13(Volume 13, 2010), 61–80.
- Zhang, D. (2021). *China's Third White Paper on Foreign Aid—A Comparative Analysis*. Australian National University. <https://openresearch-repository.anu.edu.au/server/api/core/bitstreams/bbd8bab7-8aaa-4b4f-8d13-03dae9d90670/content>

อุบลราชธานีในการเมืองระหว่างประเทศ: การท้องถิ่นระหว่างประเทศในฐานะกรอบการวิเคราะห์

ธนเชษฐ วิสัยจร
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

แนวทางการวิเคราะห์การท้องถิ่นระหว่างประเทศเป็นกรอบความคิดที่ทำนายมุมมองรัฐเป็นศูนย์กลางในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยชี้ให้เห็นถึงบทบาทของชุมชนชายแดน องค์การปกครองท้องถิ่น และเครือข่ายประชาชนที่มีปฏิสัมพันธ์ข้ามเขตแดนรัฐ ซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางการทูต เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม ทั้งในลักษณะที่ดำเนินควบคู่ไปกับกลไกรัฐ หรือแยกออกจากรัฐโดยสิ้นเชิง การท้องถิ่นระหว่างประเทศได้รับอิทธิพลจากชายแดนศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในชีวิตประจำวัน และภูมิรัฐศาสตร์เชิงวิพากษ์ โดยเน้นประเด็นสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) ความสัมพันธ์เชิงต่อรองระหว่างท้องถิ่นกับนโยบายของรัฐซึ่งได้รับอิทธิพลจากบทบาทของรัฐมหาอำนาจในอุบลราชธานี (2) ศักยภาพของท้องถิ่นในการกำหนดกลยุทธ์ทางการทูตภาคประชาชนและเศรษฐกิจของตนเอง (3) บทบาทของปฏิบัติการข้ามแดนในชีวิตประจำวัน เช่น การค้า เครือญาติ และเดินทางข้ามรัฐอย่างไม่เป็นทางการ และ (4) ความสำคัญของประเด็นความมั่นคงที่มีใช่ทางทหาร เช่น สิ่งแวดล้อม การอพยพย้ายถิ่น และการค้าชายแดนไม่เป็นทางการ เมื่อประยุกต์ใช้กับบริบทของจังหวัดอุบลราชธานีที่เป็นพื้นที่แห่งปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศตลอดระยะเวลา 70 ปีที่รัฐชาติอดีตสหภาพอินโดจีนได้รับเอกราชจากจักรวรรดิอาณานิคม ยุคสงครามเย็น หลังสงครามเย็นและอิทธิพลยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก การท้องถิ่นระหว่างประเทศชี้ให้เห็นว่าชุมชนชายแดนได้เข้ามามีบทบาทในด้านการทูต การค้า และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในรูปแบบที่ก้าวข้ามกรอบการอธิบายของรัฐแบบดั้งเดิม ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากมุมมองของชายขอบมากขึ้น

คำสำคัญ: การเมืองท้องถิ่น, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, อินโด-แปซิฟิก, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากล

Ubon Ratchathani in International Politics: Inter-Local Relations as an Approach

Thanachate Wisaijorn
Ubon Ratchathani University

Abstract

The approach of **Inter-Local Relations** is a conceptual framework that challenges state-centric perspectives in International Relations (IR). It highlights the roles of borderland communities, local administrative organisations, and peoples' networks that engage across state boundaries, shaping diplomatic, economic, and socio-cultural relations—either in parallel with, or entirely separate from, state mechanisms. Inter-Local Relations draws on borderland studies, everyday international relations, and critical geopolitics, and emphasises four key dimensions: (1) the negotiated relationship between local actors and state policies, which is influenced by the role of great powers in Ubon Ratchathani; (2) the capacity of local actors to formulate their own strategies of people-to-people diplomacy and economic engagement; (3) the significance of everyday cross-border practices such as trade, kinship, and informal mobility; and (4) the importance of non-traditional security issues, including environmental concerns, migration, and informal border trade. Applied to the context of Ubon Ratchathani—a site of international political interactions for more than 70 years since the former Indochinese states gained independence from colonial empires, the Cold War, Post-Cold War and under the era of Indo-Pacific strategic sphere —Inter-Local Relations demonstrates how borderland communities have taken active roles in diplomacy, trade, and cultural exchanges. In doing so, it transcends conventional state-centric explanations and contributes to new understandings of international relations from the perspective of the margins.

Keywords: local politics, International Relations, Indo-Pacific, Global IR,

1. บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก (Indo-Pacific) ได้กลายเป็นพลวัตทางภูมิรัฐศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Poonkham, 2022) การผงาดขึ้นมายุทธศาสตร์มหาอำนาจของสาธารณรัฐประชาชนจีน (Kristof, 1993) การปรับยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ และการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจ ส่งผลให้ภูมิภาคนี้กลายเป็นพื้นที่แห่งความขัดแย้งทางยุทธศาสตร์ ประเทศไทยซึ่งในหลายโอกาสมีสถานะเป็นพันธมิตรนอกนาโต (A Major Non-NATO Ally) ของสหรัฐฯ (Bush, 2003) และมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจลึกซึ้งกับสาธารณรัฐประชาชนจีนจึงจำเป็นต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศ เพื่อรักษาผลประโยชน์แห่งชาติ (วาสนา วงศ์สุวรรณ, 2568) ท่ามกลางบริบทภูมิรัฐศาสตร์ที่ผันผวนในเชิงภูมิศาสตร์ อินโด-แปซิฟิกครอบคลุมอาณาบริเวณ มหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิกตะวันตก โดยเชื่อมโยงภูมิภาคเอเชียใต้ เอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และโอเชียเนีย (Oceania) เข้าด้วยกัน (ดุลยภาค ปรีชารัช, 2562) พื้นที่นี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเป็น จุดยุทธศาสตร์ทางทะเล ของโลก เนื่องจากเป็นเส้นทางคมนาคม และการค้าหลักที่เชื่อมโยงตะวันออกกับตะวันตก มหาสมุทรอินเดียเป็นเส้นทางลำเลียงพลังงาน โดยเฉพาะน้ำมันและก๊าซธรรมชาติจากตะวันออกกลางไปยังเอเชียตะวันออก (Lieberherr, 2021) ขณะที่มหาสมุทรแปซิฟิกตะวันตกเป็นพื้นที่ที่มีการค้าขายหนาแน่นที่สุดของโลกและเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางเศรษฐกิจ เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และสิงคโปร์ (ดุลยภาค ปรีชารัช, 2562)

แนวคิด “อินโด-แปซิฟิก” (Indo-Pacific) จึงเป็นกรอบทางภูมิรัฐศาสตร์ที่มีนัยสำคัญต่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศร่วมสมัย เนื่องจากสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของภูมิภาคในศตวรรษที่ 21 จากเดิมที่ใช้กรอบ เอเชีย-แปซิฟิก (Asia-Pacific) ไปสู่กรอบใหม่ที่ครอบคลุมมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิกตะวันตกเข้าด้วยกัน การเปลี่ยนแปลงนี้มีได้เป็นเพียงการขยายพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นการจัดวางแผนที่ในจินตนาการของมหาอำนาจในการกำหนดทิศทางนโยบายและยุทธศาสตร์ระหว่างประเทศ (Medcalf, 2020) โดยเฉพาะในบริบทที่จีนก้าวขึ้นมาเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการทหารผ่านโครงการริเริ่มแถบและเส้นทาง (Belt and Road Initiative: BRI) ที่มีทั้งเส้นทางสายไหมทางบกและทางทะเล (Apostolopoulou, 2022) ซึ่งท้าทายต่อโครงสร้างอำนาจเดิมในภูมิภาค ส่งผลให้ประเทศต่าง ๆ เช่น สหรัฐฯ ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และอินเดีย ร่วมกันผลักดันแนวคิดอินโด-แปซิฟิกผ่านกรอบ “ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง” (Free and Open Indo-Pacific: FOIP) และกลไกการสนทนาไตรภาคีด้วยความมั่นคง (Quadrilateral Security Dialogue) หรือตุรภาคี (Quad) เพื่อสร้างสมดุลเชิงอำนาจ (balance of power) และปกป้องหลักการสำคัญอย่างเสรีภาพในการเดินเรือและการค้าระหว่างประเทศ (Envall, 2019) ในอีกด้านหนึ่ง นักวิชาการบางส่วนมองว่าอินโด-แปซิฟิกคือการสร้าง ภูมิภาคในจินตนาการ ที่สะท้อนวาทกรรมของมหาอำนาจตะวันตกเพื่อต่อต้านจีน อย่างไรก็ตาม ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะสมาชิกสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อาเซียน) พยายามตอบสนองต่อพลวัตนี้ด้วยการนำเสนอกรอบ มุมมองอาเซียนต่ออินโด-แปซิฟิก (ASEAN Outlook on the Indo-Pacific: AOIP) ที่มุ่งรักษาความเป็นศูนย์กลาง (ASEAN centrality) และสร้างความร่วมมือในมิติที่ไม่ใช่ความมั่นคง เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ และการแก้ปัญหาข้ามพรมแดน เพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าเชิงมหาอำนาจโดยตรง (Lin, 2024) แนวคิดอินโด-แปซิฟิกจึงมีใช้กรอบที่มีความหมายตายตัว หากแต่เป็น แนวคิดที่มี

การถกเถียงท้าทาย ที่ถูกนิยามและตีความแตกต่างกันไปตามมุมมองของแต่ละประเทศ ทั้งนี้ในเชิงเศรษฐกิจภูมิภาคนี้เป็นพื้นที่ที่มีการเติบโตสูงและมีบทบาทสำคัญต่อห่วงโซ่อุปทานโลก โดยเฉพาะอุตสาหกรรมเทคโนโลยีและพลังงาน ซึ่งทำให้มหาอำนาจต้องแข่งขันกันเพื่อควบคุมเส้นทางการค้าและแหล่งทรัพยากร ขณะเดียวกัน ความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ภาวะโลกร้อน มลพิษทางทะเล และระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้น ก็ผลักดันให้ต้องมีความร่วมมือพหุภาคีในเชิงกว้างมากยิ่งขึ้น ดังนั้น การทำความเข้าใจอินโด-แปซิฟิก จึงต้องพิจารณาทั้งมิติทางภูมิศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นกรอบแนวคิดที่กำลังหล่อหลอมพลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และจะมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบาย ความมั่นคง และการพัฒนาของภูมิภาคในอนาคตอันใกล้ ทั้งนี้ สำหรับประเทศไทย แนวคิดอินโด-แปซิฟิกมีความหมายเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากไทยตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นใจกลางของภูมิภาคนี้ และมีความเชื่อมโยงโดยตรงกับทั้งมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิกผ่านเส้นทางคมนาคมและการค้าระหว่างประเทศ (Poonkham, 2022)

รัฐไทยเป็นสมาชิกอาเซียนที่สนับสนุน AOIP เพื่อรักษาบทบาทความเป็นศูนย์กลาง และใช้ความเป็นรัฐขนาดกลาง (middle power) ในการถ่วงดุลอำนาจมหาอำนาจ (Freedman, 2022) นอกจากนี้ ไทยยังมีบทบาทด้านโครงสร้างพื้นฐานและการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจในกรอบอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Mekong Subregion) (Chattranond, 2018) ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับนโยบาย BRI ของจีนและยุทธศาสตร์ FOIP ของสหรัฐฯ ทำให้ไทยต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างระมัดระวังเพื่อรักษาสมดุลแห่งอำนาจ (hedging strategy) (วาสนา วงศ์สุรวัฒน์, 2568) โดยไม่เลือกข้างใดข้างหนึ่งอย่างชัดเจน ขณะเดียวกัน ประเด็นด้านความมั่นคงที่เกี่ยวกับรัฐไทย เช่น การรักษาเสถียรภาพในการเดินเรือในทะเลอันดามัน การจัดการความขัดแย้งทางทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการรับมือกับภัยคุกคามข้ามชาติ ล้วนเชื่อมโยงกับพลวัตของอินโด-แปซิฟิกโดยตรง จึงอาจกล่าวได้ว่า อินโด-แปซิฟิกมิได้เป็นเพียงแนวคิดของมหาอำนาจ หากแต่เป็นกรอบที่รัฐไทยต้องเผชิญและปรับตัว เพื่อปกป้องผลประโยชน์แห่งชาติและรักษาความมั่นคงของภูมิภาคโดยรวมในอนาคต (Poonkham, 2024)

แม้แนวโน้มโลกจะเปลี่ยนแปลง แต่ความเข้าใจเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” ในฐานะสาขาวิชา (International Relations as a discipline) ที่ยึดฐานจากส่วนกลางกลับยังคงมีความสำคัญไม่แตกต่างจากในอดีต โดยใช้มุมมองที่ยึดโลกตะวันตกเป็นศูนย์กลาง (Supachalasai, 2019) และในรัฐไทยที่ได้รับอิทธิพลจากโลกตะวันตกก็มุ่งเน้นแต่บทบาททางการทูตเป็นหลัก (na Thalang, 2019) บทความนี้ จึงตั้งคำถามว่า ท้องถิ่นซึ่งอยู่ในพื้นที่ชายแดนสามารถอธิบายการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงอื่นทั้งที่เป็นรัฐและไม่ใช่อันเป็นนิยามของวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Smith et al., 2014) ได้อย่างไร การพลิกมุมมองมาสู่การมองจาก ชายแดนหรือเมืองชายแดน โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี เป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ ในพื้นที่ดังกล่าวซึ่งแม้จะมีความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีชายแดนติดกันอย่าง สปป.ลาว และกัมพูชา รวมไปถึงประเทศที่อยู่ห่างออกไปอย่างเวียดนามอย่างแนบแน่น ทั้งภาษา วัฒนธรรม วิถีชีวิต ตลอดจนความทรงจำร่วม แต่ชาติมหาอำนาจต่างก็เคยใช้พื้นที่ของอุบลราชธานีเป็นสนามในการสำแดงอิทธิพลทางการเมืองของตนมาตั้งแต่ครั้งอาณานิคม ปลดปล่อยอาณานิคมซึ่งจักรวรรดิฝรั่งเศสและญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญ (Winichakul, 1994; Strate, 2015) ในสงครามเย็นและหลังสงครามเย็นซึ่งสหรัฐฯ สหภาพโซเวียต

และเงินได้เข้ามามีบทบาทในการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ทางการเมืองในภูมิภาคโดยใช้พื้นที่ของจังหวัดอุบลราชธานี (Tyner, 2024) ความพิเศษของอุบลราชธานีคือมีพื้นที่ชายแดนที่เป็นแม่น้ำโขงและผืนแผ่นดินที่ติดกับสามแขวงของ สปป.ลาว คือสะหวันนะเขต สาละวัน และจำปาสักทางทิศตะวันออก ในขณะที่เทือกเขาพนมดงรักทางตอนใต้เป็นเสมือนพรมแดนทางธรรมชาติที่ขีดแบ่งรัฐไทยออกจากกัมพูชา ชายแดนจึงมิได้เป็นเส้นแบ่งรัฐสมัยใหม่เท่านั้น แต่เป็นพื้นที่แห่งความเชื่อมโยงที่ดำรงอยู่มานานเมื่อเปลี่ยนศูนย์กลางของความรู้ความเข้าใจทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากส่วนกลางมาสู่ชายแดน และเปลี่ยนมุมมองจากการส่องแสงจากภายนอกมายังพื้นที่สู่การให้แสงจากพื้นที่สะท้อนออกไป จะเห็นว่ามโนทัศน์ความรู้ใหม่เกิดขึ้นซึ่งบทความนี้ขอเสนอคำว่า “ท้องถิ่นระหว่างประเทศ” (Inter-Local Relations) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวที่แสดงถึงความเชื่อมโยงประกอบสร้างระหว่างตัวแสดงทางการเมืองในระดับท้องถิ่น รัฐต่อรัฐ และการเข้ามามีบทบาทของมหาอำนาจในการเมืองระหว่างประเทศ

หากจะย้อนพิจารณา ดูคำว่า “การท้องถิ่นระหว่างประเทศ” (Inter-Local Relations) และ “ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นต่อท้องถิ่น” (Interlocal Relations) มีความใกล้เคียงกัน แต่มีความแตกต่างกันสำคัญ ในเชิงบริบทและขอบเขตของความสัมพันธ์ โดยการท้องถิ่นระหว่างประเทศมุ่งหมายถึงความร่วมมือระหว่างหน่วยงานท้องถิ่นที่อยู่คนละประเทศ เช่น ความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อม การค้า หรือวัฒนธรรมระหว่างอำเภอหรือตำบลในไทยกับแขวงหรือเมืองใน สปป. ลาว และอำเภอหรือจังหวัดในกัมพูชา ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงข้ามพรมแดนและมีมิติระหว่างประเทศมาเกี่ยวข้อง (Wisaijorn, 2023) ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นต่อท้องถิ่นมักหมายถึงความร่วมมือภายในประเทศ (Seyler, 1974) ในบริบทของรัฐไทยหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่าง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ด้วยกัน หรือดังปรากฏในสหรัฐอเมริกา ที่ต้องประสานงานด้านบริการสาธารณะ การแบ่งปันทรัพยากร หรือการร่วมลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน โดยไม่เกี่ยวข้องกับพรมแดนรัฐชาติ ความแตกต่างจึงอยู่ที่การยกเส้นเขตแดนมาเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ในการปฏิสัมพันธ์ กล่าวคือ Interlocal Relations เกิดขึ้นในกรอบภายในประเทศและอยู่ภายใต้กฎหมายของรัฐหรือรัฐบาลกลาง ในขณะที่ Inter-Local Relations เป็นการข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติ จึงต้องพิจารณามิติทางการเมือง การทูต ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเข้ามาด้วย

บทความชิ้นนี้เสนอว่าในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในแวดวงของผู้นำรัฐหรือรัฐมนตรีในเวทีระหว่างประเทศระดับสูงอีกต่อไป หากยังปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนที่ชายแดน ในพื้นที่ห่างไกลจากศูนย์กลางรัฐแต่กลับเชื่อมโยงกับโลกภายนอกในหลากหลายมิติ จังหวัดอุบลราชธานี คือหนึ่งในพื้นที่ซึ่งท้าทายมุมมองเดิมของวิชา IR อย่างชัดเจนจังหวัดอุบลราชธานีคือพื้นที่ที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการทบทวนความรู้เดิมของวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ด้วยภูมิรัฐศาสตร์ อุบลราชธานีตั้งอยู่ในจุดบรรจบของชายแดนไทย-ลาว-กัมพูชา โดยมีพื้นที่ติดกับแขวงจำปาสัก สาละวัน และสะหวันนะเขตของ สปป.ลาว และจังหวัดพระวิหารของกัมพูชา พื้นที่แห่งนี้เคยถูกขนานนามว่า สามเหลี่ยมมรกต (Emerald Triangle) (Ishida, 2012) ซึ่งไม่ได้มีเพียงคุณค่าในเชิงทรัพยากรธรรมชาติ หากยังเต็มไปด้วยความเชื่อมโยงระหว่างผู้คน เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และความมั่นคง นอกจากนี้ยังมีสัมพันธ์กับผู้คนของเวียดนามซึ่งเคยเคลื่อนย้ายถาพทั้งการหาโอกาสทางเศรษฐกิจในชีวิต และการลี้ภัยสงครามในอดีต (ณรงค์ศักดิ์ คุปบุญอารักษ์, พิสิฐ บุญไชย และไพบุลย์ บุญไชย, 2561) เมื่อเปลี่ยนจุดวิเคราะห์เชิงพื้นที่มาสู่อุบลราชธานีก็ย่อมต้องเปลี่ยนจุดยืนที่ใช้ในการวิเคราะห์ตัวแสดง

ทางการเมืองระหว่างประเทศด้วยเช่นกัน ตัวแสดงในพื้นที่ชายแดนแห่งนี้มีหลากหลาย ตั้งแต่ผู้ว่าราชการจังหวัด นักธุรกิจชายแดน ข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่บริเวณชายแดน แรงงานและประชาชนทั่วไปที่ข้ามแดนทุกวัน ตลอดจนนักท่องเที่ยว ผู้รับบริการด้านสุขภาพจากลาวและกัมพูชา ไปจนถึงกลุ่มคนชายขอบที่ไม่มีสัญชาติ ทว่าต้องดำรงชีวิตประจำวันอยู่ในพื้นที่ชายแดน การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจะมีมิติที่ต่างไปจากการยึดมุมมองจากส่วนกลางดังที่เคยเป็น

งานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมักเริ่มต้นด้วยรัฐชาติ สถาบันระหว่างประเทศ และการเมืองมหาอำนาจ แต่ในพื้นที่อย่างอุบลราชธานี ความสัมพันธ์เหล่านี้กลับแฝงตัวอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น ร้านค้าชายแดนที่ใช้ทั้งเงินบาท กีบ และเรียล โรงพยาบาลในตัวจังหวัดไทยที่รองรับผู้ป่วยจากลาวและกัมพูชา (Wisaijorn, 2023) หรือการเดินทางไปมาระหว่างประเทศเพื่อประกอบธุรกิจในพื้นที่ชายแดน เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่แทบจะมองไม่เห็นจากกรอบวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบดั้งเดิมที่เน้นแต่รัฐเป็นศูนย์กลาง หรือหากจะมีการกล่าวถึงบ้างก็เป็นสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์สาขาอื่น อาทิ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา หรือชายแดนศึกษา ท้องถิ่นระหว่างประเทศไม่ได้หมายความว่าท้องถิ่นจะแยกขาดจากรัฐหรือระบบระหว่างประเทศ หากแต่เป็นการชี้ให้เห็นว่าในโลกหลังสงครามเย็นและยุคโลกาภิวัตน์ พื้นที่ชายแดนคือจุดที่การเมืองระหว่างประเทศแสดงออกผ่านการกระทำและการมีส่วนร่วมของผู้คนธรรมดา นโยบายความมั่นคงอาจเริ่มต้นที่ทำเนียบรัฐบาล แต่ผลกระทบอาจลงเอยที่หมู่บ้านเล็ก ๆ ริมฝั่งแม่น้ำโขง อุบลราชธานีจึงเป็นเสมือนห้องเรียนภาคสนามที่ทรงคุณค่าสำหรับการเรียนรู้และทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในโลกที่เปลี่ยนแปลง มีความหลากหลาย ครอบคลุม และเท่าทันโลกมากยิ่งขึ้น เพื่อตอบคำถามวิจัยว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศไทย ที่ปรากฏจากตัวแสดงในจังหวัดอุบลราชธานี มีส่วนประกอบสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน สปป.ลาว กัมพูชา เวียดนาม ซึ่งส่งผลทางทั้งตรงและทางอ้อมต่อการเข้ามามีบทบาทของมหาอำนาจอื่นที่มีบทบาทในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกอย่างไร บทความฉบับนี้จะตอบคำถามโดยเรียงลำดับการอธิบายซึ่งเริ่มต้นจากการขยายความแนวทางการศึกษาเรื่องท้องถิ่นระหว่างประเทศ จากนั้นจึงอธิบายว่าตัวแสดงในจังหวัดอุบลราชธานีเคยมีปฏิสัมพันธ์กับตัวแสดงจาก สปป.ลาว กัมพูชา เวียดนาม อิทธิพลของชาติมหาอำนาจต่อจังหวัดอุบลราชธานี และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการส่งเสริมบทบาทของอุบลราชธานีในการท้องถิ่นระหว่างประเทศ

2. ท้องถิ่นระหว่างประเทศ

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (International Relations: IR) สำนักจารีตจะตั้งอยู่บนฐานคิดที่รัฐชาติคือตัวแสดงหลัก ดังปรากฏอยู่ตามข้อเขียนของนักทฤษฎีสัจนิยมเช่น Hans Morgenthau (1948) หรือ E.H. Carr (2016) ที่มองว่ารัฐคือผู้แสวงหาอำนาจเพื่อความอยู่รอดในระบบอนาธิปไตยระหว่างประเทศ แนวคิดนี้ถูกสืบทอดโดย Kenneth Waltz (1979) ผ่านมุมมองสำนักสัจนิยมใหม่ (Neorealism) ซึ่งเน้นโครงสร้างของระบบรัฐเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม และ Robert Keohane (1988) ที่แม้จะพัฒนาแนวคิดเสรีนิยมเชิงสถาบัน แต่ก็ยังคงให้รัฐเป็นศูนย์กลางของการอธิบายการเมืองโลก การมองเช่นนี้นำไปสู่การศึกษาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่มักเน้น ส่วนกลางต่อส่วนกลางหรือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกลางกับรัฐบาลกลาง อย่างไรก็ตาม กระแสวิพากษ์ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา โดยเฉพาะ

สายสร้างประดิษฐ์กรรมทางสังคมที่นำโดย Alexander Wendt (1992) ชี้ว่า อนาคตไทยคือปรากฏการณ์ที่รัฐสร้างขึ้น โดยอธิบายว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไม่ได้ถูกกำหนดโดยโครงสร้างเพียงอย่างเดียว แต่ถูกสร้างผ่านบรรทัดฐาน ความเชื่อ และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม แนวคิดนี้เปิดพื้นที่ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่ที่รัฐและมหาอำนาจ หากแต่สามารถเกิดขึ้นได้ในระดับสังคมและชุมชน

การมองผ่านกรอบความคิดของวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีจุดยืนเชิงวิพากษ์หรือกลุ่มนักวิชาการสาขาอื่นที่เกี่ยวข้องกันมุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์รัฐต่อรัฐจากพื้นที่ชายแดนชายแดน ยิ่งทำให้เห็นชัดว่าการเมืองระหว่างประเทศไม่ใช่เพียงเรื่องของการเจรจาในห้องประชุม แต่ดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนชายแดน นักประวัติศาสตร์อย่าง Benedict Anderson (2006) เสนอแนวคิด “ชุมชนจินตกรรม” (imagined communities) ซึ่งช่วยให้เข้าใจว่าพรมแดนรัฐชาติถูกสร้างขึ้นทางการเมืองและวัฒนธรรมมากกว่าจะเป็นข้อเท็จจริงทางภูมิศาสตร์ ขณะเดียวกัน Michel Foucault (2009) ชี้ให้เห็นว่าพรมแดนคือพื้นที่ของอำนาจและการจัดระเบียบชีวิตประชาชน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักวิชาการอย่าง Thongchai Winichakul (1994) เสนอแนวคิดภูมิภาของสยาม ซึ่งสื่อว่าการเขียนแผนที่และพรมแดนมีส่วนสำคัญต่อการสร้างรัฐสมัยใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากชนชั้นนำจากส่วนกลางเพียงอย่างเดียวแต่มหาอำนาจตะวันตกก็มีบทบาทต่อท้องถิ่นเป็นอย่างมาก แนวคิดการท้องถิ่นระหว่างประเทศ (Inter-Local Relations) ที่ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ชายแดนคือเวทีที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดพลวัตระหว่างประเทศ

2.1 มหาอำนาจกับท้องถิ่น

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ของประเทศไทยในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เนื่องจากตั้งอยู่บริเวณรอยต่อของสามประเทศ ได้แก่ ไทย ลาว และกัมพูชา การดำรงอยู่และพัฒนาการของอุบลราชธานีจึงมิได้เป็นผลของพลวัตภายในประเทศเท่านั้น หากยังสะท้อนอิทธิพลของโครงสร้างอำนาจระหว่างประเทศและบทบาทของมหาอำนาจที่เข้ามากำหนดภูมิรัฐศาสตร์ของภูมิภาคนี้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

ย้อนกลับไปถึง เหตุการณ์ ค.ศ. 1893 ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์ของอุบลราชธานี เมื่อฝรั่งเศสในยุคจักรวรรดินิยมขยายอำนาจจากญวนเข้าสู่ลาว เพื่อจัดตั้งสหภาพอินโดจีนฝรั่งเศส หากจะอ้างตามวาทกรรมชาตินิยมของรัฐไทย ในนามของสยามในขณะนั้นจำเป็นต้องยอมสละดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงรวมถึงเมืองจำปาสักและเมืองสาขาที่เคยขึ้นกับเมืองอุบลราชธานี ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง (Ivarsson, 2008) หรือในวาทกรรมของรัฐลาว คืออาณาจักรล้านช้างที่เป็นอาณาจักรของคนทีพูดภาษาลาว ถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ฝั่งขวาแม่น้ำโขงตกภายใต้การปกครองของสยาม และฝั่งซ้ายตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส (Ngaosyvathn & Ngaosyvathn, 1994) เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้อุบลราชธานีกลายเป็นเมืองชายแดนใหม่ในเวลานั้นที่ต้องประจันหน้ากับจักรวรรดิฝรั่งเศส อัตลักษณ์ของอุบลราชธานีจึงถูกหล่อหลอมด้วยภูมิรัฐศาสตร์ของการต่อต้านและการปรับตัวภายใต้แรงกดดันของมหาอำนาจในยุคล่าอาณานิคม การผนวกดินแดนจำปาสักที่ตั้งอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงเข้าสู่รัฐสยามซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็นรัฐไทยในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงครามภายใต้การสนับสนุนของจักรวรรดิญี่ปุ่น (Strate, 2015)

ซึ่งภายหลังที่ญี่ปุ่นตกเป็นฝ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง พื้นที่ดังกล่าวก็กลับกลายเป็นของสหภาพอินโดจีนของฝรั่งเศสดั้งเดิม เมื่อภูมิรัฐศาสตร์โลกหลังสงครามโลกครั้งที่สองเต็มไปด้วยการประกาศเอกราชของดินแดนอาณานิคม ซึ่งรวมถึงอินโดจีนด้วย จนฝรั่งเศสต้องยอมปลดปล่อยให้เกิดรัฐอิสระคือกัมพูชา ลาว เวียดนามเหนือ และเวียดนามใต้ (Evans, 2002) ในช่วงสงครามเย็น (ค.ศ. 1947–1991) ที่เป็นการต่อสู้กันเชิงอุดมการณ์ระหว่างเสรีนิยมประชาธิปไตยภายใต้การนำของสหรัฐฯ และสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของสหภาพโซเวียต อุบลราชธานีกลับมาอยู่ในจุดยุทธศาสตร์อีกครั้ง เมื่อ ไทยซึ่งเป็นพันธมิตรของสหรัฐฯ ได้อนุญาตให้ใช้ฐานทัพอากาศอุบลราชธานีเป็นฐานปฏิบัติการทางอากาศในสงครามเวียดนามและกัมพูชา (พวงทอง ภาวครพันธุ์, 2561) การเข้ามาของสหรัฐฯ นำไปสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การขยายตัวของเมือง (Sirikrai, 1979) และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น อุบลราชธานีจึงเป็นตัวแทนของแนวหน้าแห่งโลกเสรี (Paribattra, 2013) ที่สะท้อนการสอดประสานระหว่างความมั่นคงระดับโลกกับชีวิตประจำวันของผู้คนชายแดน

หลังสงครามเย็น ไทยปรับนโยบายสู่ที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างประเทศมากขึ้น เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าในต้นทศวรรษ 1990 (Phonpraphai, 2021) ซึ่งส่งผลให้อุบลราชธานีกลายเป็นจุดเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจระหว่างไทย ลาว และเวียดนาม มหาอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างญี่ปุ่นและธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) สนับสนุนการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor: EWEC) ที่พาดผ่านจังหวัดมุกดาหารทางตอนเหนือของอุบลราชธานี (สุรสม ฤกษ์นุชและปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 2562) ทำให้อุบลราชธานีได้แปรสภาพจากพื้นที่ชายแดนด้านความมั่นคงเป็นส่วนหนึ่งของเมืองที่มีบทบาทในการเชื่อมโยงภูมิภาค ในช่วงทศวรรษ 2010–ปัจจุบัน การแข่งขันเชิงภูมิรัฐศาสตร์ระหว่างจีนและสหรัฐฯ ได้กลับมามีอิทธิพลต่อภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอีกครั้ง จีนขยายบทบาทผ่านโครงการ BRI และการพัฒนาเขื่อนบนแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งส่งผลต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่สองฝั่งแม่น้ำโขง และผู้คนในอุบลราชธานีมีความเสี่ยงที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าว ขณะที่สหรัฐฯ ตอบสนองด้วยการจัดตั้งความร่วมมือลุ่มน้ำโขง-สหรัฐฯ (Mekong-U.S. Partnership) เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในภูมิภาค อุบลราชธานีจึงกลายเป็นพื้นที่ที่สะท้อนการแข่งขันเชิงอิทธิพลของมหาอำนาจทั้งสองทั้งในระดับท้องถิ่นและการเมืองระหว่างประเทศ กล่าวโดยสรุปตั้งแต่ ค.ศ. 1893 จนถึงปัจจุบัน บทบาทของมหาอำนาจนับตั้งแต่ฝรั่งเศสในยุคอาณานิคม ญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สอง สหรัฐฯ และสหภาพโซเวียตในยุคสงครามเย็นและสหรัฐฯ กับจีนในยุคปัจจุบัน ได้กำหนดทิศทางของการดำรงอยู่ของอุบลราชธานี ทั้งในมิติของอำนาจอธิปไตย การพัฒนา และอัตลักษณ์ทางสังคม-วัฒนธรรม เมืองนี้จึงมิใช่เพียงชายแดนทางภูมิศาสตร์ของไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ภูมิรัฐศาสตร์ที่สะท้อนการเปลี่ยนผ่านของอำนาจโลกในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง

ในทศวรรษปัจจุบัน แนวคิด อินโด-แปซิฟิกกลายเป็นกรอบภูมิรัฐศาสตร์ใหม่ที่นิยามความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในศตวรรษที่ 21 โดยเชื่อมโยงมหาสมุทรอินเดียกับมหาสมุทรแปซิฟิกเข้าด้วยกันผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลุ่มน้ำโขงซึ่งรวมถึงพื้นที่อุบลราชธานีจึงเป็นจุดบรรจบของภาคพื้นทวีปและทะเลที่สะท้อนความเชื่อมโยงของยุทธศาสตร์มหาอำนาจในระดับภูมิภาค จีนขยายอิทธิพลทางบกผ่านโครงการรถไฟจีน-ลาวที่เข้าภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยผ่านจังหวัดหนองคาย และมีบทบาทสำคัญในเขตเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง ซึ่งมีผลต่อโครงสร้างการค้าและการพัฒนาต่ออุบลราชธานีแม้จะยังไม่เด่นชัด

ในปัจจุบัน ขณะที่สหรัฐฯ ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และอินเดีย ใช้กรอบความร่วมมือ “ควอด” (Quad) และนโยบาย “เส้นทางเชื่อมโยงทางเลือก” เพื่อตอบโต้โครงการของจีน ทั้งสองกระแสนี้ทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยเฉพาะอุบลราชธานี ถูกเชื่อมเข้าสู่การแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ในกรอบอินโด-แปซิฟิกอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

2.2. การท้าทายฐานคิดรัฐเป็นศูนย์กลาง

ตามกรอบสังคมนิยมแบบจารีต (classical realism) รัฐถือเป็นตัวแสดงเอกภาพที่ผูกขาดการตัดสินใจด้านนโยบายต่างประเทศ ดังที่ปรากฏในงานเขียนของ Hans Morgenthau (1948; 1965) George Kennan (1948) John Herz (1957) หรือ E.H. Carr (2016) แต่เมื่อมองไปยังพื้นที่ชายแดน เช่น จังหวัดอุบลราชธานีกลับพบว่า ความสัมพันธ์กับแขวงจำปาสัก สาละวัน และสะหวันนะเขตจาก สปป.ลาว หรือ จังหวัดพระวิหาร จากกัมพูชาไม่ได้ถูกกำหนดโดยรัฐส่วนกลางเท่านั้น หากแต่ดำเนินผ่านตัวแสดงที่เป็นรัฐซึ่งถูกส่งมาปฏิบัติหน้าที่ยังพื้นที่ชายแดนและตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐผ่านการค้าขาย วัฒนธรรม และเครือญาติข้ามพรมแดนทุกวัน งานของนักภูมิศาสตร์อย่าง Jonathan Goodhand (2005, 2008) ที่ได้ให้คำจำกัดความการตีความเมืองชายแดนโดยยึดพื้นที่รอยต่อระหว่างรัฐสองรัฐเป็นจุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์ว่าวิธีการอ่านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่ติดต่อกันสองรัฐเช่นนี้จะเสนอให้เห็นภาพความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนที่ในอีกมิติหนึ่ง Goodhand (2005, 2008) กล่าวว่าหากเราอ่านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากมุมมองโดยยึดเมืองหลวงเป็นหลักเราจะมุ่งเน้นแต่ประเด็นที่ว่าเมืองหลวงสร้างเงื่อนไขการประกอบสร้างเมืองชายแดนอย่างไรเพียงเท่านั้น เช่น นโยบายการจัดการเป็นอย่างไร ต้องจัดสรรทรัพยากรเท่าไร ซึ่งมุมมองเช่นนี้ก็มีข้อจำกัด คือเราจะพลาดประเด็นเรื่องการเจรจาต่อรองที่เมืองชายแดนทำต่อเมืองหลวงและไม่เห็นภาพว่าเมืองชายแดนมีส่วนประกอบสร้างเมืองหลวงของรัฐอย่างไร

Wisaijorn (2021) ยกตัวอย่างการอธิบายการข้ามแดนไทย-ลาวในชีวิตประจำวันเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ไทย-ลาว โดยมุ่งเปิดมิติความสัมพันธ์ของรัฐสองรัฐโดยไม่ได้อึดมุมมองจากเมืองหลวง หากแต่นำเสนอมุมมองที่เคลื่อนย้ายจุดยืนโดยมองเมืองชายแดนเป็นศูนย์กลางในทำนองเดียวกัน Liamdee (2020) ได้ศึกษาการข้ามแดนในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาบริเวณเทือกเขาพนมดงรักที่มีมาตั้งแต่สมัยสงครามเย็น ยุคสิ้นสุดของสงครามเย็นและผลกระทบของสโลแกนเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าถึงการตีความชายแดนของผู้คนในบริเวณนั้นผ่านบริเวณจุดผ่านแดนถาวรที่ช่องจอม ที่เป็นพื้นที่ชายแดนระหว่างจังหวัดสุรินทร์กับอุดรธานีของกัมพูชา กระนั้นก็ตีแม้จะเน้นการอ่านพื้นที่ของคนที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดนเป็นจุดสำคัญ แต่ยังไม่ได้หยิบยืมมิติของการเป็นเมืองชายแดนที่แม้จะอยู่ในสภาวะชายขอบหากจะมองจากมุมมองของเมืองหลวง เช่น กรุงเทพฯ มองสุรินทร์ หรือพนมเปญมองอุดรธานี และได้มีการหยิบยืมการตีความของคนชายแดนมาวิเคราะห์พื้นที่แล้ว แต่ในมิติเรื่องบทบาทของเมืองในการเมืองระหว่างประเทศยังไม่ปรากฏ ในงานวิจัยนี้จะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างไทย สปป.ลาว และกัมพูชา ในระดับจังหวัดและแขวง คือ อุบลราชธานีของไทย สะหวันนะเขต สาละวันและจำปาสักของ สปป.ลาว รวมถึงจังหวัดพระวิหารตลอดจนอุดรธานีของกัมพูชาด้วย

บทความนี้ต้องการศึกษาดำเนินงานที่ของจังหวัดอุบลราชธานีในวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่กล่าวถึงบทบาทของอุบลราชธานีกับรัฐอื่นในอดีต โดยมีได้จำกัดเฉพาะกับ สปป. ลาว กับ กัมพูชาเท่านั้นแต่ยังรวมการวิเคราะห์การปฏิสัมพันธ์กับเวียดนามซึ่งได้เข้ามามีบทบาทในพื้นที่อริปไตยของทั้ง สปป.ลาว และกัมพูชาอีกด้วยจึงอาจกล่าวได้ว่าหลายต่อหลายครั้งอุบลราชธานีมีปฏิสัมพันธ์กับเวียดนามโดยตรง ดังเช่นสมรภูมิช่องบกที่เจ้าหน้าที่ทหารจากกรมทหารราบที่ 6 ค่ายสรรพสิทธิประสงค์ปะทะกับกองกำลังของเวียดนามในบริเวณอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีพื้นที่ติดกับอำเภอจอมกระสาน จังหวัดพระวิหาร กัมพูชา (Neher, 1988) ดังที่วรรณกรรมกระแสหลักได้ให้การอธิบายมาตลอดระยะเวลานับตั้งแต่ก่อนที่ลาวจะได้รับเอกราชใน ค.ศ. 1954 และกัมพูชาใน ค.ศ. 1953 ทุกชิ้นจะยึดรัฐเป็นศูนย์กลาง (state-centrism) คืออุบลราชธานีถูกนิยามความหมายและสร้างอัตลักษณ์จากรัฐบาลในกรุงเทพมหานคร เมื่อรัฐสยามคือรัฐไทยในอดีตมีการปฏิรูประบาราชการ และมีการนำวิธีคิดแบบรัฐเวสต์ฟาเลีย (Westphalian) มาใช้ (Bunnag, 1968; Breazeale, 1975) อุบลราชธานีถูกมองว่าเป็นหัวเมืองลาว (Iijima, 2018) ซึ่งรัฐบาลกลางพยายามสร้างจิตสำนึกให้คนในพื้นที่นิยามตนเองว่าเป็นคนไทย และภายหลังกลายเป็นคนอีสาน ซึ่งแปลว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยยึดกรุงเทพมหานครเป็นจุดตั้งต้น

2.3 ขยายแดน: เวทีของท้องถิ่นระหว่างประเทศ

ขยายแดนเป็นพื้นที่ที่แสดงออกชัดเจนถึงการมีอยู่ของ Inter-Local Relations หากใช้มุมมองแบบรัฐนิยม ขยายแดนคือเส้นแบ่งอริปไตยและเครื่องมือด้านความมั่นคง แต่หากมองผ่านแนวคิดของ Homi Bhabha (1989) เรื่องพื้นที่ที่สาม (third space) จะเห็นว่าขยายแดนคือพื้นที่ลูกผสมที่สร้างความหมายใหม่ ๆ จากการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม ตัวอย่างของเมือง Laredo ในรัฐ Texas สหรัฐฯ และเมือง Nuevo Laredo ในประเทศเม็กซิโก ซึ่งตั้งอยู่คนละฟากของแม่น้ำ Rio Grande เป็นหนึ่งในกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าเส้นเขตแดนของรัฐไม่สามารถตัดขาดความเชื่อมโยงทางสังคม วัฒนธรรม และอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนออกจากกันได้โดยสิ้นเชิง Donnan และ Wilson (1999) ได้เสนอว่าความเป็นชายแดนนั้นไม่ได้หมายถึงเพียงการแบ่งเขตของรัฐหรืออำนาจอริปไตยเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดนในชีวิตประจำวัน ในกรณีของ Laredo และ Nuevo Laredo ประชาชนทั้งสองฝั่งมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ไม่เพียงในทางครอบครัวและเศรษฐกิจ แต่ยังรวมถึงการสื่อสารทางวัฒนธรรมอย่างเข้มข้น ตัวอย่างที่น่าสนใจคือการมีทีมเบสบอลร่วมกัน คือ ทีม “Tecolotes de los Dos Laredos” หรือ “นกฮูกแห่งสองลาราโด” ซึ่งเป็นทีมเบสบอลอาชีพที่มีสนามเหย้าทั้งในฝั่งสหรัฐฯ และเม็กซิโก การมีทีมเดียวกันสะท้อนถึงความเป็นเอกภาพทางอารมณ์และวัฒนธรรมของผู้คนสองฝั่งพรมแดน แม้จะอยู่ภายใต้รัฐที่มีระบบกฎหมายและอริปไตยแตกต่างกัน

ในทำนองที่คล้ายกัน ขยายแดนอุบลราชธานีกับแขวงจำปาสัก สะหวันนะเขตและสาละวันใน สปป.ลาว เต็มไปด้วยมิติของความสัมพันธ์ทั้งในระดับทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานท้องถิ่น การค้าชายแดน การเดินทางข้ามฝั่งเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ดำรงอยู่มายาวนานก่อนการวาดเส้นเขตแดนโดยอำนาจอาณานิคมฝรั่งเศส-สยาม (Wisaijorn, 2021) พื้นที่ขยายแดนไม่ใช่แค่พื้นที่ที่รัฐไทยใช้เป็นจุดควบคุมพรมแดน หากแต่เป็นพื้นที่ทางสังคม ที่ผู้คนเจรจา ปรับเปลี่ยน และเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาขณะที่ชายแดนอุบลราชธานี-กัมพูชา โดยเฉพาะบริเวณ

อำเภอน้ำย่นและน้ำขุ่นที่ติดกับจังหวัดพระวิหารของกัมพูชาก็แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยมิติของรัฐเพียงอย่างเดียว แม้ในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์กับ สปป.ลาวและกัมพูชา นักวิชาการในอดีตจะมุ่งเน้นการวิเคราะห์ตัวแสดงจากส่วนกลางเป็นหลักก็ตาม เช่น David Oldfield (1998) Pinitbhand Paribatra (2013) และ Ornthicha Duangratana (2019) หรือผลงานทางวิชาการของ พวงทอง ภวัครพันธุ์ (2561) ส่วนใหญ่ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับประเด็นข้อพิพาททางดินแดนในอดีตจะเป็นตัวแสดงที่เป็นรัฐ แม้ในงานของพวงทอง ภวัครพันธุ์ (Pawakapan, 2013) จะมีการวิพากษ์กลไกอำนาจและผลประโยชน์ที่ตกอยู่กับชนชั้นนำจากการปกครองส่วนกลาง แต่ยังไม่ปรากฏการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่นต่อท้องถิ่นที่มีลักษณะข้ามรัฐ ด้วยเหตุนี้ การเริ่มต้นจากพื้นที่ชายแดนอย่างอุบลราชธานี จึงไม่ใช่แค่การเปลี่ยนจุดยืนในการศึกษา หากเป็นการเปลี่ยนกรอบคิดเชิงญาณวิทยา (epistemology) ว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่ใช่เรื่องของรัฐและจำเป็นต้องตั้งต้นจุดยืนมาจากส่วนกลางของประเทศเพื่อเข้าไปวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของรัฐตนกับรัฐใกล้เคียงเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของผู้คน ชีวิต และเวลาที่หลากหลายที่ดำรงอยู่พร้อมกันอย่างซ้อนทับและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

2.4 ตัวแสดงการเมืองระหว่างประเทศที่หลากหลาย

นักคิดทางด้านความความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกระแสหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสำนักสังคมนิยม ไม่ว่าจะเป็นสำนักนิยามคลาสสิก (classical realism) อย่าง Hans Morgenthau (1948, 1965) John Herz (1957) หรือสำนักนิยมใหม่ (neorealism) อย่าง Kenneth Waltz (1979) เมื่อกล่าวถึงชายแดนในฐานะเส้นเขตแดนก็จะกล่าวในมุมมองของนักการทูต หรือมิเช่นนั้นก็เป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งมองจากมุมมองของรัฐบาลกลางหรือเมืองหลวงของแต่ละรัฐเป็นศูนย์กลาง ซึ่งจะสามารถยกตัวอย่างข้อความดังต่อไปนี้ John Herz (1959) ได้อธิบายหน้าที่ชายแดนชายแดนในฐานะเป็นเสมือนผนังที่ห่อหุ้มดินแดน ประชากร และทรัพยากรต่าง ๆ ในรัฐอธิปไตยรัฐหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้น เมืองชายแดนจึงทำหน้าที่เป็นเสมือนทางผ่านที่ต้องกรองสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ไม่ให้เข้ามาบ่อนทำลายอธิปไตยเหนือดินแดนรัฐซึ่งความเห็นนี้มีการยึดฐานคิดแบบรัฐเป็นศูนย์กลาง เหมาะสมกับการเป็นข้อมูลให้รัฐบาลจากส่วนกลางเข้าไปจัดการพื้นที่ชายแดนในทำนองเดียวกันกับ Waltz (1979) เราจะพบว่ากรอบอ่านพื้นที่ชายแดนถูกผูกขาดโดยชนชั้นนำซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งรัฐบาล กล่าวคือการรักษาปกป้องเป็นส่วนหนึ่งของผลประโยชน์แห่งชาติ และจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องกำหนดนโยบายต่างประเทศเพื่อรักษาผลประโยชน์แห่งชาติก็คือพื้นที่ที่อยู่ภายในเขตแดน และเมื่อใดก็ตามหากรัฐบาลตีความว่าการขยายเขตแดนเป็นผลประโยชน์แห่งชาติ ก็อาจนำไปสู่การตัดสินใจการประกาศสงครามได้ (Waltz, 1979) ในการกำหนดนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างไทย กัมพูชา และ สปป.ลาว ในยุคสงครามเย็นก็ปรากฏว่าถูกจำกัดอยู่ในหมู่ผู้นำรัฐ เช่น ในช่วงเวลาที่ถือเป็นจุดเปลี่ยนของนโยบายของรัฐไทยสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่ได้ประกาศแนวความคิดการเปลี่ยนจากสนามรบเป็นสนามการค้า ผู้ที่มีบทบาทหรือแวดล้อมการปรับเปลี่ยนนโยบายแม้ว่าจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยมีเพียงเช่นนายกรัฐมนตรี กองทัพ รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ และสมาคมความมั่นคงแห่งชาติ ซึ่งเป็นแวดวงที่จำกัดอยู่แต่เพียงผู้ถืออำนาจรัฐจากส่วนกลางเท่านั้น (สุรพงษ์ ชัยนาม, 2559; Phonpraphai, 2021)

การกล่าวถึงบทบาทของจังหวัดอุบลราชธานีที่มีชายแดนไทยติดกับ สปป.ลาว และกัมพูชา ในเบื้องต้นพื้นที่ดังกล่าวถูกตีความจากมุมมองของชนชั้นนำเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยชั้นนำของไทยมีจุดมุ่งหมายในการผลิตบุคลากรที่ทำงานให้กับรัฐ (Poonkham, 2019; Paribatra, 2020) ผลประโยชน์แห่งชาติที่ยึดโยงกับรัฐบาลกลางในกรุงเทพมหานครจึงถือเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อสำรวจประเด็นชายแดนไทย-ลาว และไทย-กัมพูชานับตั้งแต่ลาวและกัมพูชาได้รับเอกราชในปี ค.ศ. 1953 เป็นต้นมาก็ยังตอกย้ำลงไปอีกว่าชนชั้นนำทางการเมืองได้ผูกขาดมุมมองที่มีต่อชายแดนในฐานะเส้นเขตแดนในทางทฤษฎี ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของ ม.ร.ว. สุขุมพันธุ์ บริพัตร (Paribatra, 1984) ที่เสนอแนะเอาไว้เมื่อครั้งที่สงครามเย็นยังคุกรุ่น ภายหลังจากที่ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสาธารณรัฐและรัฐบาลที่ยึดถืออุดมการณ์ทางการเมืองแบบสังคมนิยมในเวียดนามได้โค่นรัฐบาลสังคมนิยมของเขมรแดงภายใต้การนำของพล พตและเข้ายึดครองกัมพูชา Paribatra (1984) ผลิตซ้ำวิถีคิดตามแนวทางของราชสำนักรัตนโกสินทร์ว่าเวียดนามจะยังคงเป็นภัยคุกคามต่อสยาม และภัยคุกคามนั้นจะเข้ามาทางบริเวณลุ่มน้ำโขง ซึ่งก็คือชายแดนไทย-ลาวในขณะนั้น ในทางปฏิบัติแล้วกองทัพเวียดนามตั้งฐานทัพและมีกองกำลังอยู่ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นับหมื่นนายเป็นอย่างน้อย ยังไม่รวมกองกำลังของเวียดนามที่อยู่ในกัมพูชา วิถีคิดเช่นนี้ยังคงมีอิทธิพลอยู่ในหมื่นการทูตที่สวมหมวกนักวิชาการอย่าง Paribatra (1984) ซึ่งในราว ๆ สองทศวรรษให้หลังเขาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศของรัฐบาลนายชวน หลีกภัย จังหวัดอุบลราชธานีตั้งอยู่ในพื้นที่ชายแดนที่ติดกับทั้ง สปป.ลาว และกัมพูชาและเป็นพื้นที่แรกที่ต้องปะทะสัมผัสกับกองทัพอเมริกาน การตีความอุบลราชธานีในฐานะที่เป็นพื้นที่ห่างไกลจากเมืองหลวงและเป็นเมืองที่อยู่สุดขอบของรัฐแนวหน้า จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ทั้งในวงวิชาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเองและในหมู่ผู้กำหนดนโยบาย บทความนี้จะนำเสนอว่าควรขยายลงมาถึงกลุ่มผู้คนที่อาศัยในบริเวณชายแดนมาประกอบการวิเคราะห์ การศึกษาความสัมพันธ์ไทย-ลาว และกัมพูชาซึ่งอุบลราชธานีเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่พื้นที่ซึ่งเชื่อมต่อสามประเทศดังกล่าวนี้จะได้มุมมองที่หลายหลากมากขึ้น

2.5 ความรู้ใหม่จากพื้นที่ชายแดนและผลสะท้อนเชิงนโยบาย

หากอ้างอิงตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 ผู้ว่าราชการจังหวัดทำหน้าที่รับนโยบายและคำสั่งจากนายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นรัฐบาลกลาง และจังหวัดอุบลราชธานีขึ้นตรงกับกระทรวงมหาดไทย ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานีจึงต้องรับฟังแนวทางและนโยบายจากส่วนกลางเป็นสำคัญ การมีส่วนร่วมของประชาชนในจังหวัดในการเลือกว่าใครควรดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดจึงไม่ปรากฏเลย ทั้งนี้เนื่องจากรัฐไทยจัดการปกครองแบบรวมศูนย์ซึ่งการปกครองในรูปแบบนี้สามารถศึกษาย้อนไปเมื่อครั้งการปฏิรูประบอบราชาธิปไตยในปี ค.ศ. 1892-1893 (Bunnag, 1968) ซึ่งปัจจัยภายนอกส่วนหนึ่งเกิดจากการแผ่ขยายอำนาจของจักรวรรดิอินโดจีนของฝรั่งเศสทางทิศตะวันออก (Walker, 2008) ฐานคิดเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงการจำกัดบทบาทในการจัดการจังหวัดทั้งในลักษณะทั่วไป และจังหวัดที่อยู่ชายแดนอย่างอุบลราชธานีว่าความรู้ทางด้านการเมืองการปกครองควรให้ภาครัฐจากส่วนกลางเป็นผู้กำหนด

เมื่อพิจารณาภาวะการยึดรัฐเป็นศูนย์กลางว่าเกี่ยวข้องกับเมืองชายแดน ในวิชาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากสำนักสังคมนิยม ตามทัศนะของ Waltz (1979) มีการจำแนกการเมืองภายในรัฐกับภายนอก รัฐจึงอนุมานต่อไปว่ามีเส้นแบ่งที่ชัดเจนส่วนนอกกับส่วนในนั้น พื้นที่ส่วนในคือการเมืองภายในประเทศ และพื้นที่ส่วนนอกถูกจัดว่าเกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศ เมื่อนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้กับรัฐไทย นับตั้งแต่ปฏิรูประบอบราชาธิปไตยในปี ค.ศ. 1892-1893 เป็นต้นมา อุบลราชธานีกลายเป็นจังหวัดชายแดนและเกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศ เนื่องจากมีตัวแสดงทั้งที่รัฐไทยตีความว่าเป็นภัยคุกคามต่อบูรณภาพแห่งดินแดนเข้ามาประชิดพื้นที่ชายแดน และทั้งที่รัฐไทยโอบอุ้มยินดีต้อนรับให้เข้ามาปรากฏอยู่ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ประการที่สอง Waltz (1979) กล่าวถึงหน่วยทางการเมืองภายในประเทศที่แบ่งหน้าที่กัน ในขณะที่การเมืองระหว่างประเทศไม่ได้มีการแบ่งหน้าที่กันทำเนื่องจากว่าการเมืองระหว่างประเทศมีลักษณะเป็นอนาธิปไตย (anarchy) ประการที่สาม นัยสองประการแรกแฝงการตีความว่าจังหวัดหรือเมืองที่อยู่ในพื้นที่ชายแดนนั้นจะต้องดำเนินนโยบายตามส่วนกลางของรัฐ กล่าวคือ ในระบบระหว่างประเทศที่มีความเป็นอนาธิปไตย รัฐแต่ละรัฐจะต้องพยายามสะสมทรัพยากรเพิ่มพูนสมรรถนะทางเศรษฐกิจและการทหารเพื่อที่จะอยู่รอดในอนาธิปไตยนี้ หากกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย-กัมพูชา และไทย-สปป.ลาว อุบลราชธานีจะต้องดำเนินนโยบายตามรัฐบาลกลางจากกรุงเทพมหานคร เช่น คำสั่งแต่งตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด ดังที่กล่าวถึงไปข้างต้น ในทำนองเดียวกัน สปป.ลาว และกัมพูชาก็มีลักษณะรวมศูนย์ เว้นเสียแต่ว่าเป็นช่วงสงครามกลางเมืองที่รัฐบาลกลางค่อนข้างอ่อนแอ ดังปรากฏในลาวครั้งที่ยังคงมีสงครามกลางเมือง (พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์, 2513; สุจิตา ตันเลิศ, 2541) หรือในช่วงที่ระบอบเขมรแดงถูกโค่นล้มหลัง ค.ศ.1979 ในกัมพูชา (Oldfield, 1998) ที่หลายต่อหลายครั้งอำนาจรัฐบาลกลางในเวียงจันทน์ในลาว และพนมเปญ ในกัมพูชา ไม่ได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

ฐานคิดการมองว่าพื้นที่และเวลาถูกบรรจุอยู่ในเส้นเขตแดนรัฐจนเปรียบเสมือนภาษาขณะเป็นมุมมองชนชั้นปกครองซึ่งเป็นชนชั้นนำของรัฐและยึดรัฐเป็นศูนย์กลาง ซึ่งบทความนี้จะได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยไม่ได้มองจากรัฐเป็นศูนย์กลางคือมองชายแดนออกจากเมืองหลวงของรัฐ แต่บทความนี้เสนอว่าหากมองจากเมืองชายแดนเป็นจุดตั้งต้นในการศึกษาความสัมพันธ์ไทย-ลาว ก็จะได้คำอธิบายที่แตกต่างออกไป เช่น Wisaijorn (2021) มองว่าการตีความบทบาทของเมืองชายแดนเป็นโดยการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงที่เป็นรัฐและไม่ใช่อำนาจอธิปไตยในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยยึดพื้นที่ชายแดนเป็นจุดตั้งต้น จะไม่ได้มองว่าเมืองชายแดนของสองรัฐแยกออกจากกันเด็ดขาด และไม่ได้มองว่าเขตแดนรัฐเป็นเหมือนภาษาห่อหุ้ม นอกจากนี้ยังพยายามนำเสนอเสียงของชนชั้นนำทางการเมืองที่มุ่งไปที่ชนชั้นนำท้องถิ่นมากขึ้น กล่าวคือ ไม่ได้ยึดติดชนชั้นนำทางการเมืองในการตีความชายแดนที่มาจากส่วนกลางของประเทศ ในแง่การผลิตความรู้ แนวคิดการท้องถิ่นระหว่างประเทศคือความพยายามสร้างแนวคิดที่ได้แย้งว่าความรู้สังคมศาสตร์แบบตะวันตกไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ของโลกได้ได้ครบถ้วน กรณีจังหวัดอุบลราชธานีที่มีที่ตั้งติดกับ สปป.ลาว และกัมพูชา มีชาวเวียดนามเข้ามาตั้งถิ่นฐานจำนวนมาก ตลอดทั้งอิทธิพลของชาตินิยมอำนาจก็ปรากฏอยู่นับตั้งแต่มีการตั้งรัฐสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็น ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น สหรัฐฯ สหภาพโซเวียตและสหรัฐฯ อุบลราชธานีจึงบรรจุความทรงจำร่วมของสงครามเย็น ความสัมพันธ์เครือญาติและการโยกย้ายถิ่นฐาน ซึ่งล้วนไม่สามารถวัดได้ด้วยตัวชี้วัดของรัฐและเรื่องเล่าจากมุมมองจากส่วนกลางของรัฐเพียงอย่างเดียว

3. ระเบียบวิธีวิจัย

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้การเก็บข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเน้นการสังเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งความรู้ที่มีอยู่แล้ว ทั้งในมิติขององค์ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ โดยแหล่งข้อมูลที่สำคัญประกอบด้วยงานเขียนเชิงวิชาการในสาขารัฐศาสตร์ การปกครอง รัฐประศาสนศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และภูมิศาสตร์ ทั้งนี้ยังรวมถึงวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ชายแดน การพัฒนาพื้นที่ การบริหารจัดการชายแดน ตลอดจนการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเชิงท้องถิ่นทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จากฐานข้อมูลในมหาวิทยาลัยในไทย และต่างประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษ ซึ่งสะท้อนพลวัตของตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (non-state actors) ในพื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานีที่มีบทบาทต่อการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังอาศัยข้อมูลจากเอกสารภาครัฐและแหล่งข้อมูลทางการ เช่น ราชกิจจานุเบกษา กฎกระทรวง พระราชบัญญัติ และรายงานประจำปีของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคง การปกครองส่วนท้องถิ่น การค้า และความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อวิเคราะห์ว่า การกำหนดนโยบายและการออกกฎหมายได้สร้างกรอบหรือข้อจำกัดอย่างไรต่อปฏิบัติการของตัวแสดงท้องถิ่นในพื้นที่ชายแดน อีกทั้งยังนำข้อมูลจากเอกสารระหว่างประเทศและรายงานความร่วมมือระหว่างรัฐมาประกอบการวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจพลวัตในระดับภูมิภาค

ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยยังนำประสบการณ์การทำวิจัยและข้อมูลภาคสนามที่ได้สะสมต่อเนื่องในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา (ค.ศ. 2015–2025) มาประกอบการตีความเชิงลึก โดยเฉพาะงานวิจัยที่มุ่งศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-ลาว และไทย-กัมพูชา การค้าชายแดน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานข้ามแดน และการรับรู้ของประชาชนในพื้นที่ชายแดนต่อความมั่นคงและอัตลักษณ์ทางการเมือง งานวิจัยเหล่านี้ไม่เพียงช่วยให้ผู้วิจัยมีฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เข้มแข็ง แต่ยังเปิดโอกาสให้สามารถเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นในระดับภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก เช่น การเข้ามาของโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ การแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ของมหาอำนาจ และผลสะท้อนที่สะท้อนมาถึงพื้นที่ชายแดนไทย โดยเฉพาะจังหวัดอุบลราชธานีซึ่งตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับ สปป.ลาว กัมพูชา และเวียดนามรวมถึงอิทธิพลของมหาอำนาจในการเมืองโลกที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่อุบลราชธานีนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดนี้จะถูกนำมาใช้ตอบคำถามหลักที่ว่า ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศไทย ที่ปรากฏจากตัวแสดงในจังหวัดอุบลราชธานี มีส่วนประกอบสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ สปป.ลาว กัมพูชา เวียดนาม และรัฐมหาอำนาจอื่นที่มีบทบาทในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกอย่างไร โดยผู้วิจัยมุ่งหวังว่าจะสามารถอธิบายให้เห็นถึงพลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และท้องถิ่นว่าการมีส่วนร่วมของตัวแสดงในพื้นที่ชายแดน เช่น หน่วยงานราชการท้องถิ่น ภาคเอกชน เครือข่ายประชาชน และสถาบันการศึกษา ไม่ได้เป็นเพียงกลไกย่อยภายในประเทศเท่านั้น หากยังสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการต่อรองที่มีนัยสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยรวม ทั้งในมิติการทูต ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม การวิจัยเชิงเอกสารจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้เข้าใจความซับซ้อนดังกล่าว โดยผ่านการเปรียบเทียบ วิเคราะห์เนื้อหา และการเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่มีอยู่เข้ากับหลักฐานเชิงประจักษ์จากงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้สังสมมาตลอดทศวรรษที่ผ่านมา เพื่อสร้างกรอบอธิบาย

ที่เข้มแข็งและมีนัยสำคัญทางวิชาการต่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยในยุคที่ภูมิรัฐศาสตร์ของอินโด-แปซิฟิกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในเชิงวิชาการและการกำหนดนโยบายต่างประเทศของประเทศไทย

4. อุปสรรคชาตินิยมในบริบทของความสัมพันธ์ไทย-สปป. ลาว

หลังจากที่สหรัฐฯ ถอนทหารออกจากอินโดจีนและราชอาณาจักรลาวได้กลายเป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนภายใต้การปกครองของรัฐบาลคอมมิวนิสต์ในปี ค.ศ.1975 (Evans, 2002) ผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อประชาชนบริเวณชายแดนไทย-ลาวกลับยิ่งรุนแรงมากขึ้น ขจัดภัย บุษพัฒน์ (2531) และวิรัช ร่วมพงศ์พัฒนา (2531) กล่าวถึงผู้ลี้ภัยชาวลาวเป็นจำนวนมากต้องอพยพข้ามแดนมายังฝั่งไทยเพราะความลำบากทางเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากนโยบายแบบสังคมนิยมของรัฐบาลในเวียงจันทน์ ใน ค.ศ. 1979 จำนวนผู้ลี้ภัยที่บันทึกได้อย่างเป็นทางการมีทั้งสิ้น 126,357 คนและได้เพิ่มสูงขึ้นจนถึงประมาณ 320,000 คนในปลายทศวรรษที่ 1980 วิรัช (2531) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองอย่างปัจจุบันทันด่วนจากรัฐบาลที่ได้รับเงินสนับสนุนมหาศาลจากสหรัฐฯ มาเป็นรัฐบาลสังคมนิยมส่งผลให้เกิดสภาวะล้มละลายทางเศรษฐกิจของประชาชนเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งอดีตข้าราชการในระบอบเก่า กล่าวคือ สหรัฐฯ ได้ทุ่มเงินทุนกว่า 4,610 ล้านดอลลาร์สหรัฐในการจ่ายเงินเดือนข้าราชการลาวก่อนปี ค.ศ.1975 แต่ครั้งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กล่าวกันว่าเงินเดือนข้าราชการได้ลดลงกว่าสิบเท่า (วิรัช ร่วมพงศ์พัฒนา, 2531) ภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชาชนลาวจำนวนมากอพยพมายังดินแดนไทยซึ่งอุปสรรคชาตินิยมเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ค่ายผู้ลี้ภัยตั้งอยู่ ดังนั้นอุปสรรคชาตินิยมจึงมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศซึ่งเกี่ยวพันกับนโยบายภายในประเทศของเพื่อนบ้านทั้งในช่วงเวลาที่เป็นสังคมนิยมและช่วงเวลาที่เปิดรับระบบตลาดมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้บทบาทของมหาอำนาจทั้งการถอนทหารของสหรัฐฯ และการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตของไทยกับจีนต่างก็มีผลต่อการทะลักของผู้อพยพชาวลาวเข้าสู่อุปสรรคชาตินิยมและจังหวัดชายแดนอื่นไม่ทางตรงก็ทางอ้อม

ในช่วงแรกของการนำวิธีคิดแบบสังคมนิยมมาประยุกต์ใช้ใน สปป. ลาว ประชาชนชาวลาวแทบจะไม่อนุญาตให้ถือครองทรัพย์สินส่วนตัวและต้องถูกถ่ายโอนมาเป็นของรัฐ ระบบเศรษฐกิจในรูปแบบสหกรณ์และการทำนาแบบนารวม เริ่มมีการแนะนำให้นำมาปฏิบัติ จนส่งผลให้ประชาชนชาวลาวจำนวนมากอพยพข้ามมายังฝั่งไทย (Phuangkasem, 1980) โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางตอนใต้ของ สปป.ลาว ซึ่งมีชายแดนติดกับมุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุปสรรคชาตินิยม ยิ่งรัฐบาลขวาจัดของไทย ในสมัยอดีตนายกรัฐมนตรีธานินทร์ กรัยวิเชียร ที่ดำรงตำแหน่งระหว่างปี ค.ศ. 1976-1977 ยิ่งมีนโยบายแข็งกร้าวกับประเทศคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนด้วยนโยบายปิดล้อมทางเศรษฐกิจ คือปิดด่านข้ามแดนไทย-ลาวมากเท่าไร ยิ่งส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมให้มีผู้อพยพข้ามมายังจังหวัดชายแดนไทยมากขึ้น (ขจัดภัย บุษพัฒน์, 2531) จากปี ค.ศ. 1980-1986 สปป.ลาว ต้องรับมือกับการปิดล้อมทางเศรษฐกิจจากไทย นโยบายปิดล้อมทางเศรษฐกิจของไทย ที่มีการสั่งให้มีการปิดด่านในจังหวัดชายแดนทางภาคอีสานนั้นส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของ สปป.ลาว อย่างร้ายแรง (สุธิดา ตันเลิศ, 2541) สปป.ลาว ซึ่งแต่เดิมมีความใกล้ชิดกับเวียดนามมากอยู่แล้วจึงต้องหันไปพึ่งพาทางออกสู่ทะเลที่เมืองดานัง เวียดนาม ซึ่งถือเป็นการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ นอกเหนือไปจากการพึ่งพาทางทหารและทางการเมืองซึ่งผู้นำรัฐของทั้ง สปป.ลาว

และเวียดนามมีความสัมพันธ์กันมาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ ค.ศ. 1975

จนกระทั่งใน ค.ศ. 1986 แนวคิดจินตนาการใหม่ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ใน สปป.ลาว โดยไกสอน พมวิหาน ในปี ค.ศ. 1986 ซึ่งเป็นจุดเริ่มแรกของการอนุญาตให้ทุนจากต่างชาติเข้ามาใน สปป.ลาว แต่ก็ยังคงต้องใช้เวลาเนื่องจากประสบกับอุปสรรคทางด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ถนนหนทางและช่องทางการติดต่อสื่อสารต่าง ๆ แต่ถึงอย่างนั้นก็ได้มีความเชื่อมโยงในระดับจังหวัดชายแดนริมฝั่งแม่น้ำโขง เช่น ธุรกิจการท่องเที่ยวและการโรงแรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางภาคใต้ของลาวอันประกอบไปด้วย แขวงสะหวันนะเขต สาละวันและจำปาสัก ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับมุกดาหาร อำนาจเจริญและอุบลราชธานีของไทยได้ถูกคาดหวังว่าธุรกิจการท่องเที่ยว การค้าและเกษตรกรรมจะเติบโต (สุจิตา ตันเลิศ, 2541)

จุดสิ้นสุดของสงครามเย็นในการเมืองระหว่างประเทศในระดับภูมิรัฐศาสตร์โลกอาจเป็นที่ถกเถียงว่าสิ้นสุดในปี ค.ศ. 1989 ซึ่งมีการทำลายกำแพงเบอร์ลินอันเป็นสัญลักษณ์ที่กั้นขวางอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยกับสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ หรือในปี ค.ศ. 1991 ซึ่งสหภาพโซเวียต อันเป็นผู้นำในค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ได้ล่มสลายลง แต่ไม่ว่าจะเป็น ค.ศ.1989 หรือ 1991 ต่างส่งผลต่อบทบาทของอุบลราชธานี ใน ค.ศ. 1989 ถือเป็นปีที่มีการประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบในอินโดจีนให้กลายเป็นสนามการค้าของอดีตนายกรัฐมนตรีนพพลเอกชาติ ชุณหะวัณ (Phonpraphai, 2021) ในที่นี้ สปป.ลาวเป็นส่วนหนึ่งของอินโดจีนตามคำขวัญดังกล่าว ซึ่งหมายถึงอดีตอาณานิคมของฝรั่งเศสก่อนได้รับเอกราชตามข้อตกลงเจนีวาเมื่อปี ค.ศ. 1954 การเปลี่ยนสนามรบ หมายความว่ารัฐบาลไทยจะยุติการสู้รบหรือยุติการสนับสนุนการสู้รบในอินโดจีนและหันมาส่งเสริมการค้าการลงทุนกับ สปป.ลาว แทน ด้วยเพราะบรรยากาศทางการเมืองโลกเริ่มจะเห็นได้ชัดว่ารัฐที่ยึดถืออุดมการณ์สังคมนิยมได้ปรับเปลี่ยนท่าทีมาตอบรับกับเศรษฐกิจแบบตลาดมากขึ้น ดังเช่นในจีนหรือแม้แต่ในเวียดนามและสปป.ลาวเอง นักลงทุนจากฝั่งไทยได้รับการส่งเสริมให้เข้าไปลงทุนใน สปป.ลาว มากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการสร้างสะพานมิตรภาพแห่งที่ 1 ที่เชื่อมโยงหนองคาย (ไทย)-เวียงจันทน์ (สปป.ลาว) เข้าด้วยกันในปี ค.ศ. 1994 แม้ว่าในช่วงแรกนักวิชาการจาก สปป.ลาว อย่าง Ngaosyvathn และ Ngaosyvathn (1994) จะตั้งข้อสังเกตว่าอาจเป็นช่องทางให้นายทุนจากรัฐไทยเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ยังอุดมสมบูรณ์อยู่ในลาวก็ตาม แต่ระบบตลาดก็ยังได้รับการส่งเสริมด้วยการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคเพิ่มเติม ความสัมพันธ์ไทย-ลาวในเวลานั้นถือว่ามีอนาคตและสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้ประกอบการ ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นเสมอมา แม้จะมีช่วงเวลาที่จะลดตัวลงไปบ้าง เช่น เหตุการณ์โจมตีด้านศุลกากรวังเต่าในปีค.ศ. 2000 ซึ่งเป็นพื้นที่ติดกับชายแดนด้านจังหวัดอุบลราชธานี แต่ใช้เวลาไม่นานที่ระดับความสัมพันธ์จะกลับมาปกติเหมือนเดิม

หากพิจารณาประเด็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ในปี ค.ศ. 2019 ปริมาณการค้าชายแดนระหว่างไทยกับ สปป.ลาว คิดเป็นมูลค่า 197,446.53 ล้านบาท (กรมการค้าระหว่างประเทศ, กระทรวงพาณิชย์, 2563) สินค้าส่งออกที่สำคัญจากไทยประกอบไปด้วยน้ำมันเชื้อเพลิง ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและอุตสาหกรรม ในขณะที่เดียวกันรัฐไทยก็นำเข้าเชื้อเพลิง ทองคำ ทองแดง พืชผัก และอุปกรณ์ไฟฟ้า เช่น โทรศัพท์ วิทยุ และโทรทัศน์จาก สปป.ลาว (กรมการค้าระหว่างประเทศ, กระทรวงพาณิชย์, 2563) มูลค่าการค้าบริเวณจุดผ่านแดนถาวรที่สูงที่สุดปรากฏอยู่ที่ด่านสะพานมิตรภาพแห่งที่ 1 คือ หนองคาย-เวียงจันทน์ ซึ่งมีมูลค่าคิดเป็น 59,302.69 ล้านบาท ในขณะที่จุดผ่านแดนถาวร ณ สะพานมิตรภาพแห่งที่ 2 บริเวณมุกดาหาร-สะหวันนะเขตตามมาเป็นอันดับสองด้วยมูลค่า 56,391.60 ล้านบาท ในปี ค.ศ.2021

บริเวณจังหวัดหนองคายและมุกดาหารเป็นพื้นที่ซึ่งมีมูลค่าการค้าชายแดนสูงที่สุด จังหวัดน่านตามมาเป็นอันดับที่สามและจังหวัดอุบลราชธานีบริเวณจุดผ่านแดนถาวรที่ช่องเม็กมีศักยภาพตามมาเป็นอันดับที่สี่ (กระทรวงพาณิชย์, 2565)

เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดว่าด้วยความสัมพันธ์แบบท้องถิ่นระหว่างประเทศในยุคหลัง ค.ศ. 2000 การปฏิสัมพันธ์ระหว่างจังหวัดมุกดาหาร (ไทย) และแขวงสะหวันนะเขต (สปป.ลาว) เป็นตัวอย่างที่มีการไปมาหาสู่ ติดต่อเชื่อมโยงระหว่างประเทศที่ควรนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบหากจะวางแผนถึงการพัฒนาศักยภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดอุบลราชธานีกับแขวงสะหวันนะเขต แขวงสาละวันและจำปาสัก ใน สปป.ลาว ที่ติดกับอุบลราชธานี เนื่องด้วยพื้นที่ของจังหวัดมุกดาหารถูกผลักดันให้เป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ กล่าวคือภาคเอกชนจะมีบทบาทเป็นอย่างยิ่งในด้านการค้าและความร่วมมือ ส่วนรัฐมีหน้าที่ผลักดันและอำนวยความสะดวกให้กับภาคเอกชนในทางกฎหมายและระเบียบการจัดการจากส่วนราชการ (สุรสม กฤษณะจุฑะ และปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 2562) ซึ่งหลายภาคส่วนได้เข้ามาเป็นตัวแสดงในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แม้ว่ามุกดาหาร (ไทย) และสะหวันนะเขต (สปป.ลาว) จะจัดได้ว่าเป็นหน่วยการปกครองในระดับท้องถิ่น ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของทั้งสองมีมาตั้งแต่ครั้งอาณาจักรน่านนคร ด้วยทั้งสองเมืองที่ถูกตัดแบ่งด้วยเส้นอาณาเขตโดยใช้ร่องน้ำลึก ของแม่น้ำโขงมาเมื่อครั้งยังเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างอินโดจีนของฝรั่งเศสและราชอาณาจักรสยามมาจนถึงปัจจุบัน ตามที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Soimart Rungmanee (2014) ผู้คนในเมืองชายแดนของทั้งมุกดาหารและสะหวันนะเขตมีความใกล้ชิดกันเป็นอย่างมาก และก็จะปฏิสัมพันธ์กันผ่านการข้ามแม่น้ำโขงกันในชีวิตประจำวันจนเป็นเรื่องปกติ ประชาชนจากฝั่ง สปป.ลาว มักจะข้ามแม่น้ำโขงมาหางานทำในมุกดาหารโดยที่บ่อยครั้งก็ไม่ได้มีการอนุมัติใบอนุญาตให้ทำงาน หากจะตีความอย่างเคร่งครัดตามแนวทางที่กำหนดโดยรัฐบาลจากกรุงเทพมหานคร หรือแม้กระทั่งเวียงจันทน์เองในทางกลับกันย่อมผิดกฎหมาย แต่ถึงอย่างนั้นก็ดี Rungmanee (2014) กล่าวว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในบริเวณเมืองชายแดนมุกดาหาร-สะหวันนะเขต คือ คนยังคงข้ามมาหางานทำ ด้วยเพราะเจ้าหน้าที่รัฐฝั่งไทยเองบ่อยครั้งก็ไม่ได้เข้มงวดกับการตามจับการทำงานโดยไม่ได้รับใบอนุญาต เพราะเมื่อมีการจับผู้ประกอบการชาวไทยหนึ่งราย ย่อมหมายความว่าต้องจับกุมผู้ประกอบการทั้งหมดอย่างเสมอหน้ากัน นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่ตำรวจไทยยังคาดหวังความร่วมมือกับผู้คนในท้องถิ่นในการรักษากฎหมายในประเด็นอื่น เช่น ข้อมูลข่าวสารในการค้ายาเสพติดข้ามแดน ซึ่งถ้ามีการจับกุมในกรณีที่ชาวลาวข้ามมารับจ้างทำนา แต่ไม่มีใบอนุญาตให้ทำงาน เจ้าหน้าที่ฝั่งไทยอาจไม่ได้รับความร่วมมือในกรณีการลักลอบขนส่งยาเสพติด หรือในกรณีที่ต้องการข้อมูลข่าวสารในบริเวณชายแดนประเด็นอื่น (Rungmanee, 2014) การแลกเปลี่ยนและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เจือปนในเรื่องเศรษฐกิจจึงเป็นเรื่องที่ยอมรับได้แม้การข้ามแม่น้ำโขงอันเป็นหมายเหตุเขตแดนระหว่างประเทศจะทำให้การข้ามมาทำงานนั้นแลดูผิดกฎหมายจากมุมมองของรัฐบาลกลาง ในทำนองคล้ายกัน เนตรดาว เถาถวิล (2562) ได้ยกตัวอย่างการเก็บข้อมูลวิจัยในบริเวณอำเภอขานูมาน จังหวัดอำนาจเจริญซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของมุกดาหารและเหนือของจังหวัดอุบลราชธานี ขานูมานเป็นจังหวัดของไทยที่อยู่ฝั่งตรงข้ามกับเมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต (สปป.ลาว) ซึ่งก็ไม่ต่างจากปรากฏการณ์ที่เกิดในมุกดาหาร คือจะมีแรงงานชาวลาวข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาหางานทำในฝั่งไทยอยู่เป็นเรื่องปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับจ้างทำนา แรงงานจากฝั่งลาวจะได้รับความนิยมในหมู่ผู้ประกอบการชาวไทยเป็นพิเศษเนื่องจากค่าแรงนั้นถูกกว่าแรงงานฝั่งไทย (เนตรดาว, 2562) และการข้ามแดน

มาหางานทำเช่นนี้ บ่อยครั้งทำให้วิถีคิดเรื่องบูรณภาพแห่งดินแดนไม่ได้มีความสำคัญอะไรในบริเวณเมืองชายแดนของอำนาจเจริญ-สะหวันนะเขต

ตลอดระยะทางความยาวของชายแดนไทย-ลาวกว่า 1,810 กิโลเมตร มีจุดผ่านแดนสำหรับแลกเปลี่ยนผู้คนและสินค้าที่เป็นจุดผ่านแดนถาวรซึ่งผู้ข้ามแดนจะต้องใช้หนังสือเดินทางหรือทำบัตรผ่านแดน หากใช้หนังสือเดินทางสามารถอยู่ในประเทศปลายทางได้ไม่เกินสามสัปดาห์ แต่ถ้าทำบัตรผ่านแดนสามารถอยู่ได้ไม่เกินสามวันสองคืน หากจะอ้างตามความตกลงว่าด้วยการเดินทางข้ามแดนระหว่างรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยกับรัฐบาลแห่ง สปป.ลาว พ.ศ. 2540 ความสัมพันธ์แบบท้องถิ่นระหว่างประเทศในบริเวณชายแดนเช่นนี้ก็ปรากฏตัวอย่างในจังหวัดอุบลราชธานีเช่นกัน ด้วยตัวจังหวัดมีชายแดนติดกับแขวงสะหวันนะเขตบางส่วน แขวงสาละวันและแขวงจำปาสักของ สปป.ลาว อุบลราชธานี มีด่านข้ามแดนถาวรทั้งหมด 2 แห่งที่สามารถเชื่อมโยงการขนส่งกับ สปป.ลาว ได้ ทั้งนี้ยังไม่นับด่านประเพณีหรือด่านวัฒนธรรมที่การข้ามแดนไม่จำเป็นต้องทำบัตรผ่านแดนอีก ยกตัวอย่างเช่น การข้ามแดนจะเป็นอย่างไม่เป็นทางการหากเป็นทางน้ำก็จะปรากฏที่บริเวณอำเภอโขงเจียม (ไทย) กับเมืองชะนะสมบูน รวมถึงด่าน ณ ที่ว่าการอำเภอเขมราฐ ตรงข้ามกับเมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต ด่านอำเภอโพธิ์ไทร ตรงข้ามกับเมืองละครเพ็ง แขวงสาละวัน (สปป. ลาว) และด่าน บ้านคันท่าเกวียน ตรงข้ามกับเมืองคงเซโดน (สปป. ลาว) แต่ถ้าเป็นทางบกก็จะเป็นบริเวณช่องตาอุที่เป็นจุดผ่านแดนระหว่างอำเภอบุญทริก (ไทย) กับ เมืองสุขุม (สปป. ลาว) ทั้งสองจุดองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นจัดระบบ วันและเวลาการเดินทางข้ามแดนด้วยตนเอง ก่อนหน้าการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ในบริเวณด่านวัฒนธรรมที่อำเภอโขงเจียม อนุญาตให้ประชาชนชาวลาวข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาจับจ่ายใช้สอยถึงสามวันต่อสัปดาห์ จากเวลา 8.00 น. ถึง 16.00 น. โดยประมาณ ในวันอังคาร พฤหัสบดี และวันเสาร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันเสาร์ที่ก็มีผู้คนจากฝั่งไทยใช้บริการเรือข้ามไปจับจ่ายใช้สอยด้วยเช่นกัน แต่มีเงื่อนไขที่กำหนดกันว่าการเดินทางไปประเทศปลายทางนั้นไม่ควรออกนอกพื้นที่หมู่บ้านของประเทศปลายทาง (Wisaijorn, 2021) หากว่าเป็นด่านวัฒนธรรมที่เป็นชายแดนผืนแผ่นดินบริเวณช่องตาอุ ที่อำเภอบุญทริก (ไทย) และเมืองสุขุม (สปป.ลาว) โดยจะเปิดด่านให้ประชาชนจากทั้งไทยและลาวเดินทางข้ามแดนไปจับจ่ายใช้สอยได้สามวันต่อสัปดาห์ คือวันจันทร์ พุธ และศุกร์ ระหว่าง 9.00-15.00 น. การข้ามแดนบริเวณจุดผ่านแดนถาวรที่ไม่เป็นทางการเช่นนี้น้อยครั้งที่จะปรากฏในวรรณกรรมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกระแสหลัก ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย-สปป.ลาว และประเด็นที่น่าสนใจคือจุดผ่านแดนถาวรที่ไม่เป็นทางการตลอดความยาวชายแดนไทย-สปป.ลาว นับตั้งแต่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มาจนถึงอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี มีทั้งสิ้น 29 จุด หากผู้สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชายแดนไทย-สปป.ลาว ไม่ใส่ใจการข้ามแดนในลักษณะเช่นนี้เท่ากับว่าพลาดข้อมูลและมิติความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนต่อประชาชนไปอีกรูปแบบหนึ่ง

ในอนาคต ภาคเอกชนต่างจับตามองการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 6 ซึ่งจะเชื่อมอำเภอนาตาล จังหวัดอุบลราชธานี กับเมืองละคอนเพ็ง แขวงสาละวัน สปป.ลาว ว่าจะช่วยเปิดโอกาสในการขยายมูลค่าการค้าบริเวณเมืองชายแดนได้มากน้อยเพียงใด (Wisaijorn, 2023) รวมถึงอาจส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพัฒนาไปถึงระดับหุ้นส่วน ได้ด้วย เมื่อพิจารณาศักยภาพทางการค้าแขวงจำปาสักซึ่งมีชายแดนผืนแผ่นดินติดกับจังหวัดอุบลราชธานีดูจะมีความพร้อมมากกว่าแขวงสาละวันที่มีชายแดนในลักษณะที่เป็นแม่น้ำ ทั้งจากขนาดพื้นที่และจำนวนประชากรที่มากเป็นอันดับสามของ สปป.ลาว

อีกทั้งยังมีด่านช่องเม็กซึ่งเป็นด่านถาวรทั้งสองฝ่าย ต่างจากจุดผ่อนปรนบริเวณปากแซง อำเภอนาตาล ที่แม้จะเป็นด่านถาวรของไทย แต่ในฝั่งแขวงสาละวันยังคงเป็นเพียงด่านวัฒนธรรมจึงทำให้กระบวนการลำเลียงสินค้าหลายครั้งไม่เป็นไปตามข้อกำหนดของ สปป.ลาว ด้วยเหตุนี้ ผู้ประกอบการฝั่งเมืองละคอนเพ็ง จึงรับซื้อได้เฉพาะสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน แม้ว่าผู้ประกอบการในอำเภอเขมราฐจะมีศักยภาพในการส่งออกสินค้าประเภทวัสดุก่อสร้างก็ตาม ผลลัพธ์คือผู้ประกอบการในเขมราฐและพื้นที่อื่นของจังหวัดต้องขนส่งสินค้าไปยังด่านช่องเม็ก-วังเต่า ซึ่งอยู่ห่างไปทางทิศใต้ราว 119 กิโลเมตร เพื่อเข้าสู่แขวงจำปาสักแทน (Wisaijorn, 2023) ในส่วนของการนำเข้ามันสำปะหลังผ่านด่านปากแซง ผู้ประกอบการอุบลราชธานีต้องเผชิญปัญหาหลายประการ หนึ่งคือระดับน้ำใต้แม่น้ำโขงบริเวณดังกล่าวค่อนข้างตื้น เรือบรรทุกขนาดใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงได้ง่าย ทำให้หลายครั้งต้องย้ายสินค้าไปขึ้นที่ท่าแพบ้านนาหินโงน อำเภอนาตาล ซึ่งอยู่ห่างจากอำเภอเขมราฐไปทางเหนือประมาณ 15 กิโลเมตร ปัญหาสำคัญอีกข้อคือข้อกำหนดทางกฎหมายของประเทศไทยที่อนุญาตให้แต่ละจังหวัดนำเข้ามันสำปะหลังผ่านด่านถาวรได้เพียงหนึ่งแห่งเท่านั้น จึงทำให้การนำเข้ามันสำปะหลังต้องใช้ด่านช่องเม็ก-วังเต่าเพียงจุดเดียว ทั้งที่ด่านปากแซงก็มีศักยภาพรองรับการนำเข้าได้เช่นกัน ด้วยเหตุผลทั้งหมดนี้ แขวงจำปาสักจึงถือเป็นพื้นที่คู่ค้าที่สามารถก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจร่วมกับจังหวัดอุบลราชธานีได้อย่างมีนัยสำคัญ ส่วนแนวโน้มความร่วมมือทางการค้ากับแขวงสาละวันนั้น คงต้องรอให้การก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 6 แล้วเสร็จเสียก่อนจึงจะเห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น

อุบลราชธานีมีบทบาทสำคัญในฐานะพื้นที่ที่สะท้อนลักษณะเมืองที่มีบทบาทในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตามแนวคิดของนรุตม์ เจริญศรี (2565) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเมืองต่าง ๆ สามารถมีปฏิสัมพันธ์กับตัวแสดงต่าง ๆ ข้ามผ่านเส้นเขตแดนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นการเคลื่อนย้ายข้ามแดนเพื่อแสวงหาโอกาสในการศึกษาพยาบาล ผู้คนจาก สปป.ลาว ที่เดินทางเข้ามาในจังหวัดอุบลราชธานีไม่เพียงมุ่งหวังโอกาสทางเศรษฐกิจหรือการจับจ่ายใช้สอยเท่านั้น แต่ยังใช้จังหวัดอุบลราชธานีเป็นพื้นที่สำหรับการดูแลสุขภาพของตนด้วย โดยเฉพาะกลุ่มประชาชนจากแขวงสาละวัน จำปาสัก ตลอดจนแขวงที่อยู่ลึกเข้าไปใน สปป.ลาว เช่น เขกองและอัตตะปือ (สมหมาย ชินนาคและกาญจนา ชินนาค, 2566) สถิติจากกระทรวงสาธารณสุขระบุว่า ชาวลาวที่เข้ารับบริการในโรงพยาบาลรัฐและเอกชนในจังหวัดอุบลราชธานีมีจำนวนสูงอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ 16,156 คน ในปี ค.ศ. 2015 จำนวน 13,383 คน ในปี ค.ศ. 2016 จำนวน 15,116 คน ในปี ค.ศ. 2017 และ 16,098 คนในปี ค.ศ. 2019 ก่อนที่พรมแดนจะปิดจากสถานการณ์โรคระบาด ศักยภาพทางเศรษฐกิจของอุบลราชธานีสามารถนำไปสู่ความสัมพันธ์กับ สปป.ลาว ผ่านห้าแนวทางสำคัญ ได้แก่ (1) การเพิ่มขึ้นของแรงงานลาวที่เข้ามาทำงานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย (2) การท่องเที่ยวข้ามแดนของชาวไทยในพื้นที่วัฒนธรรมและธรรมชาติของลาว (3) การจับจ่ายใช้สอยของประชาชนลาวในจังหวัดอุบลราชธานี (4) การเข้ารับบริการสาธารณสุขของชาวลาว และ (5) ความร่วมมือทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการรุ่นใหม่ เช่น การนำเข้ามันสำปะหลังและเมล็ดกาแฟจาก สปป.ลาว ทั้งหมดนี้สะท้อนภาพว่าจังหวัดอุบลราชธานีแม้จะเป็นผู้แสดงระดับท้องถิ่น แต่มีบทบาทสำคัญต่อทิศทางการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยและลาวอย่างชัดเจน (Wisaijorn, 2023)

5. อุบลราชธานีในความสัมพันธ์ระหว่างไทย-กัมพูชา

นับเนื่องมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1973 การเมืองในอินโดจีนมีความซับซ้อนตามภูมิรัฐศาสตร์โลก และภูมิรัฐศาสตร์โลกนี้ส่งผลต่อจังหวัดอุบลราชธานีทั้งทางตรงและทางอ้อม เมื่อสหรัฐอเมริกาได้ถอนทหารออกจากไทย ซึ่งหมายรวมถึงพื้นที่ในจังหวัดอุบลราชธานีด้วย ในขณะที่เกิดการแตกกันของค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนกับสหภาพโซเวียต แม้ว่าอุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์จะได้รับชัยชนะในอินโดจีนของฝรั่งเศสทั้งหมดในปี ค.ศ. 1975 แต่เมื่อปากกิงกับมอโกไม่ลงรอยกัน ทั้งกัมพูชา สปป.ลาว และเวียดนาม ต้องเลือกข้างอีกคนหนึ่ง จึงหมายความว่ารัฐในค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ไม่ได้ลงรอยเป็นเนื้อเดียวกัน ในขณะที่พล พตและกลุ่มเขมรแดง (Khmer Rouge) ที่รัฐบาลจีนในปากกิง สนับสนุนสามารถทำรัฐประหารจอมพล ลอน นอลได้สำเร็จ แต่ก่อนที่จะเป็นคอมมิวนิสต์ รัฐบาลไทยและสหรัฐฯ ให้การสนับสนุนรัฐบาล จอมพล ลอน นอลในช่วงแรกโดยมีการลำเลียงอาวุธยุทโธปกรณ์ผ่านอรัญประเทศเข้าไปยังจังหวัดพระตะบอง (พงทอง ภาวครพันธุ์, 2561) กัมพูชาจึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของแนวคิดสังคมนิยมตามแบบจีน หมายความว่าเขมรแดง (Khmer Rouge) สามารถยึดอำนาจรัฐในกัมพูชาในปี ค.ศ. 1975 ก่อนสถาปนากัมพูชาประชาธิปไตยในปี ค.ศ. 1976 (Chandler, 2008) แรกเริ่มเดิมทีรัฐบาลไทยภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมชมีท่าทีไม่สนับสนุนอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ในกัมพูชาแต่เมื่อเห็นได้ชัดว่าหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่เขมรแดงกำลังจะกลายเป็นรัฐบาล ภายหลังการยึดอำนาจในเดือนเมษายนเป็นเวลาสามเดือน รัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมชก็รับรองรัฐบาลเขมรแดง (พงทอง ภาวครพันธุ์, 2561) อย่างไรก็ตาม แม้ในระดับรัฐต่อรัฐจะมีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต แต่ความไม่สงบยังปรากฏอยู่ตลอดแนวชายแดนไทย-กัมพูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งจะมีความสำคัญต่อศักยภาพทางเศรษฐกิจของอุบลราชธานีในปัจจุบัน ได้กลายเป็นพื้นที่แห่งความขัดแย้งในช่วงรัฐบาลเขมรแดง เนื่องจากการปล้นสดมภ์ของกองกำลังเขมรแดงต่อประชาชนชาวไทยตามตะเข็บชายแดนในสุรินทร์ อยู่เป็นระยะ (พงทอง ภาวครพันธุ์, 2561) ชายแดนไทย-กัมพูชาในช่วงเวลานี้จึงเป็นพื้นที่ซึ่งถูกนำไปเชื่อมโยงกับความรุนแรง ความอดอยากยากแค้น ความไม่สงบและผู้ลี้ภัย ชายแดนไทย-กัมพูชาเป็นพื้นที่แห่งความรุนแรง ความไม่สงบเนื่องจากมีทั้งฝ่ายต่อต้านและการวางกับระเบิด นอกจากนี้มีแต่แรงงานที่ถูกบังคับเท่านั้นที่ถูกเกณฑ์เข้าไปทำงานในการวางกับระเบิดในบริเวณนี้ซึ่งหมายรวมถึงชายแดนไทย-กัมพูชาบริเวณอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานีก็ถูกเชื่อมโยงกับภาพความไม่สงบดังกล่าว

ภายหลังเวียดนามภายใต้การสนับสนุนของสหภาพโซเวียตได้รุกรานกัมพูชาและขับไล่รัฐบาลเขมรแดงออกจากพนมเปญได้สำเร็จ (Deth, 2009) จนต้องร่นถอยไปอยู่ตะเข็บชายแดนไทย-กัมพูชา และได้สถาปนากัมพูชาประชาธิปไตย (People's Republic of Kampuchea) แต่แทบมีเพียงไม่กี่ประเทศที่ให้การรับรอง นอกจากในกลุ่มรัฐบริวารของสหภาพโซเวียต (Visitstump, 2008) ในขณะเดียวกันก็เป็นรัฐบาลไทยที่รื้อฟื้นความสัมพันธ์กับรัฐบาลปากกิงในจีนก็มีท่าทีสนับสนุนเขมรแดง ในขณะที่ความสัมพันธ์กับเวียดนามก็ทวีความตึงเครียดมากขึ้น เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่อุบลราชธานี และบางส่วนของศรีสะเกษ ก็คือแผนการวางกับระเบิด K5 ของรัฐบาลกัมพูชาในพนมเปญที่ได้รับการสนับสนุนจากเวียดนาม ในขณะนั้น ได้มีแผนการที่จะสั่งการให้ประชาชนชาวกัมพูชาวางกับระเบิด ตลอดจนรื้อลวดหนามที่มีความยาว 829 กิโลเมตรไว้ทำหน้าที่คล้ายกับเป็นหอคูประตู่ในการสู้กับกองกำลังเขมรแดงและกลุ่มติดอาวุธ

ที่ต่อต้านรัฐบาลพมเปญที่เวียดนามสนับสนุน (Slocomb, 2001) ใน ค.ศ. 1984 แผนการนี้เรียกว่า แผน K5 หรือ เป็นการ์ กอร์ ปรีม ในภาษาเขมร ใน ค.ศ. 1985 ประมาณการกันว่าประชาชนชาวกัมพูชากว่า 150,000 คนถูกเกณฑ์มาติดตั้งทุ่นระเบิด (Deth, 2009) และลวดหนามนี้ เหตุการณ์ที่โศกสลดก็คือ ชาวกัมพูชาที่อพยพออกจากพมเปญนับแสนคนและหาที่พักพิงในไทย ได้ถูกทหารไทยผลักดันกลับมายัง กัมพูชาบริเวณชายแดนที่ติดกับจังหวัดพระวิหารทางตอนเหนือ ซึ่งตรงกันข้ามกับจังหวัดศรีสะเกษ และอุบลราชธานี มีรายงานว่าผู้พลัดถิ่นชาวกัมพูชาประมาณ 45,000 คนถูกผลักดันกลับมาจากพื้นที่ หน้าผาบริเวณจังหวัดพระวิหารที่พื้นที่ซึ่งเต็มไปด้วยกับระเบิด หากไม่ยอมก็จะโดนทหารไทยสังหาร (Shawcross, 1985) เมื่อกัมพูชาต้องตกอยู่ในสงครามกลางเมือง กว่าที่ทหารเวียดนามจะถอนทหารก็ในปี ค.ศ. 1988 ซึ่งเป็นสัญญาณสื่อให้เห็นถึงสันติภาพในดินแดนอดีตอินโดจีนและพื้นที่บริเวณนี้คาบเกี่ยวกับ จังหวัดพระวิหารของกัมพูชาและจังหวัดศรีสะเกษและอุบลราชธานีของไทย

ใน ค.ศ. 1989 นายรัฐมนตรีไทยในขณะนั้นคือ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ประกาศนโยบาย เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ค.ศ.1989 และ ค.ศ. 1991 ก็ได้มีการลงนามเจรจาข้อตกลงสันติภาพ ปารีส (Paris Peace Accords) ที่นำสันติภาพมาสู่กัมพูชาได้อย่างแท้จริง และสหประชาชาติได้ส่ง กองกำลังนานาชาติเข้ามารักษาความสงบในกัมพูชาในนามขององค์การบริหารชั่วคราวแห่งสหประชาชาติ ในกัมพูชา (United Nations Transitional Authority in Cambodia) เพื่อจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป ในปี ค.ศ. 1993 (Visitstump, 2008) ในทศวรรษที่ 1990 นี้มีความพยายามของรัฐบาลกลางทั้งจาก กรุงเทพมหานคร (ไทย) และพมเปญ (กัมพูชา) ในการทำความเข้าใจและปักปันเขตแดนไทย-กัมพูชา ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วยกลไกการประชุมคณะกรรมการเขตแดนร่วม (Joint Boundary Committee) ซึ่งจัดประชุมกันครั้งแรกในปี ค.ศ. 1994 และกลไกนี้ที่แม้ว่าตัวแสดงหลักจะมาจากรัฐบาลกลาง แต่ก็ส่งผลกระทบต่อจังหวัดอุบลราชธานีในฐานะเมืองชายแดน รวมถึงศรีสะเกษและสุรินทร์ในจังหวัดใกล้เคียงด้วย เนื่องจากว่าได้มีความพยายามทำการสำรวจหลักเขตชายแดนที่มีมาแต่ครั้งอาณานิคมจนกระทั่งเกิดความ ตึงเครียดและกระทบกระทั่งกันที่บริเวณปราสาทพระวิหาร อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ใน ค.ศ. 2008 และ ค.ศ. 2011 ซึ่งการปะทะกันในครั้งนี้ได้ใช้ทหารจากค่ายสรรพสิทธิประสงค์ ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ในจังหวัด อุบลราชธานี จึงหมายความว่าจังหวัดอุบลราชธานีเกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศอีกครั้ง

ในประเด็นพิพาทชายแดนไทย-กัมพูชานั้น หากจะอ้างอิงตามสนธิสัญญาที่ลงนามระหว่างสยาม กับฝรั่งเศสเมื่อปี ค.ศ. 2004 สันปันน้ำ (watershed) จะเป็นจุดแยกส่วนพื้นที่ของรัฐตามแนวเขาพนมดงรัก และเมื่อเป็นเช่นนั้น ปราสาทพระวิหารย่อมอยู่ในดินแดนของไทย แต่เมื่อกัมพูชานำกรณีนี้ไปให้ศาลโลก (International Court of Justice) ตัดสิน ปราสาทพระวิหารย่อมตั้งอยู่ในดินแดนอธิปไตยของกัมพูชา ตั้งแต่ ค.ศ. 1962 เป็นต้นมา (Jenne, 2017) และหลังจากสงครามเย็นสิ้นสุดลง รัฐบาลไทยมีนโยบาย ส่งเสริมการท่องเที่ยวบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา (Khamkhun, 2008) ปราสาทเขาพระวิหารแม้จะอยู่ใน ดินแดนของกัมพูชาตามคำตัดสินของศาลโลก แต่ทางการกัมพูชายังยินยอมให้นักท่องเที่ยวสามารถ เข้าชมจากทางเข้าในฝั่งไทยบริเวณอำเภอกันทรลักษ์ได้ ซึ่งถือว่าสร้างรายได้ให้กับผู้คนที่อยู่บริเวณชายแดนได้ ในระดับหนึ่ง ซึ่งด้วยความที่ในทศวรรษที่ 1990 จังหวัดอุบลราชธานีเป็นเมืองที่มีพร้อมไปด้วยโครงสร้าง คมนาคมพื้นฐาน เช่นสถานีรถไฟอุบลราชธานี และสนามบินนานาชาติอุบลราชธานี ทำให้อุบลราชธานี ในขณะนั้นมีศักยภาพที่จะรองรับนักท่องเที่ยวที่จะมาพักผ่อนที่อุบลราชธานีและเดินทางไปเยี่ยมชม

เขาพระวิหารในจังหวัดใกล้เคียงคือศรีสะเกษได้ การกระทบกระทั่งกันทางทหารระหว่างไทย-กัมพูชา ในปี ค.ศ. 2008 และ ค.ศ. 2011 อันเป็นผลมาจากความไร้เสถียรภาพทางการเมืองภายในของไทยและได้ใช้กรณีการที่รัฐบาลสมัคร สุนทรเวชในขณะนั้นอำนวยความสะดวกให้รัฐบาลกัมพูชานำปราสาทพระวิหารไปขึ้นทะเบียนมรดกโลก ทำให้กัมพูชาปิดจุดทางขึ้นปราสาทจากฝั่งอำเภอกันทรลักษณ์ตั้งแต่นั้นมา (พวงทอง ภวัครพันธุ์, 2561) แต่ถึงอย่างนั้นก็มีมูลค่าทางการค้าชายแดนระหว่างไทยกัมพูชาในภาพรวมก็ถือว่ามียุทธศาสตร์สูงทั้งด้านการนำเข้าและส่งออกสูงเป็นอันดับสามหากเทียบกับ สปป.ลาว เมียนมา และ มาเลเซีย (กระทรวงพาณิชย์, 2563).

กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศได้ระบุไว้ว่าไทยมีชายแดนติดกับกัมพูชาเป็นระยะทางทั้งสิ้น 798 กิโลเมตร (Paribatra, 2013)⁷ ไทยและกัมพูชามีจุดผ่านแดนถาวรทั้งสิ้น 7 แห่ง เป็นจุดผ่อนปรนทางการค้า 9 แห่ง จุดผ่อนปรนเพื่อการท่องเที่ยว 1 แห่งและจุดผ่านแดนชั่วคราว 1 แห่ง เมื่อย้อนพิจารณาถึงมูลค่าทางการค้า มูลค่าส่งออกระหว่างไทยกับกัมพูชาใน ค.ศ. 2020 คิดเป็น 133,046 ล้านบาท นำเข้าคิดเป็น 23,001 ล้านบาท ใน ค.ศ. 2021 ตามโจทย์ของบทความนี้ มูลค่าส่งออกคิดเป็น 143,115 ล้านบาทและนำเข้าคิดเป็น 25,989 ล้านบาทในภาพรวม ด้านการค้าที่มีมูลค่าโดยรวมสูงสุด 5 อันดับแรกประกอบไปด้วยด่านอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ด่านคลองใหญ่ จังหวัดตราด ด่านจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี ด่านช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ และด่านช่องสะงำ จังหวัดศรีสะเกษ และเป็นที่น่าสนใจว่า จังหวัดอุบลราชธานีซึ่งติดกับจังหวัดพระวิหารไม่ติดอันดับหนึ่งในห้าเนื่องจากจุดผ่านแดนยังเป็นเพียงด่านประเพณี สินค้าส่งออกที่สำคัญคือเครื่องจักรและยานยนต์ต่าง ๆ สินค้านำเข้าที่สำคัญประกอบไปด้วย ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและผลไม้ สาคูเบิ้ล อลูมิเนียม ตลอดจนทองแดงและเหล็ก (กระทรวงพาณิชย์, 2565)

หากพิจารณาถึงศักยภาพของตัวจังหวัดอุบลราชธานีกับการปฏิสัมพันธ์กับกัมพูชา ภายหลังจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ในปี ค.ศ. 2020 และก่อนการปะทะกันทางทหารใน ค.ศ.⁸ 2025 บทความนี้เสนอว่าจุดผ่านแดนที่ช่องอานม้า ในอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานีในฐานะด่านประเพณีมีคุณูปการต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างไทยและกัมพูชา แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังอยู่ในระดับที่ค่อนข้างจำกัด แม้ว่าด่านช่องอานม้าจะมีส่งเสริมการติดต่อสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่นระหว่างประเทศก็ตาม หากจะอ้างอิงตามหลักฐานตารางเวลาที่จากกองการต่างประเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย⁸ เพราะก่อนเกิดการปะทะกันทางทหารระหว่างไทย-กัมพูชาในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2025 ช่องทางดังกล่าวที่เปิดให้มีการข้ามแดนมาจับจ่ายใช้สอยได้สองวันต่อสัปดาห์คือทุกวันอังคารและพฤหัสบดีต่อสัปดาห์จาก 9.00 ถึง 15.00 และด้วยการเป็นด่านประเพณีที่ไม่ต้องใช้หลักฐานการทำบัตรผ่านแดนหรือหนังสือเดินทาง ทำให้ปริมาณการค้าขายแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจมีอยู่ค่อนข้างน้อย ชาวกัมพูชาได้ข้ามมาฝั่งไทย ส่วนใหญ่ก็มาจับจ่ายใช้สอยเครื่องอุปโภคบริโภคที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และก็มีปริมาณมากกว่าชาวไทยที่ข้ามไปจับจ่ายใช้สอยในฝั่งกัมพูชา สินค้าซึ่งเป็นที่ยอมรับส่วนใหญ่จะเป็นไก่ที่ยังมีชีวิต และอุปกรณ์และเครื่องจักร

⁷ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ <https://treaties.mfa.go.th/%E0%B8%82%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%A1%E0%B8%B9%E0%B8%A5%E0%B9%80%E0%B8%82%E0%B8%95%E0%B9%81%E0%B8%94%E0%B8%99>

⁸ โปรดดูรายละเอียดใน <http://www.fad.moi.go.th/>

เพื่อเกษตรกรรม อย่างไรก็ตามปัญหาที่มักจะเป็นอุปสรรคทางการค้าก็คือการปิดกั้นเส้นเขตแดนระหว่างไทยและกัมพูชาซึ่งยังไม่มี ความชัดเจน ตามที่ได้รับ การรายงานจากกรมป่าไม้ อยู่บ่อยครั้ง มักจะมี การลักลอบค้าชายแดนของตลาดกัมพูชาเข้ามาในบริเวณอำเภอน้ำยืน บริเวณช่องอานม้า ณ จุดนี้อยู่เสมอ (Wisaijorn, 2023) ด้วยการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา เป็นเหตุให้การข้ามแดนที่ช่องอานม้า ต้องหยุดไป ปัญหาการลักลอบค้าอาจอับโดยของตลาดของชาวกัมพูชามายังฝั่งไทยก็ไม่ปรากฏมาเป็นเวลา กว่าสองปี แม้กระนั้นก็ดี ก็ไม่ได้หมายความว่าจังหวัดอุบลราชธานีจะไม่สามารถมีช่องทางในการปฏิสัมพันธ์ กับกัมพูชาได้ในช่องทางอื่น แม้ว่าในหลายกรณีจะต้องพึ่งพาด่านถาวรในจังหวัดใกล้เคียงเช่น ศรีสะเกษ และสุรินทร์ซึ่งครั้งหนึ่งอยู่ในแผนการส่งเสริมการพัฒนาในพื้นที่สามเหลี่ยมมรกต (Ishida, 2012) จังหวัด อุบลราชธานีมีศักยภาพที่จะส่งเสริมการเป็นหุ้นส่วน ของทั้งไทยและกัมพูชาได้ด้วยแนวทางดังต่อไปนี้คือ การบริการสาธารณสุขที่ชาวกัมพูชาเข้ามาใช้บริการโรงพยาบาลในจังหวัดอุบลราชธานีและธุรกิจ การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจากฝั่งไทยสามารถเดินทางออกจากจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อไปเยี่ยมชม แหล่งท่องเที่ยวมรดกโลก เช่นปราสาทนครวัดในเสียมราฐ

ตั้งแต่มีการปิดด่านผ่านแดนถาวรระหว่างไทยและกัมพูชาอันเป็นผลมาจากการแพร่ระบาดของ เชื้อไวรัสโคโรนาใน ค.ศ. 2019 จังหวัดที่อยู่ในบริเวณชายแดนอย่างเช่น อุบลราชธานี ต้องประสบปัญหา กับสภาวะชะงักงันของเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการนำเข้า และส่งออก ในช่วงการแพร่ระบาดตอนแรก ด่านถูกปิดและห้ามไม่ให้ทั้งสินค้าและผู้คนข้ามแดน แต่เมื่อ เวลาผ่านไปสักระยะหนึ่ง แม้คนจะยังข้ามแดนไม่ได้ แต่สินค้าบางประเภทเริ่มจะขนถ่ายข้ามแดนมาได้ดัง ที่ปรากฏในบริเวณจุดผ่านแดนช่องสะง่า อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดพระวิหารและอุดรมีชัย ในฐานะเมืองชายแดนของกัมพูชา ก็ประสบกับภาวะไม่ต่างจากเมืองชายแดนใน สปป.ลาว ซึ่งเมื่อมี การเปิดด่านอีกครั้งในกลางปี ค.ศ. 2022 การฟื้นตัวทางเศรษฐกิจกับคู่ค้าของจังหวัดอุบลราชธานีเอง ก็ย่อมถูกคาดหวังเป็นธรรมดาในบรรดาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางธุรกิจ เมื่อจุดผ่านแดนทั้งจุดถาวรทั้งใน สุรินทร์และศรีสะเกษซึ่งรวมถึงด่านประเพณีในอุบลราชธานีเปิดประตูให้ผู้คนได้เดินทางข้ามแดนดังเดิม โอกาสทางเศรษฐกิจย่อมปรากฏให้เห็นและจังหวัดอุบลราชธานีก็มีศักยภาพมากเพียงพอที่จะช่วยผลักดัน ให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชาพัฒนาไปอยู่ในระดับที่เป็นหุ้นส่วน คือเล็งเห็นถึงผลประโยชน์แห่งชาติ ซึ่งกันและกันได้ ในแง่มุมดังต่อไปนี้ คือ โอกาสทางด้านการบริการทางสาธารณสุขของชาวกัมพูชาที่ข้าม มาয়อุบลราชธานีผ่านจุดผ่านแดนถาวรในศรีสะเกษและสุรินทร์ การจับจ่ายใช้สอยสินค้าในชีวิตประจำวัน โดยชาวกัมพูชาบริเวณด่านประเพณีช่องอานม้า การนำเข้าสินค้าประเภทเครื่องจักรและอุปกรณ์ก่อสร้าง จากฝั่งไทย และธุรกิจการท่องเที่ยวที่จะยังคงดำเนินต่อไปด้วยยังคงมีนักท่องเที่ยวจากฝั่งไทยเดินทางไป ยังกัมพูชาในอนาคตซึ่งจังหวัดอุบลราชธานีถือว่ามีความศักยภาพที่จะเป็นตัวกลางในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ระหว่างไทย-กัมพูชา

จังหวัดอุบลราชธานีสามารถมีบทบาทในการเชื่อมโยงแบบท้องถิ่นระหว่างประเทศได้ในมิติทางการค้า ระหว่างไทยกับกัมพูชาแม้จะยังไม่มีจุดผ่านแดนถาวร กล่าวคือ จังหวัดชายแดนที่ติดกับจังหวัดอุบลราชธานี ยังมีลักษณะเป็นพื้นที่ซึ่งถูกใช้ไปกับกิจกรรมทางการเกษตรค่อนข้างมาก เกษตรกรชาวกัมพูชาจึงจำเป็นต้องซื้อหาอุปกรณ์ทางการเกษตร ด้วยเหตุนี้บริษัทขายอุปกรณ์การเกษตรจากประเทศญี่ปุ่น คือบริษัท คูโบต้าสาขาอุบลราชธานีในนามคูโบต้าเจริญชัยได้ข้ามชายแดนบริเวณช่องอานม้าเพื่อไปจำหน่ายเครื่องจักร

ที่ใช้ในการทำการเกษตรในอำเภอจอมกระสาน จังหวัดพระวิหาร ตั้งแต่ครั้งก่อนมีการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ดังที่กล่าวไปแล้วในช่วงต้น แม้ว่าการค้าระหว่างไทย-กัมพูชาบริเวณช่องอานม้าจะอยู่ในระดับต่ำ แต่การเปิดด่านอีกครั้งในปี ค.ศ. 2022 (Wisaijorn, 2023) ก็ถือได้ว่าเป็นความหวังและเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจในบริเวณอำเภอน้ำยั้นได้ ดังจะเห็นได้จากข้อมูลของสำนักงานพาณิชย์จังหวัดอุบลราชธานี นักธุรกิจชาวกัมพูชาจากจังหวัดพระวิหารไม่เพียงให้ความสนใจแค่เครื่องจักรในการเกษตรเท่านั้น แต่ในการจัดการแสดงสินค้าในกลางปี ค.ศ. 2022 ที่ผ่านมามีผู้ประกอบการจากจังหวัดพระวิหารแสดงความสนใจในการซื้ออุปกรณ์โซลาร์เซลล์ เพื่อเปลี่ยนพลังงานแสงอาทิตย์เป็นพลังงานไฟฟ้าจากบริษัทรวมสินไทย อุบลโซลาเซลล์อีกด้วย

อย่างไรก็ตามยังคงปรากฏอุปสรรคบางประการที่ต้องให้ความสนใจและใส่ใจเพื่อพัฒนาศักยภาพของความร่วมมือในรูปแบบท้องถิ่นระหว่างประเทศต่อไปในอนาคต เช่น ปัญหาการไม่มีด่านผ่านแดนถาวรที่อยู่ในจังหวัดอุบลราชธานีเอง ทำให้ชาวกัมพูชาที่ต้องอาศัยจุดผ่านแดนจากจังหวัดใกล้เคียงคือศรีสะเกษและสุรินทร์การพัฒนาด่านช่องอานม้าให้เป็นจุดผ่านแดนถาวรในอนาคตจึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งอุปสรรคอีกประการหนึ่งก็คือความไม่สงบตามแนวชายแดนในปี ค.ศ.2025 ทำให้แผนการยกระดับจุดผ่านแดนถาวรช่องอานม้าถูกเลื่อนไปอย่างไม่มีกำหนด แต่อนาคตเมื่อการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจระหว่างอุบลราชธานี และจังหวัดตามแนวชายแดนของกัมพูชากลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง แผนการยกระดับจุดผ่านแดนชั่วคราวช่องอานม้าเป็นจุดผ่านแดนถาวรยังสามารถคาดหวังได้ ในเชิงนโยบายในระยะยาวอุบลราชธานีอาจจะถูกมองว่าเป็นจังหวัดชายขอบ รัฐบาลกลางมีหน้าที่ต้องส่งผู้ที่ปฏิบัติราชการแทนมากำหนดนโยบาย เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด หากชาวอุบลราชธานีสามารถเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดได้เอง (Wisaijorn, 2023) นโยบายหลายอย่างจะสะท้อนเสียงของพ่อค้า นักธุรกิจและประชาชนที่อยู่อาศัยจังหวัดอุบลราชธานี ผู้ที่จะได้ประโยชน์ในการพัฒนาศักยภาพและโอกาสทางเศรษฐกิจของอุบลราชธานีกับประเทศเพื่อนบ้านก็เช่นกัน

6. อุบลราชธานีในความสัมพันธ์ระหว่างไทย-เวียดนาม

ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ไทยกับเวียดนามไม่มีชายแดนติดกันทั้งที่เป็นแผ่นดินและแม่น้ำ จะมีเพียงแต่พื้นที่ชายแดนทางทะเลในพื้นที่อ่าวไทยเท่านั้น (Thao, 1997) และอุบลราชธานีก็เป็นจังหวัดที่ไม่มีทางออกสู่ทะเล ดังนั้นการจะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทย-เวียดนามที่ใช้พื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีจึงเป็นประเด็นที่ท้าทายและต้องคำนึงถึงรายละเอียดทางประวัติศาสตร์ที่ครั้งหนึ่งดินแดนลาว กัมพูชาและเวียดนามเคยตกอยู่ภายใต้การปกครองเดียวกันคือสหภาพอินโดจีนของฝรั่งเศส ในยุคอาณานิคม และเมื่อยุคหลังอาณานิคม สหรัฐฯ ในฐานะชาติมหาอำนาจได้ใช้พื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีในการอำนวยความสะดวกในการทำสงครามกับเวียดนาม คลื่นอพยพชาวเวียดนามนับหมื่นที่ลี้ภัยสงครามเข้ามาหาโอกาสทางเศรษฐกิจและชีวิตที่ดีกว่าในอุบลราชธานีและเมื่อครั้งสหรัฐฯ ถอนทหารจนสงครามอินโดจีนครั้งที่สาม ที่กองทัพเวียดนามยึดครองกัมพูชาได้ กองทัพไทยจากจังหวัดอุบลราชธานีก็ได้ปะทะกับกองทัพประชาชนเวียดนามโดยใช้พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาโดยตรง

ตั้งแต่ ค.ศ. 1973 สหรัฐฯ ได้เริ่มทยอยถอนทหารออกจากไทยและเวียดนามใต้ และเวียดนามรวมชาติสำเร็จแล้ว แต่การถอนกำลังทหารกลับสหรัฐฯ ก็ไม่ใช่ว่าจะสำเร็จลุล่วงในเวลาอันสั้น รัฐบาลเวียดนามในขณะนั้นยังหวาดระแวงเจตนาของรัฐบาลไทยอยู่ (พวงทอง ภาวครพันธ์ุ, 2561) รัฐบาลไทยตั้งแต่ ค.ศ. 1973 ทั้งนายกรัฐมนตรีสัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช และนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้นำรัฐบาลตามหลังกันมาต่างก็เห็นด้วยว่าไทยจำเป็นต้องปิดฐานทัพสหรัฐฯ ในไทยซึ่งหมายรวมถึงฐานทัพในจังหวัดอุบลราชธานีด้วย และไทยต้องฟื้นฟูความสัมพันธ์กับประเทศในอินโดจีนที่มีแนวโน้มว่าจะเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์รวมถึงการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตกับเวียดนาม อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติจริงหลายต่อหลายครั้ง เหมือนบรรดาอดีตนายกรัฐมนตรีเหล่านั้น ในหลายโอกาสต่างรู้สึกเล็งเลใจและพยายามประวิงเวลาการถอนทหารของสหรัฐฯ ออกจากไทย (พวงทอง ภาวครพันธ์ุ, 2561) ภายหลังปี ค.ศ.1975 เวียดนามเหนือและใต้ได้รวมรัฐเป็นเวียดนามและได้เริ่มขยายอิทธิพลทางการทหารเข้ามาทั้งใน สปป.ลาว ผ่านสนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือระหว่าง สปป.ลาว กับเวียดนาม เมื่อปี 1977 (Friendship and Cooperation Treaty of 1977) ที่เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมเมื่อมีทหารเวียดนามประจำการอยู่ใน สปป.ลาว หลายหมื่นนาย (แสงเพชร อุทัย, 2547) และกองกำลังของเวียดนามที่ให้การสนับสนุนรัฐบาลสาธารณรัฐประชาธิปไตยกัมพูชาที่อาจโจมตีไทยเมื่อใดก็ได้ภายหลังจากที่เขมรแดงของพล พตได้หนีมาบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา และไทยได้ให้การสนับสนุนเขมรแดง (Paribatra, 1984)

การที่มีฐานทัพสหรัฐฯ ในไทย รวมถึงจังหวัดอุบลราชธานีก่อนปี ค.ศ. 1973 ทำให้รัฐบาลเวียดนามไม่ได้มีความรู้สึกเป็นมิตรกับรัฐบาลไทยเท่าใดนัก แม้สหรัฐฯ จะถอนทหารออกไปแล้วก็ตาม เมื่อรัฐไทยมีแผนที่จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐมีความหวาดระแวงกันน้อยลง กระทรวงการต่างประเทศของไทยจึงตั้งเงื่อนไขกลับไปยังรัฐบาลเวียดนามว่าเวียดนาม จะต้องการันตีว่าทั้งลาวและกัมพูชาจะเป็นกลางโดยที่ไม่มีอิทธิพลของเวียดนามเหนือประเทศทั้งสอง ซึ่งข้อเสนอของกระทรวงการต่างประเทศของไทยนั้นขัดแย้งกับสถานการณ์ความเป็นจริงในช่วงเวลานั้น แม้จะมีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับเวียดนามในปี ค.ศ. 1976 แต่ความสัมพันธ์ทางการทูตนั้นก็เต็มไปด้วยไม่ไว้วางใจกันระหว่างไทยกับเวียดนาม (พวงทอง ภาวครพันธ์ุ, 2561) ดังปรากฏอยู่ในบันทึกของนาย ฟาม พู ยุง (2533) ส.ส.เวียดนามซึ่งทำหน้าที่รับรองสุพานวงในฐานะประธานประเทศ สปป.ลาว เมื่อครั้งเยือนเวียดนามใน ค.ศ.1978 เมื่อสุพานวงเยือนสถาบันวิจัยสมุทรศาสตร์เขาได้ปรารภโดยมีสาระประการแรกที่แสดงถึงความไม่ไว้วางใจรัฐบาลที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของสหรัฐฯ แม้จะไม่ได้กล่าวอย่างชัดเจนแต่ก็สื่อเป็นนัยว่าหมายถึงรัฐบาลไทยได้ เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมารัฐบาลไทยมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับสหรัฐฯ จนกลายเป็นที่ตั้งของฐานทัพสหรัฐฯ กว่าสิบปี

ฟาม พู ยุง (2533) พูดถึงการรุกรานของต่างชาติ ซึ่งย่อมหมายถึงการรุกรานของสหรัฐฯ ในสงครามเวียดนาม ผ่านการสนับสนุนของรัฐบาลไทยที่ให้สหรัฐฯ ตั้งฐานทัพอากาศในหลาย ๆ รวมถึงอุบลราชธานี เนื่องจากมีความข้องเกี่ยวกับจังหวัดอุบลราชธานีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ John Herz (1975) เรียกการเปลี่ยนแปลงทางภูมิรัฐศาสตร์โลกในครั้งนี้ว่าระบบสองมหาอำนาจครั้ง และลักษณะทางการเมืองระหว่างประเทศเช่นนี้ส่งผลให้อดีตชาติที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของอินโดจีน ต้องเลือกว่าจะอยู่ข้างใคร สปป.ลาวเองในแรกเริ่มพยายามผูกสัมพันธ์กับทั้งสองฝ่าย (สุธิดา ดันเลิศ, 2541)

แต่ภายหลังเมื่อได้รับความช่วยเหลือจากทั้งสหภาพโซเวียตและเวียดนามมากขึ้น รัฐบาลจีนที่ปักกิ่งจึงชะลอการให้ความช่วยเหลือ สปป. ลาว (สุริดา ตันเลิศ, 2541) เมื่อเวียดนามรุกรานกัมพูชาของพล พตจนผลักดันเขมรแดงที่รัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนสนับสนุนออกจากพนมเปญได้สำเร็จและต้องถอยร่นไปประชิดกับชายแดนที่ติดกับไทย เวียดนามได้สถาปนารัฐบาลกัมพูชาที่ตนสนับสนุนขึ้นใน ค.ศ. 1979 จากนั้นมีการทำสงครามไล่ล่าเขมรแดงตามแนวตะเข็บชายแดนไทยอยู่เป็นระยะ รัฐบาลไทยในเวลานั้นเปลี่ยนจุดยืนมาผูกสัมพันธ์กับรัฐบาลจีนในปักกิ่ง ใน ค.ศ. 1975 ทำให้รัฐไทยต้องเข้าข้างเขมรแดงตามไปด้วย (พวงทอง ภวัครพันธุ์, 2561) ซึ่งสมรภูมิช่องบก บริเวณอำเภอน้ำยี่นก็ตั้งอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานีจึงได้กลายเป็นพื้นที่สำคัญในปฏิบัติการทางทหารของกองทัพเวียดนามที่ต้องไล่ล่าทหารเขมรแดง และเมื่อกองกำลังเขมรแดงหนีเข้ามาฝั่งไทย กองทัพไทยที่อยู่ในจังหวัดอุบลราชธานีก็มีหน้าที่ต้องรักษาบูรณภาพแห่งดินแดน เหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1986-1987 จังหวัดอุบลราชธานีจึงมีบทบาทสำคัญอีกครั้งในการเมืองระหว่างประเทศ (Wisaijorn, 2024)

แม้การตีความของนักวิชาการฝ่ายไทยจะมองว่ารัฐไทยมองเวียดนามเป็นศัตรู อย่างไรก็ตามหากพิจารณาของคำสัมภาษณ์ของนายเหิงยีน โค ธัค (2524) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของเวียดนามซึ่งดำรงตำแหน่งระหว่างค.ศ. 1980 ถึง 1991 มีใจความสำคัญว่าในช่วงเวลานั้นรัฐไทยหาใช่ศัตรูของเวียดนามไม่ หากแต่เป็นเวียดนามที่ต้องพยายามผูกมิตรกับไทยเพื่อเป็นพันธมิตรด้านทหารศัตรูของเวียดนามในเวลานั้นคือ จีน รัฐมนตรีต่างประเทศเวียดนามได้กล่าวว่าเคยถึงขนาดยื่นข้อเสนอให้ชายแดนไทย-กัมพูชาเป็นพื้นที่ปลอดทหารต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยในขนาดนั้นคือ พลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา แต่ก็ได้รับการปฏิเสธ (เหิงยีน โคธัค, 2524) เพราะในมุมมองของไทยในขณะนั้นต้องการผูกมิตรกับรัฐบาลปักกิ่งและมองเวียดนามว่าเป็นภัยคุกคาม (Paribatra, 1984) จึงอาจสรุปได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเวียดนามโดยรวมแม้จะเริ่มเป็นไปในทางที่ดีขึ้นหากจะเทียบกับในช่วงการตั้งฐานทัพของสหรัฐฯ ในพื้นที่ กล่าวคือเริ่มมีการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตใน ค.ศ.1976 แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าปราศจากความหวาดระแวง เพราะรัฐบาลไทยวิตกกังวลต่อการมีอยู่ของกองทัพเวียดนามในกัมพูชาและ สปป.ลาว ว่าอาจจะรุกรานเข้ามาฝั่งดินแดนไทย (Paribatra, 1984; Oldfield, 1998) และจังหวัดอุบลราชธานีโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณช่องบกที่เป็นชายแดนติดกับทั้ง สปป.ลาว และกัมพูชาก็ถือว่าเป็นพื้นที่อ่อนไหวต่อปฏิบัติการทางการทหารในห้วงเวลานั้น (Neher, 1988)

ตลอดระยะเวลา 30 ปีหลังการประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าในปี ค.ศ. 1989 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเวียดนามไม่ได้อยู่ในระดับเลวร้ายเหมือนเช่นที่เคยเป็นในยุคสงครามเย็นด้วย เพราะไม่ได้มีชายแดนที่ติดกันในรูปแบบผืนแผ่นดิน ในประเด็นทางด้านธุรกิจการค้าของภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเวียดนามซึ่งได้รับสัญชาติไทย เริ่มเติบโตทางธุรกิจมากยิ่งขึ้น ดังที่ปรากฏในจังหวัดที่อยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น หนองคาย อุดรธานี มุกดาหาร นครพนม และอุบลราชธานี ในกรณีของจังหวัดอุบลราชธานี ธุรกิจอาหาร และเครื่องดื่มที่ปรากฏเป็นของที่ระลึกประจำจังหวัดอุบลราชธานี อย่างหมุยอและเส้นก๋วยจั๊บน้ำเย็น และมีการตั้งสมาคมชาวไทยเชื้อสายเวียดนามขึ้น (Wisaijorn, 2023)

แม้กระนั้นก็ดี ศักยภาพด้านธุรกิจบริษัทท่องเที่ยวของจังหวัดอุบลราชธานีกับเวียดนาม เคยปรากฏอยู่บ้างในช่วงก่อนการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา การข้ามแดนในทางรถยนต์จากจังหวัดในภาคอีสานเพื่อเดินทางไปเวียดนามจะทำให้สะดวกในคู่มือเมืองชายแดนนครพนม (ไทย) - แขวงคำม่วน (สปป.ลาว) กับมุกดาหาร (ไทย) - แขวงสะหวันนะเขต (สปป.ลาว) หากจะเปรียบเทียบกับที่ต้องออกจากอุบลราชธานี ไปสาละวัน (สปป.ลาว) หรือจำปาสัก (สปป.ลาว) แล้วเดินทางเข้าสู่เวียดนาม สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าบริเวณแขวงคำม่วน และสะหวันนะเขต ใน สปป.ลาว จัดเป็นจุดที่มีความแคบที่สุดของ สปป.ลาว เมื่อข้ามสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 2 บริเวณมุกดาหารแล้วเข้าสู่แขวงสะหวันนะเขต หากต้องการเดินทางต่อไปยังอำเภอเลาเบา ฮวงเหา (Lao Bao Huong Hoa) เมืองกวางตรี (Quang Tri) ของเวียดนาม ก็มีระยะทางเพียง 249 กิโลเมตร ก่อนที่จะเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา มีบริษัทนำเที่ยวได้ดำเนินธุรกิจพานักท่องเที่ยวจากอุบลราชธานีเดินทางไปยังเวียดนามด้วยทางรถยนต์ และทำกำไรได้ถึงราวหนึ่งแสนบาทต่อหนึ่งครั้งไปกลับตามเส้นทางดังกล่าว แต่ทว่าต้องพึ่งพาจังหวัดมุกดาหาร และสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 2 ก่อนผ่านด่านชายแดนลาว-เวียดนามที่เลาเบา ฮวงเหา (Wisaijorn, 2023)

เมื่อหันมาพิจารณาเส้นทางการเดินทางไปยังเวียดนามจากอุบลราชธานีที่ต้องเข้าสู่ สปป.ลาว โดยตรงโดยไม่ผ่านแขวงสะหวันนะเขตเนื่องจากเดินทางจากมุกดาหารผ่านสะพานมิตรภาพแห่งที่ 2 ที่ต้องผ่านจังหวัดมุกดาหารจะทำได้ง่ายกว่าเนื่องจากเงื่อนไขทางด้านระบบสาธารณสุขโรค (Wisaijorn, 2023) หากเปรียบกับการเดินทางจากอุบลราชธานีเข้าสู่ สปป.ลาว โดยตรง ไม่ว่าจะเป็นแขวงสาละวัน หรือจำปาสัก ระยะทางจะไกลกว่าทำให้เส้นทางนี้ไม่เป็นที่นิยมของบรรดาบริษัทนำเที่ยวด้วยข้อจำกัดด้านระยะทางและถนนหนทางที่ยังไม่ได้มาตรฐาน เมื่อต้องผ่านจุดผ่านแดนถาวรที่ช่องเม็กอำเภอสรินทร เข้าเมืองโพนทอง แขวงจำปาสักใน สปป.ลาว และเดินทางต่อไปยังเวียดนามจะกินระยะทางถึง 334 กิโลเมตร เส้นทางรถยนต์จะต้องผ่านแขวงจำปาสักและแขวงอัตตะปือก่อนจะเดินทางเข้าอำเภอ ร็อก ฮอย (Ngoic Hoi) เมืองคอนทุม (Kon Tum) เมื่อใช้เส้นทางนี้ย่อมหมายถึงค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น ไม่ใช่แค่กับการจัดการนำเที่ยว แต่ยังหมายถึงการส่งออกสินค้าจากอุบลราชธานีไปยังเวียดนามอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ศักยภาพทางเศรษฐกิจระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีกับเวียดนามจึงยังมีอยู่อย่างจำกัด การขนส่งของไทยกับเวียดนามอาจทำได้ผ่านพื้นที่ทางทะเลที่มีชายแดนติดกันแต่ก็ค่อนข้างมีค่าใช้จ่ายที่สูง อย่างไรก็ตามภายหลังจากการสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 6 ที่อำเภอนาตาลกับเมืองละคอนเพ็ง แขวงสาละวันแล้วเสร็จ อาจจะมีการตั้งเป้าหมายใหม่ว่าจะคาดหวังอะไรบ้างกับความสัมพันธ์ทางธุรกิจกับเวียดนาม เนื่องจากจังหวัดอุบลราชธานียังคงต้องพึ่งพาพื้นที่ของ สปป.ลาว ในฐานะพื้นที่เชื่อมต่ออยู่เช่นเดิม

7. อิทธิพลของชาติมหาอำนาจต่ออุบลราชธานี

ช่วง ค.ศ. 1989-1991 เป็นรอยต่อสำคัญที่ทำให้โลกเปลี่ยนผ่านจากยุคสงครามเย็นสู่ยุคหลังสงครามเย็น โดยเหตุการณ์ระดับโครงสร้าง เช่น การทลายกำแพงเบอร์ลินในปี ค.ศ. 1989 ซึ่งเคยเป็นสัญลักษณ์แบ่งแยกสองอุดมการณ์ โลกเสรีประชาธิปไตยกับโลกคอมมิวนิสต์ และการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. 1991 ล้วนส่งผลให้ระบบการเมืองระหว่างประเทศแบบสองขั้วสิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการ จุดเปลี่ยนเหล่านี้ไม่เพียงเป็นการปิดฉากมานะเหล็กที่กันพื้นที่สองอุดมการณ์ทางการเมืองของโลกเท่านั้น

แต่ยังเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ในการจัดเรียงอำนาจของรัฐทั่วโลก ในระดับโครงสร้างกว้าง สงครามเย็นที่สิ้นสุดลงทำให้รัฐจำนวนมาก โดยเฉพาะรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องตีความผลประโยชน์แห่งชาติและบทบาทเชิงยุทธศาสตร์ใหม่ กระแสโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ การเคลื่อนย้ายทุน เทคโนโลยี และผู้คนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนทำให้ตรรกะเรื่องเส้นอาณาเขตที่มีความแข็งทื่อเข้มงวดไม่สามารถอธิบายพลวัตการเมืองยุคใหม่ได้เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป สิ่งที่เกิดขึ้นในระดับภูมิภาคนี้ถูกวางอยู่ภายใต้โครงสร้างของ **จินตนาการของอินโด-แปซิฟิกที่กำลังก่อรูป** ซึ่งเริ่มปรากฏชัดในช่วงหลังสงครามเย็นตอนต้น แม้คำว่าอินโด-แปซิฟิกจะได้รับความนิยมในทศวรรษ 2010 เป็นต้นมา แต่รากฐานของมันโดยเฉพาะการแข่งขันอำนาจระหว่างสหรัฐฯ และจีนเริ่มต้นชัดเจนตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1990 และได้ส่งผลต่อภูมิรัฐศาสตร์ของไทยทั้งในเชิงความมั่นคง ชายแดน และการพัฒนาเศรษฐกิจ

สำหรับ **อุบลราชธานี** ซึ่งตั้งอยู่บนจุดบรรจบเชิงยุทธศาสตร์ของสามประเทศ ไทย สปป.ลาว และกัมพูชา พื้นที่นี้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากโครงสร้างโลกใหม่หลังสงครามเย็น การปรับตัวของรัฐเพื่อนบ้านที่เพิ่งออกจากสงครามกลางเมืองและเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมปิด ทำให้บริเวณชายแดนที่เคยเป็นพื้นที่สู้รบกลายเป็นพื้นที่เชื่อมต่อทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างประการหนึ่งจากหลายตัวอย่างคือการเปลี่ยนภาพจาก “ช่องบก” ที่อำเภอน้ำย้อย จังหวัดอุบลราชธานี ที่เคยเป็นสมรภูมิรบในสงครามอินโดจีนครั้งที่สามที่มีนัยความมั่นคง ไปเป็น สามเหลี่ยมมรกต (Emerald Triangle) ที่เน้นเศรษฐกิจการท่องเที่ยว และการลงทุนข้ามแดน แม้ว่าจะไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม ปรากฏการณ์นี้สะท้อนกระบวนการที่กว้างกว่า คือการที่พื้นที่ชายแดนกลายเป็นองค์ประกอบของยุทธศาสตร์เชื่อมโยงภูมิภาคในระบบอินโด-แปซิฟิกใหม่ ขณะเดียวกัน อุบลราชธานีกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ของรัฐไทยในการดึงดูดอิทธิพลทางเศรษฐกิจจากสองมหาอำนาจ จีนผ่านโครงการเชื่อมต่อแผ่นดินใหญ่ และสหรัฐฯ ผ่านยุทธศาสตร์เสรีและเปิดกว้าง ที่ให้ความสำคัญกับเสถียรภาพชายแดนและห่วงโซ่อุปทานระดับภูมิภาค ดังนั้น ช่วงปี ค.ศ. 1989–1991 จึงไม่ใช่เพียงรอยต่อทางประวัติศาสตร์ระดับโลก แต่เป็นจุดตั้งต้นของการเปลี่ยนกรอบคิดต่อพื้นที่ชายแดนไทย–ลาว–กัมพูชา ซึ่งรวมถึงบทบาทเชิงยุทธศาสตร์ของจังหวัดอุบลราชธานีในโครงสร้างภูมิรัฐศาสตร์อินโด-แปซิฟิกและการแข่งขันของมหาอำนาจที่กำลังทวีความเข้มข้นมาจนถึงปัจจุบัน

กัมพูชา

ปฏิบัติการทางการทหารของเวียดนามในลาว กัมพูชา และพื้นที่ชายแดนไทยในช่วงปลายสงครามเย็น ไม่เพียงเป็นผลจากความขัดแย้งภายในอินโดจีนเท่านั้น หากยังเป็นภาพสะท้อนของการแข่งขันเชิงภูมิรัฐศาสตร์ระหว่าง **มหาอำนาจสามกลุ่มใหญ่** ได้แก่ จีน สหภาพโซเวียต และสหรัฐฯ ซึ่งมองภูมิภาคอินโดจีนว่าเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์เชื่อมต่อเอเชีย-แปซิฟิกและมหาสมุทรอินเดีย—พื้นที่ที่ต่อมาได้รับการนิยามใหม่ว่าอินโด-แปซิฟิกการแตกหักระหว่างจีนและสหภาพโซเวียตทำให้ความขัดแย้งเวียดนาม–กัมพูชาเป็นพื้นที่ปะทะทางอ้อมของสองค่าย (Paritbatra, 1984) มอสโกสนับสนุนกองทัพอิทธิพลที่เข้าโค่นเขมรแดง ขณะที่ปักกิ่งสนับสนุนเขมรแดงซึ่งถอยร่นมาตั้งฐานประชิดชายแดนไทย รัฐบาลไทยจึงต้องเลือกลำดับความมั่นคงใหม่และหันไปกระชับความร่วมมือกับจีนในช่วงเปลี่ยนผ่านของภูมิรัฐศาสตร์โลก เมื่อพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เสนอแนวคิด “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” ใน ค.ศ. 1989 ไทยจึงค่อย ๆ ปรับยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับระเบียบโลกหลังสงครามเย็น ขณะที่กองทัพเวียดนามถอนกำลัง

ในปี ค.ศ. 1991 ทำให้อินโดจีนเริ่มเข้าสู่ช่วงสร้างเสถียรภาพใหม่ภายใต้การจับตามองของมหาอำนาจ องค์การสหประชาชาติส่งกองกำลังรักษาสันติภาพ (UNTAC) เข้าไปในกัมพูชาหลังข้อตกลงปารีส ค.ศ. 1991 ซึ่งสะท้อนแนวโน้มใหม่ของระเบียบความมั่นคงโลกที่สหรัฐฯ เป็นผู้กำหนดกติกาหลักในช่วง หลังสงครามเย็น

อย่างไรก็ตาม ความท้าทายภายในกัมพูชายังคงดำรงอยู่ เช่น เขมรแดงที่ไม่ยอมปลดอาวุธ พรรคประชาชนกัมพูชา (CPP) ที่มีสายสัมพันธ์ลึกกับเวียดนาม และพรรค FUNSINPEC ที่ได้รับการสนับสนุน จากกลุ่มกษัตริย์นิยม การเมืองภายในกัมพูชายังคงแตกร้างแม้จะมีการเลือกตั้ง ค.ศ. 1993 และนำไปสู่ การรัฐประหาร ค.ศ. 1997 ขณะเดียวกันกัมพูชาเริ่มถูกร้อยเข้ากับภูมิรัฐศาสตร์ใหม่ของ **มหาอำนาจใน ภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก** เมื่อจีนขยายอิทธิพลในฐานะผู้สนับสนุนหลักของรัฐบาลฮุน เซิน ขณะที่อาเซียน สหรัฐฯ และพันธมิตรต่างพยายามรักษาคุลอำนาจในภูมิภาค ในบริบทไทย-กัมพูชา แม้ความสัมพันธ์ ทางเศรษฐกิจจะเติบโตอย่างมาก แต่ข้อพิพาทชายแดนและความทรงจำเชิงชาตินิยมยังคงเป็นแรงกดดัน โดยเฉพาะพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา รวมถึงตอนใต้ของอุบลราชธานี

เหตุการณ์ปะทะชายแดนปี ค.ศ. 2025 ที่เกิดขึ้นอย่างหนักบริเวณช่องอานม้าและช่องบก จังหวัดอุบลราชธานี เป็นตัวอย่างเด่นชัดของการที่พื้นที่ท้องถื่นถูกดึงเข้าสู่**ภูมิรัฐศาสตร์ระดับภูมิภาคและ ระดับโลก** การปะทะอย่างต่อเนื่องกว่า 12 จุด มีการใช้อาวุธหนักและมีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก พร้อมการอพยพ ประชาชนกว่า 138,000 คน ทำให้อุบลราชธานีกลายเป็น “แนวหน้า” ที่ถูกเฝ้าติดตามโดยรัฐบาลส่วนกลาง องค์การระหว่างประเทศ และสถานทูตต่างประเทศ (Wisaijorn, 2025) ความขัดแย้งครั้งนี้ไม่ได้เกิดจาก การปักปันเขตแดนที่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์เท่านั้น แต่ยังสะท้อนแรงสั่นสะเทือนที่มาจาก การเมืองภายในกัมพูชา โดยเฉพาะการปรับตัวของระบอบฮุน เซินต่ออิทธิพลจีน การเปลี่ยนคุลอำนาจในอินโด-แปซิฟิก จีนขยาย บทบาทผ่านความร่วมมือทางทหารและโครงสร้างพื้นฐาน ขณะที่สหรัฐฯ และพันธมิตรในอาเซียนพยายาม รักษาความสมดุล ความไม่แน่นอนทางการเมืองในไทยที่ส่งผลต่อความชัดเจนของนโยบายความมั่นคง ชายแดน กองทัพกัมพูชาที่ได้รับการฝึกหรือสนับสนุนบางส่วนจากจีน กลายเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ เหตุการณ์ชายแดนถูกจับตามองในฐานะ ภาพย่อของการแข่งขันสหรัฐ-จีนในลุ่มน้ำโขง ขณะเดียวกัน สหรัฐฯ มาเลเซีย (ในฐานะประธานอาเซียน) และองค์การระหว่างประเทศต่างเร่งเข้ามาประสานงาน เพื่อหยุดยั้งความรุนแรง ทำให้อุบลราชธานีกลายเป็นพื้นที่ที่เชื่อมต่อระดับ **ท้องถิ่น-ภูมิภาค-โลก** อย่างเต็มรูปแบบ

แม้อุบลราชธานีจะถูกมองว่าเป็นพื้นที่ท้องถื่น แต่ในทางปฏิบัติ ห่วงวิกฤตดังกล่าวทำให้จังหวัดนี้ กลายเป็น ศูนย์บัญชาการทหาร พื้นที่ปฏิบัติการด้านมนุษยธรรม จุดประสานงานระหว่างรัฐไทยกับองค์การ ระหว่างประเทศ พื้นที่ที่สื่อระดับภูมิภาคจับตาดูการเคลื่อนไหวอย่างใกล้ชิด ทำให้จังหวัดนี้เข้าสู่บทบาทของ การทูตเชิงมนุษยธรรม โดยไม่ต้องใจ อุบลราชธานีจึงไม่ใช่แค่พื้นที่หลังบ้านของประเทศไทย แต่คือพื้นที่ที่สะท้อน ให้เห็นว่า **ความมั่นคงของรัฐชาติผสมเข้ากับความมั่นคงของผู้คนในพื้นที่ชายแดนในยุคอินโด-แปซิฟิก อย่างแยกไม่ออก** การปะทะปี ค.ศ. 2025 แสดงให้เห็นว่าอุบลราชธานีคือพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญ ของลุ่มน้ำโขงในระเบียบอินโด-แปซิฟิกเป็นจุดเชื่อมต่อไทย-ลาว-กัมพูชา อยู่กึ่งกลางการแข่งขันระหว่าง สหรัฐฯ-จีน สะท้อนบทบาทอาเซียนในด้านการจัดการวิกฤตและแสดงให้เห็นความท้าทายของพื้นที่ชายแดน ที่มีเครือข่ายพลังงาน การค้า และทุนดิจิทัลข้ามพรมแดนเข้ามาเกี่ยวข้อง เสี่ยงปั่นที่ดั่งขึ้นในชายแดน

อุบลราชธานีจึงไม่ใช่เพียงความขัดแย้งของสองรัฐ แต่เป็นสัญญาณของโลกอินโด-แปซิฟิกที่กำลังเปลี่ยนรูป และเป็นบทเรียนว่า **ท้องถิ่นอย่างอุบลราชธานีกำลังกลายเป็นผู้กำหนดความหมายใหม่ของความมั่นคง และการทูตชายแดนในศตวรรษที่ 21**

สปป.ลาว

ในต้นทศวรรษ 1990 สปป.ลาว กำลังเผชิญการเปลี่ยนผ่านครั้งใหญ่ ทั้งในเชิงโครงสร้างการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ท่ามกลางฉากทัศน์ภูมิรัฐศาสตร์โลกที่เปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิงหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต การสิ้นสุดของระบบสองขั้วทำให้ลาว ซึ่งเคยต้องพึ่งพาโครงสร้างช่วยเหลือของโซเวียต แทบทุกด้านตั้งแต่เศรษฐกิจ อุดมการณ์ ไปจนถึงโครงสร้างพื้นฐาน ต้องหันมาปรับตัวสู่ระบบเศรษฐกิจ ตลาดมากขึ้นในแบบที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (Evans, 2002) ลาวในฐานะรัฐที่ไม่มีทางออกสู่ทะเลจึงจำเป็นต้องอาศัยการพึ่งพิงทางเศรษฐกิจจากประเทศในอาเซียน โดยเฉพาะประเทศไทย ซึ่งมีทั้งความใกล้ชิดทางภูมิศาสตร์ โครงสร้างพื้นฐาน และตลาดที่ใหญ่กว่าและเข้มแข็งกว่า กระแสเปลี่ยนผ่านนี้ทำให้ลาว ต้องนิยามตำแหน่งแห่งที่ของตนใหม่ในโครงสร้างภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐกิจระดับภูมิภาค เช่นเดียวกับที่ระบบอินโด-แปซิฟิกกำลังเริ่มเป็นกรอบการจัดระเบียบอำนาจชุดใหม่ที่จะมีบทบาทอย่างมากในทศวรรษต่อมา

ในทางการเมืองภายในประเทศ พรรคประชาชนปะติวัตลาวยังคงถือครองอำนาจอย่างมั่นคง แต่การประชุมใหญ่ครั้งที่ 5 ในปี ค.ศ. 1991 ก็สะท้อนถึงความจำเป็นของการปรับตัว แม้พรรคยังยืนยันอุดมการณ์สังคมนิยม แต่การปฏิรูปทางเศรษฐกิจแบบ “จีนเติ้งนาถานใหม่” ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1986 กลายเป็นข้อเท็จจริงที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ (สุธิตา ตันเลิศ, 2541) ลาวต้องเปิดรับการลงทุนจากต่างชาติ ส่งเสริมภาคเอกชน และทำให้เศรษฐกิจสามารถตอบสนองต่อแรงกดดันภายนอกได้มากขึ้น เป้าหมายคือการจัดการปัญหาความยากจนและเพิ่มขีดความสามารถของรัฐในยุคที่เส้นแบ่งอุดมการณ์ไม่ได้เป็นหลักพิงอีกต่อไป แต่ถูกแทนที่ด้วยเครือข่ายเศรษฐกิจระดับภูมิภาคและความคาดหวังจากสถาบันการเงินระหว่างประเทศ เช่นธนาคารโลกและธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย ซึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนา (Chattranoond, 2018)

ในระดับภูมิภาค ช่วงเวลานี้ยังเป็นการวางฐานให้ลาวเข้าสู่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรูปแบบใหม่ ทั้งการเข้าร่วมเป็นสมาชิกอาเซียนในปี ค.ศ. 1997 พร้อมกับเวียดนาม และการเปิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับไทยในระดับทวิภาคีที่เข้มข้นยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ไทย-ลาวขยายตัวอย่างต่อเนื่องผ่านการค้าชายแดน โดยในปี ค.ศ. 2019 มีมูลค่าการค้า 197,446.53 ล้านบาท (กระทรวงพาณิชย์, 2563) ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ น้ำมันเชื้อเพลิง สินค้าเกษตร ไปจนถึงวัตถุดิบอุตสาหกรรมและอุปกรณ์ไฟฟ้า ปริมาณการค้าสูงสุดเกิดขึ้นที่ด่านหนองคาย-เวียงจันทน์ รองลงมาคือมุกดาหาร-สะหวันนะเขต และอุบลราชธานี-ช่องเม็ก ตามลำดับ (กระทรวงพาณิชย์, 2565) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่าง โดยเฉพาะแนวชายแดนไทย-ลาว ได้แปรสภาพจากพื้นที่ขึ้นนอกของรัฐบาลไปสู่ พื้นที่เศรษฐกิจชายแดน ที่รองรับการไหลเวียนของทุน ผู้คน และโครงสร้างโลจิสติกส์สมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณจุดผ่านแดนถาวรช่องเม็ก ที่เป็นผืนแผ่นดิน

บทบาทของ **จังหวัดอุบลราชธานี** จึงไม่ใช่เพียงพื้นที่ชายแดนธรรมดา แต่เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่อยู่กลางการกำหนดภูมิรัฐศาสตร์ใหม่ของอินโด-แปซิฟิก อุบลราชธานีเป็นพื้นที่ที่เชื่อมไทยเข้ากับลาวตอนใต้และกัมพูชา โดยเฉพาะหลังเวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชาในปี ค.ศ. 1989 ซึ่งเปิดพื้นที่สามเหลี่ยมมรกตให้กลายเป็นสนามที่รัฐมหาอำนาจและประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาออกแบบระเบียบความมั่นคงและเศรษฐกิจร่วมกัน การปรับตัวของลาวสู่เศรษฐกิจตลาดทำให้อุบลราชธานีกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางพาณิชย์ การคมนาคม และการทูตระดับประชาชนต่อประชาชน ที่สอดรับโครงสร้างการแข่งขันของมหาอำนาจในอินโด-แปซิฟิก โดยเฉพาะการแข่งขันอิทธิพลระหว่างสหรัฐฯ และจีนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

นอกจากนี้ โครงการเชื่อมต่อคมนาคม เช่น รถไฟลาว-จีน หรือเส้นทางคุนหมิง-เวียงจันทน์ ที่เปิดใช้ใน ค.ศ. 2022 ได้ตอกย้ำให้เห็นว่า สปป.ลาว กำลังกลายเป็นรัฐที่เป็นศูนย์ประสานเชื่อมโยง (land-linked state) และอุบลราชธานีก็จะมีบทบาทเพิ่มขึ้นในฐานะจุดเชื่อมต่อไทยเข้าสู่โครงข่ายคมนาคมของจีนภายใต้นโยบาย BRI มิติของอำนาจใหญ่จึงเข้ามาซ้อนทับพื้นที่ชายแดนมากขึ้น ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและความมั่นคง ปรากฏการณ์เช่นความตึงเครียดตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ดังที่ Wisaijorn (2025) แสดงให้เห็นว่า แม้ชายแดนจะเปิดรับเศรษฐกิจมากขึ้น แต่ตรรกะทางความมั่นคงยังคงหลงเหลืออยู่ และกลับมาปรากฏซ้ำเป็นระยะ โดยมีบริบทของโครงสร้างอินโด-แปซิฟิกหนุนอยู่เบื้องหลังเสมอกล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนผ่านของลาวในทศวรรษ 1990 ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องเศรษฐกิจหรือการเมืองภายในประเทศเท่านั้น หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนระเบียบภูมิรัฐศาสตร์ในลุ่มน้ำโขง ระเบียบที่มีพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว-กัมพูชา และอุบลราชธานี เป็นจุดสังเกตสำคัญของการก่อตัวของภูมิรัฐศาสตร์อินโด-แปซิฟิกยุคใหม่

เวียดนาม

หลังจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียตใน ค.ศ. 1991 เวียดนามจำเป็นต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น และพยายามมีปฏิสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของโลกมากขึ้น และท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านของโครงสร้างทางการเมืองโลกเช่นนี้ เท่ากับว่าแนวคิดเศรษฐกิจแบบ โด่ย เหมย (Doi Moi) ที่เริ่มปฏิบัติใน ค.ศ. 1986 จะยังคงดำเนินต่อไปภายใต้การจัดการของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม ซึ่งแนวคิดเช่นนี้มีการเปิดรับกลไกตลาดแบบเสรีนิยม ลดการผูกขาดทางเศรษฐกิจจากรัฐบาลกลางและส่งเสริมให้เอกชนประกอบกิจการทางธุรกิจส่วนตัวและส่งเสริมให้มีการลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้น ในทางด้านการเกษตรก็มีการปลดปล่อยชนบทจากการผลิตรวม (decollectivisation) เริ่มมีการอนุญาตให้ชาวนาเช่าที่ดินระยะยาวรวมถึงการส่งเสริมให้มีการลงทุนจากต่างประเทศด้วย แม้ว่าจะมีการวิพากษ์วิจารณ์ว่า โด่ย เหมย นั้นสามารถพัฒนาเศรษฐกิจได้แต่ในเมืองใหญ่แต่ยังมีข้อจำกัดในการขยายโอกาสในพื้นที่ชนบท ส่วนในทางการเมืองพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม (Communist Party of Vietnam) ยังคงเป็นพรรคการเมืองพรรคเดียว แต่ด้วยการเปิดรับแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ทำให้ตำแหน่งแห่งที่ของเวียดนามในการเมืองระหว่างประเทศเปิดกว้างมากยิ่งขึ้นตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 แต่ในความสัมพันธ์กับ สปป.ลาว ยังคงมีความใกล้ชิดเช่นเดิม ใน ค.ศ. 1994 สหรัฐฯ ได้ยกเลิกการคว่ำบาตรทางการค้ากับเวียดนามและก็ได้มีการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตใน ค.ศ. 1995

เวียดนามได้เป็นสมาชิกอาเซียนใน ค.ศ. 1997 ซึ่งเป็นนัยถึงการเปิดกว้างทางความสัมพันธ์กับประเทศที่ไม่ได้อยู่ในอดีตค่ายสังคมนิยมในช่วงสงครามเย็นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตลอดระยะเวลา 30 ปีหลังสงครามเย็นสิ้นสุดลง และภายหลังการประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าในปี ค.ศ. 1989 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเวียดนามไม่ได้อยู่ในระดับเลวร้ายเหมือนเช่นที่เคยเป็นในยุคสงครามเย็นด้วยเพราะไม่ได้มีชายแดนที่ติดกันในรูปแบบผืนแผ่นดิน โอกาสที่จะมีการกระทบกระทั่งกันทางทหารเหมือนกับ สปป.ลาว และกัมพูชา ก็น้อยลงไปด้วย แม้ไทยและเวียดนามจะไม่มีชายแดนผืนแผ่นดินและแม่น้ำที่ติดต่อกัน แต่มูลค่าทางการค้าก็อยู่ในระดับสูง กล่าวคือการค้าชายแดนไทยเวียดนามใน ค.ศ. 2020 มีมูลค่าส่งออกคิดเป็น 44,089 ล้านบาท และนำเข้าคิดเป็น 15,276 ล้านบาท ใน ค.ศ. 2024 มูลค่าส่งออกคิดเป็น 46,308 ล้านบาท นำเข้าคิดเป็น 75,412 ล้านบาท (กระทรวงพาณิชย์, 2565) ด้านการค้าชายแดนที่มีมูลค่าทางการค้าไทย-เวียดนามมีมูลค่าสูงสุดคือด่านมุกดาหาร-สะหวันนะเขต รองลงมาคือด่านนครพนม-คำม่วน เส้นทางอื่นอาจผ่านประเทศกัมพูชาบริเวณด่านอรัญประเทศและด่านสะเดา มาเลเซีย ในประเด็นชายแดนทางทะเลได้มีความพยายามในการแก้ไขความไม่ชัดเจนและพื้นที่ทับซ้อนชายแดนไทย-เวียดนามในอ่าวไทย โดยได้มีการจัดการประชุมความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีไทย-เวียดนามกันครั้งแรกในเดือนตุลาคม ค.ศ.1991 โดยมีรายละเอียดสามประเด็นหลักคือ ประเด็นแรกทั้งฝ่ายไทยและเวียดนามจะต้องร่วมกันกำหนดเขตแดนทางทะเลที่ทั้งสองรัฐต่างอ้างอำนาจอธิปไตย ประเด็นที่สองต้องร่วมกันกำหนดความชัดเจนของพื้นที่ทับซ้อนทางทะเลและประเด็นที่สามการเจรจาในครั้งนี้ไม่มีความข้องเกี่ยวกับรัฐที่เป็นบุคคลที่สาม (Thao, 1997) เมื่อมีการเจรจาในเรื่องความชัดเจนของชายแดนทางทะเลในระดับรัฐ ย่อมถือเป็นนิมิตหมายอันดีต่อความสัมพันธ์ของทั้งไทยและเวียดนาม

8. บทสรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย: การทอ้งถิ่นระหว่างประเทศกับตัวแสดงที่หลากหลายจากพื้นที่ชายแดน

กรอบคิดการทอ้งถิ่นระหว่างประเทศทำให้เห็นพลวัตของชายแดนที่ก้าวข้ามการอธิบายในกรอบรัฐเป็นศูนย์กลาง โดยเปิดพื้นที่ให้ตัวแสดงทอ้งถิ่น ชุมชนชายแดน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน รายย่อยในจังหวัด และเครือข่ายข้ามแดน มีสถานะเป็นผู้เล่นทางการเมืองระหว่างประเทศอย่างแท้จริงในบริบทของอุบลราชธานีซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อไทย-ลาว-กัมพูชา และมีอิทธิพลของชาตินิยมมาอย่างตลอดระยะเวลาหลังการปลดปล่อยอาณานิคมใจอินโดจีนของฝรั่งเศส ภูมิทัศน์ชายแดนไม่เพียงสะท้อนอิทธิพลของอดีตสหภาพอินโดจีนเองและมรดกสงครามเย็น หากยังเปลี่ยนแปลงตามเหตุการณ์สำคัญ เช่น การถอนทหารเวียดนามออกจากกัมพูชาในปี ค.ศ. 1989 ความขัดแย้งไทย-ลาวในประเด็นเรื่องผู้ลี้ภัยชาวลาวและเวียดนาม และพื้นที่ชายแดน ความขัดแย้งชายแดนไทย-กัมพูชาที่เกิดขึ้นเป็นระยะ และสถานการณ์ระเบิดสังหารบุคคลซึ่งยังเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 2025 (Wisaijorn, 2025) ที่ตอกย้ำว่ามิติความมั่นคงของมนุษย์ยังเป็นโจทย์ถาวรของพื้นที่ชายแดน

เมื่อวางพลวัตเหล่านี้ลงในบริบทกว้างของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก ซึ่งกำลังเป็นเรื่องเล่าหลักของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาค อุบลราชธานีเริ่มปรากฏบทบาทใหม่ในฐานะเสียงจากทอ้งถิ่นที่ทับทบบริบทการเมืองระหว่างประเทศที่มีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์มากขึ้น ภายใต้การแข่งขันอิทธิพล

ระหว่างมหาอำนาจ รัฐบาลประเทศต่าง ๆ รวมถึงองค์กรพหุภาคีต่างให้ความสนใจกับพื้นที่ชายแดน
ลุ่มน้ำโขงมากขึ้น โดยมองว่าพื้นที่เหล่านี้คือโครงสร้างพื้นฐานของการเชื่อมโยงเศรษฐกิจ การค้าชายแดน
พลังงาน และความมั่นคงแบบใหม่ ในเงื่อนไขเช่นนี้ จังหวัดอุบลราชธานีจึงมิได้เป็นเพียงพื้นที่ขอบของประเทศไทย
แต่เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่รองรับกระแสเชื่อมต่อระหว่างอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนใต้กับเศรษฐกิจภูมิภาค
อินโด-แปซิฟิก ไม่ว่าจะเป็นโครงข่ายโลจิสติกส์ การค้า การตั้งฐานสาธารณสุขชายแดน หรือการเป็นพื้นที่
กันชนทางความมั่นคงจากการเปลี่ยนแปลงในกัมพูชา สปป. ลาว และเวียดนาม

การทอเถินระหว่างประเทศช่วยให้เข้าใจว่าตัวแสดงต่าง ๆ พื้นที่เช่นอุบลราชธานีมีได้รอให้รัฐส่วนกลาง
กำหนดทิศทางแต่ฝ่ายเดียว หากเป็นพื้นที่ที่ตัวแสดงท้องถิ่นพยายามต่อรองอำนาจรัฐ และสร้างแนวทาง
การเติบโตของตนเอง ตั้งแต่การกำหนดกลยุทธ์ด้านเศรษฐกิจชายแดน การทูตภาคประชาชน การค้า
ในชีวิตประจำวัน ปฏิบัติการข้ามแดนที่ไม่เป็นทางการ ไปจนถึงเครือข่ายของชุมชนที่อยู่สองฝั่งพรมแดน
ความสัมพันธ์เหล่านี้ล้วนเป็นโครงสร้างสำคัญของภูมิรัฐศาสตร์เชิงชีวิตประจำวันของพื้นที่ชายแดนลุ่มน้ำโขง
แม้อุปสรรคสำคัญยังดำรงอยู่ เช่น ความไม่ชัดเจนของเขตแดนไทย-กัมพูชา การเก็บกักทุนระเบิดที่ยัง
ไม่สมบูรณ์ ปัญหาเชิงโครงสร้างด้านการคมนาคมกับ สปป.ลาว ตอนใต้ ระบบกฎหมายขนส่งที่ไม่สอดคล้องกัน
ของสามประเทศในพื้นที่สามเหลี่ยมมรกต และสภาพภูมิประเทศของชายแดนสามเสาที่เป็นพื้นที่สูง
แต่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน—โดยเฉพาะถนนเชื่อมช่องอานม้า ช่องบก และเส้นทางที่จะเชื่อมเข้ากับ
โครงข่ายอินโด-แปซิฟิกจะเป็นฐานสำคัญในการตั้งศักยภาพของพื้นที่ซึ่งเป็นจุดประสานกันของชายแดนไทย
กัมพูชาและ สปป.ลาว ขึ้นมาให้ปรากฏ ในภาพรวม การวิเคราะห์เหล่านี้ตอกย้ำว่าพื้นที่ชายแดนคือหัวใจใหม่
ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย ไม่ใช่เพียงแนวเส้นเขตแดน แต่เป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจ-สังคม-
วัฒนธรรมที่ท้องถิ่นและรัฐต่างมีบทบาทร่วมกัน ภายใต้น้ำหนักของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่กำลังขยาย
อิทธิพลมายังอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมากขึ้นเรื่อย ๆ

รัฐไทยควรปรับบทบาทจากผู้ควบคุมชายแดนสู่ผู้ประสานความร่วมมือชายแดนในบริบทอินโด-
แปซิฟิก โดยบูรณาการเสียงของท้องถิ่นในระดับนโยบายให้มากขึ้น เพื่อให้การพัฒนาพื้นที่ชายแดนสอดคล้อง
กับพลวัตใหม่ของภูมิรัฐศาสตร์ภูมิภาค การขับเคลื่อนเชิงนโยบายควรมุ่งไปสู่การสร้างอุบลราชธานี
ให้เป็นโครงสร้างพื้นฐานนโยบายอินโด-แปซิฟิกในระดับท้องถิ่นที่ทาบทับกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
ผ่านการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมชายแดน การยกระดับจุดผ่านแดนช่องอานม้ากับกัมพูชา ช่องเม็ก
และสะพานมิตรภาพแห่งที่ 6 กับ สปป.ลาว การส่งเสริมบทบาทของอุบลราชธานีในฐานะศูนย์กลาง
สาธารณสุขชายแดน การค้าขนาดเล็ก และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมข้ามแดน ในเวลาเดียวกันรัฐควรผลักดัน
กลไกความมั่นคงแบบใหม่เพื่อดูแลความเสี่ยงในพื้นที่ชายแดน เช่น การเก็บกักทุนระเบิดในบริเวณชายแดนไทย
กัมพูชาและ สปป.ลาว การคุ้มครองแรงงานย้ายถิ่น และการจัดการสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำโขง การพัฒนา
เศรษฐกิจสร้างสรรค์ชายแดน เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ-ประวัติศาสตร์ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้สูงความเย็น
และตลาดการค้าชายแดนควรถูกออกแบบให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของพื้นที่มากขึ้น พร้อมอาศัย
ความร่วมมือจากลาวและกัมพูชาในระดับจังหวัด ท้ายที่สุด การเปิดพื้นที่ให้เสียงของท้องถิ่น—ทั้งไทย ลาว
และกัมพูชา—ร่วมกำหนดอนาคตของชายแดนจะทำให้การพัฒนามีฐานที่มั่นคงยิ่งขึ้น และช่วยวางตำแหน่ง
ของจังหวัดอุบลราชธานีให้สอดคล้องกับภูมิรัฐศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เปลี่ยนผ่านอย่างรวดเร็ว สร้างความ
ร่วมมือที่ยั่งยืน และเสริมความมั่นคงของภูมิภาคร่วมกันในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กระทรวงพาณิชย์. (2563). สถานการณ์การค้าชายแดนระหว่างไทยและสปป.ลาวในปัจจุบัน.

Retrieved from <https://www.itd.or.th/wp-content/uploads/2020/10/itdevent30102020-02.pdf>

กระทรวงพาณิชย์. (2565). ภาพรวมการค้าชายแดนและการค้าผ่านแดนของไทย. Retrieved from [https://www.dft.go.th/Portals/3/1.%20%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%A1%20%E0%B8%98%E0%B8%B1%E0%B8%99%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%A1%2064\(%2028%20%E0%B8%A1%E0%B8%84.65\).pdf](https://www.dft.go.th/Portals/3/1.%20%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%A1%20%E0%B8%98%E0%B8%B1%E0%B8%99%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%A1%2064(%2028%20%E0%B8%A1%E0%B8%84.65).pdf)

กระทรวงพาณิชย์. (2565). ภาพรวมการค้าชายแดนและการค้าผ่านแดนของไทย. [ออนไลน์].

Available from: [https://www.dft.go.th/Portals/3/1.%20%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%A1%20%E0%B8%98%E0%B8%B1%E0%B8%99%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%A1%2064\(%2028%20%E0%B8%A1%E0%B8%84.65\).pdf](https://www.dft.go.th/Portals/3/1.%20%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%A1%20%E0%B8%98%E0%B8%B1%E0%B8%99%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%A1%2064(%2028%20%E0%B8%A1%E0%B8%84.65).pdf) [Accessed 12 December 2023]

ขจิตถัย บุรุษพัฒน์. (2531). ไทยกับเพื่อนบ้านอินโดจีน. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

ศุลกภาค ปรีชาธิราช. (2565). ZOYIFIC ผ่านภูมิศาสตร์เอเชีย จาก “โซเมีย” ถึง “อีโต้ อีลู่” และ “อินโด-แปซิฟิก”. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณรงค์ศักดิ์ คุณบุญญอารักษ์, พิสิษฐ์ บุญไชย, และ ไพบุลย์ บุญไชย. (2561). บทบาทของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม. วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม, 8(2). 107-116.

นรุตม์ เจริญศรี. (2565). เมืองกับความเชื่อมโยงระหว่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ.

เนตรดาว เกาวิล. (2562). การผลิตเมล็ดพันธุ์พืชผักเพื่อส่งออกในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว:

การควบคุมที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 15(1), 155-190.

พวงทอง ภาวิครพันธุ์. (2561). การต่างประเทศไทยในยุคสงครามเย็น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พันธุ์สุริย ลดาวัลย์, ม.ล. (2513). ปัญหาลาว. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฟาม พู ยง (2533). 30 วัน อยู่เคียงข้างลุงสุภาวรงค์. ใน สุพจน์ ตำนตระกุล (บ.ก.), เจ้าสุภาวรงค์ ผู้นำการปฏิวัติ. (น. 223-229). สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม: นนทบุรี.

- วาสนา วงศ์สุรวัฒน์. (2568). ความสัมพันธ์ไทย-จีนในฐานะตัวเลือกทางภูมิรัฐศาสตร์เพื่อคานอำนาจกับสหรัฐอเมริกาในยุคหลังสงครามเย็น. ใน สิทธิพล เครือรัฐติกาล (บ.ก.), *เอกสารรวมบทความทางวิชาการ* (หน้า 74–105). กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ.
- วิรัช ร่วมพงษ์พัฒนะ. (1988). *ปัญหาความขัดแย้งไทย-ลาวในช่วงปี พ.ศ. 2518–ปัจจุบัน* (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- สุธิดา ตันเลิศ. (2541). *ไกลอน พมวิหาน กับพัฒนาการสังคมนิยมลาวระหว่าง ค.ศ. 1975-1986*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุรพงษ์ ชัยนาม. (2559). *นโยบายของไทยต่อลาว*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม.
- สุรสม กฤษณะจุฑะ และปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. (2562). วาทกรรมและการสร้างความหมายการพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. [ออนไลน์], 15(2), 38-66.
- แสงเพชร อุทัย. (2547). *ความสัมพันธ์ระหว่างลาวกับเวียดนาม (ค.ศ. 1975-1997)*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เหิงยีน โค ฉัก. (2524). สัมภาษณ์รัฐมนตรีต่างประเทศเวียดนาม: เหิงยีน โค ฉัก. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*, 1(4), 109-116.

ภาษาอังกฤษ

- Anderson, B. (2006). *Imagined community: Reflection on the origin and spread of nationalism*. London & New York: Verso.
- Apostolopoulou, E. (2022). *China's Belt and Road Initiative: Sustainability in the new Silk Road*. Cambridge: University of Cambridge Institute for Leadership.
- Bhabha., H. (1989). The commitment to theory. In: Pines J, Willemen P (Eds.) *Questions of Third Cinema*. London: BFI Publishing, pp.112–131.
- Breazeale, K. (1975). *The integration of the Lao states into the Thai Kingdom* (Doctoral dissertation). Oxford University.
- Bunnag, T. (1968). *The provincial administration of Siam from 1892 to 1915* (Doctoral dissertation). Oxford University.
- Bush, G. W. (2003). *Memorandum on designation of the Kingdom of Thailand as a major non-NATO ally (Presidential Determination No. 2004–16)*. *Weekly Compilation of Presidential Documents*. Retrieved November 1, 2025, from <https://www.govinfo.gov/content/pkg/WCPD-2004-01-05/pdf/WCPD-2004-01-05-Pg8.pdf>
- Carr., E.H. (2016). *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939*. London: Palgrave MacMillan.
- Chandler, D. (2008). *A history of Cambodia*. Philadelphia: Westview Press.

- Chattranond, O. (2018). *Battery of Asia?: The rise of regulatory regionalism and transboundary hydropower development in Laos* (Doctoral dissertation, Erasmus University).
- Deth, S.U. (2009). The geopolitics of Cambodia during the Cold War period. *Explorations: A Graduate Student Journal of Southeast Asian Studies*, 9(Spring), 47-53.
- Donnan, H., & Wilson, T. M. (1999). *Borders: Frontiers of identity, nation and state*. Oxon & New York: Biddles' Ltd, King's Lynn.
- Duangratana., O. (2019). *The roles and perceptions of the Thai Ministry of Foreign Affairs through governmental politics in the Preah Vihear Temple dispute* (Doctoral Dissertation, Chulalongkorn University).
- Envall, H. D. P. (2019). *The Quadrilateral Security Dialogue: Towards an Indo-Pacific order?* Retrieved November 1, 2025, from <https://hdpenvall.com/essays/quadrilateral-security-dialogue-towards-an-indo-pacific-order/>
- Evans, G. (2002). *A short history of Laos: The land in between*. Australia: Allen & Unwin.
- Foucault, M. (2009). 11 January 1978. In M. Senellart (Ed.), *Security. territory. population: Lectures at the College de France*. G. Burchill (Trans.) (pp. 1-27). Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Freedman, A. (2022). *Thailand as an awkward middle power*. In G. Abbondanza & T. S. Wilkins (Eds.), *Awkward powers: Escaping traditional great and middle power theory* (pp. 131-149). *Global Political Transitions*. Palgrave Macmillan.
- Goodhand, J. (2005). Bringing the borderlands back in: A commentary on 'Selfish Determination'. *Ethnopolitics*, 4(1), 94-97.
- Goodhand, J. (2008). War, peace and places in between: Why borderlands are central. In M. Pugh, N. Cooper and M. Turney (Eds.), *Whose peace? Critical perspective on the political economy of peacebuilding* (pp. 225-244). Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Herz, J. (1957). Rise and demise of the territorial state. *World politics*, 9(4), 473-493.
- Herz, J. (1959). *International politics in the atomic age*. New York: Columbia University Press.
- Herz, J. (1975). Korea and Germany as divided nations: The systemic impact. *Asian Survey*, 15(11), 957-970.
- Iijima, A. (2018). The invention of "Isan" history. *Journal of the Siam Society*, 106, 171-200.

- Ishida, M. (2012). Development of five triangle areas in the Greater Mekong Subregion. In M. Ishida (Ed.), *Five triangle areas in the Greater Mekong Subregion, BRC Research Report* (pp. 1-31). Bangkok: Bangkok Research Centre, IDE-JETRO.
- Ivarsson, S. (2008). *Creating Laos: The making of Lao Space between Indochina and Siam, 1860-1945*. Copenhagen: NIAS Press.
- Jenne, N. (2017). The Thai - Cambodian border dispute: An agency-centred perspective on the management of interstate conflict. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs ISEAS-Yusof Ishak Institute*, 39(2), 315-347.
- Kennan, G. (1947). The source of the Soviet conduct. *Foreign Affairs*, 25(4), 566-582.
- Keohane, R. O. (1988). *International institutions: Two approaches*. *International Studies Quarterly*, 32(4), 379-396.
- Khamkhun, A. (2008). *Border tourism between Thailand and Cambodia after the end of the Cold War: Identity, spirit, and prospect*. (Master dissertation). Chulalongkorn University.
- Kristof, N. D. (1993). *The rise of China*. *Foreign Affairs*, 75(5), 59-74.
- Liamdee, K. (2020). *On the move across Phnom Dangrek: Mobilities and silences in the Thai-Cambodian borderland*. (Doctoral dissertation), University of Washington.
- Lieberherr, B. (2021). *Geostrategic storm in the Indian Ocean* (CSS Analyses in Security Policy No. 284). Centre for Security Studies (CSS), ETH Zürich. Retrieved November 1, 2025, from <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse284-EN.pdf>
- Lin, J. (2024). *Advancing the ASEAN Outlook on the Indo-Pacific beyond Indonesia's chairmanship* (ISEAS Perspective, Issue 2024 No. 9). ISEAS-Yusof Ishak Institute.
- Medcalf, R. (2020). *Contest for the Indo-Pacific: Why China won't map the future*. La Trobe: La Trobe University Press.
- Morgenthau, H.J. (1948) *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Morgenthau, H. J. (1965). *Vietnam and the United States*. Washington D.C.: Public Affairs Press.
- na Thalang, C., Jayanama, S., & Poonkham, J. (2019). *Introduction*. In C. na Thalang, S. Jayanama, & J. Poonkham (Eds.), *International relations as a discipline in Thailand: Theory and sub-fields* (pp. 1-18). Oxon & New York: Routledge.

- Neher, C.D. (1988). Thailand in 1987: Semi-successful semi-democracy. *Asian Survey*, 28(2), 192-201.
- Ngaosyvathn, M., & Ngaosyvathn, P. (1994). *Kith and kin politics: The relationship between Laos and Thailand*. Manila: Journal of Contemporary Asia Publishers.
- Oldfield, D. (1998). *The Restructuring of Thailand's Foreign Policy Towards Laos, 1988-1991*. (Doctoral dissertation), Northern Illinois University.
- Paribatra, P. (2013). *Thailand's relationship with its neighbours: A study of border conflict from 1973 to 2011* (Doctoral dissertation). Northern Illinois University.
- Paribatra, P. (2019). Foreign policy analysis in Thailand. In C. na Thalang, S. Jayanam, and J. Poonkham (Eds.), *International Relations as a discipline in Thailand: Theory and Sub-fields* (pp. 85-109). Oxon & New York: Routledge.
- Paribatra, S. (1984). Strategic implication of the Indochina conflict: Thai perspective. *Asian Affairs*, 11(3), 28-46.
- Pawakapan, P. (2013). *State and uncivil society in Thailand at the temple of Preah Vihear*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Phonprapai, S. (2021). *Battlefield to marketplace: Responses to Thailand's major policy change*. Bangkok: International Studies Centre, Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Thailand.
- Phuangkasem, C. (1980). *Thailand in Southeast Asia: A study of foreign policy behaviour (1964-1977)* (Doctoral dissertation), University of Hawaii.
- Poonkham, J. (2019). Why is there no Thai (critical) International Relations theory?: Great debates revisited, critical theory and dissensus of IR in Thailand. In C. Na Thalang, S. Jayanam, and J. Poonkham (Eds.), *International Relations as a discipline in Thailand: Theory and Sub-fields* (pp. 19-46). Oxon & New York: Routledge.
- Poonkham, J. (2022). Power politics and the institutional architecture in the Mekong subregion: Beyond the geopolitical trap? *International Studies Centre Journal*, 1/2022.
- Poonkham, J. (2024). *Thailand's Indo-Pacific adrift? A reluctant realignment with the United States and China*. *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 7(1), 82-96.
- Morgenthau, H.J. (1948) *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Rungmanee, S. (2014). *Compromised margin: Migration and agrarian transformation in the northeastern Thai - Lao borderlands* (Doctoral thesis). Sydney University.

- Seyler, W. C. (1974). Interlocal Relations: Cooperation. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 416(1), 158-169.
- Shawcross, W. (1985). *The quality of mercy: Cambodia, holocaust, and modern conscience*. New York: Simon and Schuster.
- Sirikrai, S. (1979). *Thai-American relations in the Laotian crisis of 1960-1962*. (Doctoral dissertation). State University of New York at Binghamton.
- Slocomb, M. (2001). The K5 gamble: national defence and nation building under the People's Republic of Kampuchea. *Journal of Southeast Asian Studies* 32(2), 195–210.
- Smith, S., Owen, P. & Baylis, J. (2014). Introduction. In J. Baylis, S. Smith, and P. Owens (Eds.), *The globalisation of world politics: An introduction to international relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Strate, S. (2015). *The lost territories: Thailand's history of national humiliation*. Honolulu: University of Hawaii'i Press.
- Supachalasai, C. (2019). *Postcolonial theoretical proposals in Thai international relations*. In C. na Thalang, S. Jayanama, & J. Poonkham (Eds.), *International relations as a discipline in Thailand: Theory and sub-fields* (pp. 63.84). Oxon & New York: Routledge.
- Supatn, N. (2012). Regional development of the Golden and Emerald Triangle areas: Thai perspective. In M. Ishida (Ed.), *Five triangle areas in the Greater Mekong Subregion, BRC Research Report*. Bangkok: Bangkok Research Centre, IDE-JETRO.
- Thao, N. H. (1997). Vietnam's first maritime boundary agreement. *IBRU Boundary and Security bulletin Autumn*. [Online], 74-78. Available from: https://www.dur.ac.uk/resources/ibru/publications/ful/bsb5-3_thao.pdf [Accessed 24 November 2025].
- Tyner, J. A. (2024). *The apathy of empire: Cambodia in American geopolitics*. University of Minnesota Press.
- Visitstump, M. (2008). *Thai-Cambodian relations under the Thaksin Shinawatra's administration (2001-2006)*. (Master dissertation). Thammasat University.
- Walker, A. (2008). "Borders in motion on the upper-Mekong: Siam and France in the 1890s." *New Mandala*. [Online]. Available from: <https://www.newmandala.org/wp-content/uploads/2006/11/Borders%20in%20motion.pdf> [Accessed 24 November 2025].
- Waltz, K. (1979). *Theory of international politics*. USA: McGraw-Hill, Inc.

- Wendt, A. (1992). *Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics*. *International Organisation*, 46(2), 391–425.
- Winichakul, T. (1994). *Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Wisajorn, T. (2021). *Riverine border practices: People's everyday lives on the Thai-Lao Mekong border*. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Wisajorn, T. (2023). The Economic Potentials of Ubon Ratchathani: Inter-Local Relations between Thailand, Lao PDR and Cambodia after the outbreak of COVID 19. *Political Science and Public Administration Journal*, 14(2), 13–48.
- Wisajorn, T. (2024). From the Battlefields of Chong Bok to the Marketplaces of Emerald Triangle: The (Missing) Piece of Memory in International Relations. *Political Science and Public Administration Journal*, 15(Suppl. 1), 169–198.
- Wisajorn, T. (2025). The Thai–Cambodian Border in International Relations: Constructing a Third Space in Geopolitics. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, <https://doi.org/10.1177/18681034251385116>

การสอนวิชาการระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคของไทย: สถานะวิชา การบูรณาการทฤษฎี และบริบทท้องถิ่น

อนุสรณ์ ชัยอักษรเวช
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้สำรวจว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาคของไทยในฐานะสถาบันที่ “แปลโลกสู่ท้องถิ่น” ตอบสนองต่อพลวัตของระเบียบวินโด-แปซิฟิกผ่านการสอนวิชาการระหว่างประเทศอย่างไร โดยวิเคราะห์ใน 3 มิติหลัก ได้แก่ (1) สถานะของวิชาในโครงสร้างหลักสูตร (2) การบูรณาการทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และ (3) การเชื่อมโยงกับกรณีศึกษาท้องถิ่น การวิจัยใช้วิธีเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกอาจารย์ผู้สอนวิชาการระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาค 8 แห่งทั่วประเทศ โดยเปรียบเทียบแนวทางการสอนระหว่างกันและกับมหาวิทยาลัยส่วนกลาง ผลการศึกษาพบว่า มหาวิทยาลัยภูมิภาคส่วนใหญ่กำหนดวิชาของการระหว่างประเทศเป็นวิชาบังคับในชั้นปีที่ 2 เพื่อวางรากฐานความเข้าใจสถาบันระหว่างประเทศ ต่างจากมหาวิทยาลัยส่วนกลางที่จัดเป็นวิชาชั้นสูงในชั้นปีที่ 3 ด้านเนื้อหาทางทฤษฎี แม้การสอนจะเน้นเสรีนิยมและสัจนิยมเป็นหลัก แต่ยังไม่บูรณาการทฤษฎีเชิงบรรทัดฐาน เช่น ทฤษฎีประดิษฐ์กรรมทางสังคมซึ่งเป็นกรอบวิเคราะห์สำคัญต่อการทำความเข้าใจว่ากรอบความร่วมมือระหว่างประเทศถูกประกอบสร้างและปรับความหมายใหม่เมื่อปฏิสัมพันธ์กับบริบทท้องถิ่น และส่งผลต่อพื้นที่จริงอย่างไร ในด้านกรณีศึกษาท้องถิ่น พบรูปแบบต่าง ๆ ที่มหาวิทยาลัยภูมิภาคใช้ เช่น กลุ่มแม่น้ำโขงและประเด็นชายแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก ประเด็นสันติภาพ สิทธิมนุษยชน และการพัฒนาพื้นที่ชุมชนในภาคใต้ หรือโครงสร้างพื้นฐานและโลจิสติกส์ในพื้นที่เชื่อมต่อเศรษฐกิจในภาคเหนือ กรณีศึกษาเหล่านี้ทำให้ผู้เรียนเห็นผลของระเบียบวินโด-แปซิฟิกต่อพื้นที่ของตนอย่างเป็นรูปธรรม โดยสรุปมหาวิทยาลัยภูมิภาคมิได้เป็นเพียงผู้ถ่ายทอดความรู้จากส่วนกลาง แต่เป็นผู้ตีความ ปรับใช้ และสร้าง “ฐานความรู้เชิงพื้นที่” ที่เชื่อมโยงการระหว่างประเทศกับบริบทจริง ซึ่งสามารถต่อยอดเป็นฐานข้อมูลเชิงนโยบายและเสริมบทบาทของมหาวิทยาลัยภูมิภาคในฐานะ “ตัวกลางทางความรู้” ระหว่างองค์การระหว่างประเทศกับท้องถิ่นของไทย

คำสำคัญ: องค์การระหว่างประเทศ, ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, มหาวิทยาลัยภูมิภาค, บริบทท้องถิ่น

Teaching International Organisations in Regional Universities of Thailand: Disciplinary Status, Theoretical Integration, and Local Contextualisation

Anusorn Chaiaksornwet
Walailak University

Abstract

This study investigates how Thailand's regional universities, as institutions that "translate the global into the local," respond to the dynamics of the evolving Indo-Pacific order through the teaching of *International Organisations*. It focuses on three main dimensions: (1) the disciplinary status of the course, (2) the integration of International Relations theories, and (3) the linkage between course content and local case studies. Using a qualitative method, the research draws on in-depth interviews with instructors who teach International Organisations from eight regional universities across the country and compares their teaching approaches with one another and with those of central universities in Bangkok. Findings reveal that most regional universities designate International Organizations as a compulsory second-year course to build a foundational understanding of international institutions—distinct from central universities, which generally position it as an advanced third-year course. Although teaching in regional universities predominantly relies on liberal and realist theories, normative perspectives such as Constructivism remain insufficiently integrated into teaching, even though they provide essential tools for understanding how international cooperation frameworks are socially constructed, reinterpreted, and translated into concrete effects within local contexts. The case studies employed by regional universities vary by geographical setting: issues related to the Mekong subregion and border dynamics in the Northeast and East; peace, human rights, and community development in the South; and infrastructure and logistics along economic corridors in the North. These cases enable students to grasp the tangible impacts of the Indo-Pacific order on their own localities. Overall, regional universities are not merely transmitters of centrally produced knowledge but active interpreters and adaptors, creating "area-based knowledge" that links international organizations to real-world local contexts. Such knowledge can be leveraged as an evidence base for policy development

and strengthens the role of regional universities as “knowledge intermediaries” between international organisations and local communities.

Keywords: international organisation, International Relations theories, regional universities of Thailand, local context

1. เกริ่นนำ: คนนอกพื้นที่จากส่วนกลางที่สอนวิชาการระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาค

ผู้วิจัยเป็นหนึ่งในผู้สอนวิชา “องค์การระหว่างประเทศ” ที่มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยภูมิภาคทางภาคใต้ของไทย ด้วยภูมิหลังที่เติบโตและได้รับการศึกษาทั้งระดับปริญญาตรีและปริญญาโทด้านการระหว่างประเทศและการทูตจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑลอย่างจังหวัดปทุมธานี ผู้วิจัยจึงเป็น “คนนอกพื้นที่ภูมิภาค” ที่ได้รับการหล่อหลอมความคิดจากมหาวิทยาลัยส่วนกลางมายาวนาน ก่อนจะย้ายมาทำงานที่มหาวิทยาลัยภูมิภาคอย่างมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2015 และภายหลังได้ไปศึกษาต่อระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยวาเซดะ (Waseda University) ณ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น ประสบการณ์การเป็นผู้สอนในพื้นที่ภูมิภาคทำให้พบว่าเนื้อหาที่ออกแบบมาในเชิงนโยบายระดับรัฐไม่สามารถเชื่อมกับประเด็นที่นักศึกษาต้องเผชิญในพื้นที่จริงได้ การสอนในพื้นที่ภูมิภาคไม่อาจถ่ายทอดแต่เพียงองค์ความรู้จากส่วนกลางเท่านั้น แต่ต้องปรับและตีความใหม่ให้สัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้เรียน ในขณะเดียวกันการเรียนการสอนวิชาการระหว่างประเทศก็ยังไม่อาจแยกขาดจากบริบทของระเบียบโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ระเบียบระหว่างประเทศกำลังเผชิญกับการปรับเปลี่ยนครั้งสำคัญจากการแข่งขันระหว่างยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง (Free and Open Indo-Pacific: FOIP) กับการขยายอิทธิพลของกลุ่มบริกส์ (Brazil, Russia, India, China, South Africa: BRICS) ซึ่งพยายามสร้าง “ระเบียบโลกใหม่” (new world order) ที่ท้าทายระเบียบเดิมซึ่งยังคงได้รับการสนับสนุนจากทั้งประเทศตะวันตกและประเทศที่สนับสนุนยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มุ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในระดับมหภาคเริ่มถูกตั้งคำถาม เพราะปรากฏการณ์ระหว่างประเทศมีได้ดำเนินอยู่เฉพาะในระดับรัฐ หากยังปรากฏผ่านพื้นที่ภูมิภาคและท้องถิ่นภายใต้ระเบียบโลกซึ่งประกอบด้วยองค์การระหว่างประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การฯ ที่สหรัฐอเมริกามีส่วนสร้างขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่ขณะนี้กำลังเผชิญการ “ต่อรอง” และ “แปลความ” ในรูปแบบที่หลากหลาย (Acharya, 2025; He & Feng, 2024; Karmazin et al., 2026)

การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเช่นนี้ทำให้การมององค์การระหว่างประเทศในฐานะตัวแสดงเชิงมหภาคไม่เพียงพอต่อการอธิบายผลลัพธ์ในระดับพื้นที่อีกต่อไป เนื่องจากองค์การฯ ดำเนินบทบาทผ่านโครงการ ความร่วมมือ และกลไกเชิงสถาบันที่มีผลกระทบต่อภูมิภาคและท้องถิ่นโดยตรงได้ ดังนั้น คำถามไม่ได้อยู่ที่ว่าองค์การระหว่างประเทศทำอะไรในระดับรัฐเท่านั้น แต่ถูกทำให้มีความหมายอย่างไรเมื่ออยู่ในพื้นที่จริง

ในบริบทของประเทศไทย พลวัตของระเบียบโลกดังกล่าวสะท้อนผ่านความร่วมมือและการแข่งขันในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง การลงทุนโครงสร้างพื้นฐานจากจีน ตลอดจนความช่วยเหลือจากองค์การระหว่าง

ประเทศด้านสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ปรากฏการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า “ระเบียบโลก” มีได้ดำรงอยู่เพียงในเชิงนโยบายของรัฐส่วนกลาง แต่ส่งผลโดยตรงต่อชีวิตผู้คนในระดับพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือที่เป็นจุดเชื่อมต่อเส้นทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงหรือภาคใต้ที่เผชิญทั้งประเด็นความมั่นคงและศาสนาชาติพันธุ์ เมื่อการเปลี่ยนแปลงของระเบียบโลกซึมลึกถึงระดับภูมิภาคและท้องถิ่น คำถามที่ตามมาคือ มหาวิทยาลัยภูมิภาคในฐานะสถาบันการศึกษาที่อยู่แนวหน้าในการ “แปลโลกสู่ท้องถิ่น” จะตอบสนองต่อพลวัตเหล่านี้ผ่านการสอนวิชาการระหว่างประเทศอย่างไร

แม้ว่างานวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยจะให้ความสำคัญต่อทฤษฎีในระดับโลกและการศึกษาบทบาทของมหาอำนาจ แต่ยังขาดงานที่ศึกษาการสอนวิชาการระหว่างประเทศในไทยโดยตรงโดยเฉพาะจากผู้สอน โดยมิต้องกล่าวถึงว่า มหาวิทยาลัยภูมิภาคในฐานะพื้นที่ที่ต้องความรู้ถูกนำไปใช้จริง มีบทบาทอย่างไรในการตีความ ปรับใช้ หรือทำให้เนื้อหาด้าน “องค์การระหว่างประเทศ” มีความหมายต่อบริบทท้องถิ่น งานที่ทบทวนสถานภาพสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยมีมาเป็นระยะทุกช่วง 5-6 ปี ตัวอย่างเช่น งานในปี ค.ศ. 2009 ของกิตติ ประเสริฐสุข ซึ่งนำมาแปลเป็นภาษาไทยและตีพิมพ์ใหม่ในปี ค.ศ. 2018 และงานของวรารักษ์ เกลิมพันธุ์ศักดิ์ (2558/2561) ศึกษามหาวิทยาลัยภูมิภาคที่เปิดสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศซึ่งในช่วงราวปี ค.ศ. 2009-2015 ยังมีเปิดสอนไม่มากนักและมักจำกัดอยู่ใน “มหาวิทยาลัยใหญ่” ของภูมิภาค ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ภาคเหนือ) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (ภาคใต้) และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) โดยวรารักษ์ได้เพิ่มมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ซึ่งอยู่ในภาคใต้เช่นกันเข้ามาในการศึกษาในฐานะหลักสูตรที่เน้นไปในทางอาณานิคมศึกษา

งานของกิตติชี้ให้เห็นพัฒนาการของสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยส่วนกลางและภูมิภาค รวมทั้งจำนวนคณาจารย์โดยมีการระบุจำนวนผู้ที่มีสาขาความเชี่ยวชาญด้านองค์การระหว่างประเทศซึ่งโดยมากอยู่ในมหาวิทยาลัยภูมิภาค (Prasirtsuk, 2009; กิตติ ประเสริฐสุข, 2561) ส่วนวรารักษ์ให้ข้อสังเกตว่า มหาวิทยาลัยภูมิภาคปรับตัวต่อโครงสร้างตลาดแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปอย่าง “มีทิศทางที่ค่อนข้างชัดเจนและเน้นมิติด้านการปฏิบัติมากยิ่งขึ้น” โดยยกตัวอย่างเรื่องที่หลักสูตรแต่ละที่เน้นกัน เช่น ชายแดนและอนุภูมิภาคแม่โขง (Greater Mekong Subregion: GMS) ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภูมิภาคศึกษาที่เน้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และปรับมาเป็นอาเซียนศึกษาของมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์⁷ การรวมกลุ่มในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม การเมืองและการจัดการความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี โดยมหาวิทยาลัยภูมิภาคเหล่านี้มุ่งเน้นการเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้านโดยตรง กำหนดขอบเขตการศึกษาแบบเน้นสภาพพื้นที่และกลุ่มวัฒนธรรม รวมทั้งมีความตระหนักในการทำงานเพื่อท้องถิ่น (วรารักษ์ เกลิมพันธุ์ศักดิ์, 2558/2561, หน้า 225, 231-234) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันมีมหาวิทยาลัยภูมิภาคเปิดสอนสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพิ่มมากขึ้น การสอนองค์การระหว่างประเทศ

⁷ หลักสูตรอาเซียนศึกษาของมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ได้รวมเข้ามาอยู่ในหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2567) โดยกลายเป็นวิชาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกเหนือจากวิชาโทอีก 3 ภูมิภาค ได้แก่ เอเชียตะวันออก เอเชียใต้ และเอเชียตะวันตก

ซึ่งเป็นหนึ่งในวิชาของสาขาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากสถานการณ์โลกในช่วงไม่กี่ปีนี้ ทำให้สถานภาพการสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคแตกต่างจากภาพรวมเชิงโครงสร้างที่กิตติอธิบายไว้และจุดเน้นในทางปฏิบัติของมหาวิทยาลัยภูมิภาคที่วรัรักษ์พบ

ส่วนงานตั้งแต่ปี ค.ศ. 2019 ซึ่งมุ่งเน้นศึกษาสถานภาพสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยของ na Thalang et al. (2019) และ na Thalang (2025) จะมุ่งเน้นไปในเรื่องการพัฒนาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยเพื่อร่วมสมทบส่วนกับ Global IR โดยใน na Thalang et al. (2019) การศึกษาองค์การระหว่างประเทศจะจำกัดอยู่ที่หลักสูตรและงานวิชาการด้านอาเซียนศึกษา (ASEAN Studies) และยุโรปศึกษา (European Studies) แต่ไม่ได้กล่าวถึงการสอนองค์การระหว่างประเทศในภาพรวมนัก

งานวิจัยนี้จึงพยายามเชื่อมโยงประสบการณ์ของ “ผู้สอนในภูมิภาค” เข้ากับบริบทของ “ระเบียบโลกที่เปลี่ยนแปลง” เพื่อทำความเข้าใจว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาคในประเทศไทยทำหน้าที่อย่างไรในการถ่ายทอดและปรับเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านองค์การระหว่างประเทศให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ทั้งในระดับเนื้อหา ทฤษฎี และกรณีศึกษา การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาคและส่วนกลางไม่เพียงสะท้อนความแตกต่างของการจัดการเรียนการสอนเท่านั้น หากยังเป็นการตั้งคำถามต่อทิศทางขององค์ความรู้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทยว่า จะสามารถขยายกรอบการเรียนรู้จาก “โลกของส่วนกลาง” สู่ “โลกของภูมิภาค” อย่างไรได้

นอกจากนี้การเลือกศึกษาการสอนวิชาการระหว่างประเทศถือเป็นส่วนสำคัญต่อการทำความเข้าใจต่อยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกให้รอบด้านมากขึ้นโดยเฉพาะในมิติสถาบันระหว่างประเทศ เพราะโดยหลักการองค์การระหว่างประเทศมีบทบาทในการกำหนดระเบียบระหว่างประเทศและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ในขณะที่การเรียนการสอนองค์การระหว่างประเทศที่นำมาศึกษา เช่น อาเซียน ธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) มีบทบาทในทางปฏิบัติผ่านกลไกต่าง ๆ หรือการที่มหาอำนาจทั้งจีน สหรัฐ และญี่ปุ่นเข้ามาแข่งขันกำหนดกรอบความร่วมมือในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงนั้นล้วนมีผลต่อทิศทางการพัฒนา ความมั่นคง และความร่วมมือในภูมิภาคนี้ที่ลงไปถึงพื้นที่ท้องถิ่นของไทย เช่น พื้นที่ชายแดนหรือจังหวัดในภูมิภาค ที่มีกรับผลโดยตรงจากโครงการความร่วมมือหรือการขับเคลื่อนระเบียบใหม่ในภูมิภาค การเรียนรู้วิชาการระหว่างประเทศจึงเป็นช่องทางสำคัญในการเชื่อมโยงโครงสร้างระดับโลกเข้ากับประสบการณ์จริงในพื้นที่ องค์การระหว่างประเทศจึงไม่ใช่เรื่องอยู่ไกลตัวอย่างที่มักถูกทักกัน หากแต่มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตผู้คนและการกำหนดอนาคตของพื้นที่ชายแดนและภูมิภาคต่าง ๆ นอกศูนย์กลางอย่างกรุงเทพฯ ด้วย

เพื่อเติมเต็มช่องว่างในการบูรณาการองค์ความรู้ด้านองค์การระหว่างประเทศกับการศึกษาท้องถิ่นและอินโด-แปซิฟิกอย่างเป็นระบบ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาการสอนวิชาการระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาค 4 ภาคของไทย ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคใต้ เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกันและกับมหาวิทยาลัยส่วนกลาง โดยเน้นการวิเคราะห์ 3 มิติหลัก ได้แก่ (1) สถานะของวิชาในหลักสูตร (2) การบูรณาการทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในการสอน และ (3) การใช้กรณีศึกษาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้

2. คำถาม ข้อถกเถียง และวิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้เริ่มต้นจากคำถามหลักว่า “ความแตกต่างระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาคและส่วนกลางสะท้อนทิศทางการพัฒนาองค์ความรู้ด้านองค์การระหว่างประเทศในไทยอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตอบสนองต่อพลวัตของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก” เพื่อตอบคำถามดังกล่าวงานวิจัยนี้เลือกการสอนวิชาองค์การระหว่างประเทศเป็นตัวสะท้อนการพัฒนาคำถามความรู้ดังกล่าว ซึ่งโดยธรรมชาติของการสอนวิชานี้มักเป็นการมองจากศูนย์กลางที่ตั้งอยู่บนกรอบคิดระดับรัฐและกรอบทฤษฎีที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเป็นหลัก ส่งผลให้ไม่สามารถอธิบายผลของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่ปรากฏในระดับภูมิภาค ท้องถิ่น หรือพื้นที่ชายแดนได้อย่างครบถ้วน

งานนี้เสนอว่า มหาวิทยาลัยภูมิภาคในไทยมิใช่เพียงผู้รับองค์ความรู้จากส่วนกลาง แต่เป็นฐานความรู้เชิงพื้นที่ที่สามารถตีความและปรับใช้ทฤษฎีและกรณีศึกษาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับพลวัตของระเบียบโลกและในบริบทอินโด-แปซิฟิกซึ่งการแข่งขันเชิงสถาบัน การกำหนดกรอบความร่วมมือ และอิทธิพลของบรรทัดฐานกำลังทวีความสำคัญ โดยสะท้อนให้เห็นว่าการทำความเข้าใจยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกจำเป็นต้องลงลึกในระดับพื้นที่มากกว่าการมองผ่านกรอบระดับรัฐเพียงอย่างเดียว

งานนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) โดยมุ่งทำความเข้าใจแนวทางการจัดการเรียนการสอนรายวิชา “องค์การระหว่างประเทศ” ในบริบทมหาวิทยาลัยภูมิภาคของไทย รวมถึงสำรวจความแตกต่างเชิงแนวคิดและการปฏิบัติทั้งระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาคด้วยกันและกับมหาวิทยาลัยส่วนกลาง โดยรูปแบบการเก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured in-depth interview) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้สัมภาษณ์สะท้อนประสบการณ์และมุมมองอย่างอิสระ ขณะเดียวกันยังคงโครงสร้างคำถามหลักเพื่อจะได้สามารถเปรียบเทียบข้อมูลจากแต่ละกรณีได้

สำหรับการเลือกกลุ่มตัวอย่าง งานวิจัยนี้ใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีประสบการณ์สอนรายวิชาองค์การระหว่างประเทศหรือรายวิชาที่เกี่ยวข้องโดยตรงในระดับปริญญาตรีของสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและรัฐศาสตร์ ทั้งจากมหาวิทยาลัยภูมิภาคและมหาวิทยาลัยส่วนกลาง นอกจากนี้ งานวิจัยยังใช้การเลือกตัวอย่างแบบกรณีหลากหลาย (Maximum Variation Sampling) เพื่อสะท้อนความแตกต่างของบริบทการสอนในสถาบันอุดมศึกษาไทย โดยคัดเลือกมหาวิทยาลัยจาก 4 ภูมิภาค ได้แก่ เหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันออก และใต้ รวมทั้งเลือกมหาวิทยาลัยส่วนกลางที่มีชื่อเสียงเป็นกรณีเปรียบเทียบ

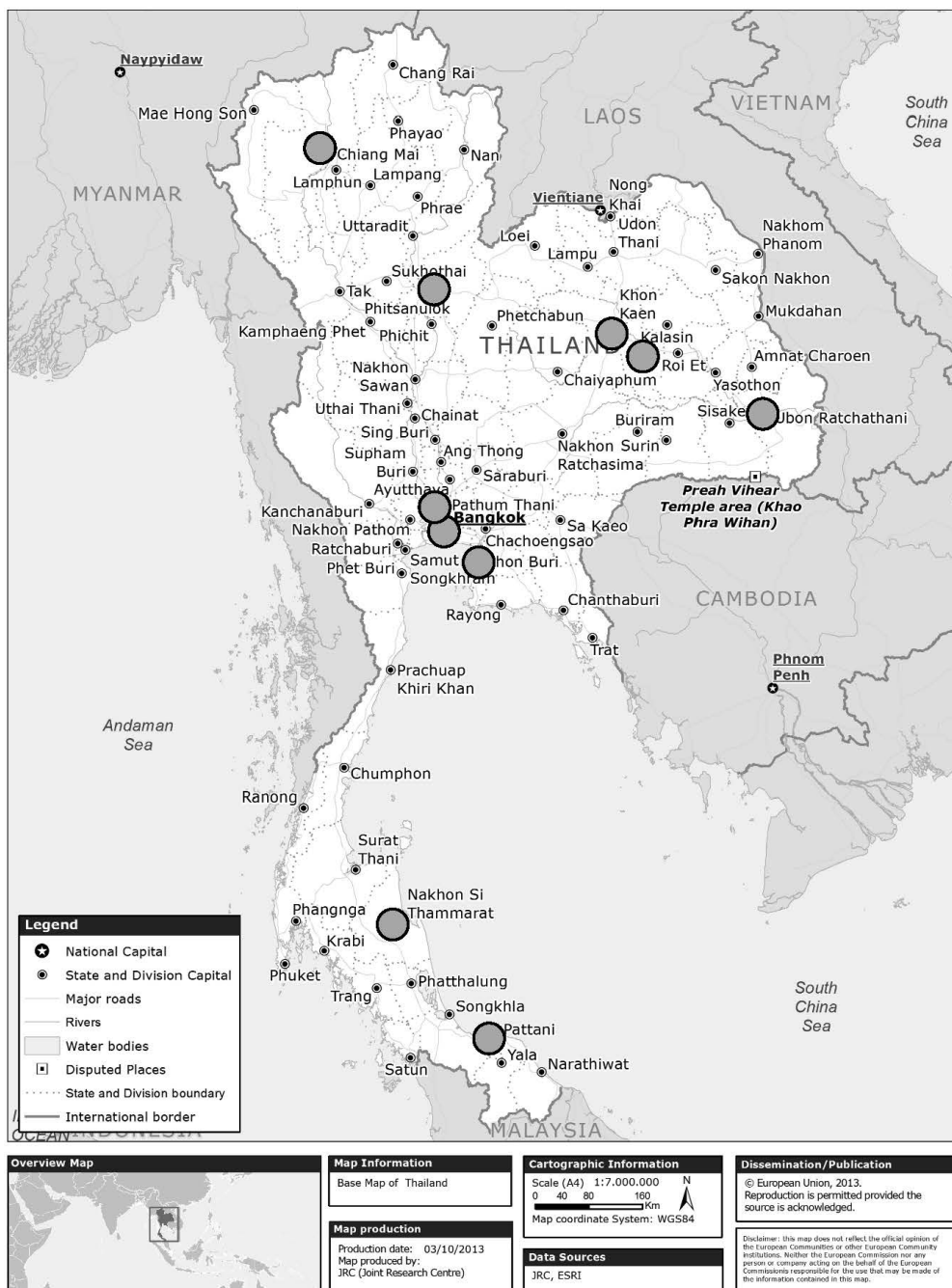
ผู้ให้ข้อมูลมาจากมหาวิทยาลัยภูมิภาค 8 แห่ง ครอบคลุม 4 ภูมิภาคของประเทศไทย ประกอบด้วยภาคเหนือ 2 แห่ง ได้แก่ (1) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ (2) มหาวิทยาลัยนเรศวร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3 แห่ง ได้แก่ (3) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (4) มหาวิทยาลัยขอนแก่น และ (5) มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ภาคตะวันออก 1 แห่ง คือ (6) มหาวิทยาลัยบูรพา ภาคใต้ 2 แห่ง ได้แก่ (7) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และ (8) มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ สำหรับมหาวิทยาลัยส่วนกลาง 2 แห่งซึ่งใช้เป็นคู่เทียบ ได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ดูแผนภูมิภาพที่ 15)

ส่วนการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 14 คนจาก 10 มหาวิทยาลัยมีเหตุผลดังนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์เป็นผู้สอนรายวิชาของกระทรวงประเทศหรือรายวิชาที่เกี่ยวข้องโดยตรง ซึ่งถือเป็นผู้ที่มีข้อมูลเชิงประสบการณ์และเชิงปฏิบัติ เนื่องจากอยู่ในบริบทการสอนจริงของสถาบันอุดมศึกษาไทยที่มีความหลากหลายทั้งด้านทรัพยากร บุคลากร และการบริหารจัดการ จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ 14 คนถือว่าเพียงพอสำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นความลึกของข้อมูล โดยสอดคล้องกับหลักการความอิ่มตัวของข้อมูล (data saturation) การสัมภาษณ์จัดขึ้นระหว่างวันที่ 17 สิงหาคม – 2 ตุลาคม ค.ศ. 2025 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเก็บข้อมูลที่เป็นระบบและครอบคลุมผู้สอนที่มีความพร้อมในช่วงเวลานั้น รายละเอียดสังกัดและภูมิภาคของผู้ให้สัมภาษณ์แสดงในตารางที่ 8

จากตารางที่ 8 จะเห็นได้ว่าผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นอาจารย์ผู้หญิง 10 คน (คิดเป็นร้อยละ 71.43) และอาจารย์ผู้ชายเพียง 4 คน (คิดเป็นร้อยละ 28.57) 11 คนเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยภูมิภาค (คิดเป็นร้อยละ 78.57) ในจำนวนนี้อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด 4 คน ภาคเหนือและภาคใต้ภาคละ 3 คน และภาคตะวันออก 1 คน ส่วนผู้ให้สัมภาษณ์ 3 คน (P12-P14) (คิดเป็นร้อยละ 21.43) อยู่ในมหาวิทยาลัยส่วนกลาง และผู้ให้สัมภาษณ์ 2 คน (P05-P6) (คิดเป็นร้อยละ 14.29) เป็นอาจารย์ต่างชาติ สังกัดวิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ส่วนในเรื่องชื่อเรียกสังกัดนั้นขึ้นอยู่กับโครงสร้างการบริหารงานของแต่ละมหาวิทยาลัย ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะสังกัดอยู่ใน “คณะรัฐศาสตร์” โดยตรง ซึ่งบางแห่งอาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันเล็กน้อย เช่น คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ (มหาวิทยาลัยบูรพา) วิทยาลัยการเมืองการปกครอง (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม) สำนักวิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ (มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์) และที่ต่างออกไปมาก เช่น เป็นภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์อยู่ในคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งมีวิชาเอกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ อยู่ในหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต ส่วนวิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มีทั้งหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการทูต และหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการพัฒนาระหว่างประเทศ

แผนภูมิภาพที่ 15: ที่ตั้งมหาวิทยาลัยของผู้ให้สัมภาษณ์ทั้ง 10 แห่ง

หมายเหตุ: ดัดแปลงจาก Thailand Base Map, by European Union, 2013 (<https://ercportal.jrc.ec.europa.eu/ECHO-Products/Maps#/maps/154>). เป็นข้อมูลสาธารณะ. โดยเพิ่มวงกลมสีแดงรอบตำแหน่งที่ตั้งมหาวิทยาลัยของผู้ให้สัมภาษณ์

ตารางที่ 8: ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ (เรียงตามภูมิภาค)

ID	เพศ	คณะ/สำนักวิชา	มหาวิทยาลัย	ภูมิภาค
P01	หญิง	รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์	เชียงใหม่	เหนือ
P02	หญิง	รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์	เชียงใหม่	เหนือ
P03	หญิง	สังคมศาสตร์	นครสวรรค์	เหนือ
P04	ชาย	วิทยาลัยการเมืองการปกครอง	มหาสารคาม	ตะวันออกเฉียงเหนือ
P05	ชาย	วิทยาลัยนานาชาติ	ขอนแก่น	ตะวันออกเฉียงเหนือ
P06	ชาย	วิทยาลัยนานาชาติ	ขอนแก่น	ตะวันออกเฉียงเหนือ
P07	หญิง	รัฐศาสตร์	อุบลราชธานี	ตะวันออกเฉียงเหนือ
P08	หญิง	รัฐศาสตร์และนิติศาสตร์	บุรีรัมย์	ตะวันออก
P09	หญิง	รัฐศาสตร์	สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี	ใต้
P10	หญิง	รัฐศาสตร์	สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี	ใต้
P11	หญิง	รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์	วลัยลักษณ์	ใต้
P12	หญิง	รัฐศาสตร์	ธรรมศาสตร์	ส่วนกลาง
P13	ชาย	รัฐศาสตร์	ธรรมศาสตร์	ส่วนกลาง
P14	หญิง	รัฐศาสตร์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ส่วนกลาง

สำหรับเครื่องมือและแนวทางการเก็บข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้พัฒนาแนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 7 ข้อ เพื่อที่ผู้ให้สัมภาษณ์จะสะท้อนความคิดเห็นทั้งต่อโครงสร้างหลักสูตร การบูรณาการทฤษฎี การใช้กรณีศึกษาท้องถิ่น ความแตกต่างระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาคกับส่วนกลาง ดังนี้

1) หลักสูตรของท่านจัดการเรียนการสอนรายวิชา “องค์การระหว่างประเทศ” หรือรายวิชาที่มีเนื้อหาใกล้เคียงหรือไม่ อยู่ในหมวดวิชาใด เป็นวิชาบังคับหรือวิชาเลือก และจัดให้นักศึกษาชั้นปีใดเรียน

2) หากไม่มีการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาดังกล่าว ขอให้ท่านอธิบายเหตุผลและแนวทางการจัดรายวิชาอื่นที่อาจทำหน้าที่ทดแทน

3) ในรายวิชานี้ มีการบูรณาการทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศใดบ้างเข้ามาในการสอน และมีปัจจัยใดที่ส่งผลต่อการเลือกสอนหรือไม่สอนทฤษฎีดังกล่าว

4) เมื่อพิจารณาบริบทโลกปัจจุบันที่ส่งผลท้าทายต่อการทำงานขององค์การระหว่างประเทศ (เช่น ข้อกังขาเกี่ยวกับบทบาทของสหประชาชาติในการแก้ไขความขัดแย้ง การแข่งขันทางภูมิรัฐศาสตร์ระหว่างมหาอำนาจ การที่ทรมานกลับมาเป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ สมัยที่สอง) ท่านมองว่าการเรียนการสอนองค์การระหว่างประเทศยังคงมีความสำคัญหรือไม่

5) ท่านมองแนวโน้มการปรับเปลี่ยนการสอนวิชาองค์การระหว่างประเทศในอนาคตอย่างไร โดยเฉพาะด้านเนื้อหาความรู้และทักษะที่นักศึกษาควรได้รับ

6) ท่านได้นำกรณีศึกษาจากบริบทท้องถิ่นมาใช้ในการสอนหรือไม่ อย่างไร และมีผลต่อการเรียนรู้ของนักศึกษาอย่างไร

7) จากประสบการณ์ของท่าน การสอนรายวิชานี้ในมหาวิทยาลัยภูมิภาคมีความแตกต่างจากมหาวิทยาลัยส่วนกลางหรือไม่ ในแง่ใดบ้าง

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาถอดเทปแบบคำต่อคำ และนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจำแนกประเด็น (themes) ตามหัวข้อการวิจัย เช่น โครงสร้างการจัดการเรียนการสอน สถานะของวิชาองค์การระหว่างประเทศ การบูรณาการทฤษฎีในรายวิชาการนิศึกษาท้องถิ่น เป็นต้น ผลการวิเคราะห์นำมาอธิบายพลวัตของ “ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและบริบทเชิงพื้นที่” ในการสอนวิชาองค์การระหว่างประเทศ นอกจากนี้ยังดำเนินการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลจากหลายแหล่งข้อมูล (triangulation) ด้วยการเทียบเคียงเนื้อหาสัมภาษณ์กับคู่มือหลักสูตรและคำอธิบายรายวิชา รวมทั้งข้อมูลในเว็บไซต์สำนักทะเบียนของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ใช้บันทึกภาคสนามและบันทึกเสียงเพื่อเปรียบเทียบการถอดเทป วิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์ รวมทั้งตรวจทานข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กับข้อเท็จจริงของเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่อ้างถึง

ส่วนถัดไปเป็นการนำเสนอผลการศึกษากการเรียนการสอนวิชาองค์การระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคซึ่งแบ่งได้เป็น 3 มิติ ได้แก่ สถานะวิชาองค์การระหว่างประเทศ ทฤษฎีที่สอนในรายวิชา และกรณินศึกษาท้องถิ่น

3. มิติที่ 1: สถานะวิชาองค์การระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาค

ในเชิงภาพรวมสถานะวิชานั้น จากการสำรวจมหาวิทยาลัยภูมิภาค 8 แห่งพบว่า ทุกแห่งมีการเปิดสอนวิชา “องค์การระหว่างประเทศ” แต่กำหนดสถานะของวิชาแตกต่างกันใน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับหลักสูตรเฉพาะ ระดับวิชาเอก และวิชาเลือก

1) ระดับหลักสูตรเฉพาะมี 3 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการระหว่างประเทศ) มหาวิทยาลัยขอนแก่น (หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการทูต) และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ)

2) ระดับวิชาเอกของหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิตมี 2 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

3) วิชาเลือกในหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มี 3 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยนเรศวร มหาวิทยาลัยบูรพา และมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ในกรณีมหาวิทยาลัยส่วนกลางที่เป็นคู่เทียบในการศึกษานี้ทั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำหนดสถานะวิชาองค์การระหว่างประเทศอยู่ในระดับวิชาเอกของหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต แม้จะใช้คำเรียก “วิชาเอก” แตกต่างกันไปบ้าง⁷

⁷ หลักสูตรในแต่ละมหาวิทยาลัยอาจใช้คำเรียก “วิชาเอก” ต่างกันไป เช่น แขนงวิชา (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี) สาขาวิชา (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ในกรณีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ใช้คำว่า “สาขาการระหว่างประเทศ” แทน “วิชาเอกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ”

ในเรื่องการกำหนดเป็นวิชาบังคับหรือวิชาเลือก และความต่อเนื่องในการเปิดสอน มหาวิทยาลัยภูมิภาคส่วนใหญ่กำหนดวิชาของการระหว่างประเทศเป็นวิชาบังคับ และแม้เป็นวิชาเลือกในบางมหาวิทยาลัยก็ยังเปิดสอนต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี มหาวิทยาลัยภูมิภาคทั้ง 5 แห่งที่กำหนดให้วิชานี้อยู่ในระดับหลักสูตรเฉพาะและระดับวิชาเอกล้วนกำหนดเป็น “วิชาบังคับ” และเปิดสอนต่อเนื่องเป็นประจำทุกปีตามแผนการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี⁸

ส่วนมหาวิทยาลัยภูมิภาค 3 แห่งที่กำหนดวิชาของการระหว่างประเทศเป็นวิชาเลือกหนึ่งของหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิตเพราะไม่มีการแบ่งวิชาเอก ได้แก่ มหาวิทยาลัยนเรศวร มหาวิทยาลัยบูรพา และมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี แม้ไม่เป็นวิชาบังคับ แต่เปิดสอนต่อเนื่องเนื่องจากนักศึกษาทั้งในสาขาและนอกสาขาให้ความสนใจเรียนวิชานี้แม้จำนวนจะต่างกันไปตามจำนวนรวมของนักศึกษาทั้งหลักสูตร

- มหาวิทยาลัยนเรศวรมีนักศึกษาในวิชานี้ประมาณ 13-14 คนในช่วงปี ค.ศ. 2024-2025 จากจำนวนนักศึกษาที่เรียนกลุ่ม “วิชาเลือกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการเมืองระหว่างประเทศ” ราว 30-35 คน เนื่องจากจำกัดจำนวนที่นั่งไว้สำหรับวิชาเลือกแต่ละวิชา แต่ก็อาจให้ลงทะเบียนเพิ่มขึ้นได้อีกเล็กน้อย หากนักศึกษาแสดงความประสงค์อยากเรียนวิชานี้และระบุเหตุผลประกอบมา (ผู้ให้สัมภาษณ์ P03, อาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กันยายน 2568)

- มหาวิทยาลัยบูรพามีนักศึกษาเลือกเรียนวิชาของการระหว่างประเทศประมาณ 30 กว่าคนในแต่ละปี อย่างไรก็ตาม นักศึกษาเลือกเรียนกลุ่ม “วิชาเอกเลือกด้านวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” น้อยกว่าที่เรียนวิชาเอกเลือกด้านวิชาการเมืองและการจัดการปกครองท้องถิ่น จากที่เรียนหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิตทั้งหมดประมาณ 100-120 คน (ผู้ให้สัมภาษณ์ P08, อาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 กันยายน 2568)

- มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี สถานะวิชาปรับเปลี่ยนไปตามการปรับปรุงหลักสูตร กล่าวคือเป็นวิชาโทบังคับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในหลักสูตรปี 2559 กลายเป็นวิชาโทเลือกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในหลักสูตรปัจจุบัน 2564 และคาดว่าจะกลับมาเป็นวิชาบังคับเอกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในหลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่ ความนิยมในวิชาของการระหว่างประเทศยังสอดคล้องกับความนิยมของนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีซึ่งเลือกเรียนวิชาโทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมากถึงประมาณ 70 คน มากกว่าที่เลือกเรียนกลุ่มวิชาโทการเมืองและการจัดการปกครองที่ราว 60 คน อีกทั้งแม้วิชานี้จะกำหนดไม่ให้ลงทะเบียนเกิน 50 คน แต่ก็เคยเปิดรับลงทะเบียนสูงสุดถึง 60-80 คน โดยรวมศึกษานอกหลักสูตรด้วย อีกทั้งบางครั้งต้องพิจารณาเปิดวิชานี้ทั้งสองภาคการศึกษา ผู้สอนให้เหตุผลความนิยมในวิชาดังกล่าวจากสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดอุบลราชธานีไว้ว่า “เพราะด้วยสภาพภูมิศาสตร์อุบลติดกับชายแดนของประเทศเพื่อนบ้านด้วย ติดกับลาว แล้วก็ติดกับกัมพูชา ที่มีปัญหากันตรง[อำเภอ]น้ำยันทกัมพูชา” (ผู้ให้สัมภาษณ์ P07, อาจารย์สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568)

⁸ หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี รวมองค์การระหว่างประเทศที่เคยเป็นวิชาเอกบังคับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในหลักสูตรปี 2559 (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2559) มาเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งในวิชาบังคับแขนงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เรียกว่า “ตัวแสดงในการเมืองโลก” ในหลักสูตรปี 2564 (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2564).

กรณีมหาวิทยาลัยส่วนกลางที่เป็นคู่เทียบนั้น วิชาองค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาบังคับที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทั้งในหลักสูตรปี 2561 และปี 2564 (คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564, น. 23, 134) ส่วนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นวิชาประเด็นศึกษาของกลุ่มวิชาเลือกในสาขาการระหว่างประเทศและปรับชื่อวิชาโดยเพิ่มทั้งประเด็นกฎหมายระหว่างประเทศ (international law) และระบอบกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศ (International regime) เข้ามาด้วยกลายเป็นวิชา “กฎหมาย องค์การ และระบอบกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศ” (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2566, น. 18)

นอกจากวิชาองค์การระหว่างประเทศมีสถานะเป็นวิชาบังคับในมหาวิทยาลัยภูมิภาคส่วนใหญ่หรือเป็นวิชาเลือกที่เปิดสอนต่อเนื่องในบางมหาวิทยาลัยภูมิภาคแล้วนั้น การศึกษานี้พบการปรับรูปแบบรายวิชา 2 กรณี ได้แก่ (1) การรวมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของรายวิชาใหม่ และ (2) การรวมกับประเด็นต่าง ๆ โดยยังคงคำไว้ในชื่ออยู่ในกรณีแรก มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ปรับจากวิชา “องค์การระหว่างประเทศ” เป็นวิชา “ตัวแสดงในการเมืองโลก” (Actors in Global Politics) โดยยังคงเป็นวิชาบังคับอยู่ แต่องค์การระหว่างประเทศกลายเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของวิชาใหม่ โดยผู้สอนให้เหตุผลที่อ้างอิงสถิติบัณฑิตส่วนใหญ่ที่จบไปมักไม่ได้ไปสมัครสอบเข้าทำงานกระทรวงการต่างประเทศ แต่มีแนวโน้มไปภาคธุรกิจหรือองค์กรนอกภาครัฐ (non-governmental organisations: NGOs) กล่าวอีกนัยหนึ่ง การปรับวิชานี้ในหลักสูตรปี 2564 คือ การสะท้อนบริบทพื้นที่ชายแดนใต้และเส้นทางอาชีพของบัณฑิตที่หลากหลายยิ่งขึ้น โดยผู้สอนเห็นว่า องค์การระหว่างประเทศ

“...ก็ยังคงสำคัญอยู่ แต่ควรจะเป็นลักษณะ...เริ่มสะท้อนความเป็นคาแรกเตอร์ของที่นี่เพิ่มมากยิ่งขึ้น ด้วยการปรับให้สามารถดึงเอาบริบทโลกเข้ามาเชื่อมกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ เข้ากับบริบทพื้นที่ได้มากยิ่งขึ้น ดังนั้นตัวขององค์การระหว่างประเทศจึงเป็นแค่ actor หนึ่งในรายวิชาที่ชื่อว่า “Actors in Global Politics” (ผู้ให้สัมภาษณ์ P10, อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 กันยายน 2568)

กรณีที่สอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นคู่เทียบในการศึกษานี้ตัดสินใจรวมวิชาองค์การระหว่างประเทศกับวิชากฎหมายระหว่างประเทศที่แต่เดิมต่างเป็นวิชาบังคับเข้าด้วยกันและกลายเป็นวิชาเลือกเนื่องจากเผชิญข้อจำกัดจากการที่ผู้สอนคนหนึ่งเสียชีวิตและอีกคนเกษียณอายุไป และต้องการลดจำนวนหน่วยกิตของหลักสูตรลง อีกทั้งมองว่าทั้งเรื่ององค์การระหว่างประเทศและกฎหมายระหว่างประเทศเกี่ยวพันกันแบบ “คนละเรื่องเดียวกัน” ซึ่งส่วนหนึ่งก็มาจากประสบการณ์ของผู้สอนคนดังกล่าวตอนไปศึกษาต่อระดับปริญญาเอกที่สหรัฐฯ และเรียนเกี่ยวกับองค์การระหว่างประเทศกับผู้สอนที่เป็นนักกฎหมาย⁹

⁹ ผู้สอนอธิบายเพิ่มเติมว่า ในการเรียนรู้เกี่ยวกับองค์การระหว่างประเทศในระดับปริญญาเอกที่สหรัฐอเมริกา เป็นความ “พยายามอธิบายองค์การระหว่างประเทศในลักษณะของ legalisation หรือตัว nature ขององค์การว่ามัน centralise, decentralise อย่างไร มัน effectiveness based on legal standard อย่างไร และ regime แต่ละประเภทนั้นมันมีระดับของ legalisation อย่างไร” ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า การอิงแนวคิด legalisation นี้จะมาจากงานของกลุ่มนักวิชาการอเมริกันใน Goldstein et al. (2001)

ว่าการรวมวิชานี้ก็มีปัญหาที่การทับซ้อนของทั้งสองเรื่องทำให้นักศึกษาเกิดความสับสน และไม่ได้เนื้อหากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมืองหรือกฎหมายทะเลชัดเจน (ผู้ให้สัมภาษณ์ P13, อาจารย์สาขาวิชาการระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568)

ในเรื่องการจัดลำดับวิชาขององค์การระหว่างประเทศตามชั้นปีนั้น มหาวิทยาลัยภูมิภาคจัดการแตกต่างกันไป โดยมีทั้งที่กำหนดเป็นวิชาพื้นฐานซึ่งเรียนในชั้นปีที่ 2 หรือเป็นวิชาขั้นสูงหรือวิชาเลือกที่เรียนในชั้นปีที่ 3 แนวทางที่พบโดยส่วนใหญ่ คือ การจัดวิชาขององค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาบังคับในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 หลังจากเรียนวิชา “ความรู้เบื้องต้นทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” แล้ว ต่อมาเรียนพร้อมหรือหลังวิชา “ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” เพื่อสร้างลำดับการเรียนรู้จากพื้นฐานสู่การประยุกต์ในมหาวิทยาลัยภูมิภาคจำนวน 4 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น เฉพาะมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่จัดองค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาขั้นสูงในชั้นปีที่ 3 เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้พื้นฐานจากวิชาเฉพาะมาเพียงพอก่อน นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยหลายแห่งมีแนวคิดที่จะขยับลำดับการเรียนวิชาขององค์การระหว่างประเทศเร็วขึ้นหรือช้าลงเพื่อให้สอดคล้องกับลำดับการเรียนรู้ในหลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่มากยิ่งขึ้น

ในบรรดามหาวิทยาลัยภูมิภาคที่กำหนดให้เรียนเกี่ยวกับองค์การระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี จะกำหนดให้เรียนวิชานี้เร็วสุด หลังจากนักศึกษาเรียนวิชาทฤษฎีและการเมืองโลกมาในภาคการศึกษาที่ 1 แล้วจะเรียนเกี่ยวกับองค์การระหว่างประเทศในวิชาตัวแสดงในการเมืองโลกในภาคการศึกษาที่ 2 พร้อมกับวิชาประวัติศาสตร์และการเมืองโลก โดยผู้สอนมีแนวคิดที่จะย้ายขึ้นมาเร็วขึ้นเป็นภาคการศึกษาที่ 1 ซึ่งโดยนัยจะกลายเป็นวิชาพื้นฐานในหลักสูตรปรับปรุงใหม่ ผู้สอนให้เหตุผลไว้อย่างน่าสนใจว่าเป็นความพยายามของคณะที่ต้องการเชื่อมสาขาการเมืองการปกครองกับสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเข้าด้วยกันไม่ว่าจะเลือกความเชี่ยวชาญไปทางใดก็ต้องรู้เรื่องในอีกด้านหนึ่งด้วย (ผู้ให้สัมภาษณ์ P10, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 กันยายน 2568)

ส่วนมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์กำหนดให้เรียนในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 ซึ่งผู้สอนเห็นว่าวิชาขององค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาแรก ๆ ของสาขา หลังจากนักศึกษาเรียนหลักพื้นฐานทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหรือชื่อเดิมคือมนทัศน์สำคัญทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 1 และวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 1 มาแล้ว อีกทั้งเห็นว่า วิชาขององค์การระหว่างประเทศไม่ได้ยากหรือซับซ้อนเกินไป เชื่อมต่อจากวิชาพื้นฐานได้ง่ายและช่วยให้เห็นภาพรวมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพียงแต่ศึกษาลงลึกกว่าวิชาหลักพื้นฐานทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P11, อาจารย์ประจำสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สำนักวิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 16 กันยายน 2568)

ในขณะที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยขอนแก่นกำหนดให้เรียนวิชาขององค์การระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 2 แม้รหัสวิชาหรือในแผนการศึกษากำหนดเป็นวิชาชั้นปีที่ 3 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่กำหนดรหัสวิชาขององค์การระหว่างประเทศเป็นเลข 3 ซึ่งควรเป็นวิชาเรียนในชั้นปีที่ 3 แต่ตามแผนการศึกษาหลักสูตรปัจจุบันปี 2566 กำหนดให้นักศึกษาเรียนในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2566) โดยผู้สอนเห็นว่าหากนักศึกษาเรียนทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาก่อนจะช่วยให้เข้าใจ

องค์การระหว่างประเทศได้มากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อคำนึงถึงรหัสวิชาขององค์การระหว่างประเทศที่สูงกว่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทางหลักสูตรตั้งใจให้ระบบการเรียนรู้เป็นไปตามขั้นตอน (ผู้ให้สัมภาษณ์ P01, อาจารย์ประจำสำนักวิชาการระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 สิงหาคม 2568) ส่วนมหาวิทยาลัยขอนแก่นแม้กำหนดในแผนการศึกษาเป็นวิชาบังคับชั้นปีที่ 3 (ดู “What Your Study ?” ใน วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2568) แต่ผู้สอนให้ข้อมูลตรงกันว่านักศึกษาเรียนตั้งแต่ชั้นปีที่ 2 โดยเรียนวิชา “World Geography” (ภูมิศาสตร์โลก) มาก่อน แต่อาจเรียนวิชาวิชา International Organisations (องค์การระหว่างประเทศ) พร้อมกับวิชา “Introduction to International Affairs” (ความรู้เบื้องต้นทางการระหว่างประเทศ) และวิชา “International Relations Theory” (ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ) (ผู้ให้สัมภาษณ์ P05, อาจารย์ประจำหลักสูตรการระหว่างประเทศ วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P06, อาจารย์ประจำหลักสูตรการระหว่างประเทศ วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568)

มหาวิทยาลัยภูมิภาคที่แตกต่างออกไป คือ มหาวิทยาลัยมหาสารคามที่กำหนดเป็นวิชาชั้นสูงให้นักศึกษาเรียนในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1 พร้อมกับวิชาความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทย โดยที่นักศึกษาต้องมีความรู้พื้นฐานหลายวิชามาก่อนทั้งวิชาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและวิชากฎหมายระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 1 แนวคิดและทฤษฎีพื้นฐานในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในวิชาแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และวิชามหาอำนาจกับการเมืองระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 (วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2564, น. 22-23) ซึ่งผู้สอนเห็นว่าช่วยให้เข้าใจภาพรวม กระบวนการ และโดยเฉพาะสนธิสัญญาที่เกี่ยวข้องกับองค์การระหว่างประเทศ

“เราคิดว่าถ้านิสิตเรียนเรื่องของประวัติความเป็นมาต่าง ๆ คือ พุดง่าย ๆ รู้ story แล้วก็รู้เรื่องของแนวคิดบ้าง วิชาทฤษฎี แล้วก็กฎหมายก็เหมือนกับที่เราู้กันว่าองค์การระหว่างประเทศกับกฎหมายจริง ๆ มันมักจะควบคู่กัน อันนี้ก็เรียนพื้นฐานทางกฎหมายมาก่อน พอมาถึงองค์การระหว่างประเทศจะได้เข้าใจว่าสนธิสัญญาคืออะไร กระบวนการอะไร พอมาถึงวิชานี้ก็จะเห็นภาพดีขึ้น” (ผู้ให้สัมภาษณ์ P04, อาจารย์วิชาเอกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สังกัดวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 กันยายน 2568)

สำหรับมหาวิทยาลัยส่วนกลางที่เป็นคู่เทียบอย่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น จัดวิชาองค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาชั้นสูงเช่นเดียวกัน ซึ่งต้องการให้ผู้เรียนมีความรู้พื้นฐานจากบางวิชามาก่อน ในหลักสูตรปัจจุบันกำหนดให้เรียนในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1 พร้อมกับวิชาการเมืองระหว่างประเทศ: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา แต่ผู้สอนมีความคิดที่จะขยับวิชาไปอยู่ภาคการศึกษาที่ 2 ในการปรับปรุงหลักสูตรครั้งถัดไป เพื่อให้นักศึกษาได้เรียนทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาก่อน (ผู้ให้สัมภาษณ์ P14, อาจารย์ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, การสื่อสาร

ส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568) ซึ่งในหลักสูตรปี 2569 จัดให้เรียนวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 กฎหมายระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1 และวิชาองค์การระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 2 (คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2569, น. 36-37)

ส่วนมหาวิทยาลัยภูมิภาคอีก 3 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยนเรศวร และมหาวิทยาลัยบูรพา กำหนดวิชาองค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาเลือกและให้เรียนในชั้นปีที่ 3 เนื่องจากมหาวิทยาลัยกำหนดให้เรียนวิชาศึกษาทั่วไปหลายวิชาในชั้นปีที่ 1 และ 2 รวมทั้งวิชาเฉพาะหรือวิชาแกน รัฐศาสตร์ก่อน มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีแม้จะกำหนดวิชาองค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาโทเลือก ซึ่งนักศึกษาจะเริ่มเรียนได้ในชั้นปีที่ 3 เนื่องจากต้องเก็บวิชาพื้นฐานวิชาชีพ เช่น ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และวิชาชีพบังคับก่อนลงวิชาโท (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2564) แต่นักศึกษานอกคณะ เช่น จากคณะศิลปศาสตร์เรียนได้ตั้งแต่ชั้นปีที่ 2 หลังเรียนวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศซึ่งเป็นวิชาที่ต้องเรียนมาก่อนแล้ว (ผู้ให้สัมภาษณ์ P07, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568)

ด้านมหาวิทยาลัยนเรศวรให้เรียนวิชาเลือกอย่างวิชาสถาบันและองค์การระหว่างประเทศได้ในชั้นปีที่ 3 ตั้งแต่ภาคการศึกษาที่ 1 โดยก่อนหน้านี้ นักศึกษาเรียนวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเบื้องต้นในชั้นปีที่ 1 ภาคการศึกษาที่ 2 เศรษฐกิจการเมืองโลกในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 รวมทั้งวิชาพื้นฐาน/พื้นฐานวิชาชีพ และวิชาเฉพาะบังคับหลายวิชาก่อน (ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2565) ผู้สอนให้ข้อสังเกตว่านักศึกษาเลือกลงวิชาสถาบันและองค์การระหว่างประเทศทุกปีทั้งที่เป็นวิชาเลือก “แสดงว่ารายวิชานี้เด็กเขามองว่ามันยังมีความสำคัญ และเขายังเห็นตัวแสดงประเภทองค์การระหว่างประเทศอยู่ ก็เลยดึงดูดให้เขามาเรียน แล้วอาจจะเพราะว่าเสียงลือเสียงเล่าอ้างว่ารายวิชานี้มันเรียนไม่ยากมากจนเกินไปถ้าเทียบกับรายวิชาอื่นที่อาจจะซับซ้อนในแง่ของทฤษฎี” ซึ่งผู้สอนกล่าวเปรียบเทียบกับวิชาทฤษฎีทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เป็นวิชาเลือก และวิชาเศรษฐกิจการเมืองโลกที่เป็นวิชาบังคับ ในขณะที่ประเมินการมองของนักศึกษาว่า “องค์การระหว่างประเทศดูคงคาบเกี่ยวกันมาเรียน เขาก็มาดูหลักสูตร เขาขอดู course syllabus มีมานั่งข้อปอากิตย์แรกด้วยเรียนอะไรยังไง โอเคอย่างนี้หนูลอยกลาง” (ผู้ให้สัมภาษณ์ P03, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กันยายน 2568)

ส่วนมหาวิทยาลัยบูรพากำหนดในแผนการศึกษาให้นักศึกษาเรียนวิชาเอกเลือกอย่างวิชาองค์การระหว่างประเทศได้ตั้งแต่ชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1 เช่นกัน (คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 2564)

ส่วนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยส่วนกลางคู่เทียบกำหนดวิชาองค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาเลือกให้เรียนในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 หรือชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1 โดยจัดเป็นวิชารหัสชั้นปี 2 และกำหนดวิชาบังคับก่อน คือ สอบได้วิชาความรู้เบื้องต้นทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเท่านั้น (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2566)

โดยรวมแล้ว วิชาองค์การระหว่างประเทศมีสถานะเป็นวิชาสำคัญของการเรียนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคของไทย โดยทั้ง 8 แห่งเปิดสอนวิชา “องค์การระหว่างประเทศ” ครบถ้วน แต่กำหนดสถานะวิชาต่างกัน 3 รูปแบบหลัก ได้แก่ อยู่ในหลักสูตรเฉพาะ วิชาเอก หรือวิชาเลือก

โดยในกลุ่มที่เป็นสาขาเฉพาะหรือวิชาเอกมักกำหนดเป็นวิชาบังคับ และเปิดสอนต่อเนื่อง ส่วนกลุ่มที่เป็นวิชาเลือกก็เปิดสอนต่อเนื่องและมีผู้เรียนมากพอควร ด้านแนวโน้มการจัดรายวิชาอยู่ในชั้นปีที่ 2 หลังวิชาพื้นฐาน และทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่ก็มีบางมหาวิทยาลัยที่กำหนดเป็นวิชาชั้นสูงชั้นปีที่ 3 เช่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม นอกจากนี้ยังพบการปรับรูปแบบรายวิชาให้สอดคล้องกับบริบทสถาบัน และเส้นทางอาชีพของผู้เรียน เช่น การขยายมุมมองเป็นวิชา “ตัวแสดงในการเมืองโลก” ของมหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

เมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยส่วนกลาง แม้จะมีการสอนวิชาขององค์การระหว่างประเทศต่อเนื่องเหมือนกัน แต่มีความต่างที่สำคัญ คือ มหาวิทยาลัยส่วนกลางจัดวิชาขององค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาชั้นสูง เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำหนดเป็นวิชาที่เรียนในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1 หรือรวมเข้ากับกฎหมายระหว่างประเทศและระบอบกฎหมายระหว่างประเทศและจัดเป็นวิชาเลือก เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่วนมหาวิทยาลัยภูมิภาคมีแนวโน้มจัดวิชาขององค์การระหว่างประเทศให้เรียนเร็วกว่าเป็นชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 โดยเฉพาะเมื่ออยู่ในหลักสูตรเฉพาะหรือวิชาเอก อันสะท้อนว่า มหาวิทยาลัยภูมิภาคใช้วิชาขององค์การระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือวางรากฐานการมองสถาบันระหว่างประเทศตั้งแต่ต้น ขณะที่มหาวิทยาลัยส่วนกลางมักเน้นการบูรณาการเชิงเนื้อหาในระดับสูง

4. มิติที่ 2: ทฤษฎีที่สอนในรายวิชา

หลักสูตรต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยภูมิภาคในการศึกษานี้ มีแนวโน้มจัดวางรายวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้เป็นพื้นฐานก่อนการเรียนวิชาขององค์การระหว่างประเทศ จากตารางที่ 9 จะเห็นได้ว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาค 6 แห่งจากทั้งหมด 8 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี กำหนดให้เรียนวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก่อนวิชาขององค์การระหว่างประเทศ แม้อาจกำหนดภาคการศึกษาเร็วช้าแตกต่างกันไปและบางแห่งไม่ได้กำหนดวิชาทฤษฎีฯ เป็นวิชาบังคับ โดยมากกำหนดไว้ในชั้นปีที่ 2 และให้เรียนวิชาขององค์การระหว่างประเทศตามมาภายในปีเดียวกัน หรือภาคการศึกษาถัดไป ส่วนอีก 2 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยขอนแก่นซึ่งกำหนดวิชาขององค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาบังคับและมหาวิทยาลัยนครราชสีมากำหนดเป็นวิชาเลือกให้เรียนวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและวิชาขององค์การระหว่างประเทศในภาคการศึกษาเดียวกัน

สำหรับการกำหนดภาคการศึกษาในกลุ่มมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ทั้ง 6 แห่งที่ให้เรียนวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก่อนวิชาขององค์การระหว่างประเทศ เรียงลำดับได้ดังนี้

- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่กำหนดให้เรียนวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเร็วกว่ามหาวิทยาลัยอื่น ตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 ภาคการศึกษาที่ 2 และเรียนวิชาขององค์การระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2
- มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์เรียนวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 1 และเรียนวิชาขององค์การระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 เช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีกำหนดให้เรียนวิชาทฤษฎีและการเมืองโลกในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 1 และเรียนวิชาตัวแสดงในการเมืองโลกในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2

- มหาวิทยาลัยมหาสารคามกำหนดให้เรียนวิชาแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 และวิชาองค์การระหว่างประเทศในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1 เช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยบูรพาที่กำหนดให้เรียนวิชาการเมืองระหว่างประเทศ: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา เป็นวิชาเอกเลือกได้ในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 2 และวิชาองค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาเอกเลือก ในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1

- มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีกำหนดให้เรียนวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เป็นวิชาโท บังคับในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1 และวิชาองค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาโทเลือกในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 2

ส่วนมหาวิทยาลัยภูมิภาคอีก 2 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น กำหนดให้เรียนวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและวิชาองค์การระหว่างประเทศที่เป็นวิชาบังคับพร้อมกันในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 1 ขณะที่มหาวิทยาลัยนเรศวรกำหนดให้เรียนวิชาทฤษฎีทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และวิชาสถาบันและองค์การระหว่างประเทศที่เป็นวิชาเลือกทั้งสองวิชาพร้อมกันในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1

สำหรับมหาวิทยาลัยส่วนกลางที่เป็นคู่เทียบอย่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำหนดให้เรียนวิชาการเมืองระหว่างประเทศ: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา และวิชาองค์การระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นวิชาบังคับ สาขาทั้งสองวิชาในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1 ด้านมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แม้จะกำหนดให้เรียนวิชาการเมืองระหว่างประเทศ: ทฤษฎีและกรณีศึกษาในชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาที่ 1 แต่นักศึกษาจะเริ่มเรียนวิชากฎหมาย องค์การและระบอบระหว่างประเทศเป็นวิชาเลือกในสาขาได้ในชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาที่ 1

โดยนัยแล้ว มหาวิทยาลัยภูมิภาคมักให้พื้นฐานทางทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และเชื่อมโยงไปสู่วิชาองค์การระหว่างประเทศเร็วกว่ามหาวิทยาลัยส่วนกลาง

ตารางที่ 9: รายวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจนถึงภาคการศึกษาที่เรียนวิชาองค์การระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยที่ใช้เป็นกรณีศึกษา

มหาวิทยาลัย	ชั้นปี/ภาคการศึกษา					
	1/1	1/2	2/1	2/2	3/1	3/2
เชียงใหม่		ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (เอกบังคับ)	ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (เอกบังคับ)	องค์การระหว่างประเทศ (เอกบังคับ)		
วลัยลักษณ์		หลักพื้นฐานทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (พื้นฐานทางรัฐศาสตร์)	ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (บังคับ)	องค์การระหว่างประเทศ (บังคับ) การทูตและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง (บังคับ) เศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศ (บังคับ)		
สงขลา นครินทร์ วิทยาเขต ปัตตานี			ทฤษฎีและการเมืองโลก (บังคับแขนงวิชา)	ตัวแสดงในการเมืองโลก (บังคับแขนงวิชา) ประวัติศาสตร์ในการเมืองโลก (บังคับแขนงวิชา)		
มหาสารคาม		ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเบื้องต้น (แกน)	ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (เอกบังคับ) กฎหมายระหว่างประเทศ (เอกบังคับ)	แนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (เอกบังคับ) มหาอำนาจกับการเมืองระหว่างประเทศ (เอกบังคับ)	องค์การระหว่างประเทศ (เอกบังคับ) วิทยาระเบียบวิธีวิจัยสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (เอกบังคับ) ความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทย (เอกบังคับ)	
ขอนแก่น		World Geography Introduction to International Affairs	International Relations Theory International Organizations Contemporary World History			
บูรพา	ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (แกน)			การเมืองระหว่างประเทศ: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา (เอกเลือก)	องค์การระหว่างประเทศ (เอกเลือก)	

มหาวิทยาลัย	ชั้นปี/ภาคการศึกษา					
	1/1	1/2	2/1	2/2	3/1	3/2
นครสวรรค์		ความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศ เบื้องต้น (บังคับ)		เศรษฐกิจการเมือง โลก (บังคับ)	สถาบันและ องค์การระหว่าง ประเทศ (เลือก) ทฤษฎีทางความ สัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ (เลือก)	
อุบลราชธานี			ความรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับความ สัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ (พื้นฐานวิชาชีพ)		ทฤษฎีความ สัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ (โทบังคับ)	องค์การระหว่าง ประเทศ (โทเลือก)
จุฬาลงกรณ์ (คูเทียบ)			ความรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับความ สัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ (บังคับคณะ)	การต่างประเทศ ของไทยใน การเมืองโลกสมัย ใหม่ (บังคับคณะ) การเมืองระหว่าง ประเทศใน ศตวรรษที่ 19 และ 20 (บังคับสาขา)	การเมืองระหว่าง ประเทศ: ทฤษฎี และแนวทางการ ศึกษา (บังคับ สาขา) องค์การระหว่าง ประเทศ (บังคับ สาขา) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน การเมืองโลก (บังคับสาขา)	

ที่มา: รวบรวมโดยผู้วิจัย

ในเรื่องเหตุผลของการสอนวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ต้องมาก่อนหรือคู่กับวิชาองค์การระหว่างประเทศ ผู้สอนในมหาวิทยาลัยภูมิภาคต่างสะท้อนถึงความสำคัญของทฤษฎีในการสอนวิชาองค์การระหว่างประเทศใน 3 มิติหลัก ได้แก่ กรอบคิดวิเคราะห์ เครื่องมือการฝึกคิด และพื้นที่ถกเถียงเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่

ประการแรก ทฤษฎีช่วยให้นักศึกษามี “กรอบความคิดในการวิเคราะห์” บทบาทและประสิทธิภาพขององค์การระหว่างประเทศ ช่วยให้เห็นภาพองค์การระหว่างประเทศในมุมต่าง ๆ ไม่ติดอยู่กับข้อเท็จจริงที่กระจัดกระจาย ตัวอย่างเช่น ผู้สอนในมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์เห็นว่า “ทฤษฎีจะทำให้เราเห็นภาพขององค์การระหว่างประเทศที่จะมาวิเคราะห์บทบาทได้หลากหลายมากขึ้น” (ผู้ให้สัมภาษณ์ P11, การสื่อสารส่วนบุคคล, 16 กันยายน 2568) ขณะที่ผู้สอนในมหาวิทยาลัยนเรศวรที่มุ่งการสอนแบบเน้นทฤษฎี (theory-oriented) กล่าวว่า การรู้ทฤษฎีทำให้นักศึกษาวิเคราะห์ได้ง่ายขึ้น (ผู้ให้สัมภาษณ์ P03, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กันยายน 2568) ในทำนองเดียวกัน ผู้สอนชาวต่างชาติในมหาวิทยาลัยขอนแก่น เน้นการสอนภาคทฤษฎีกับภาคปฏิบัติสลับกันไปมาตลอดวิชา และเชื่อมโยงกับวิชาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอื่น ๆ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P06, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568) ส่วนผู้สอนในมหาวิทยาลัยมหาสารคามชี้ว่าการเรียนวิชาแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและวิชากฎหมายระหว่าง

ประเทศเป็นพื้นฐานที่ช่วยให้นักศึกษามองเห็นภาพรวมและกระบวนการทำงานขององค์การระหว่างประเทศ ได้ดีขึ้น (ผู้ให้สัมภาษณ์ P04, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 กันยายน 2568)

ประการที่สอง การเรียนทฤษฎีมีบทบาทสำคัญในการฝึกให้นักศึกษาคิดวิเคราะห์ เพราะทฤษฎี ช่วยสร้างกรอบในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเชิงเหตุผล และเชื่อมโยง แนวคิดกับสถานการณ์จริงได้ ในทางตรงข้าม หากมีพื้นฐานทางทฤษฎีไม่เพียงพอ นักศึกษามักจะอาศัย การจดจำข้อเท็จจริงหรือกรณีศึกษาแบบแยกส่วน ซึ่งนำไปสู่การ “เข้าใจแบบท่องจำ” ในการเรียนวิชา องค์การระหว่างประเทศดังที่ผู้สอนในมหาวิทยาลัยนเรศวรตั้งข้อสังเกตไว้ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P03, การสื่อสาร ส่วนบุคคล, 3 กันยายน 2568) ส่งผลให้นักศึกษาไม่สามารถคิดเชื่อมโยงแนวคิดกับสถานการณ์จริงได้อย่าง มีเหตุผลและลึกซึ้ง

ประการที่สาม การถกเถียงกันทางทฤษฎีมีส่วนสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในสาขา ซึ่งผู้สอนในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ให้ความเห็นว่า ช่วยให้เกิดการทบทวนข้อจำกัดของแนวคิดทฤษฎีเดิม ที่ไม่สามารถใช้อธิบายสถานการณ์ได้และปรับปรุงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง (ผู้ให้สัมภาษณ์ P02, อาจารย์ประจำสำนักวิชาการระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 สิงหาคม 2568) เมื่อเกิดการวิพากษ์ข้อจำกัดของทฤษฎีเช่นนี้ผู้สอน ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นเห็นว่า ย่อมเปิดทางในการนำแนวทางการศึกษาที่แตกต่างกันมาประยุกต์ใช้เพื่อ ทำความเข้าใจสถานการณ์เฉพาะต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้น (ผู้ให้สัมภาษณ์ P06, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568) ตลอดจนเปิดทางไปสู่การปรับใช้หรือผสมผสานแนวคิดใหม่กับบริบทเฉพาะของท้องถิ่นได้

ชั่วโมงสอนทฤษฎีในรายวิชาการระหว่างประเทศ โดยภาพรวมแล้ว ใช้เวลาช่วงต้น ๆ ของวิชา ประมาณ 3-9 ชั่วโมง หรือราว 1-3 สัปดาห์ จากการเรียน 15 สัปดาห์ แต่โดยมาตรฐานจะอยู่ที่ 6 ชั่วโมง หรือ 2 สัปดาห์ และมีการสอดแทรกทฤษฎีในหัวข้อถัดไปเพื่อย้ำกรอบคิด ซึ่งพบมากในมหาวิทยาลัยภูมิภาค หลายแห่ง โดยมีบางแห่งที่อาจกำหนดการสอนส่วนทฤษฎีใน 6 ชั่วโมงนี้ผสมผสานกับเรื่องอื่น เช่น มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีสอนทฤษฎีเพิ่ม 3 ชั่วโมงใน 1 สัปดาห์แล้วมาทวนย้ำอีกชั่วโมงถึงชั่วโมงครึ่ง รวมเป็นประมาณ 4 ชั่วโมงถึง 4 ชั่วโมงครึ่ง และใช้เวลาส่วนที่เหลือกล่าวถึงกฎหมายระหว่างประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับองค์การระหว่างประเทศซึ่งก็จะรวมกันครบ 6 ชั่วโมงสำหรับ 2 สัปดาห์ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P07, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568) ส่วนผู้สอนในมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์เห็นว่า การอธิบายในเชิงทฤษฎี เพียงอย่างเดียวอาจจะสั้นไป จึงต้องยกตัวอย่างองค์การระหว่างประเทศประกอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจ แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ มากขึ้น (ผู้ให้สัมภาษณ์ P11, การสื่อสารส่วนบุคคล, 16 กันยายน 2568)

นอกจากการสอนทฤษฎีในวิชาการระหว่างประเทศตามแบบมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ ยังมี มหาวิทยาลัยที่สอนทฤษฎีอีก 2 แบบ ได้แก่ แบบ “เข้มทฤษฎี” และ “ย่อทฤษฎี” มหาวิทยาลัยภูมิภาค ที่ “เข้มทฤษฎี” คือ มหาวิทยาลัยนเรศวร กำหนดจำนวนชั่วโมงสอนทฤษฎีไว้ 9 ชั่วโมงสำหรับ 3 สัปดาห์ รวมทั้งสอดแทรกทฤษฎีไว้ในเนื้อหาส่วนต่าง ๆ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P03, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กันยายน 2568) และมหาวิทยาลัยที่อาจเรียกได้ว่า “ย่อทฤษฎี” ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขต ปัตตานี ที่สอนองค์การระหว่างประเทศเป็นส่วนหนึ่งในวิชาตัวแสดงในการเมืองโลก โดยกล่าวถึงแนวคิด ทฤษฎีอย่างภูมิภาควิวัตน์ (Regionalisation) ไม่ถึง 1 ชั่วโมงในชั่วโมงเรียนสัปดาห์แรกในส่วนองค์การ ระหว่างประเทศ รวมทั้งหมด 9 ชั่วโมงตลอด 3 สัปดาห์ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P10, การสื่อสารส่วนบุคคล,

9 กันยายน 2568) มหาวิทยาลัยส่วนกลางที่เป็นคู่เทียบอย่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำหนดการสอน ทฤษฎีไว้เพียง 3 ชั่วโมง โดยให้ภาพรวมของแนวคิดหลักในมุมมองทางทฤษฎีว่า “องค์การระหว่างประเทศ เป็นอย่างไรในสายตาทฤษฎี” โดยเน้นอธิบายว่ามุมมองทางทฤษฎีดังกล่าวเป็นอย่างไรโดยย่อและมอง องค์การระหว่างประเทศอย่างไร ผู้สอนให้เหตุผลที่จำกัดชั่วโมงในการสอนไว้ว่า “เนื่องจากเนื้อหามันเยอะ มาก (...) เวลาไม่พอจริง ๆ เนื่องจากว่าไม่แน่ใจเนื้อหาจะไม่ครบตามสิ่งที่ควรจะรู้ในองค์การที่หลัง” (ผู้ให้สัมภาษณ์ P14, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568)

ทฤษฎีหลัก ๆ ที่สอนในวิชาองค์การระหว่างประเทศของมหาวิทยาลัยภูมิภาคจะเน้นให้ความสำคัญ แต่ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหลัก 2 ทฤษฎี ได้แก่ เสรีนิยม (Liberalism) โดยเฉพาะสถาบันนิยม แบบเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal Institutionalism) และสังคมนิยม (Realism) รวมทั้งสังคมนิยมใหม่ (Neorealism) ในการสอนเสรีนิยมนั้นอาจรวมถึงทฤษฎีบูรณาการ (Integration Theories) เช่น การกึ่งนิยม (Functionalism) การกึ่งนิยมใหม่ (Neofunctionalism) รัฐบาลสัมพันธ์นิยม (Intergovernmentalism) (ผู้ให้สัมภาษณ์ P04, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P07, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P08, การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P11, การสื่อสาร ส่วนบุคคล, 16 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P14, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568) รวมไปถึง แนวคิดการอภิบาลระดับโลกหรือที่เรียกกันว่า “โลกาภิบาล” (Global Governance) (ผู้ให้สัมภาษณ์ P08, การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P11, การสื่อสารส่วนบุคคล, 16 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P14, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568) อย่างไรก็ตาม ผู้สอนบางมหาวิทยาลัย ภูมิภาคอาจจะไม่ได้สอนหรือเพียงกล่าวถึงสังคมนิยมเล็กน้อยโดยมองว่าเป็นทฤษฎีที่ไม่ได้ระบุถึงความร่วมมือ ระหว่างประเทศและมององค์การระหว่างประเทศเป็นเพียงเครื่องมือของมหาอำนาจ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P07, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P14, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568)

ส่วนทฤษฎีที่นิยมน้อยลงมาในการสอนบางมหาวิทยาลัย ได้แก่ ประดิษฐ์กรรมทางสังคม (Constructivism) (ผู้ให้สัมภาษณ์ P05, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P06, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P11, การสื่อสารส่วนบุคคล, 16 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P13, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P14, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568) ลัทธิมาร์กซิสม์ (Marxism) และทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theories) ซึ่งรวมถึงแนวคิด หลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) สตรีนิยม (Feminism) (ผู้ให้สัมภาษณ์ P05, การสื่อสาร ส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P11, การสื่อสารส่วนบุคคล, 16 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P13, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P14, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568) ส่วนทฤษฎีอื่น ๆ ที่อาจารย์ผู้สอนบางมหาวิทยาลัยสอนเพิ่มเติมนอกเหนือจาก ทฤษฎีหลัก ๆ ได้แก่ ทฤษฎีเกม (Game Theory) (มหาวิทยาลัยนเรศวร) (ผู้ให้สัมภาษณ์ P03, การสื่อสาร ส่วนบุคคล, 3 กันยายน 2568) สังคมระหว่างประเทศ (International Society) (มหาวิทยาลัยบูรพา) (ผู้ให้สัมภาษณ์ P08, การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 กันยายน 2568) และอุดมคตินิยม (Idealism) (มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี) (ผู้ให้สัมภาษณ์ P10, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 กันยายน 2568)

เป็นที่น่าสังเกตว่า มหาวิทยาลัยภูมิภาคให้ความสำคัญกับทฤษฎีเสรีนิยมและทฤษฎีบูรณาการ เป็นหลัก ตามมาด้วยสังคมนิยม และทฤษฎีต่าง ๆ แต่ทฤษฎีประดิษฐ์กรรมทางสังคมที่น่าจะเปิดทางให้กับ

การเชื่อมโยงบรรทัดฐานระหว่างประเทศกับการปรับหรือตีความของท้องถิ่นต่อบรรทัดฐานนั้นยังไม่มีเป็นที่นิยมในหลายมหาวิทยาลัยมากนัก เมื่อเทียบมหาวิทยาลัยส่วนกลางที่สอนทฤษฎีหลากหลายกว่า

เพื่อให้เข้าใจภาพการสอนวิชาการระหว่างประเทศของมหาวิทยาลัยภูมิภาค งานวิจัยนี้จึงเสนอการเปรียบเทียบกับตำราสากลร่วมสมัยที่เลือกมา 7 เล่มซึ่งตีพิมพ์เมื่อไม่นานมานี้ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2023–2026 และไม่ใช่หนังสือรวมบทความที่มีบรรณาธิการ (ดูตารางที่ 10)

จุดที่สอดคล้องกัน คือ ทฤษฎีที่เป็น 2 กลุ่มหลักในตำราเหล่านี้ ได้แก่ กลุ่มแรก เสรีนิยมซึ่งรวมถึงสถาบันนิยมแบบเสรีนิยมใหม่และทฤษฎีบูรณาการอย่างการกึ่งนิยม การกึ่งนิยมใหม่ และกลุ่มที่สอง สังคมนิยมซึ่งรวมถึงสังคมนิยมใหม่

ช่องว่างสำคัญมี 2 ประการ ประการแรก ทฤษฎีประดิษฐ์กรรมทางสังคมเป็นที่ระบุถึงในตำราทุกเล่ม แต่จากการสัมภาษณ์ผู้สอนในมหาวิทยาลัยภูมิภาคของไทยดูจะยังไม่เน้นสอนทฤษฎีนี้กันมากนัก มีผู้สอนในบางมหาวิทยาลัยภูมิภาคที่ระบุถึง เช่น มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ส่วนผู้สอนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสะท้อนความสำคัญของทฤษฎีนี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า เปิดโอกาสให้ศึกษาว่าบรรทัดฐานที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์การระหว่างประเทศกับรัฐ ส่งผลกำหนดองค์การระหว่างประเทศได้ และการปรับบรรทัดฐานใหม่ ๆ ให้เข้ากับบริบทท้องถิ่น (Localised) ทำให้ตัวแสดงมีความเป็นเอกเทศที่จะพิจารณาความสอดคล้องระหว่างบรรทัดฐานท้องถิ่นกับสิ่งที่เข้ามาใหม่ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P14, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568) ประการที่สอง ทฤษฎีตัวการ-ตัวแทน (Principal-Agent Theory) เป็นทฤษฎีโดดเด่นในตำราหลายเล่ม แต่จากการสัมภาษณ์ไม่มีผู้สอนระบุถึงทฤษฎีดังกล่าว จึงอาจตีความได้ว่ายังไม่มีกรนำมาสอนเป็นทฤษฎีสำคัญในวิชาการระหว่างประเทศของไทย

แนวโน้มการบูรณาการกฎหมายระหว่างประเทศและทฤษฎีระบอบกฎเกณฑ์ (Regime Theory) เข้ามาในวิชาการระหว่างประเทศสอดคล้องกับแนวโน้มในบางมหาวิทยาลัยภูมิภาค เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น (ผู้ให้สัมภาษณ์ P05, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P06, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568) และโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยคู่เทียบอย่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ตั้งเป็นชื่อวิชา “กฎหมาย องค์การและระบอบระหว่างประเทศ” (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2566) ในส่วนทฤษฎีระบอบกฎเกณฑ์พบการอภิปรายอยู่ในตำราภาษาอังกฤษ 4 เล่ม (Barkin, 2023; Gutner, 2024; Hurd, 2024; Karns et al., 2024) จาก 7 เล่ม นอกจากนี้ 2 มหาวิทยาลัยข้างต้นแล้ว ในส่วนกฎหมายระหว่างประเทศยังมีมหาวิทยาลัยมหาสารคามและมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีที่เน้นในการสอนเช่นเดียวกัน (ผู้ให้สัมภาษณ์ P04, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P07, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568) ซึ่งสอดคล้องกับตำราภาษาอังกฤษ 3 เล่มที่เพิ่มมิติกฎหมายระหว่างประเทศเข้ามา (Barkin, 2023; Hurd, 2024; Pease & Belo, 2026)

สำหรับประเด็นอื่น ๆ นั้น ลัทธิมาร์กซิสม์ (Marxism) ซึ่งมีมหาวิทยาลัยภูมิภาคเพียงบางแห่งที่สอนก็ระบุไว้ในตำราเพียงบางเล่ม รวมทั้งการสอนบางทฤษฎีที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิมาร์กซิสม์ เช่น ลัทธินีโอแกรมสกี (Neo-Gramscianism) ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theories) สตรีนิยม (Feminism) ทฤษฎีเชิงสิ่งแวดล้อม (Green Theory) (Dijkstra et al., 2025; Hurd, 2024; Karns et al., 2024; McCormick, 2024; Pease & Belo, 2026) ในขณะที่ตำราบางเล่มไม่ระบุถึงลัทธิมาร์กซิสม์และทฤษฎีที่ได้รับอิทธิพลเหล่านี้ในบททฤษฎี (Barkin, 2023; Gutner, 2024) ส่วนทฤษฎีที่ผู้สอนในมหาวิทยาลัยภูมิภาคสอนเพิ่มเติม

เช่น ทฤษฎีเกม ปรากฏอยู่แค่ในตำราของ Pease and Belo (2026) เล่มเดียว ส่วนสังคมระหว่างประเทศ (International Society) หรือสำนักอังกฤษ (English School) ไม่ปรากฏในตำราภาษาอังกฤษปัจจุบัน⁷ ซึ่งอาจตีความได้ว่าไม่เป็นที่ยอมรับในการสอนวิชาการระหว่างประเทศในปัจจุบัน

ด้านตำราองค์การระหว่างประเทศในภาษาไทยเองก็นับว่ามีน้อยมากและไม่ได้รับการปรับปรุงหรือตีพิมพ์ใหม่มานานนับทศวรรษ ตัวอย่างตำราที่จัดพิมพ์มาก่อนหน้านี้ เช่น สมพงศ์ ชูมาก (2533) และ กัญญณัฐ อธิธินิตฺต (2549) ก็มีระยะเวลาตีพิมพ์ห่างกันมากกว่าทศวรรษ ส่วนตำราในภาษาไทยที่ใหม่ที่สุดเท่าที่สืบค้นได้และมีเนื้อหาครอบคลุมองค์การระหว่างประเทศมากที่สุดเป็นของ ขจิต จิตตเสวี (2557) ซึ่งระบุทฤษฎีและแนวคิดทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในการศึกษาองค์การระหว่างประเทศ โดยเน้นกลุ่มทฤษฎีบูรณาการ ซึ่งประกอบด้วยรัฐบาลสัมพันธ์นิยม (Intergovernmentalism) ภารกิจนิยม (Functionalism) และภารกิจนิยมใหม่ (Neofunctionalism) นอกจากนี้ยังมีแนวคิดระบอบกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศ (International Regimes) โลกธรรมาภิบาล (Global Governance) และโดยเฉพาะทฤษฎีประดิษฐกรรมทางสังคมหรือที่ขจิตเรียกว่า “สำนักการสร้างทางสังคม”

ตารางที่ 10: ทฤษฎีในตำราองค์การระหว่างประเทศภาษาอังกฤษที่ตีพิมพ์และปรับปรุงใหม่ระหว่างปี ค.ศ. 2023-2026

ทฤษฎี	ผู้เขียน						
	Barkin (2023)	Dijkstra et al. (2025)	Gutner (2024)	Hurd (2024)	Karns et al. (2024)	McCormick (2024)	Pease & Belo (2026)
Realism	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Neo-realism		✓	✓	✓	✓	✓	✓
Hegemonic Stability Theory					✓		✓
Game Theory							✓
Liberalism		✓		✓	✓	✓	✓
Complex Interdependence	✓	✓					✓
Neo-liberal Institutionalism	✓	✓	✓		✓	✓	✓
Principal-Agent Theory		✓	✓	✓	✓	✓	
Regime Theory	✓		✓	✓	✓		
Collective or Public Goods Theory					✓		✓
Federalism		✓					

⁷ สำนักอังกฤษหรือสำนักสังคมระหว่างประเทศปรากฏอยู่ในตำรา “International Organisations: The Politics and Processes of Global Governance” ของ Karns et al. (2015, pp. 61–62) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 แต่ถูกตัดออกไปใน Karns et al. (2024) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4

ทฤษฎี	ผู้เขียน						
	Barkin (2023)	Dijkstra et al. (2025)	Gutner (2024)	Hurd (2024)	Karns et al. (2024)	McCormick (2024)	Pease & Belo (2026)
Functionalism	✓	✓	✓		✓	✓	✓
Neo-function- alism	✓	✓	✓		✓	✓	
Intergovernmen- talism						✓	
Liberal Intergov- ernmentalism				✓			
Constructivism	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Marxism	✓	✓		✓	✓	✓	✓
Critical Theories		✓			✓		
Neo-Gramscianism		✓			✓	✓	✓
Feminism		✓			✓	✓	✓
Green Theory		✓				✓	
Systems Theory		✓				✓	
Theories of Organizational Interactions					✓		
International Law	✓			✓			✓
Contractualism				✓			

สรุปโดยผู้วิจัยจาก: Barkin (2023); Dijkstra et al. (2025); Gutner (2024); Hurd (2024);Karns et al. (2024); McCormick (2024); Pease and Belo (2026)

เมื่อเปรียบเทียบองค์ความรู้เชิงทฤษฎีที่ใช้สอนในวิชาองค์การระหว่างประเทศของไทยกับตำราภาษาอังกฤษและตำราภาษาไทย พบว่าการจัดการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยภูมิภาคยังคงเน้นทฤษฎีกระแสหลัก ได้แก่ เสรีนิยมและสังคมนิยมเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นฐานความรู้ที่ช่วยให้ นักศึกษามองเห็นบทบาทเชิงสถาบันขององค์การระหว่างประเทศได้ แต่จากยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่ทำให้ระเบียบโลกเปลี่ยนแปลงไปพลที่เกิดขึ้นมิได้จำกัดอยู่ในระดับรัฐแต่กระจายผลลงสู่พื้นที่ท้องถิ่นโดยตรงโดยเฉพาะในด้านบรรทัดฐาน ทำให้ในการสอนวิชาองค์การระหว่างประเทศต้องหันกลับมาพิจารณาบทบาทของการบูรณาการทฤษฎีในการสอนใหม่ว่า มีความหลากหลายในการอธิบายที่กว้างกว่าทฤษฎีกระแสหลักหรือไม่ ได้รวมการสอนทฤษฎีที่ช่วยอธิบายการต่อรองความหมายของระเบียบโลกในพื้นที่จริงแล้วหรือไม่ ดังนั้นการสอนทฤษฎีที่จำกัดวงแคบเกินไปอาจยังไม่สามารถตอบโจทย์พลวัตของระเบียบโลกภายใต้ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกได้อย่างเต็มรูปแบบ ทั้งในแง่การวิเคราะห์การแข่งขันเชิงสถาบัน ความซับซ้อนของระบอบความร่วมมือ

รวมถึงการแปลกรอบความร่วมมือระดับมหภาคมาเป็นผลกระทบระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นโจทย์สำคัญที่มหาวิทยาลัยภูมิภาคต้องทำหน้าที่ “แปลโลกสู่พื้นที่จริง”

กล่าวโดยสรุป มหาวิทยาลัยภูมิภาคให้ความสำคัญกับมิติทางทฤษฎีสำหรับวิชาการระหว่างประเทศอย่างชัดเจน โดยมหาวิทยาลัยภูมิภาค 6 แห่งจากทั้งหมด 8 แห่ง จัดลำดับให้เรียนวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก่อน แล้วตามด้วยวิชาการระหว่างประเทศ ส่วนอีก 2 แห่งจัดให้เรียนพร้อมกัน ในเรื่องชั่วโมงสอนทฤษฎี ผู้สอนมักสอนทฤษฎีช่วงต้นของวิชาและโดยมาตรฐานอยู่ที่ 6 ชั่วโมงหรือราว 2 สัปดาห์โดยบางแห่งที่ “เข้มทฤษฎี” กำหนดไว้ 9 ชั่วโมงและบางแห่งจำเป็นต้อง “ย่อทฤษฎี” ให้น้อยกว่า 3 ชั่วโมง ส่วนทฤษฎีที่สอนกันจริงในวิชานั้น ยังเน้นที่กลุ่มทฤษฎีเสรีนิยมซึ่งรวมถึงทฤษฎีบูรณาการควบคู่กับกลุ่มทฤษฎีสังคมนิยมมากกว่าทฤษฎีอื่น ๆ เมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยส่วนกลางและตำราสากลร่วมสมัยพบว่า ควรพิจารณาเพิ่มเติมการสอนทฤษฎีตัวการ-ตัวแทน (Principal-Agent Theory) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีประดิษฐกรรมทางสังคมซึ่งมีการสอนทั้งในมหาวิทยาลัยส่วนกลาง และเป็นหนึ่งในทฤษฎีหลักในตำราสากล ทั้งสองทฤษฎีนี้จะช่วยขยายมุมมองต่อองค์การระหว่างประเทศทั้งในมิติ “การมอบอำนาจและการกำกับของรัฐต่อองค์การ” และ “พลวัตของบรรทัดฐานระหว่างองค์การกับท้องถิ่น” ส่งผลให้การสอนรายวิชานี้สามารถเชื่อมโยงกับบริบทภูมิภาคและการสร้างความเข้าใจเชิงลึกได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเห็นแนวโน้มที่บางมหาวิทยาลัยภูมิภาคเริ่มบูรณาการกฎหมายระหว่างประเทศและระบอบกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศเข้ามาในวิชาการระหว่างประเทศมากขึ้น

5. มิติที่ 3: กรณีศึกษาท้องถิ่น

กรณีศึกษาท้องถิ่นถือเป็น “สะพาน” เชื่อมหลักการและภารกิจขององค์การระหว่างประเทศมาสู่พื้นที่จริงในการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยภูมิภาค ขณะเดียวกัน ประสบการณ์จากพื้นที่จริงก็เป็นการสะท้อนวิธีคิดและเครื่องมือขององค์การเหล่านั้น ทำให้วิชาการระหว่างประเทศสามารถเป็น “เรื่องใกล้ตัว” จากผลกระทบที่ผู้เรียนมองเห็นได้ในพื้นที่ของตน ในการศึกษาพบว่า มหาวิทยาลัยภูมิภาคหลายแห่งใช้กรณีศึกษาท้องถิ่นควบคู่กับการสอนองค์การระหว่างประเทศระดับโลกและระดับภูมิภาค รายองค์การที่มีความสำคัญหรือเป็นที่นิยม เช่น สหประชาชาติ สหภาพยุโรป อาเซียน เป็นต้น โดยแบ่งมหาวิทยาลัยภูมิภาคที่ใช้กรณีศึกษาท้องถิ่นได้เป็น 3 กลุ่มตามพื้นที่ ได้แก่ (1) กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกที่ใช้ “ลุ่มแม่น้ำโขง” เป็นกรณีศึกษาหลัก (2) กลุ่มภาคใต้ที่เน้นบทบาทขององค์การระหว่างประเทศระดับโลกต่อการพัฒนาพื้นที่ และ (3) มหาวิทยาลัยภาคเหนือที่ใช้สถานะ “จุดเชื่อมโยงเส้นทาง” ทั้งนี้ ยังมีกรณีมหาวิทยาลัยภูมิภาคที่ยังไม่บูรณาการกรณีศึกษาท้องถิ่นเข้าไปในวิชาการระหว่างประเทศอย่างเป็นระบบ

กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกที่ใช้อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงเป็นกรณีศึกษาหลัก ถือเป็นกลุ่มที่มีมหาวิทยาลัยมากที่สุดในกรณีศึกษา โดยกลุ่มนี้ประกอบด้วยมหาวิทยาลัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยขอนแก่น และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยในภาคตะวันออก 1 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยบูรพา ด้วยการมีที่ตั้งใกล้เคียงหรือเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างลาวและกัมพูชาจึงทำให้กรณีศึกษาครอบคลุมความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในกรอบต่าง ๆ ไปจนถึงการจัดการความขัดแย้งชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ตั้งอยู่ในจังหวัดขยแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยมีพื้นที่ติดต่อกับ 3 แขวงของลาว ได้แก่ สะหวันนะเขต สาละวัน และจำปาสัก รวมทั้งมีชายแดนติดกับกัมพูชา ในบริเวณจังหวัดพระวิหารหรือเปี๊ยะฮัวเฮียร์ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวทำให้พื้นที่นี้เป็นจุดบรรจบของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่นอย่างชัดเจน ผู้สอนวิชาการระหว่างประเทศออกแบบการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทนี้โดยเน้นให้ผู้เรียนเห็นว่าวิชาทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่ได้เป็นเรื่องที่อยู่ไกลตัว แต่สัมพันธ์กับชีวิตผู้คนในพื้นที่ชายแดนโดยตรง ดังที่ผู้สอนกล่าวว่า “วิชา IR มันเป็นวิชาที่ใกล้ตัวกับเรา แล้วเรายังอยู่ในชายแดนด้วย มันก็หลีกเลี่ยงที่จะไม่ทราบไม่ได้ในเชิงพื้นที่” จากแนวทางดังกล่าว ผู้เรียนหลายคนที่อยู่ใกล้พื้นที่ที่เกิดเหตุปะทะระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เหตุการณ์ปะทะกันระหว่างไทยกับกัมพูชาที่เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2025 มักแสดงความตื่นตัวและสนใจเป็นพิเศษ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P07, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568)

ดังนั้นในวิชาของการระหว่างประเทศที่จะเปิดสอนในภาคการศึกษาถัดไปนั้น ผู้สอนวางแผนใช้ “กรณีปะทะชายแดนไทย-กัมพูชา” เป็นกรณีศึกษา เพื่อฝึกให้นักศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อมโยงและความแตกต่างระหว่างสถานการณ์ระดับระหว่างประเทศกับพื้นที่ชายแดน และบทบาทของมาเลเซีย ในฐานะประธานอาเซียนปี 2025 ที่ทำหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ย (mediator) ความขัดแย้งระหว่างสองประเทศ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P07, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568) ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจบทบาทของอาเซียน ในภูมิภาคและผลกระทบต่อท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ทางหลักสูตรยังมีวิชาโทเลือกเกี่ยวกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงและชายแดนโดยตรง 2 วิชา ได้แก่ วิชาการเมืองและนโยบายต่างประเทศ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และวิชาชายแดนศึกษา (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2564, น. 76-77) ซึ่งต่างเป็นวิชาที่แสดงให้เห็นถึงทิศทางของหลักสูตรที่วางจุดเน้นในมิติท้องถิ่นอย่างชัดเจน

มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งเปิดสอนวิชาการระหว่างประเทศในวิทยาลัยนานาชาติ โดยมีอาจารย์ชาวต่างชาติเป็นผู้สอนนั้น แม้จะไม่ใช่ว่าจังหวัดติดชายแดน แต่เป็นจุดเชื่อมโยงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้สอนรายหนึ่งใช้สถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง (Mekong Institute: MI) ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นเป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบกับคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC)⁷ โดยมุ่งอธิบายให้เห็นความแตกต่างระหว่างองค์การระหว่างประเทศระดับรัฐบาล (intergovernmental organisation: IGO) กับองค์การนอกภาครัฐ (non-governmental organisation: NGO) ในเชิงโครงสร้าง การตัดสินใจ และภาระรับผิดชอบ และมองว่าแม้ MI จะเป็น IGO แต่ก็มีลักษณะคล้ายกับ NGO ในหลายมิติ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P06, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ตุลาคม 2568) ส่วนผู้สอนชาวต่างชาติอีกคนไม่ได้ใช้กรณีศึกษาท้องถิ่นของไทย แต่ใช้ “ตัวอย่างจริงที่เกิดขึ้นในโลก” เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวขององค์การนอกภาครัฐในเนปาลที่นำไปสู่การประท้วงขับไล่รัฐบาล องค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organisation: NATO) กับประเด็นโดรนรัสเซียบนน่านฟ้าของโปแลนด์ เป็นต้น (ผู้ให้สัมภาษณ์ P05, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568)

⁷ สถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง (MI) มีสมาชิก 6 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา ลาว เมียนมา ไทย เวียดนาม และจีน ส่วนคณะกรรมการแม่น้ำโขง (MRC) มีสมาชิก 4 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา ลาว ไทย และเวียดนาม ส่วนเมียนมาและจีนเป็น “ประเทศคู่เจรจา” (Dialogue Partners)

มหาวิทยาลัยมหาสารคามไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ชายแดนโดยตรงเหมือนกับมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี แต่ผู้สอนได้เชื่อมโยงบทเรียนกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ใกล้กับจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้กรณีศึกษา องค์การระหว่างประเทศเดียวกันกับมหาวิทยาลัยขอนแก่นอย่างคณะกรรมการภูมิภาคแม่น้ำโขง (MRC) ซึ่งมี สำนักเลขาธิการตั้งอยู่ ณ กรุงเวียงจันทน์ ประเทศลาว และสถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ ลุ่มน้ำโขง (MI) ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดขอนแก่นซึ่งอยู่ติดกับจังหวัดมหาสารคาม (ผู้ให้สัมภาษณ์ P04, การสื่อสาร ส่วนบุคคล, 12 กันยายน 2568) องค์การทั้งสองมีสมาชิกและประเทศคู่เจรจาเป็นประเทศสมาชิก ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) ได้แก่ กัมพูชา ลาว เมียนมา ไทย เวียดนาม และจีน อีกทั้งเป็นกรณีศึกษาที่ช่วยให้นักศึกษามองเห็นบทบาทขององค์การระหว่างประเทศในระดับ อนุภูมิภาค (sub-regional level) ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยตรง นอกจากนี้ ทางหลักสูตรมีอีกวิชาที่สะท้อนพื้นที่ท้องถิ่นเดียวกันนี้ได้โดยเป็นวิชาเอกบังคับชั้นปีที่ 4 ภาคการศึกษาที่ 1 คือ วิชาอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (วิทยาลัยการเมือง การปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2564, น. 23, 41)

นอกจากมหาวิทยาลัย 3 แห่งในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว ยังมีมหาวิทยาลัยในภาคตะวันออกเฉียง อีกแห่งที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ คือ **มหาวิทยาลัยบูรพา**ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดชลบุรี ผู้สอนระบุว่า ใช้กรอบความร่วมมือในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงเพียงเล็กน้อยไม่ได้เจาะจงเป็นการเฉพาะโดยให้เหตุผลว่า เพราะไม่ได้อยู่ใน พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบบจังหวัดอุบลราชธานีซึ่งอยู่ในพื้นที่ชายแดนของไทยติดกับประเทศเพื่อนบ้าน (ผู้ให้สัมภาษณ์ P08, การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 กันยายน 2568) แต่ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า มหาวิทยาลัย บูรพาตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ที่ครอบคลุมการพัฒนาพื้นที่ 3 จังหวัดภาคตะวันออก ได้แก่ ระยอง ชลบุรี และฉะเชิงเทรา (สำนักงาน คณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (สกพอ.), 2568) และต่อยอดจากโครงการพัฒนา พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard) ทว่าโครงการนี้อาจจะเป็นกรณีศึกษาของ ท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับวิชาเศรษฐกิจการเมืองโลกได้มากกว่าวิชาองค์การระหว่างประเทศ

ในขณะที่กลุ่มมหาวิทยาลัยภาคใต้ที่เน้นบทบาทองค์การระหว่างประเทศระดับโลกต่อการพัฒนา พื้นที่ที่ประกอบด้วยมหาวิทยาลัย 2 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ซึ่งอยู่ ในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างบริเวณชายแดนภาคใต้ กับมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ซึ่งอยู่ภาคใต้ตอนบนฝั่งอ่าวไทย ทั้งสองมหาวิทยาลัยต่างใช้ประเด็นในพื้นที่เป็นจุดเชื่อมโยงบรรทัดฐานหรือนโยบายระดับโลกกับการกำหนด นโยบายของรัฐ มาจนถึงผลกระทบระดับพื้นที่ ทำให้วิชาองค์การระหว่างประเทศไม่เป็นเรื่องไกลตัว

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ผู้สอนวางกรอบเนื้อหาบริบทชายแดนไทย- มาเลเซียที่เชื่อมโยงกับเวทีและกลไกระดับสากลในวิชาตัวแสดงในการเมืองโลก โดยกล่าวถึงองค์การ ความร่วมมืออิสลาม (Organization of Islamic Cooperation: OIC) ที่เข้ามามีบทบาทเกี่ยวกับจังหวัด ชายแดนภาคใต้ การใส่ชุดมลายูในฐานะสิทธิของชนกลุ่มน้อย ประเด็นการค้ามนุษย์ชาวโรฮีนจา เรื่ององค์การอนามัยโลก (World Health Organisation: WHO) กับวัคซีน หรือเรื่องการต่อต้านการก่อการร้าย ตามมติของสหประชาชาติ ซึ่งการเห็นประเด็นที่หลากหลายเช่นนี้มาจากการที่ผู้สอนเป็นนัก “ชายแดน ศึกษา” (Border Studies) ด้วย ตัวอย่างเช่น ในกรณี OIC อยู่ในประเด็นสันติภาพและความขัดแย้ง

ในวิชานี้ เช่น การรู้ว่ามีสมาชิกของ OIC เป็นรัฐที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม การที่กลุ่มขบวนการในพื้นที่เคยมีตัวแทนได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุมและเคลื่อนไหวใน OIC มาแล้วหลายครั้ง การเข้าร่วมของไทยเป็นผู้สังเกตการณ์ภายหลังในปี ค.ศ. 1998 การหยิบยกประเด็นสมมติการใส่ชุดมลายูเข้าไปพูดในเวทีว่าด้วยสิทธิของชนกลุ่มน้อยในสหประชาชาติ ประเด็นหมอกควันข้ามแดนจากอินโดนีเซียซึ่งส่งผลกระทบมาถึงปิดตานีกับความร่วมมือระหว่างรัฐสมาชิกอาเซียนและกลไกการตอบสนองของอาเซียนตามความตกลงอาเซียนว่าด้วยมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน รวมทั้งกรอบการต่อต้านการก่อการร้ายของสหประชาชาติที่มีมาตรการอายัดเงินจากต่างประเทศและส่งผลกระทบต่อนักศึกษาที่มาจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ผู้ให้สัมภาษณ์ P10, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 กันยายน 2568)

ผู้สอนเน้นย้ำถึงความสำคัญของการใช้กรณีศึกษาท้องถิ่นในวิชาองค์การระหว่างประเทศว่า “สิ่งหนึ่งที่ทำให้วิชานี้สนุกคือการที่เราได้ประเด็นที่มันเกี่ยวข้องกับชีวิตเขาเข้ามาให้เขาเห็นว่า มันไม่ไกลตัวเลย (...) จึงทำให้ทุกคนต้องตั้งใจฟัง” ซึ่งผู้สอนเห็นว่าหากไม่เชื่อมโยงกับสิ่งใกล้ตัวหรือกับภูมิภาค เช่นนี้ “การสอนมันก็จะ dry จริง ๆ” นอกจากนี้ยังจัดกิจกรรมให้นักศึกษาทัศนศึกษาพื้นที่ชายแดนไทย-มาเลเซีย เช่น ปาดังเบซาร์ ในอำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา เพื่อสังเกตการณ์ว่ามัสยิดแสดงได้บ้างที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์การระหว่างประเทศ เช่น สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme: UNDP) หรือองค์การเพื่อการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศและเพิ่มพลังของผู้หญิงแห่งสหประชาชาติ (United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women: UN Women) ที่เข้ามาสนับสนุนการจัดทำโครงการช่วยเหลือผู้หญิงที่เป็นกลุ่มเปราะบางในพื้นที่ (ผู้ให้สัมภาษณ์ P09, อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 กันยายน 2568; ผู้ให้สัมภาษณ์ P10, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 กันยายน 2568)

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ตอนบนฝั่งอ่าวไทยนั้น ผู้สอนเน้นให้เห็นว่า บรรทัดฐานระดับโลกมีผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร ตัวอย่างเช่น เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่สหประชาชาติกำหนดเป็นวาระการพัฒนาระหว่างปี 2015–2030 หรือข้อเสนอแนะทางเทคนิคขององค์การอนามัยโลก (World Health Organisation: WHO) ในช่วงการระบาดใหญ่ของโควิด-19 เกี่ยวกับการเว้นระยะห่างทางสังคม (social distancing) ที่รัฐบาลถ่ายทอดมาเป็นมาตรการระดับชาติให้ชุมชนปฏิบัติตาม ซึ่งผู้สอนเห็นว่า เป็นเหมือนการไล่ระดับจากระดับโลก มาที่ระดับประเทศ แล้วไปถึงระดับชุมชน เนื่องจากองค์การระหว่างประเทศไม่สามารถเข้ามากำหนดที่ชุมชนได้โดยตรง กรณีศึกษาของท้องถิ่นยังรวมประเด็นสิ่งแวดล้อม เช่น ชุมชนกับการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกหรือลดขยะเป็นศูนย์ (Zero Waste) ซึ่งบางชุมชนทำอยู่หรือชูเรื่องนี้อยู่แล้ว เพื่อทำให้นักศึกษาเห็นว่า องค์การระหว่างประเทศไม่ใช่เรื่องไกลตัว ห่างไกล หรืออยู่สูง และไม่ว่าจะทำอาชีพอะไรก็จะเชื่อมโยงกับบรรทัดฐานของโลกได้เช่นกัน (ผู้ให้สัมภาษณ์ P11, การสื่อสารส่วนบุคคล, 16 กันยายน 2568)

ส่วนมหาวิทยาลัยภาคเหนือที่ใช้สถานะ “จุดเชื่อมโยงเส้นทาง” ได้แก่ **มหาวิทยาลัยนเรศวร** ผู้สอนใช้ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดพิษณุโลกในฐานะ “สี่แยกอินโดจีน” ที่เชื่อมโยงการคมนาคม การขนส่งสินค้า บริการ และการเดินทาง ไปยังเมียนมา ลาว และจีน อันเป็นจุดเรียนรู้สำคัญในการสอนวิชาองค์การระหว่างประเทศ โดยเชื่อมโยงบทเรียนเข้ากับกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจของอาเซียน เช่น เขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area: AFTA) และประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

(ASEAN Economic Community: AEC) รวมทั้งโครงการพัฒนโลจิสติกส์และโครงสร้างพื้นฐานในระเบียงเศรษฐกิจหลักของภูมิภาค ได้แก่ ระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor: EWEC) และระเบียงเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ (North-South Economic Corridor: NSEC) ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) และเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้านตั้งแต่เมียนมาผ่านไทยไปลาว เวียดนาม และกัมพูชา เพื่อให้ผู้เรียนเห็นว่าการพัฒนาเส้นทางคมนาคมหรือการค้าสินค้าข้ามแดนของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium Enterprises: SMEs) ในท้องถิ่นมีความสัมพันธ์โดยตรงกับนโยบายและกลไกขององค์การระหว่างประเทศ ผู้สอนยังยกตัวอย่างเส้นทางเชื่อมพื้นที่ที่พัฒนาขึ้นใหม่ของจังหวัด เช่น พิชณุโลก-อุตรดิตถ์-ลาว และแผนการเชื่อมต่อกับรถไฟจีน-ลาว เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของไทยกับกรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคแม่น้ำโขงและอาเซียน (ผู้ให้สัมภาษณ์ P03, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กันยายน 2568)

อย่างไรก็ตาม ในกรณีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ซึ่งอยู่ภาคเหนือของไทยเช่นกัน ยังไม่ได้ใช้กรณีศึกษาท้องถิ่นในการสอนวิชาการระหว่างประเทศ ผู้สอนคนหนึ่งมองว่า นโยบายขององค์การระหว่างประเทศมีความซับซ้อนเข้าใจยากและไม่ค่อยอยู่ในความสนใจของคนในพื้นที่ แม้แต่เนนโยบายของรัฐบาลไทยเองยังเป็นที่เข้าใจได้ยากสำหรับประชาชนในท้องถิ่น (ผู้ให้สัมภาษณ์ P01, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 สิงหาคม 2568) ขณะที่ผู้สอนอีกคนหนึ่งเห็นว่า การสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและวิชาการระหว่างประเทศในประเทศไทยยังคงยึดแบบตะวันตกเป็นหลัก ทำให้กรณีศึกษาและเนื้อหาส่วนใหญ่มาจากบริบทระหว่างประเทศหรือตะวันตกมากกว่าท้องถิ่นซึ่งมีกรณีศึกษาน้อยกว่าอย่างมาก (ผู้ให้สัมภาษณ์ P02, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 สิงหาคม 2568) ทั้งสองข้อสังเกตนี้สะท้อนให้เห็นในด้านความท้าทายของการเชื่อมโยงบริบทท้องถิ่นเข้ากับการสอนวิชาการระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาค

ส่วนมหาวิทยาลัยอยู่เทียบอย่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แม้อยู่ในกรุงเทพฯ แต่ก็หยิบยกกรณีศึกษาท้องถิ่นอื่นที่เกี่ยวข้องกับองค์การระหว่างประเทศระดับโลกมาสอนในวิชาได้อย่างน่าสนใจ โดยผู้สอนยกตัวอย่างการขึ้นทะเบียนเมืองโบราณศรีเทพและโบราณสถานสมัยทวารวดีที่เกี่ยวข้องในจังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) เมื่อปี 2023⁵ ผู้สอนเสนอแนะเพิ่มเติมว่า ในการสอนวิชาการระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัย

⁵ ปัจจุบัน ไทยมีมรดกโลกที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจาก UNESCO แล้ว 8 แห่ง แบ่งเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม 5 แห่ง ได้แก่ (1) นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (ปี ค.ศ. 1991) (2) เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร (ปี ค.ศ. 1991) (2) นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร (3) แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง (ปี ค.ศ. 1992) (4) เมืองโบราณศรีเทพ และโบราณสถานสมัยทวารวดีที่เกี่ยวข้อง (ปี ค.ศ. 2023) (5) ภูพระบาท ประจักษ์พยานแห่งวัฒนธรรมสิมา สมัยทวารวดี (ปี ค.ศ. 2024) และแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ 3 แห่ง ได้แก่ (1) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร - ห้วยขาแข้ง (ปี ค.ศ. 1991) (2) พื้นที่กลุ่มป่าดงพญาเย็น - เขาใหญ่ (ปี ค.ศ. 2005) (3) พื้นที่กลุ่มป่าแก่งกระจาน (ปี ค.ศ. 2021) ดู สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2568ก)

นอกจากนี้ ไทยยังมีแหล่งมรดกที่อยู่ในบัญชีรายชื่อเบื้องต้นของ UNESCO อีก 7 แห่ง แบ่งเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม 6 แห่ง ได้แก่ (1) วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช (ปี ค.ศ. 2012) (2) อุทยานธรณี แหล่งต่าง ๆ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเชียงใหม่ นครหลวงล้านนา (ปี ค.ศ. 2015) (3) พระธาตุพนม กลุ่มสิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์ และภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้อง (ปี ค.ศ. 2017) (4) กลุ่มเทวสถานปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ และปราสาทปลายบัด (ปี ค.ศ. 2019) (5) สงขลา และชุมชนที่เกี่ยวข้องเนื่องริมทะเลสาบสงขลา (ปี ค.ศ. 2024) และล่าสุด (6) พระปรางค์ วัดอรุณราชวราราม อดิศัยดิษฐ์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ปี ค.ศ. 2025) ส่วนแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ 1 แห่ง คือ พื้นที่แหล่งอนุรักษ์ทะเลอันดามัน (ปี ค.ศ. 2021) ดู UNESCO World Heritage Centre (2025); สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2568ข)

ภูมิภาคอาจยกตัวอย่างผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่ได้รับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเป็นกรณีศึกษาได้ เพื่อให้นักศึกษาตระหนักว่าองค์การทรัพย์สินทางปัญญาแห่งโลก (World Intellectual Property Organisation; WIPO) มีบทบาทใกล้ชิดกับชีวิตประจำวันและเศรษฐกิจท้องถิ่นเช่นกัน (ผู้ให้สัมภาษณ์ P14, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568)

สำหรับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แม้จะไม่ได้ใช้กรณีศึกษาท้องถิ่นโดยตรงในการสอนวิชาการระหว่างประเทศ แต่ผู้สอนเปรียบเทียบแนวทางการสอนของมหาวิทยาลัยภูมิภาคกับของมหาวิทยาลัยส่วนกลาง เพื่อชี้ให้เห็นความแตกต่างด้านลำดับการเรียนรู้และการกำหนดจุดเน้นของเนื้อหา ผู้สอนอธิบายว่าการสอนในมหาวิทยาลัยภูมิภาคมักเริ่มต้นจาก “ประเด็นจริงในพื้นที่” ที่ผู้เรียนมองเห็นได้โดยตรง เสมือน “พีระมิดหัวคว่ำ” จากนั้นจึงค่อยเชื่อมโยงขึ้นสู่ระดับภูมิภาคและโลก ตัวอย่างเช่น การสอนในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างที่ยอนแก่นหรืออุบลราชธานี อาจให้ความสำคัญกับกรอบความร่วมมืออนุภูมิภาค ลุ่มน้ำโขงหรือพื้นที่แม่น้ำโขง-แม่น้ำล้านช้างมากกว่าการศึกษาสหประชาชาติแม้ว่าจะต้องมียุ ในขณะ การสอนในมหาวิทยาลัยส่วนกลางอย่างธรรมศาสตร์กลับมีลำดับแบบ “พีระมิดหัวตั้ง” ที่เริ่มจากมุมมองระดับโลก โดยมุ่งทำความเข้าใจโครงสร้างและลำดับชั้นขององค์การระหว่างประเทศ เช่น องค์การระดับโลก ขนาดใหญ่ องค์การภูมิภาคก่อน แล้วจึงค่อยประยุกต์สู่กรณีเฉพาะ ผู้สอนให้เหตุผลว่าลำดับดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียน “จับหลัก” ได้เป็นระบบมากกว่าการเริ่มจากประเด็นเฉพาะซึ่งอาจทำให้ความเข้าใจซ้อนทับกัน (ผู้ให้สัมภาษณ์ P13, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568)

กล่าวโดยรวม กรณีศึกษาท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมองค์การระหว่างประเทศกับประเด็นในพื้นที่ของมหาวิทยาลัยภูมิภาค โดยพบความแตกต่างตามภูมิภาคอย่างชัดเจน มหาวิทยาลัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกเฉียงพื้นที่ “ลุ่มแม่น้ำโขง” เป็นกรณีศึกษาหลัก ขณะที่ภาคใต้เน้นบทบาท องค์การระหว่างประเทศระดับโลกต่อการพัฒนาพื้นที่หรือชุมชน โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ชายแดน ทำให้เห็นตัวแสดงระหว่างประเทศที่หลากหลายไม่เพียงแต่ องค์การระหว่างประเทศซึ่งสะท้อนกับการปรับเป็นวิชา “ตัวแสดงในการเมืองโลก” ส่วนภาคเหนือมีทั้ง มหาวิทยาลัยที่ใช้สถานะ “จุดเชื่อมโยงเส้นทาง” เป็นจุดตั้งต้นในการเชื่อมโยงท้องถิ่นกับกรอบความร่วมมือ ภูมิภาค และมหาวิทยาลัยที่ยังไม่บูรณาการกรณีศึกษาท้องถิ่นกับวิชาการระหว่างประเทศ

ในขณะเดียวกัน มหาวิทยาลัยคู่เทียบในส่วนกลางนำเสนอมุมมองที่เพิ่มเติมกรณีศึกษาท้องถิ่นกับการสอนองค์การระหว่างประเทศ เช่น การขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลกของสถานที่สำคัญในจังหวัดกับ UNESCO การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น หรือการสะท้อนความต่างกันระหว่าง การเริ่มจากโครงสร้างโลกเทียบกับการเริ่มจากประเด็นท้องถิ่น ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า มหาวิทยาลัยภูมิภาคที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงชายแดน เช่น มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีและมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อาจมี “ความได้เปรียบเชิงพื้นที่” ซึ่งเอื้อต่อการเชื่อมโยงประเด็นท้องถิ่นกับองค์การระหว่างประเทศให้จับ ต้องได้ชัดกว่ามหาวิทยาลัยภูมิภาคที่อยู่ห่างจากชายแดนซึ่งต้องพยายามแสวงหา “จุดตั้งต้น” และประเด็น ที่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อคิดของผู้สอนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ว่า การสอนวิชาการ องค์การระหว่างประเทศควรออกแบบกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และลักษณะของ ผู้เรียน หรือในคำของผู้ให้ข้อมูลว่า “คุณอยู่ที่ไหนมันก็ควรจะสามารถ design ความรู้ที่เหมาะสมกับพื้นที่” (ผู้ให้สัมภาษณ์ P13, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 กันยายน 2568)

6. ข้อสรุป

งานวิจัยนี้เริ่มต้นจากคำถามหลักว่า ความแตกต่างระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาคและส่วนกลางสะท้อนทิศทางการพัฒนาองค์ความรู้ด้านองค์การระหว่างประเทศในไทยอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตอบสนองต่อพลวัตของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก การตอบคำถามนั้นศึกษาผ่านการสนทนาขององค์การระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคเป็นหลักโดยการวิเคราะห์ใน 3 มิติหลัก ได้แก่ สถานะของวิชาการระหว่างประเทศในโครงสร้างหลักสูตรของแต่ละมหาวิทยาลัย การบูรณาการทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในการสอนรายวิชา และการเชื่อมโยงองค์ความรู้กับกรณีศึกษาท้องถิ่น การศึกษานี้ชี้ให้เห็นบทบาทของมหาวิทยาลัยภูมิภาคในฐานะ “ผู้แปลโลกสู่ท้องถิ่น” ผ่านการสนทนาขององค์การระหว่างประเทศ ซึ่งสะท้อนว่า องค์ความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยมิได้พัฒนาขึ้นเฉพาะในมหาวิทยาลัยส่วนกลางเท่านั้น หากแต่ “กระจายตัว” “ก่อตัว” และถูกตีความใหม่ในบริบทพื้นที่ที่เผชิญผลกระทบจากกระเียบโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะจากพลวัตของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก ที่ทำให้การแข่งขันเชิงอำนาจและเชิงสถาบันส่งผลมาถึงระดับภูมิภาคและท้องถิ่น

ผลการศึกษายืนยันว่า มหาวิทยาลัยภูมิภาคทั้ง 8 แห่งทั่วประเทศต่างเปิดสอนวิชาขององค์การระหว่างประเทศครบถ้วน แม้กำหนดสถานะวิชาต่างกันระหว่าง “วิชาบังคับ” และ “วิชาเลือก” แต่โดยภาพรวมนั้นวิชานี้จัดเป็นวิชาหลักที่วางรากฐานความเข้าใจด้านสถาบันระหว่างประเทศของสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตั้งแต่ชั้นปีที่ 2 ซึ่งแตกต่างจากมหาวิทยาลัยส่วนกลางและมหาวิทยาลัยภูมิภาคบางแห่งที่มีจัดเป็นวิชาขั้นสูงในชั้นปีที่ 3 ความแตกต่างนี้สะท้อนวิถีคิดของมหาวิทยาลัยภูมิภาคที่ต้องการให้ผู้เรียนเชื่อมโยงความเปลี่ยนแปลงในระดับโลกกับประเด็นในพื้นที่ตั้งแต่เริ่มต้นการเรียนรู้ในสาขา เช่น การแข่งขันกันกำหนดกรอบความร่วมมือและสถาบันระหว่างประเทศต่าง ๆ ทั้งระหว่างกลุ่ม BRICS และประเทศที่สนับสนุนยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง (FOIP) ซึ่งนำโดยสหรัฐ การแข่งขันกันของมหาอำนาจในการมีอิทธิพลในกลุ่มแม่น้ำโขง

ด้านการบูรณาการทฤษฎี มหาวิทยาลัยภูมิภาคให้ความสำคัญกับทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยเป็นวิชาที่เรียนรู้อีกก่อนหรือควบคู่กับรายวิชาขององค์การระหว่างประเทศ ส่วนในวิชาขององค์การระหว่างประเทศมุ่งเรียนทฤษฎีกระแสหลักอย่างเสรีนิยมและทฤษฎีบูรณาการ และกลุ่มทฤษฎีสัจนิยมซึ่งต่างมุ่งอธิบายกลไกความร่วมมือระหว่างรัฐ โดยส่วนใหญ่จัดสอนในช่วงแรกของรายวิชาราว 6 ชั่วโมงหรือ 2 สัปดาห์ เพื่อให้ผู้เรียนมีกรอบวิเคราะห์เบื้องต้น อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาเผย “ช่องว่าง” ที่สำคัญคือ ยังขาดการสอนทฤษฎีประดิษฐกรรมทางสังคมซึ่งมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการอธิบายว่า บรรทัดฐานและกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศถูกต่อรอง เปลี่ยนความหมาย และปรับใช้ในระดับท้องถิ่นอย่างไร ซึ่งจะช่วยให้ทำความเข้าใจผลกระทบของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกในพื้นที่จริง เช่น การบริหารความขัดแย้งในพื้นที่ชายแดนไทยกับเพื่อนบ้าน การเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นขององค์การในเครือข่ายประชาชาติ

ในมิติของกรณีศึกษาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยภูมิภาคเริ่มในการดึงบริบทพื้นที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ในวิชาขององค์การระหว่างประเทศในระดับที่เด่นชัดกว่างานศึกษาที่ผ่านมา โดยมีมหาวิทยาลัยที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชายแดนดูจะมี “ความได้เปรียบเชิงพื้นที่” ในการบูรณาการกรณีศึกษากับการเรียนรู้โดยตรง มหาวิทยาลัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับกรอบความร่วมมือในลุ่มแม่น้ำโขง

ซึ่งเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญภายใต้การแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ กับจีนและความเปลี่ยนแปลงของระเบียบอินโด-แปซิฟิก ขณะที่ภาคใต้เชื่อมโยงองค์การระหว่างประเทศกับประเด็นสันติภาพ สิทธิมนุษยชน การจัดการชายแดนไทย-มาเลเซีย และการพัฒนาพื้นที่ซึ่งเชื่อมโยงกับกรอบองค์การระหว่างประเทศ ทั้งระดับภูมิภาคและระดับโลก ส่วนภาคเหนือตั้งประเด็นโลจิสติกส์ระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก และเหนือ-ใต้ที่ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) มาเชื่อมกับชีวิตของผู้ประกอบการในท้องถิ่น การแสวงหาโจทย์และเชื่อมประเด็นในพื้นที่ได้เช่นนี้ทำให้นักศึกษาเห็นว่า โครงสร้างมหภาคของอินโด-แปซิฟิกที่กำลังส่งผลเปลี่ยนแปลงภูมิภาคไม่ใช่สิ่งห่างไกล แต่เชื่อมโยงกับการพัฒนาจังหวัด การปรับเปลี่ยนเส้นทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงของท้องถิ่นอย่างชัดเจน

สิ่งที่เด่นชัดจากงานนี้คือ มหาวิทยาลัยภูมิภาคมิได้เป็นเพียง “ผู้รับ” ความรู้จากส่วนกลาง แต่เป็น “ผู้ตีความ-ผู้แปลความ-และผู้สร้างความรู้ใหม่” ที่ทำให้กรอบความคิดและทฤษฎีด้านองค์การระหว่างประเทศมีความหมายต่อพื้นที่จริง ผ่านการออกแบบรายวิชา การเลือกกรอบทฤษฎี การใช้กรณีศึกษา และการผสมผสานปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับบริบทชีวิตประจำวัน จึงอาจกล่าวได้ว่า วิชาขององค์การระหว่างประเทศกำลังทำหน้าที่เป็น “พื้นที่เชื่อมโลกกับท้องถิ่น” ที่เปิดให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างระเบียบอินโด-แปซิฟิกกับท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทย

โดยสรุป งานศึกษาเผยให้เห็นภาพของมหาวิทยาลัยภูมิภาคในฐานะ “สถาบันแนวหน้า” ที่รับมือกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระเบียบอินโด-แปซิฟิกผ่านการสอนองค์การระหว่างประเทศ และชี้ให้เห็นโอกาสที่สำคัญของสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยที่จะก้าวไปสู่การพัฒนาคำถามที่ดียิ่งขึ้นเกี่ยวกับพื้นที่ (area-based IR knowledge) มากขึ้น ทั้งในระดับหลักสูตร การผลิตบัณฑิต และการสร้างความเข้าใจระดับประเทศต่อการเปลี่ยนแปลงของระเบียบโลก ด้วยศักยภาพของมหาวิทยาลัยภูมิภาคในการสร้างองค์ความรู้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากท้องถิ่นโดยที่ไม่จำเป็นต้องยึดติดแต่เพียงองค์ความรู้จากส่วนกลาง

7. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นบทบาทของมหาวิทยาลัยภูมิภาคในการแปลงความรู้ด้านองค์การระหว่างประเทศสู่พื้นที่จริง และการตอบสนองต่อพลวัตของระเบียบโลกยุคอินโด-แปซิฟิก งานวิจัยนี้เสนอข้อแนะนำเชิงนโยบายดังต่อไปนี้

ประการแรก จัดตั้ง “เครือข่ายผู้สอนวิชาขององค์การระหว่างประเทศของไทย” เพื่อยกระดับการออกแบบรายวิชาที่ตอบโจทย์พื้นที่และโลก โดยการพัฒนาศือข่ายผู้สอนรายวิชาขององค์การระหว่างประเทศระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาคด้วยกันและกับมหาวิทยาลัยส่วนกลาง เพื่อแลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติในการออกแบบการสอน พัฒนารอบทฤษฎี และรวบรวมกรณีศึกษาที่สะท้อนพลวัตในระดับโลก และระดับท้องถิ่นร่วมกัน การมีฐานข้อมูลกลางของเครือข่ายจะช่วยเพิ่มคุณภาพการสอนให้ตอบสนองต่อบริบทพื้นที่ที่ต้องเผชิญผลกระทบจากกรอบความร่วมมือและการแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ในอินโด-แปซิฟิกโดยตรง

ตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนความจำเป็นดังกล่าว ได้แก่ ความร่วมมือระดับประเทศในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์วางยุทธศาสตร์ผลักดันกันเป้าหมายในช่วง 5 ปีสุดท้ายของ SDGs ระหว่างปี 2025-2030 ด้วยการทำงานข้อมูลและงานวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยภูมิภาค หน่วยงานจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG Move) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำหน้าที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ สนับสนุนข้อมูล SDG Index ระดับจังหวัด อีกทั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะทำความร่วมมือกับองค์การระหว่างประเทศ เช่น UN Women, UNESCO และ UNDP เพื่อให้การบรรลุ SDGs ของแต่ละพื้นที่สอดคล้องกับเกณฑ์สากล (Hfocus, 2568) สถานการณ์นี้สะท้อนชัดเจนว่าท้องถิ่นต้องการองค์ความรู้ด้านองค์การระหว่างประเทศ ซึ่งเครือข่ายผู้สอนระหว่างมหาวิทยาลัยภูมิภาคสามารถร่วมกันเติมเต็มได้

ประการที่สอง พัฒนา **“ฐานข้อมูลนโยบายจากพื้นที่”** เพื่อสะท้อนความต้องการของท้องถิ่น ต่อองค์การระหว่างประเทศและเพื่อนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายต่างประเทศไทย แนวโน้มการบูรณาการกรณีศึกษาท้องถิ่นในมหาวิทยาลัยภูมิภาค เช่น กลุ่มแม่น้ำโขง ชายแดนใต้ หรือเขตพัฒนาพิเศษเพื่อการรับอุตสาหกรรมเป้าหมาย สามารถต่อยอดเป็นฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ใช้ประกอบการกำหนดนโยบายของไทยต่อองค์การระหว่างประเทศระดับโลกและระดับภูมิภาค เพื่อให้การเจรจาและความร่วมมือสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการจริงของท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกันระหว่างสภาองค์การนายจ้างแห่งประเทศไทย (ECOT) และองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2025 ที่จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีผู้แทนจากหน่วยงานจังหวัด องค์กรลูกจ้างและนายจ้าง นายจ้าง และลูกจ้างจากวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เข้าร่วมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAOT) แนวทางการปรับปรุงความปลอดภัยและอาชีวอนามัยในภาคอุตสาหกรรมยานยนต์ (สภาองค์การนายจ้างแห่งประเทศไทย, 2568) เหตุการณ์นี้สะท้อนว่า การตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นในเชิงนโยบาย ต้องพึ่งพามาตรฐาน ความรู้เชิงเทคนิค และกลไกความร่วมมือจากองค์การระหว่างประเทศโดยตรง

ประการสุดท้าย ใช้การสอนและงานวิจัยด้านองค์การระหว่างประเทศเป็น**เครื่องมือเสริมศักยภาพท้องถิ่นในการทำงานกับโครงการและองค์การระดับโลก** มหาวิทยาลัยภูมิภาคสามารถทำหน้าที่เป็น “ตัวกลางทางความรู้” ระหว่างองค์การระหว่างประเทศกับพื้นที่ท้องถิ่น ช่วยให้ท้องถิ่นเข้าใจรอบกติกาสภาพแวดล้อม และโอกาสจากโครงการพัฒนาในระดับโลก เช่น สิทธิมนุษยชน การจัดการสิ่งแวดล้อม หรือการเปลี่ยนผ่านด้านพลังงาน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการแข่งขันทางนโยบายในยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกกรณีในปี 2020 ที่กระทรวงมหาดไทยและผู้ว่าราชการจังหวัดทั่วประเทศร่วมประกาศเจตนารมณ์เพื่อประเทศไทยที่ยั่งยืน (Statement of Commitment to Sustainable Thailand) กับสำนักงานสหประชาชาติประจำประเทศไทย เป็นตัวอย่างชัดเจนว่าหน่วยงานราชการระดับจังหวัดและท้องถิ่นต้องทำงานร่วมกับสหประชาชาติในการลดก๊าซเรือนกระจก อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (สหประชาชาติในประเทศไทย, 2565) การดำเนินงานเหล่านี้ต้องอาศัยความเข้าใจเรื่ององค์การระหว่างประเทศอย่างเป็นระบบ ซึ่งมหาวิทยาลัยภูมิภาคสามารถสนับสนุนได้โดยตรงผ่านการสอนและงานวิจัย

ข้อเสนอเชิงนโยบายทั้งสามประการนี้สะท้อนว่า องค์ความรู้ด้านองค์การระหว่างประเทศมิใช่เรื่องของระดับมหภาคเพียงอย่างเดียว แต่มีส่วนสนับสนุนยุทธศาสตร์ของท้องถิ่นในยุคอินโด-แปซิฟิก การเสริมสร้างเครือข่ายผู้สอน ฐานข้อมูลจากพื้นที่ และบทบาทของมหาวิทยาลัยภูมิภาคในฐานะตัวกลางทางความรู้ จึงเป็นกุญแจสำคัญที่ช่วยให้ไทยสามารถตีความ ปรับใช้ และเจรจากับระเบียบโลกใหม่ได้อย่างเท่าทันและมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กัญญณัฐ อธิธินิติภูมิ. (2549). *องค์การระหว่างประเทศ*. คณินิจการพิมพ์.
- กิตติ ประเสริฐสุข. (2561). การสอนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทย: สถานะและแนวโน้มในอนาคต (ธรรมชาติ กรีกัษร, ผู้แปล). ใน จิตติภัทร พูนขำ (บ.ก.), *ไม่มีความสมานฉันท์ ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ?: การศึกษาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทย* (น. 133–176). คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ขจิต จิตตเสวี. (2557). *องค์การระหว่างประเทศ: องค์การระหว่างประเทศในกระแสโลกาภิวัตน์และภูมิภาคาภิวัตน์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. วิญญูชน.
- คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2564). *หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2564)*. <https://www.polsci.chula.ac.th/uploads/menu-17/files-022058.pdf>
- คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2569). *หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2569)*. <https://www.polsci.chula.ac.th/uploads/menu-17/files-073845.pdf>
- คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2566). *หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2566)*. <https://polsci.tu.ac.th/wp-content/uploads/2024/08/1-หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต-ปรับปรุง-พ.ศ.-2566.pdf>
- คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. (2564). *หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2564*. <https://drive.google.com/file/d/1GWmszeC-WWIRIVMfcr8WNaikQMYQkJLe/view>
- คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. (2564). *หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2564*. <https://www.polsci-law.buu.ac.th/polscilaw/course/Ba4/BAPS64.pdf>
- ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. (2565). *หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2565*. <https://www.socsci.nu.ac.th/wp-content/uploads/2024/05/Bachelor-2024-polsci.pdf>
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2566). *หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการระหว่างประเทศ (2566)*. ระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการและการบริหาร. <https://www.mis.cmu.ac.th/TQF/TQF2/CurriculumPublic.aspx?EID=91da8e5a-b2a0-4b90-8cce-a1dd93b50806>

- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี. (2559). *หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2559*. https://curriculum.pn.psu.ac.th/curriculum_2022/documents/study_guide/bachelor/2563/PolSci/63_InternationalRelations.pdf
- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี. (2564). *หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2564*. https://curriculum.pn.psu.ac.th/curriculum_2022/documents/study_guide/bachelor/2568/PolSci/68_InterRelations.pdf
- วรารักษ์ เฉลิมพันธุ์ศักดิ์. (2561). สถานภาพวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทย (พ.ศ. 2540–ปัจจุบัน): การพัฒนาที่ยังเฝ้าระวังการกำหนดทิศทางการศึกษาและความร่วมมือ. ใน จิตติภัทร พูนขำ (บ.ก.), *ไม่มีความสมานฉันท์ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ?: การศึกษาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทย* (น. 177–273). คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (2564). *หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2564)*. <https://copag.msu.ac.th/th/files/pdfs/คู่มือหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต-หลักสูตรปรับปรุง-2564.pdf>
- วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2568, 10 ตุลาคม). *หลักสูตรปริญญาตรี สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการทูต*. <https://www.ic.kku.ac.th/th/academic/bachelors-degree-programs/international-relations-and-diplomacy/>
- สภาองค์การนายจ้างแห่งประเทศไทย. (2568, 25 กุมภาพันธ์). *สภาองค์การนายจ้างแห่งประเทศไทย (ECOT) ร่วมกับ องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) จัดประชุมประชุมเชิงปฏิบัติการเบื้องต้นเกี่ยวกับการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAOT)*. <https://ecot-th.com/readmore/news/75>
- สมพงศ์ ชูมาก. (2533). *องค์การระหว่างประเทศ: สันนิบาตชาติ สหประชาชาติ* (พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม). โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สหประชาชาติในประเทศไทย. (2565, 6 มิถุนายน). *กระทรวงมหาดไทย พร้อมผู้ว่าฯ ทั่วประเทศ ร่วมลงนามกับสหประชาชาติ มุ่ง Change for Good เพื่อโลกที่ยั่งยืน*. <https://thailand.un.org/th/185510-กระทรวงมหาดไทย-พร้อมผู้ว่าฯ-ทั่วประเทศ-ร่วมลงนามกับสหประชาชาติ-มุ่ง-change-good>
- สำนักข่าว Hfocus. (2568, 10 ตุลาคม). *‘ธรรมศาสตร์’ ประกาศรุก ‘ท้องถิ่น’ หนุนไทยบรรลุ SDGs ก่อนถึงเส้นตาย ค.ศ. 2030*. <https://www.hfocus.org/content/2025/10/35555>
- สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (สกพอ.). (2568, 10 ตุลาคม). *ความเป็นมาของ อีอีซี*. <https://www.eeco.or.th/th/government-initiative>
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2568ก, 12 ตุลาคม). *แหล่งมรดกโลก*. <https://worldheritagesite.onep.go.th/site/1>
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2568ข, 12 ตุลาคม). *แหล่งมรดกที่อยู่ในบัญชีรายชื่อเบื้องต้น (Tentative Lists) ของศูนย์มรดกโลก*. <https://worldheritagesite.onep.go.th/site/2>

ภาษาอังกฤษ

- Acharya, A. (2025). *From Southeast Asia to Indo-Pacific: Culture, identity, and the return to geopolitics*. Penguin Books.
- Barkin, J. S. (2023). *International organisation: Theories and institutions* (3rd ed.). Palgrave Macmillan.
- Dijkstra, H., Kruck, A., & Zangl, B. (2025). *International organisation* (4th ed.). Bloomsbury.
- Goldstein, J. L., Kahler, M., Keohane, R. O., & Slaughter, A.-M. (Eds.). (2001). *Legalisation and world politics*. MIT Press.
- Gutner, T. (2024). *International organisations in world politics* (2nd ed.). CQ Press.
- He, K., & Feng, H. (Eds.). (2024). *Navigating international order transition in the Indo-Pacific*. Routledge.
- Hurd, I. (2024). *International organisations: Politics, law, practice* (5th ed.). Cambridge University Press.
- Karmazin, A., Kolmaš, M., & Qiao-Franco, G. (2026). *Understanding international relations in the Indo-Pacific*. Routledge.
- Karns, M. P., Johnson, T., & Mingst, K. A. (2024). *International organisations: The politics and processes of global governance* (4th ed.). Lynne Rienner.
- Karns, M. P., Mingst, K. A., & Stiles, K. W. (2015). *International organisations: The politics and processes of global governance* (3rd ed.). Lynne Rienner.
- McCormick, J. (2024). *International organisations*. Bloomsbury Academic.
- na Thalang, C. (2025). Advancing global IR from a Thai perspective: Opportunities for introducing homegrown theories and concepts. In C. na Thalang & Y.-S. Eun (Eds.), *Global international relations in Southeast Asia* (pp. 58–76). Routledge.
- na Thalang, C., Jayanama, S., & Poonkham, J. (Eds.). (2019). *International relations as a discipline in Thailand: Theory and sub-fields*. Routledge.
- Pease, K.-K. S., & Belo, D. (2026). *International organisations: Perspectives on global governance* (7th ed.). Routledge.
- Prasirtsuk, K. (2009). Teaching international relations in Thailand: Status and prospects. *International Relations of the Asia-Pacific*, 9(1), 83–105.
- UNESCO World Heritage Centre. (2025, October 12). *Tentative lists: Thailand*. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/?action=listtentative&state=th&order=states>

บทส่งท้าย

นรุตม์ เจริญศรี
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

งานวิจัยนี้เริ่มต้นจากความสนใจของผู้วิจัยที่สอนหนังสือด้านทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และประเด็นด้านภูมิรัฐศาสตร์ในอนุภูมิภาคแม่โขง ว่าการทำความเข้าใจพลวัตทางเศรษฐกิจ การเมือง ความมั่นคง และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในอนุภูมิภาคแม่โขงนั้นไม่อาจจะหาทฤษฎี ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาอธิบายปรากฏการณ์ได้ถนัดใจนัก อีกทั้งเมื่อมองไปอยู่ในบรรณพิภพ ภาษาไทยด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยิ่งเห็นว่า การขาดการมองปฏิสัมพันธ์ระหว่างความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศกับการเมืองท้องถิ่นนั้นยังคงเป็นปัญหาอยู่มาก เพราะช่องว่างทางวิชาการนี้เป็นปัญหา ที่ทำให้ผู้เรียนในแต่ละสาขาวิชาของโลกไม่เชื่อมโยงกัน ผู้วิจัยจึงชักชวนเพื่อนนักวิชาการที่มีถิ่นฐานที่ทำงาน อยู่แตกต่างกันมาร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์และพลวัตนี้ด้วยกัน

ระหว่างเส้นทางการศึกษาวิจัยและการนำเสนอผลการศึกษา ผู้วิจัยหลายท่านมีประสบการณ์ และมุมมองที่คล้ายคลึงกันในประเด็นที่เห็นว่าการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยนั้นถูกออกแบบ โดยเน้นการตอบโจทย์แบบกรุงเทพฯ ดังที่ธันเชษฐ ได้แสดงความเห็นเอาไว้ใน Facebook ส่วนตัว เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน ค.ศ. 2005 ว่า

“ทุกปี ผมสอนวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ IR ซึ่งมันต้องตั้งต้นจากเรื่องในประเทศ ในเรื่อง basic มาก ๆ เรื่องที่คนกรุงเทพฯ เรียนรู้ตั้งแต่ประถม เช่น สนามหลวง วัดพระแก้ว หรือความสำคัญของพระแก้วมรกต แต่พอถามนักศึกษาในอุบลฯ ชั้นปีที่ 2 จำนวน 5-6 คน ปรากฏว่าไม่มีใครเคยไปวัดพระแก้ว และไม่รู้ความหมาย เจิงสัญลักษณ์/ประเด็นถกเถียงของพระแก้วมรกตเลย สิ่งที่ดีถือเป็น “พื้นฐาน” ของ ส่วนกลาง กลับไม่ใช่พื้นฐานของเด็กต่างจังหวัด การสอนจึงต้องเริ่มอธิบายใหม่ ทั้งหมด แล้วมันเป็นแบบนี้ทุกปี! จะบอกว่าภูมิศาสตร์ในจินตนาการของเด็ก และเยาวชนไม่เคยออกจากรัฐศรีโคตรก็เกินไป แต่มันก็เป็นเรื่องจริง อย่างกระนั้นเลย แม้แต่ตัวผมเองที่น่าจะมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาแบบส่วนกลาง พอสมควร กว่าผมจะรู้ว่าหอศิลป์แห่งชาติอยู่ตรงไหน ก็พาเข้าไปตอนใกล้จบปริญญาตรี หากจะคิดว่าเป็นความไม่รู้ประสาส่วนตัวของผมหรือไม่ มันก็ไม่แน่ เพราะผมก็ได้ เลียบ ๆ เคียง ๆ ถ้ามเพื่อนร่วมงานซึ่งเติบโตมาจากต่างจังหวัด เช่น เพื่อนร่วมงาน ที่มาจากภาคเหนือ ความทรงจำแรกของคำว่า “สวนสัตว์” คือสวนสัตว์เชียงใหม่ ซึ่งต่างจากเด็กยุค 90 จำนวนไม่น้อยที่จำสวนสัตว์เขาดิน หรือซาฟารีเวิลด์ได้ขึ้นใจ ประสบการณ์ในประเทศที่ไม่เหมือนกันแบบนี้ มีผลมากต่อการอ่านโลก ดังนั้น มันไม่แปลกเลยที่เยาวชนจากมหาวิทยาลัยต่างจังหวัดจะมี “โลกทัศน์ การเมืองในประเทศและต่างประเทศ” แบบไม่เหมือนศูนย์กลาง และวิสัย

แบบเดียวกับที่ใช้ในกรุงเทพฯ จึงไม่อาจใช้ได้ทั้งหมด เพราะมันไม่ใช่แค่ “ตัวอย่าง ไม่ตรง” แต่เป็นเรื่อง “จุดยืน” และ “ญาณวิทยา”—เมื่อคุณมองโลกจากกรุงเทพฯ คุณจะเห็นโลกแบบหนึ่ง แต่เมื่อคุณยืนอยู่ในเมืองชายแดนที่คาบเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน คุณจะเห็นอีกแบบหนึ่ง ไม่ต่างโดยสิ้นเชิง แต่อารมณ์ความรู้สึก การอธิบายมันไม่ใช่แบบเดียวกันแน่ ๆ [...] ความต่างของพื้นที่ทำให้มุมมองต่อปรากฏการณ์ระหว่างประเทศขยับไป เราไม่ได้เล่าเรื่องจากสายตาคนกรุงเทพฯ (ซึ่งเราเป็นไม่ได้อยู่แล้ว) แต่ลองเล่าจากสายตาคนชายแดน ให้สปอตไลท์ฉายไปยังตัวแสดงที่หลากหลาย เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดที่ประสานงานข้ามแดน นายอำเภอ เจ้าหน้าที่ความมั่นคงที่ต้องเสี่ยงภัย ทหารชั้นผู้น้อยที่ต้องลาดตระเวนในพื้นที่พิพาท เจ้าหน้าที่สาธารณสุขชายแดนที่ทำงานด่านหน้า หรือแม้แต่เสียงของประชาชน พ่อค้าแม่ขายตามด่านริมโขง หรือชายแดนเอง”

ความเห็นของธนเชษฐนั้นมาหลังจากที่กลุ่มผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาเบื้องต้นเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ. 2025 สะท้อนความคิดและประสบการณ์ของผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่สอนหนังสือในพื้นที่ชายแดน ประสบการณ์ของธนเชษฐแสดงให้เห็นประเด็นที่หลากหลาย ทั้งประสบการณ์ผู้วิจัย (ในฐานะผู้สอนหนังสือ) ประสบการณ์ของนักศึกษา (ในฐานะของผู้เรียน) ที่แตกต่างกัน ผู้สอนมีประสบการณ์จากการเติบโต การได้เห็นโลกภายนอกมา ส่วนผู้เรียนอาจจะมีความจำกัดที่มากกว่า แต่ด้วยสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่คาดหวังให้ผู้เรียนต้องอ่าน วิเคราะห์ และมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง ทำให้การจัดการเรียนการสอนมีความท้าทายมากขึ้น

ยิ่งในโลกที่กระแสเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงไปมาก การแข่งขันกันของมหาอำนาจทั้งสหรัฐฯ จีน สงครามระหว่างรัสเซียและยูเครน ความขัดแย้งระหว่างจีนและญี่ปุ่น ปัญหาของการรวมกลุ่มกันของประเทศ BRICS เพื่อเสนอระเบียบโลกทางเลือก การแย่งชิงพื้นที่และการทำสัมปทานแร่หายาก การแข่งขันกันทำชิป (chip) การผลิตรถไฟฟ้า (EV) การแสวงหาพลังงานทางเลือกที่ยั่งยืน การเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศ โรคระบาด ภัยธรรมชาติ ความมั่นคงทางไซเบอร์ ปัญหาของสตรีและกลุ่มที่มีความหลากหลายทางเพศ ปัญหากลุ่มผู้ก่อการร้าย ความขัดแย้งทางศาสนา การให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศ บทบาทขององค์การระหว่างประเทศ พลวัตโลกที่เปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วและรุนแรงนี้ทำให้การสอนหนังสือด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต้องเจอกับความท้าทายที่มหาวิทยาลัยอาจจะมีผู้ทวิวิจัยในประเด็นเหล่านี้ไม่มากพอ และการต้องพยายามทำให้เรื่องเหล่านี้ถูกถ่ายทอดให้ผู้เรียนเห็นว่าเขาเหล่านั้นเมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปจะต้องไปเจอกับตำแหน่งงานหรือเนื้องานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเหล่านี้ ทำให้การจัดการเรียนการสอนต้องพยายามแนะนำให้ผู้เรียนเห็นภาพและความเชื่อมโยงต่าง ๆ แต่ผู้เรียนก็อาจจะมีความประสบการณ์ที่แตกต่างกันจนทำให้เกิดความท้าทายในการเรียนการสอน ทั้งในแง่วิธีการ เนื้อหาและทฤษฎีที่สอน และเป้าหมายของผลลัพธ์จากหลักสูตร

กรณีศึกษาที่ปรากฏอยู่ในเอกสารนี้ถูกวิเคราะห์แตกต่างกัน ทั้งจากกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยแต่ละคนอยู่กันคนละหน่วยงาน คนละภูมิภาคในไทย และมีความแตกต่างกันในบริบทส่วนตัวที่ส่งผลต่อการสร้างกรอบความคิด การมอง และการตั้งคำถามที่ตนเองสนใจ ความแตกต่างเหล่านี้ทำให้การวิเคราะห์

มีความหลากหลายและเปิดประเด็นให้มีการถกเถียงต่อไปในแวดวงวิชาการของไทย ผู้วิจัยวิเคราะห์กรณีศึกษาแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจทำให้ผู้อ่านเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยตามแต่การมองโลกที่แตกต่างกัน แต่นั่นก็คือความงดงามของโลกวิชาการที่มีพื้นที่ที่เปิดให้ผู้คนเข้ามาถกเถียง ล้มล้าง หรือต่อยอดกันต่อไป

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทนำ งานวิจัยนี้ไม่ได้ต้องการล้มล้างโลกที่วิธีการมองโลกแบบนั้นตะวันตกเป็นศูนย์กลาง (Western-Centric) หรือโลกที่มีรัฐเป็นศูนย์กลาง (state-centric) ไปเสียทั้งหมด ในทางตรงกันข้าม เราพยายามเชิญชวนให้ผู้อ่านถกเถียงกับการมองโลกที่มีปรากฏการณ์เกิดขึ้นหลายระดับ (multi-layered) หรือที่อาจเรียกว่าเรากำลังดู “การทูตภูมิภาคย่อย” (paradiplomacy) ที่เกิดขึ้นไปพร้อม ๆ กับนโยบายต่างประเทศที่รัฐเป็นศูนย์กลาง ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นภายในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลง ในเอกสารนี้ ผู้วิจัยให้ฉากหลังของการทำความเข้าใจคือการเกิดขึ้นของอินโด-แปซิฟิก (Indo-Pacific) อันเป็นทั้งภูมิภาคที่ถูกสร้างขึ้น (constructed region) เป็นทั้งยุทธศาสตร์ที่มหาอำนาจสร้างขึ้น เช่นที่ญี่ปุ่น สหรัฐฯ และหลาย ๆ ประเทศเรียกว่า “อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง” (Free and Open Indo-Pacific: FOIP) ปรากฏการณ์ของอินโด-แปซิฟิกทำให้เกิดการถกเถียงหลายรูปแบบ ทั้งเรื่องค่านิยม เป้าหมายและยุทธศาสตร์ และผลกระทบต่อพื้นที่ต่าง ๆ เอกสารนี้ลองนำฉากหลักนี้มามองว่าอินโด-แปซิฟิกส่งผลต่อท้องถิ่นอย่างไร และเราในฐานะนักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเห็นไหมว่าองค์ความรู้ที่เราอยู่นั้นมีความสามารถในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์และผลกระทบนี้

ในบทส่งท้ายนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วนที่สำคัญ คือ (1) โลกที่มีผลต่อผู้วิจัย (2) โลกวิชาการ: ความเห็นร่วม และ (3) โลกวิชาการ: โลกอนาคต ในหัวข้อแรกเป็นการย้อนกลับไปดูบริบทพื้นหลังที่มีผลต่อการมองโลกของผู้วิจัยแต่ละคน ในหัวข้อสองเป็นการสังเคราะห์มุมมองที่ผู้วิจัยแต่ละคนมองโลกว่ามีความเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร และหัวข้อสุดท้ายเป็นการสังเคราะห์ข้อเสนอของผู้วิจัยแต่ละคนว่าเราจะมีวิธีการพัฒนาองค์ความรู้ การสร้างความร่วมมืออย่างไร ในบริบทที่โลกกำลังเปลี่ยนแปลงในกระแสอินโด-แปซิฟิก

โลกที่มีผลต่อผู้วิจัย

นรุตม์ เดิบโตที่กรุงเทพฯ ก่อนจะย้ายมาเป็นอาจารย์ที่เชียงใหม่ก่อนจะไปศึกษาต่อปริญญาเอกที่อังกฤษ ยาสมินผู้เป็นนักวิชาการมุสลิมจากภาคใต้และมีประสบการณ์ในการทำงานวิชาการที่มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคทางตอนใต้ของไทย และการทำงานร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ยาสมินเรียนการระหว่างประเทศในไทยก่อนจะไปศึกษาที่ตุรกีจนทำให้เห็นประเด็นของโลกมุสลิม ไทย การเมืองชาติพันธุ์ ศาสนา และการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เห็นถึงช่องว่างทางทฤษฎีด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ใช้อธิบายบริบทเฉพาะที่ รัชชชัยเป็นนักวิชาการที่เกิดและเติบโตในจังหวัดขอนแก่น ก่อนที่จะเข้ามาเรียนด้านการระหว่างประเทศในกรุงเทพฯ และศึกษาปริญญาโทและเอกที่ญี่ปุ่น อีกทั้งยังเรียนด้านเศรษฐศาสตร์เป็นปริญญาตรีเพิ่มเติม ทำให้การมองโลกของรัชชชัยเห็นโลกที่เปรียบเทียบกับกันระหว่างไทย ญี่ปุ่น โดยใช้ศาสตร์ทางรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์เป็นเครื่องมือได้เป็นอย่างดี ธนเชษฐเป็นคนอีกสาน เดิบโตในจังหวัดอุบล ก่อนจะมาศึกษาในกรุงเทพฯ ในด้านอักษรศาสตร์ โดยมีวิชาเอกเป็นภาษาอังกฤษ และศึกษาภาษาอื่น ๆ เพิ่มเติมทั้งภาษาสเปน เขายังเคยศึกษาด้านการแปลและทำวิจัยเกี่ยวกับการแปลหนังสือ “The Clash of Civilisations” ของ Samuel P. Huntington (ธนเชษฐ วิสัยจร, 2554) ในขณะที่ย่านุสรณ์เกิดและเติบโต

ที่กรุงเทพฯ ก่อนจะไปศึกษาปริญญาเอกที่ประเทศญี่ปุ่น การสอนหนังสือของอนุสรณ์เน้นไปที่องค์การระหว่างประเทศและอาเซียน บริบทแวดล้อมที่หล่อหลอมผู้วิจัยแต่ละคนขึ้นมานั้นมีทั้งอัตลักษณ์ การเติบโตและการศึกษา ปัจจัยเหล่านี้เป็นองค์ประกอบย่อยของชีวิตที่เต็มไปด้วยปัจจัยและเงื่อนไขจำนวนมากที่ทำให้ผู้วิจัยทั้งหลายเห็นโลกต่างกัน แต่แม้ว่าโลกที่หล่อหลอมผู้วิจัยจะแตกต่างกันแต่ด้วยอาชีพที่ต้องสอนหนังสือให้กับนักศึกษาในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน ผู้วิจัยกลับมองโลกคล้ายกัน

ภาพสะท้อนของผู้เขียนนี้ปรากฏอยู่ในการเรียนการสอนของนักวิชาการที่กระจายตัวอยู่ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่นเดียวกัน เมื่อบริบทเฉพาะตัวของผู้สอนหนังสือ ประสบการณ์การเรียนหนังสือจากสถานที่ที่แตกต่างกัน ทำให้วิธีการมองประเด็น ทฤษฎี และการเชื่อมโยงเข้ากับพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เมื่อผู้สอนและทวิวิจัยมีพื้นเพแตกต่างกัน การเลือกหยิบเอาประเด็นต่าง ๆ มาสอนหนังสือก็จะมี ความแตกต่างกันด้วย และยังเมื่อต้องทำให้สอดคล้องไปกับท้องถิ่นที่มีความต้องการแตกต่างกัน ดังที่อนุสรณ์ได้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้ว่า “มหาวิทยาลัยภูมิภาคต้องทำหน้าที่ ‘แปลโลกสู่พื้นที่จริง’”

โลกวิชาการ: ความเห็นร่วม

โลกทางวิชาการที่ผู้วิจัยเห็นคล้ายคลึงกันก็คือ การสอนหนังสือด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในพื้นที่ต่างจังหวัดนั้นแตกต่างไปจากพื้นที่ในเมืองหลวง ด้วยเหตุผลหลายประการ

1. *ความใกล้ชิดของกิจกรรม (international exposure):* คำว่ากิจกรรมนี้กว้าง เพราะหมายถึงกิจกรรมของการกำหนดนโยบายต่างประเทศที่ข้าราชการผู้ปฏิบัติงาน นักวิชาการ กิจกรรมทางวิชาการหรือกิจกรรมของนักศึกษาที่ช่วยให้นักศึกษาเติบโตทางความคิด การมองโลก อยู่ใกล้กับพวกเขาในพื้นที่ต่างจังหวัดที่มีการจัดการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงตั้งอยู่บนเงื่อนไขย่อย ๆ อีกสองประการ คือ (1) กิจกรรมจะถูกจัดตามการเข้ามา (in-bound) ของนักวิชาการหรือหน่วยงานต่างประเทศที่เข้ามา (approach) ผ่านความสัมพันธ์ส่วนตัว (เช่น เป็นเพื่อนอาจารย์ด้วยกัน) หรือความสัมพันธ์เชิงสถาบัน (เช่น การมี MOUs ระหว่างหน่วยงาน) ทำให้กิจกรรมส่วนมากเป็นกิจกรรมเชิงจัดตั้งมากกว่าเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ (organic) ในชีวิตประจำวัน (เช่น การพบปะกับชาวต่างชาติ กิจกรรมที่จัดโดยเอกชนในพื้นที่สาธารณะ การเข้าร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ หรือการได้มีโอกาสสื่อสารกับชาวต่างชาติแบบไม่ทันตั้งตัวตามพื้นที่ต่าง ๆ) เงื่อนไขธรรมดา ๆ เล็ก ๆ กลับกลายเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเติบโตของการมีความตระหนักในประเด็นที่เกี่ยวกับโลก ความตื่นรู้ (awareness) ความสามารถในการแข่งขัน (competitiveness)
2. *บริบทของผู้เรียน:* เงื่อนไขบริบทของผู้เรียนมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการเข้าใจเนื้อหาการเรียน ทั้งประสบการณ์ส่วนตัวที่มีต่อ “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศ เช่น การเคยไปแลกเปลี่ยนต่างประเทศ การได้เคยมีประสบการณ์พูดคุยหรือทำกิจกรรมกับชาวต่างประเทศ การได้เคยเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศ ความสามารถทางภาษา เป็นต้น หรือแม้แต่ผู้เรียนบางคนอาจจะมีประสบการณ์ที่จำกัดกว่าผู้เรียนคนอื่น ๆ ทั้งการเคยเดินทางออกนอกจังหวัดของตนเอง ความแตกต่างทางเศรษฐกิจที่อาจจะทำให้การเข้าถึงทรัพยากรในการศึกษาในช่วงที่เขากำลังเติบโตมีข้อจำกัดมากกว่า

เมื่อปัจจัยเหล่านี้รวมกัน ทำให้ผู้เรียนอาจมองโลกแตกต่างกันออกไป ทั้งคนที่อาจจะมองโลกกว้างกว่าเพราะเคยมีประสบการณ์ที่หลากหลายกว่า ได้เห็นโอกาสของชีวิตว่าจะมีช่องทางอะไรบ้าง ในการประกอบอาชีพ การรับรู้ว่ามีอาชีพหรือตำแหน่งงานอยู่ การรู้ว่ามีหน่วยงานที่จะเป็นโอกาสในการประกอบอาชีพของพวกเขายู่ เป็นต้น เรื่องธรรมดาของคนธรรมดาเหล่านี้ทำให้การจัดการเรียนการสอนที่เกี่ยวกับประเด็นที่ไม่ธรรมดาเพราะ “ไกลตัว” เป็นเรื่องที่ทำนายทั้งในแง่วิธีการจัดการเรียนการสอน ทฤษฎีที่จะใช้สอน และการสร้างประสบการณ์นอกชั้นเรียนเพื่อให้ผู้เรียนเติบโตทางวิชาการและความคิด

โลกวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศถูกมองว่าโดนครอบงำโดยสหรัฐฯ ในแง่ทฤษฎีวิธีการศึกษา จนทำให้ละเลยการมองบริบทอื่น ๆ ซึ่งอาจเป็นบริบทเฉพาะถิ่นที่มีความแตกต่างเฉพาะตัว (sui generis) การศึกษาด้วยวิธีการวิเคราะห์เปรียบเทียบแสดงให้เห็นว่า ความสำคัญของการถอดรื้อองค์ความรู้กระแสหลักเพื่อให้เห็นพลังที่ครอบงำวิธีการมองโลกเอาไว้ว่ามีความจำเป็น เพราะจะช่วยให้เราพยายามสร้างวิธีการหาความรู้ที่อาจจะเหมาะสมกับบริบทเฉพาะถิ่นได้ ประเด็นนี้สะท้อนชัดในงานของธนาเชษฐที่ฉายภาพท้องถื่นให้เราเห็นว่า บริบทท้องถื่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำเป็นต้องได้รับการศึกษาที่เน้นย้ำพื้นที่ท้องถื่นให้เป็นประธานหลักของการศึกษาเพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์ของท้องถื่น ในขณะเดียวกัน อนุสรณ์ได้พาพวกเราไปมองการจัดการเรียนการสอนวิชาองค์การระหว่างประเทศซึ่งเป็นอีกหนึ่งวิชาที่มีความสำคัญในการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ งานอนุสรณ์แสดงให้เห็นว่าไม่เพียงแต่การสอนทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่พยายามวิเคราะห์ทฤษฎีรัฐศาสตร์การแข่งขันกันระหว่างมหาอำนาจในแถบอินโด-แปซิฟิกเท่านั้นที่สำคัญ แต่การศึกษาองค์การระหว่างประเทศที่เป็นกรอบการวิเคราะห์และวางแผนแนวทางการสร้างความร่วมมือในอนาคตจะช่วยให้เราคิดประเด็นต่อยอดได้หลายประการ ทั้งการคิดถึง “เลนส์” หรือ “ทฤษฎี” ที่เราใช้มองปรากฏการณ์ของความร่วมมือระหว่างประเทศหรือการให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศ การคิดเรื่องการปรับใช้ทฤษฎีกับการตอบสนองต่อพื้นที่

งานของอนุสรณ์และธวัชชัยจึงสอดคล้องกันไปในการมองว่า การให้ความช่วยเหลือ การสร้างความร่วมมือ ต่างก็มีประเด็นที่ต้องพิจารณา ทั้งเป้าหมายของการให้ความช่วยเหลือและการสร้างความร่วมมือ รูปแบบของความร่วมมือ และแนวทางที่เราจะเข้าใจปรากฏการณ์ต่อหน้า ซึ่งแต่ละท้องถื่นอาจจะมีเป้าหมายและผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในแต่ละพื้นที่เองมีความต้องการในการพัฒนาแตกต่างกัน บ้างก็ต้องการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรม บ้างก็ต้องการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน บ้างก็ต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา สุขภาพ หรือเทคโนโลยีที่จะช่วยสนับสนุนคุณภาพท้องถื่น เมื่อเป้าหมายของท้องถื่นมีความแตกต่างกันไป ทำให้การแสดงความต้องการความช่วยเหลือ การขอรับความช่วยเหลือ หรือการไปมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้ (donor) กลายเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงหลายประการ เพราะการมีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ให้กับผู้รับในกระแสบริบทเศรษฐกิจการเมืองโลกที่มหาอำนาจต่างก็ต้องการเข้ามาให้ความช่วยเหลือแต่พื้นที่ต่าง ๆ นี่เป็นการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

กระแสยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่มหาอำนาจเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับท้องถื่น ไทย อนุภูมิภาคแอซิเอร์ และอาเซียนจึงเข้ามาหลายระดับ หลายรูปแบบ หลายช่องทาง คำถามที่สำคัญในแง่ยุทธศาสตร์ต่อไปคือ เราจะทำอย่างไรเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผลประโยชน์แห่งชาติของไทย

โลกวิชาการ: โลกอนาคต

ผู้เขียนแต่ละคนได้แสดงให้เห็นบทวิเคราะห์ที่น่าสนใจถึงที่มาที่ไป สถานการณ์ปัจจุบัน และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายหลากหลายมิติและประเด็น ข้อเสนอแนะทั้งหลายนี้ตั้งอยู่บนชุดคำถามและความสนใจร่วมกันว่าท้องถิ่นเผชิญกับประเด็นและรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่มีกับปรากฏการณ์การเมืองระหว่างประเทศแตกต่างกันอย่างไร ท้องถิ่นมีเครื่องมือ แนวทาง วิธีการมอง หรือการเตรียมตัวผู้เรียนให้พร้อมกับความแตกต่างหลากหลายมากเพียงพอหรือยัง

ดังที่ได้กล่าวไปในบทนำและที่ยาสมินได้แสดงให้เห็นเอาไว้ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในบริบทสากล” (Global IR) คือความเคลื่อนไหวทางวิชาการที่พยายามแสดงความแตกต่างหลากหลายของประเด็น มุมมอง วิธีการศึกษา ทฤษฎี ทั้งนี้เพื่อเพิ่มองค์ประกอบของการวิเคราะห์และการคาดหวังต่อผลการศึกษาที่จะนำไปต่อยอดเชิงนโยบาย งานวิจัยนี้พยายามเป็นส่วนหนึ่งของการต่อยอดองค์ความรู้ว่า การคิดเรื่อง Global IR นั้นไม่เพียงแต่การมองบริบทและพลวัตระดับโลกที่มีผลต่อรัฐ แต่การมองปฏิสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับการคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของรัฐอาจเป็นอีกแนวทางในการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพราะท้องถิ่นคือผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยตรงกับวิถีชาวบ้านใกล้พรมแดน การใช้ชีวิตใกล้ชิดกับพรมแดนที่มีการค้าขายแดน ด้านศุลกากร ด้านการรณรงค์ที่กันระหว่างประเทศ พื้นที่พรมแดนธรรมชาติ พื้นที่ใกล้ด่านพรมแดนชั่วคราว ความใกล้ชิดต่อปรากฏการณ์ข้ามพรมแดนทำให้เราควรคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ตอบสนองต่อชีวิตผู้คนที่นี่แท้จริง

ผลประโยชน์แห่งชาติไม่ควรถูกผูกขาดการนิยามไว้เพียงแต่ผลประโยชน์ของรัฐส่วนกลางที่ตัดขาดจากชีวิตผู้คนที่มีผลประโยชน์ที่หลากหลาย การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงไม่ควรตอบแต่การคิดถึงโจทย์เรื่องผลประโยชน์แห่งชาติที่อยู่ส่วนกลาง การก้าวไปให้ไกลด้วยการถอยกลับมาสู่ท้องถิ่นเพื่อเข้าใจปฏิสัมพันธ์ที่หลากหลาย ดู “การทูตภูมิภาคย่อย” (paradiplomacy) ที่เกิดขึ้นหลายแบบหลายช่องทาง หลายระดับ จะช่วยให้เราต่อยอดองค์ความรู้ให้ไปไกลกว่าการเน้นแต่ผลประโยชน์แห่งชาติที่รัฐส่วนกลางกำหนดขึ้น แต่เปิดพื้นที่ให้กับการศึกษาการนิยามผลประโยชน์แห่งชาติว่าใครเป็นผู้มีอำนาจและการกำหนดนั้นส่งผลต่อท้องถิ่นอย่างไร ในบริบทที่กระแสยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกกำลังดำเนินอย่างเข้มข้น การแข่งขันกันระหว่างมหาอำนาจยิ่งทำให้เราต้องหันกลับมาองการให้ความช่วยเหลือของสหรัฐฯ จีน ญี่ปุ่น อินเดีย เกาหลีใต้ที่มาในรูปแบบทวิภาคีและพหุภาคี ผ่านเครื่องมือต่าง ๆ เช่น ODA หรือโครงการความช่วยเหลือต่อท้องถิ่น การลงทุน การค้าข้ามพรมแดนและการค้าชายแดน การทำสงครามและความขัดแย้ง เรามีเครื่องมือในการเข้าใจเหตุการณ์เหล่านี้ได้มากพอหรือไม่

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่ใช่แค่การศึกษา “ความสัมพันธ์” “ระหว่างประเทศ” ที่มีรัฐเป็นศูนย์กลางเพียงอย่างเดียวเสมอไป “รัฐ” ที่ถูกตั้งต้นว่าเป็นศูนย์กลางของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศผ่านกลไกเชิงสถาบัน ไม่ได้เป็นตัวแสดงเดียวที่สำคัญในโลกที่การเชื่อมต่อทางกายภาพและเชิงโครงสร้างอีกต่อไป ตัวแสดงที่หลากหลายในสังคมมีบทบาทที่สำคัญในการร่วมเป็นผู้กำหนดผลประโยชน์เพราะเขาเหล่านั้นคือผู้ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน การศึกษาต่อยอดต่อไปในอนาคต

อาจทำได้ด้วยการศึกษาตัวแสดงที่อยู่ชายขอบหรือปริณิชนทางสังคมแต่มีส่วนในนโยบายต่างประเทศ ผู้คน องค์กร หรือสิ่งที่อยู่นอกเหนือไปจากการคิดเรื่องรัฐควรถูกศึกษามากขึ้น เพื่อให้การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวและเป็นของคนทุกคนมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ธนเชษฐ วิสัยจร. (2554). *การแปลศัพท์วิชาการในบทความจากหนังสือเรื่อง The Clash of Civilisations and the Remaking of the World Order ของ Samuel Huntington.* (สารนิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เกี่ยวกับนักวิจัย

นฤตม์ เจริญศรี

Narut CHAROENSRI

นฤตม์ เจริญศรี เป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสำนักวิชาการระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำเร็จการศึกษารัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการระหว่างประเทศ จากคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาญี่ปุ่นศึกษาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา จากมหาวิทยาลัยลีดส์ นฤตม์มีงานเขียนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอนุภูมิภาคแม่โขง โดยเน้นไปที่มิติความร่วมมือด้านระเบียบเศรษฐกิจ ภูมิภาคนิยม และภูมิรัฐศาสตร์ในอนุภูมิภาคแม่โขง นฤตม์สอนหนังสือในวิชาทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ อนุภูมิภาคแม่โขงศึกษา ภูมิภาคนิยมเปรียบเทียบ และเมืองในการเมืองระหว่างประเทศ

นฤตม์เคยดำรงตำแหน่งเป็นรองคณบดีฝ่ายวิจัยและวิเทศสัมพันธ์ และเคยเป็นบรรณาธิการบริหารวารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ และวารสารบัณฑิตพิจารณา ด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ นฤตม์เป็นผู้บรรยายพิเศษให้กับหลายหน่วยงานในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอนุภูมิภาคแม่โขง ภูมิรัฐศาสตร์ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Narut Charoensri is an assistant professor in International Relations at the School of International Affairs at the Faculty of Political Science and Public Administration at Chiang Mai University. He received his BA (International Affairs) from Thammasat University, MA (International Relations) from Chulalongkorn University, and PhD (Japanese and Southeast Asian Studies) from the University of Leeds. His publications and research revolve around the relations between Japan and the Mekong Subregion with particular reference to economic corridors, regionalism, and geopolitics in the Mekong Subregion. He teaches International Relations Theory, Mekong Subregion Studies, Comparative Regionalism, and Cities in Global Politics.

He was Deputy Dean for Research and International Affairs, and was the Editor-in-Chief of both the *Political Science and Public Administration Journal*, and the *Graduate Review of Political Science and Public Administration Journal*. Narut has also acted as a special lecturer for various organisations on topics related to the Greater Mekong Subregion and geopolitical issues in Southeast Asia.

ياسمين شاتار

Yasmin SATTAR

ياسمين شاتار เป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำวิชาเอกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากคณะรัฐศาสตร์ สาขาการระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ค.ศ. 2009) ปริญญาโทจากศูนย์การศึกษา ทางการเมือง คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Jawaharlal Nehru ประเทศอินเดีย (ค.ศ. 2012) และปริญญาเอกสาขารัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากสถาบันสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัย อิสตันบูล ประเทศตุรกี (ค.ศ. 2018) โดยมีหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่องบทบาทและการมีอยู่ของตุรกีในพื้นที่ ความขัดแย้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ผลงานทางวิชาการทั้งการตีพิมพ์และหนังสือมุ่งเน้นไปที่การศึกษาเรื่องสันติภาพและการแก้ไข ความขัดแย้ง การเมืองอัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิมในภาคใต้ของไทย ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ตุรกี และบทบาทของผู้หญิงมุสลิมในกระบวนการทางการเมือง รวมถึงการเป็นที่ปรึกษาโครงการต่าง ๆ ของ USAID หน่วยงานระหว่างประเทศ และการเป็นผู้ประเมินโครงการพัฒนาในภาคใต้ของไทย นอกจากนี้ ในด้านการบริหารหลักสูตร ดำรงตำแหน่งประธานหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต และเป็นประธาน ในการปรับปรุงหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิตหลักสูตรฉบับปี พ.ศ. 2564 รวมถึงเป็นที่ปรึกษาในการดำเนินการ ปรับปรุงหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิตฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2569 มีความรับผิดชอบในการดูแลการบริหาร งานวิชาการภาพรวมของคณะรัฐศาสตร์ในฐานะรองคณบดี

Yasmin Sattar is an assistant professor in International Relations at the Faculty of Political Science, Prince of Songkla University. She holds a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Institute of Social Sciences, Istanbul University, Turkey (2018), with a dissertation on "Turkey's Roles and Existence in Southeast Asian Conflict Areas." She earned her M.A. from the Centre for Political Studies, School of Social Sciences, Jawaharlal Nehru University, India (2012), and her B.A. in International Affairs from the Faculty of Political Science, Thammasat University, Thailand (2009).

Her academic publications and books focus on peace and conflict studies, Malay Muslim identity politics in Thailand's Deep South, Thailand-Turkey relations, and the role of Muslim women in political processes. She serves as a consultant for various USAID projects and international organisations, and as an evaluator for development projects in Thailand's southern region. In curriculum administration, she serves as Head of the Master's Programme in Political Science and led the revision of the Bachelor's Programme in Political Science (2021 edition). She also served as an advisor for the 2026 revision of the Bachelor's Programme in Political Science and oversees the overall academic administration of the Faculty of Political Science as Vice Dean.

ธวัชชัย วรกิตติมาลี

Thawatchai WORRAKITTIMALEE

ธวัชชัย วรกิตติมาลี เป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการทูต วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาอาณานิคมศึกษา (เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา) จาก Kyoto University ประเทศญี่ปุ่น โดยได้รับทุนรัฐบาลญี่ปุ่น (Japanese Government Scholarship) ระดับปริญญาโท สาขานโยบายสาธารณะ (Public Policy) จาก Kyoto University ด้วยทุนรัฐบาลญี่ปุ่น และระดับปริญญาตรีด้านการระหว่างประเทศ จากคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และด้านเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง

ประสบการณ์ด้านบริหาร ธวัชชัยเคยดำรงตำแหน่งผู้ช่วยคณบดีฝ่ายวางแผนและบริหารองค์กร และประธานหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการระหว่างประเทศ วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น นอกจากนี้ ยังเคยเป็นนักวิจัยรับเชิญที่ Department of Politics and International Studies (PAIS), University of Warwick ประเทศสหราชอาณาจักร เพื่อดำเนินงานวิจัยเรื่องความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Green ODA)

ความสนใจด้านวิจัยมุ่งเน้นด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศ, ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ, ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ (ODA) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของญี่ปุ่นและเอเชีย ทั้งนี้ ได้ตีพิมพ์ผลงานในวารสารวิชาการต่าง ๆ อาทิ Cogent Social Sciences และงานวิจัยล่าสุดเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการบริหารภาครัฐอัจฉริยะ (Smart Governance) และประสิทธิผลของเมืองอัจฉริยะ นอกจากนี้ยังเป็นกองบรรณาธิการของวารสารบัณฑิตศึกษาในด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

Thawatchai Worrakittimalee is a full-time lecturer in the Department of International Relations and Diplomacy at the International College, Khon Kaen University. He holds a doctoral degree in Area Studies (Southeast Asian Studies) from Kyoto University, Japan, having received a Japanese Government Scholarship. He also obtained a Master's degree in Public Policy from Kyoto University, supported by the Japanese Government Scholarship. Additionally, he earned a Bachelor's degree in International Affairs from the Faculty of Political Science, Thammasat University, and a Bachelor's degree in International Economics from Ramkhamhaeng University.

Previously, he served administrative roles at Khon Kaen University's International College as Assistant Dean for Planning and Organisational Administration, and Programme Director of the B.A. in International Affairs. He was a visiting research fellow at the Department of Politics and International Studies (PAIS), University of Warwick to conduct research on comparative green ODA.

His research interests lie in the field of international political economy, international economic relations, foreign aid, and Official Development Assistance (ODA), with a particular focus on Japan and Asia. He has published journals such as *Cogent Social Sciences*, and his recent work includes an examination of smart governance and the effectiveness of smart cities. He also serves on the editorial board of the *Graduate Review of Political Science and Public Administration Journal*.

ธนเชษฐ วิสัยจร

Thanachate WISAIJORN

ธนเชษฐ วิสัยจร ปัจจุบันดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี เอกภาษาอังกฤษ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท 3 ใบ ได้แก่ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการแปล จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการระหว่างประเทศและการทูต จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ Master of Arts by Research in International Relations จากมหาวิทยาลัย Durham University ประเทศอังกฤษ ต่อมาในปี พ.ศ. 2561 เขาสำเร็จการศึกษาระดับปรัชญาดุษฎีบัณฑิต Doctor of Philosophy (International Relations) จากมหาวิทยาลัย Loughborough University ประเทศอังกฤษ และได้รับรางวัล **Highly Commended in Academic Excellence (Humanities and Social Science)** จากสมาคม Anglo-Thai Society ณ กรุงลอนดอน ในปีเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2564 วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเขาถูกตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ *Riverine Border Practices: People's Everyday Lives on the Thai-Lao Mekong Border* โดยสำนักพิมพ์ Palgrave Macmillan และในปี พ.ศ. 2565 หนังสือเล่มที่สอง *Space and Time in Thai-Lao Relations: Borderlands in International Relations* ตีพิมพ์กับสำนักพิมพ์ Routledge ประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2566 เขาได้แปลหนังสือจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย *How Fascism Works: The Politics of Us and Them* เขียนโดย Jason Stanley แห่งมหาวิทยาลัย Yale University ซึ่งตีพิมพ์ในประเทศไทยโดยสำนักพิมพ์ Bookscape และในปี พ.ศ. 2567 เขาได้แปลหนังสือจาก Oxford University Press เป็นภาษาไทย เรื่อง *Borders: A Very Short Introduction* เขียนโดย Joshua Hagen และ Alexander Diener งานวิจัยของเขามุ่งเน้นที่ความสัมพันธ์ไทย-ลาว ภูมิรัฐศาสตร์แนววิพากษ์และชายแดนศึกษา

Thanachate Wisaijorn is the Head of the Government Department at the Faculty of Political Science, Ubon Ratchathani University. He holds a BA (Honours) in English from Chulalongkorn University. He has three MAs; One is in Translation from Chulalongkorn University, and the two others in International Affairs and Diplomacy from Thammasat University and Durham University. He received a Doctor of Philosophy (International

Relations) from Loughborough University in 2018. He was granted the award of highly commended in Academic Excellence (Humanities and Social Science) by Anglo-Thai Society in London in the same year. In 2021, his PhD thesis became a book titled ‘Riverine Border Practices: People’s Everyday Lives on the Thai-Lao Mekong Border’, as it was published by Palgrave Macmillan. In 2022, his second book ‘Space and Time in Thai-Lao Relations: Borderlands in International Relations’ by Routledge was launched. In 2023, his translated book from English to Thai ‘How Fascism Works: The Politics of Us and Them’ by Jason Stanley at Yale University was launched in Thailand by Bookscape. In 2024, he has translated another English book from Oxford University Press into Thai. It is titled ‘Borders: A Very Short Introduction’ which is written by Joshua Hagen and Alexander Diener. His research focus is on Thai-Lao relations, critical geopolitics and border studies.

อนุสรณ์ ชัยอักษรเวช

Anusorn CHAIKSORNWET

อนุสรณ์ ชัยอักษรเวช เป็นอาจารย์ประจำและอดีตรักษาการแทนหัวหน้าสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สำนักวิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ จบการศึกษาปริญญาเอกสาขาการระหว่างประเทศศึกษาจากมหาวิทยาลัยวาเซดะด้วยทุนรัฐบาลญี่ปุ่น ปริญญาตรีและปริญญาโทสาขาการระหว่างประเทศจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้สอนในรายวิชาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การระหว่างประเทศตั้งแต่เริ่มเป็นอาจารย์เมื่อปี ค.ศ. 2015 ปัจจุบันสนใจทำวิจัยในเรื่องศูนย์อาเซียนด้านภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขและโรคอุบัติใหม่ (ACPHEED) และเคยมีผลงานวิจัยที่ตีพิมพ์เป็นหนังสือในเรื่องการย้ายถิ่นแบบไม่ปกติของชาวโรฮิงญา และบทความเกี่ยวกับกระบวนการสร้างสถาบันของอาเซียน

Anusorn Chaiaksornwet is a faculty member and former Acting Head of the International Relations Department at the School of Political Science and Public Administration, Walailak University, Thailand. He earned his Ph.D. in International Studies from Waseda University, Japan, as a recipient of the Japanese Government MEXT Scholarship, and both his bachelor’s and master’s degrees in International Affairs from Thammasat University, Thailand. Since joining Walailak University as a lecturer in 2015, he has taught international relations courses, with a particular focus on International Organisations. His current research examines the ASEAN Centre for Public Health Emergencies and Emerging Diseases (ACPHEED). He authored a book based on his research on the irregular migration of the Rohingya and has published articles on ASEAN’s institutionalisation process.

Project Report

การดำเนินการวิจัยในโครงการทบทวนและต่อยอดทฤษฎีและนโยบายต่างประเทศของไทย
ต่อยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกจากมุมมองส่วนภูมิภาค (Revisiting and Advancing Thailand's Foreign
Policy Toward the Indo-Pacific Strategy: A Regional Perspective) ดำเนินไปได้อย่างราบรื่น
ไม่มีปัญหาใด

เนื่องจากผู้วิจัยอยู่จังหวัดที่แตกต่างกัน จึงใช้การประชุมเพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นทาง
วิชาการ และติดตามความก้าวหน้าของงานจำนวน 2 ครั้ง คือ

1. เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน ค.ศ. 2025 เวลา 18.00-19.00 ทางระบบ ZOOM (ID: 299 090 5380)
2. เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม ค.ศ. 2025 เวลา 19.00-20.00 ทางระบบ ZOOM (ID: 299 090 5380)

และได้จัดให้มีการนำเสนอผลการวิจัยเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ. 2025 ณ โรงแรมสุโกศล กรุงเทพฯ
โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิจากสามมหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นผู้วิพากษ์ผลการศึกษา และมีผู้เข้าร่วมรับฟังและแลกเปลี่ยนความเห็น
เกี่ยวกับผลการศึกษาจากหลากหลายมหาวิทยาลัยทั้งคณาจารย์และนิสิตนักศึกษา

งานวิจัยนี้ยังได้รับคัดเลือกให้ไปนำเสนอในเวทีการประชุมวิชาการนานาชาติในหัวข้อ “Southeast
Asia and Indo-Pacific Imaginaries” ซึ่งจัดโดย University of the Philippines – Visayas, UPV –
Gender and Development Program, UPV – Division of Social Sciences, German Institute
for Japanese Studies (DIJ), The Japan Foundation – Manila ระหว่างวันที่ 29-30 มกราคม ค.ศ.
2026

Invitation Letter

Subject: Official Invitation to attend the conference "Southeast Asia and Indo-Pacific Imaginaries"

Narut Charoensri, Chiang Mai University

Good day to you. On behalf of the conference, **Southeast Asia and Indo-Pacific Imaginaries**, I am pleased to formally invite your panel **"Revisiting and Advancing Thailand's Foreign Policy Toward the Indo-Pacific Strategy: A Regional Perspective"** to participate in conference to be held on 29 – 30 January 2026 at the National Museum of the Philippines – Iloilo, Iloilo City, Philippines.

This conference brings together distinguished scholars and delegates from international academic institutions and organizations to promote academic cooperation, cultural exchange, and research collaboration in Japanese Studies.

Event Information:

Event: Southeast Asia and Indo-Pacific Imaginaries

Date: 29 – 30 January 2026

Venue: National Museum of the Philippines – Iloilo, Iloilo City, Philippines

Invitees:

Narut Charoensri, Chiang Mai University

Yasmin Sattar, Prince of Songkla University

Thawatcha Worrakittimalee, Khon Kaen University

Thanachate Wisaijorn, Ubon Ratchathani University

Anusorn Chaikornwet, Walailak University

This invitation may be used for your visa application to enter the Philippines. Should you require additional documents, please contact me at kchengchua@gmail.com. I look forward to see you in Iloilo.

Sincerely

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Karl Ian Uy Cheng Chua".

Karl Ian Uy Cheng Chua

Asian Center

University of the Philippines – Diliman

GT-Toyota Asian Cultural Center, Magsaysay Avenue cor. Katipunan Avenue
University of the Philippines, Diliman, Quezon City, Philippines 1101
Tel. No. 8.981.8500 local 3578 Email: acdean.upd@up.edu.ph / asiancenter@up.edu.ph

รูปภาพการจัดกิจกรรมนำเสนอผลการวิจัยเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ. 2025

**เสริมพลังมุมมองท้องถิ่นด้อยประเด็นกิจการระหว่างประเทศ:
การแบ่งปันระหว่างมหาอำนาจท้าทายความเข้าใจของเรา
เกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศอย่างไร**
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุรณัฐ เจริญศรี (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

**ระหว่างความรู้สากลกับอัตลักษณ์ท้องถิ่น: แนวทางการบูรณาการในการศึกษา
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของมหาวิทยาลัยภูมิภาคไทย**
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยาสนิณ ชิตดาร์ (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์)

**การเสริมสร้างศักยภาพท้องถิ่นในภาคอีสาน: บทบาทของความช่วยเหลือจากต่างประเทศ
ในการส่งเสริมการกระจายอำนาจและพัฒนาท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย**
ดร. ธวัชชัย วรกิตติมาลี (มหาวิทยาลัยขอนแก่น)

อุปสรรคธานีในการเมืองระหว่างประเทศ: การท้องถิ่นระหว่างประเทศในฐานะแนวทางการวิเคราะห์
ดร. สมเชษฐ วิสัยจร (มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี)

**การสอนวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมหาวิทยาลัยภูมิภาคของไทย:
สถานะวิชา การบูรณาการทฤษฎี และบริบทท้องถิ่น**
ดร. อนุสรณ์ ชัยอักษรเวช (มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์)